

Viața românească

1964
AUGUST

Revistă a Uniunii Scriitorilor din R. P. R.

8

Anul XVII

Cuprins

Anul XX

	<u>Pag.</u>
VIAȚA ROMÎNEASCĂ : 23 August 1944—23 august 1964	3
EUGEN BARBU : Șoseaua Nordului (fragmente de roman)	6
VICTOR EFTIMIU : Meșterii fauri	48
RADU COSAȘU : Două vieți din „Viețile paralele în toamna lui '44” (fragmente de roman)	51
NINA CASSIAN : Memoria adolescenților (evocări 1944)	100
AL ANDRIȚOIU : Drumuri	107

Scriitori romîni contemporani

MATEI CĂLINESCU : Poezia lui Miron Radu Paraschivescu	110
---	-----

Critică și actualitate

Ov. S. CROHMĂLNICEANU : Proza noastră în ultimii douăzeci de ani	122
PAUL GEORGESCU : O privire asupra prozei rominești contemporane	134
M. PETROVEANU : Mesajul umanist al poeziei contemporane	172
DEMOSTENE BOTEZ : Socialism înseamnă cultură	187
C. PRISNEA : Radioteleviziunea — tribună a milioaneilor	198

Cronica ideilor

CONST. CIOPRAGA : Fundamentarea științifică a istoriei literaturii	202
--	-----

517.484

Cronica științifică

- COSTIN MURGESCU: Ideea industrializării în gândirea economică din România 215
- AL. GRAUR: Studiile de limbă în țara noastră 227
- A. P. SAMSON: Aprecieri despre cultura românească peste hotare 232

Ilustrația de pe copertă: Emilia Dumitrescu: „Fierari betonști“ — din ciclul „Galați“

Foto: Florin Dragu

— **Director:** MIHAI RALEA —

Colegiul redacțional: Acad. TUDOR ARGHEZI, AUREL BARANGA (redactor-șef adjunct), Acad. MIHAI BENIUC, Acad. GEO BOGZA, DEMOSTENE BOTEZ (redactor-șef, membru corespondent al Academiei R.P.R.), LUCIA DEMETRIUS, PAUL GEORGESCU (redactor-șef adjunct), Acad. IORGU IORDAN, Acad. ATHANASE JOJA, Acad. AL. PHILIPPIDE, Acad. ZAHARIA STANCU, D. I. SUCHIANU

Redacția : Bd. Ana Ipătescu nr. 15, telefon 11.88.85 — Raion „30 Decembrie“ — București.

ANUL XX

23 August 1944 — 23 August 1964

Istoria poporului nostru, de la începuturile tinerii de minte, și de la cele mai vechi însemnări cioplite în piatră, de-a lungul veacurilor, nu este decît înșiruirea luptelor pe care le-a dus cu dîrzenie și neatinsă speranță, pentru Eliberare.

Pentru eliberarea națională de sub jugul apăsător al străinilor, ca și de sub exploatarea dinăuntru, nu mai puțin apăsătoare. Căci aceste două năzuințe de eliberare au fost totdeauna înfrățite în sufletul și în aspirațiile poporului.

Dacă poporul a luptat vajnic cu turcii, el a avut la fel de furcă și cu tagma boierilor, cu divanurile lor, cu legile și învoielile lor. Uneori domnitorul s-a sprijinit pe popor și atunci a dus luptă contra împilatorilor din afară, și pe aceștia i-a învins, dar a căzut răpus de intrigile boierilor, atunci cînd domnitorul n-a fost prevăzător să le taie capul mai înainte, ca unor trădători de țară ce erau. Alteori domnitorul, adus de aiurea pe tron cumpărat, s-a alăturat boierilor și, laolaltă, cu puteri sporite, au jecmănit și mai sîngeros poporul. Ei nu făceau război în afară, că doar ei înșiși erau creaturile străinilor, ci înlăuntru, în contra țărănilor.

Dar, și sub unii și sub ceilalți, poporul nu și-a pierdut niciodată nădejdea și, cînd i-a venit la îndemină, a pornit la lupta pentru libertate, cu ce-i ieșea în cale: cu coase, cu furci, cu țăpoaie, cu topoare, cu ciomege.

Cele mai multe din aceste lupte au fost pierdute, dar ele nu au fost zadarnice. Ele au ținut trează conștiința poporului, simțul lui de solidaritate, năzuința lui mereu reaprinsă de visul nepieritor al eliberării.

Și astfel, mereu călit în lupte, mereu avînd în față același știut ideal al libertății, el a cîștigat, chiar din înfrîngere, cite un pas măcar spre libertate.

În luptele poporului pentru dezrobire, trebuiesc socotite și luptele domnitorilor poporeni pentru scuturarea jugului turcesc, ca și luptele lui Tudor Vladimirescu, ale lui Doja, Horia, Cloșca și Crișan, luptele de la 1877 și răscoala de la 1907, laolaltă cu toate luptele clasei muncitoare, de cînd a luat cunoștința de puterile ei, în lumina marxism-leninismului și apoi a revoluției de la 1917, cu Lupenii, Grivița și celelalte etape ale luptei contra capitalismului.

În aceste bătălii, multe au fost victorioase și au câștigat teren spre marea libertate, dar lupta cea mare, cea hotărâtoare, cea care a încununat cu victorie șirul secular de lupte și a deschis șirul unor noi victorii a fost cea pe care o sărbătorim în ziua de 23 August 1944.

E ziua simbolică a eliberării poporului nostru. Idealul, visul de multe veacuri al poporului nostru obijduit, acum, la 23 August, își serbează realizarea.

23 August e o sărbătoare nu doar a generației noastre de astăzi, ci a zecilor de generații din îndepărtatul trecut și pînă acum, care au luptat fără să întrevadă măcar victoria din zilele noastre.

23 August 1944 împarte istoria poporului nostru în două : o primă parte, care începe de la o dată ce se pierde în negura vremii și pînă la 23 August 1944, epocă a luptelor neconținute pentru libertate ; și a doua parte, care pornește de la această dată și pe care o caracterizează cucerirea deplină a libertății poporului și lupta pentru construirea socialismului, la fel de eroică, dusă pentru marele ideal al eliberării de sub exploatare.

Se înțelege bine astfel de ce 23 August este cea mai mare sărbătoare a poporului. E sărbătoarea momentului istoric care a pregătit poporului preluarea în mîinile sale a propriului său destin. Ceea ce poporul a realizat în acești 20 de ani de la eliberare a crescut, an cu an, importanța acelei sfinte zile, arătînd lumii întregi de ce entuziasm și eroism este în stare, cînd i s-au dezlănțuit mîinile și mințea.

Atunci, la 23 August 1944, bucuria nespusă a clipei a întrevăzut, a intuit viitorul strălucit al patriei noastre, dar cu precizie, realist, conștient, nu-l văzuse decît Partidul Comunist și înțelepții săi conducători. Ei purtau în mîinte și în suflet și imaginea țintei noastre, și calea, și planul pentru a o atinge.

Importanța zilei de 23 August 1944 a crescut în sufletul tuturor, an cu an, nu numai prin aducerea unui sfîrșit la ceea ce a fost dureros și criminal în trecut, dar și prin ceea ce s-a realizat și prin viziunea clară a unui viitor fericit.

Această victorie a luptei pentru Eliberare nu s-a desăvîrșit, în întregime, în acea zi, într-o singură zi, dar ea i-a deschis drumul, a cucerit condițiile pentru marea victorie, definitivă și deplină.

Ea a fost îndelung pregătită de către luminatul Partid Comunist, și s-a realizat prin victoria insurecției armate care a dat un neînchipuit de puternic avînt luptei maselor populare, deschizînd drumul succesorilor răsunătoare pe care le vedem azi cu ochii și de care ne minunăm nu doar numai noi, care le sîntem făptași, sau martori, dar și străinii care, pentru a le numi, cred că e vorba de un miracol.

Miracolul acesta se cheamă pe limba și în concepția noastră lucidă în descifrarea realităților : învățătura marxist-leninistă, Partidul Muncitoresc Român, Comitetul său Central în frunte cu tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, eroismul clasei muncitoare, legătura nezdruncată între partid și popor...

Devenind stăpîn al țării și bogățiilor ei, poporul nostru a desfășurat o uriașă activitate creatoare pentru făurirea unei orînduiri superioare, orînduirea socialistă, după un program de dezvoltare economică, punînd temelia bazei materiale a socialismului.

Prin entuziasmul și eroismul clasei muncitoare, acum, după 20 de ani de la eliberare, țara noastră este o țară cu o industrie multilaterală și modernă utilată, cu o agricultură colectivă mecanizată, cu o înaintată cultură, tot atîția factori care asigură oamenilor muncii îmbunătățirea sistematică a condițiilor de viață.

Pretutîndeni, din hotar în hotar, se construiește mereu, se înfrumusează mereu. Peisajul patriei, harta ei, sînt în continuă transformare. Nu mai recunoști cîmpul cu ogoarele devenite lanuri fără sfîrșit; nu mai recunoști satele cu casele noi acoperite cu țiglă și cu antene de radio deasupra, nu mai recunoști orașele cu blocurile lor vesele, nu mai recunoști oamenii, azi demni și voioși.

Ziua de 23 August a însemnat și eliberarea scriitorilor, laolaltă cu întregul popor, integrarea lor în munca uriașă, comună, pentru construirea socialismului.

În sfîrșit, scriitorii au putut să-și pună de acord credințele și aspirațiile lor cele mai înalte, visurile lor cele mai cutezătoare, cu scrisul lor.

Și nu puteau fi liberi atîta vreme cît tiparul și hîrtia era în mîinile exploataților, — purtători ai unei ideologii odioase de forță și oprimare, — cît instrumentele meșteșugului lor erau în mîini dușmane celor mai sfinte idealuri ale lor.

Scriitorii noștri, tineri și vîrstnici, s-au alăturat oamenilor muncii, poporului care construiește lumea socialistă, lumea cea nouă, lumea celor mai frumoase năzuințe ale noastre. Și simțîndu-se urmași ai marilor noștri clasici, și reluînd spre a duce mai departe înaltul lor mesaj, înfrumusețat nemăsurat de înălțimea noului ideal uman, au pornit cu rîvnă și entuziasm și credință, la făurirea unei literaturi noi, altoită pe trunchiul cu rădăcini adînci al literaturii populare și al literaturii realist-critice. Și prin aceasta s-au alăturat operei creatoare a tuturor oamenilor muncii.

Au știut bine de la început la ce operă uriașă și-au angajat sforțările, și au închipuit cu puterea imaginației lor sensibile, întreaga ei frumusețe și măreție. Planurile de făurire a lumii noi, ca niște frumoase planuri de arhitect, alcătuite exact, cu preciziiuni matematice, au căpătat în ochii lor contururi reale care le-au dat avînt și aripi. Le-a fost îndemn în muncă, credința nestrămutată de a contribui la o patrie a fericirii tuturor celor cu o justificare înaltă a existenței.

I-a înarmat în muncă și cunoașterea odiosului și umilitorului regim din trecut, care le-a dat puterea exasperată a mîniei pentru dărîmarea minciunii lui din temelii, pentru instaurarea adevărului, clamat în gura mare și pentru înfierarea tuturor ipocriziilor și falsităților.

23 August a descătușat puterile de creație.

Așa, cu încredere, cu conștiința idealului înalt pe care îl servesc, — umanismul socialist, — scriitorii au creat în acești 20 de ani de la eliberare, o literatură nouă, contemporană, care oglindește sub semnul adevărului adevărat, viața nouă a patriei noastre, omul nou.

Mărețele realizări ale oamenilor muncii în toate domeniile le-au fost pildă și îndemn. Și în uriașa operă de construire a socialismului, scriitorii nu s-au considerat martori ci părtași, laolaltă cu toți oamenii muncii.

VIATA ROMÎNEASCĂ

Șoseaua Nordului

roman

— fragmente inedite —

de Eugen Barbu

PARTEA A DOUA

1.

Inspectorul Mizdrache din Siguranța Generală a Statului avusese o noapte grea, adică băuse pînă în zori, la *Colorado*, cu cîțiva prieteni, și după aceea sărbătorise împlinirea a 40 de ani într-o garsonieră din strada Doamnei, împreună cu două femei necunoscute, culese atunci dintr-un bar, bete moarte, înjurînd birjerește pînă adormiseră de-a bușilea, dar nu mai înainte de a face tot ceea ce sînt în stare să facă două astfel de ființe pornite pe petrecere și desfrîu, adică să spargă pahare, să cînte în gura mare cu geamurile deschise, să se despoaie una pe alta și să se ia de păr, să ragă mai rău decît animalele și în cele din urmă să zacă pînă spre ora unsprezece de dimineață pe covoarele lui, sculate mai apoi cu picioare în spate și aruncate pe scări, cu rochiile îmbrăcate la repezeală peste restul de rufărie sumară, uitată și aia prin baie, spre groaza lui care trebuia să-și primească prietena, poate peste un ceas sau două, cînd aceasta intra aproape smulgînd ușa din țîțini și trăgînd pe nas mai totdeauna un parfum strein.

Acum, singur de aproape un ceas, cu capul încă plin de alcool, auzea un sunet insistent de sonerie și nu-și dădea seama dacă e vorba de telefonul ascuns sub o plapumă galbenă sau de apelul unui om aflat dincolo de ușa de la intrare.

În odaia spațioasă bătea soarele unei zile frumoase de toamnă, senină și rece, cum sînt atîtea și atît de frumoase în București și prin ferestrele lăsate larg deschise nu ieșise încă tot fumul de țigară.

Mizdrache se trezi dintro-dată privindu-și ceasul de la mîină. Era 12 și un sfert. Ziua nu se anunța prea aglomerată, așa că lăsă telefonul să sune, pentru că telefonul suna, străbătu norul ușor de fum verzui și deschise ușa de la baie, contemplînd faianța azurie, bine lus-

truită, căscînd vesel la un gînd numai al lui cînd descoperi pe o sfoară ceva mătăsos, moale și cald încă, pe care-l aruncă în cupa de faianță a closetului, trăgînd de lanț cu un gest definitiv și eliberator...

Deschise mica ferestruică care dădea spre o stradă pustie, înălbită de soarele violent și tragic de-afară, privi trotuarele pustii un minut și se aruncă sub dușul rece. Apa îl înțepa plăcut și-i făcea bine, se privi în oglindă și constată cu îngrijorare că începe să se îngrășe. După ce se frecă bine cu un imens prosop pe tot trupul vlăguit, ridică dintr-un colț două haltere și făcu puțină gimnastică. De alături telefonul suna insistent, dar se prefăcu că nu-l aude. Știa el despre ce era vorba. Se spală deci pe dinți după ce termină cu obligația neplăcută de a încerca să-și pună sîngele în mișcare, scuipînd cu voluptate în chiuveță, își bărbieri rapid, după o veche îndeletnicire obrazul dur, plin de riduri și simți în dreapta înțepătura statornică a ficatului periclitat de atîtea coniacuri repetate. Avea cearcăne, începuse să încărunțească, gura i se veștejise puțin de atîta fumat, numai în ochi îi mai sclipea un rest de inteligență, cum o numeau, pe drept cuvînt, cinism.

Se îmbracă mecanic, căutîndu-și o cămașă albă, bine apretată, apoi costumul de lînă moale, deschisă, se necăji că nu găsea o cravată potrivită, își înjură în gînd șeful pentru că avea idei stupide ca aceasta de a-l obliga să treacă în fiecare zi pînă în unu pe la birou, se mai uită deci la ceasul de aur de la mînă și cînd socotî că poate răspunde la telefon, îl căută sub cearșaful alb.

Apelul încetase. Dădu din umeri nepăsător, se mai învîrți o dată prin odaie, se uită în oglinda șifonierului și mai strînse un furou, uitat după o canapea, mic cît să intre într-un plic. Privi afară. În fața intrării aștepta buikul său negru, turtit ca un batracian, văzut de aici, de sus, de la etaj. Ah, de n-ar pica Dora tocmai acum, că o știa de ce e în stare dimineața! Nu avea nimic sfînt, și mai puțin de o jumătate de oră tot trebuia să întîrzie cu ea, deși o să-l simtă și iar o să-l zgîrie și-or să-l vadă subalternii, și-or să-și rîdă în barbă, ca dobitocul de Ciripoi!

Cel mai bun lucru era s-o șteargă și chiar în minutul acela, pînă n-apuca nebuna să pătrundă aici, că dacă intra într-un minut era goală pușcă și pe urmă, cum să invoci serviciul, șefii tiranici și așa mai departe. Mai inspectă o dată odaia, actele le ținea încuiate într-un seif, nu le aducea acasă, din motive lesne de înțeles, trebuia numai să-și schimbe batista, s-o arunce pe asta, plină de ruj ieftin, s-o ascundă undeva în sacul cu ciorapi de unde spălătoreasa culesese și alte dovezi ale infidelității lui față de prietena sa cea mai bună, pe care, la drept vorbind, o iubea, dar de înșelat nu se putea să n-o înșele, pentru că asta aproape intra în obligațiile meseriei lui.

Atunci se auzi din nou telefonul. Mizdrache vru să-l lase, dar prea era insistent, sunînd a alarmă. Se aruncă îmbrăcat de-a curmezișul patului și ridică receptorul.

— Allo...

Întîi nu se desluși nimic la capătul celălalt al firului. Parcă cineva ar fi vrut să-i facă o farsă.

— Allo! repetă insistent și enervat Mizdrache...

— Dormi, dobitocule? gîfii o voce atît de furioasă încît inspectorul se ridică într-un cot.

— Cine e ? Ce-i porcăria asta ?

— Nu mai lași curvele de la Continental, ai ? se auzi iar grohăitul acela atât de cunoscut, pe care Mizdrache nu voia încă să-l recunoască deși-l știa bine.

— Cretin, neam de scroafă înțârcată ! Acum să te văd ce-ai să-mi răspunzi !

— Domnule inspector șef, să știți...

— Ce să știu, mă, dobitocule ? Ce să știu ? Tu trebuie să știi, nu eu !

— Domnule inspector șef, nu permit să-mi vorbiți astfel, nu înțeleg și ar fi bine să-mi explicați despre ce este vorba...

Celălalt, pentru că Mastacan era, se monta, furia lui creștea din ce în ce, asta se simțea prin telefon, omul nu mai porunceă, nu mai reproșă nimic, mugea, era indignat, nu se mai putea stăpîni.

— Te caut de azi dimineață, sun și nu răspunzi de parcă te-au înmormîntat de viu. Ce p... mă-tii faci tu dimineața, mă ? Cînd ar trebui să fii treaz, să afli ce se întîmplă pe lumea asta ?

Mizdrache asudă dintr-odată, simțindu-și cămașa leoarcă. Se întîmplase ceva grav, nu mai mergeau falsele demnități jignite, falsa indignare. Erau în poliția secretă amîndoi și aici cînd dai un chix nu poți să spui pardon ! și cu asta, gata, totul s-a încheiat !

— Domnule inspector, îmi permiteți !

— Să-ți permită mă-ta ! Nu știi nimic ?

— Pentru Dumnezeu, ce să știu, domnule inspector ?

Se făcu un minut greu de tăcere. De dincolo se auzi iar gîfîiala greoaie a lui Mastacan care-și rumega lovitura.

— N-ai aflat că azi noapte în timp ce erau duși la execuție patru comuniști, doi au încercat să evadeze ?

— Nu știu nimic, domnule inspector șef ! Și...

— Și... urmă o înjurătură teribilă, una din acele vorbe imense care te acoperă de murdărie pe o zi, dacă nu pe mai multe, o vorbă pe care ani de zile n-o mai spală nimic. — Și... unul n-a mai fost găsit. E liber !

— Dar, îmi permiteți să raportez, asta ține de serviciul penitenciarelor, eu nu-mi pot asuma răspunderea ducerii la capăt a unor acțiuni, cu care, așa cum v-am mai spus în câteva rînduri, nici nu sînt măcar de acord... Eu, dumneavoastră, facem parte din serviciul de cercetare, de anchetă, ori asta, ce aud, e o altă bucatărie ; ei sînt organe militare, tribunale, organe executive, noi, ce amestec avem noi în treaba asta ?

— Nu mai întreba nimic, urcă-te în mașină și să-mi fii aici într-un sfert de ceas ! La vaci am să te trimit, băgate-aș !

— Îmi permiteți, am o idee !

— Ideile nu stau în capete seci ca ale tale, mișcă !

Se auzi un clanc ! violent și Mizdrache se trezi năuc în mijlocul odăii pline de soare, privind uluit la femeia care tocmai intrase pe ușă într-un tator mov de lînă, foarte strîns pe corp, cu o pălărie cu voal pe chipul brun, mic, strîns ca o alună, din care scînteiau niște ochi verzi, geloși, pentru că nările avîntate ale musafirei presimțiseră totul și-acum scoțocea cu privirile în jur și se pregătea să-și joace mica scenă zilnică :

— Iar au fost femeii la tine !

Mizdrache nu-i răspunse, privind-o ca pe un obiect și ea vru să spargă ceva, ca să-i atragă atenția că intrase, că există și încă cum există !

— Gemi, nu-mi răspunzi ? Au fost sau n-au fost femei la tine ?
Bărbatul se apropie, îi ridică parcă meticolos voalul de pe ochi și îi dădu două palme la repezeală :

— Șterge-o repede la bărbat-tău, că dai de dracu, m-auzi tu ! Să nu te mai prind pe-aici că m-am săturat de atâtea istericale !

O întoarse cu spatele la el, deschise larg ușa și mai că nu-i făcu vânt pe scări. O găsi jos, pe ultimele trepte ale scării, plângînd mototolită dar n-o privi, n-avea timp, și se urcă în mașina care-l aștepta.

— Să trăiți ! spuse șoferul Costea. Unde mergem ?

— La inspectorul general, dar repede c-am rupt-o-n fericire !

— Ceva în neregulă ?

Omul nu întreba prea des, era obișnuit să tacă, dar acum Mizdrache nu mai avu timp să se mire de curiozitatea însoțitorului său tăcut și discret.

— Nu mai scap de curvele astea păguboase ! se scuză inspectorul fără să știe de ce.

— Sînt și bărbați puțini, domnule inspector, și-apoi cineva șic ca d-voastră are căutare...

Un vechi reflex de polițist înăscut îl făcu pe Mizdrache să ciulească urechile.

— Mă, tu te-ai dezlegat la limbă, de cînd ai învățat să faci complimente ?

— Cîte nu învață omul ! se miră celălalt cu o veche naivitate.

Costea se angajase în '40 la ei, adus nu se știe de cine cu recomandării și de doi ani îl căra unde era nevoie pe inspector, fără un protest, fără să pară obosit, deși uneori șofa cîte 32 de ore în șir, noapte și zi, acolo unde cereau nevoile serviciului. Nu întreba niciodată nimic, nu zîmbea cînd auzea glumele celor din mașină, părea surd și orb la toate cîte se petreceau alături, deși Mizdrache îl bănuia că e un spion de-al lui Mastacan, fapt pentru care se purta cu el cu mănuși, adică fără să-i poncească, fără s-o facă pe autoritarul cum o făceau alți deștepți ce-și pierduseră piinea de multă vreme, încercînd chiar din cînd în cînd să se împrietenească cu omul de la volan, făcîndu-i adică mici confidențe sau lăsîndu-i bacșișuri pe perna automobilului, totdeauna restituite de celălalt, fără o urmă de ironie în glas : „Mi se pare că v-ați uitat niște bani aseară în mașină...” Mizdrache credea despre el că e adventist, și i-o spusese, mai în glumă, mai în serios, dar Costea negase : „Nu-i adevărat !“

Dar nimic mai mult. Nu bea la nici un popas, nu primea decît o mîncare ieftină și atît. Intrigat, într-o vreme, inspectorul făcuse la rîndul său o anchetă discretă, vruse să știe unde locuiește omul de lîngă el ; aflase că avea nevastă, doi copii și ședea undeva la Străulești, pe o stradă dosnică, cu nume de preot ori de arhiereu. Avea rude undeva în provincie, la Craiova, cu care nu se prea vedea. Lucrase la Malaxa, tot ca șofer, părea un om econom și cam atît...

Ajunseră. Mizdrache urcă scările de la intrare în goană. Clădirea sumbră cu mai multe etaje i se păru îngrozitoare în dimineața asta strălucitoare de toamnă. Îl întîmpină Ciripoi, numai miere și ochi dulci cum e orice subaltern într-o situație gravă.

— Să trăiți ! spuse ușor, căutînd dreapta inspectorului.

— O feștelirăm, Ciripoi !

— Săcăr mare ?

— Șeful m-a trimis în aia mării de-am crezut c-o să-l înjur și-mi dau demisia. Ce facem ?

— Îi strâng pe toți comuniștii, îi bat măr și îl aflăm noi pe ala care a întins-o !

— Îi bat, îi strâng, îi snopesc ! Idiotule ! Asta-i poliție ca pe vremea lui Gavrilă Marinescu. Cretinule ! Uite că de bătut i-am bătut și ce-am făcut ? Am aflat ceva de la ei, că n-am aflat...

— Atunci ? Să-i iertăm, să ne facem că plouă ?

— Mă, Ciripoi, ce nu-mi place mie la tine e faptul că n-ai ieșit încă din găoacea mă-tii, mă ! Tu ești făcut la șapte luni, mă ! Tu nu gîndești, mă ! Cum o să-i iertăm ? Dar nu-mi place, mă, brutalitatea. Eu lucrez cu inteligența, mă ! Acum te las, mă duc să dau ochii cu balaurul. Roagă-te pentru mine !

Mastacan îl lăsă însă să aștepte zece minute în fața ușii sale capitanate și asta în mod intenționat, pentru a-l înspăimînta și mai mult, deși, la drept vorbind, lui Mizdrache îi cam trecuse frica. Cînd în sfîrșit i se permise să intre era calm, aproape obraznic, pentru că încă de multă vreme se credea indispensabil și mai ales pentru că știa că fără el, celălalt era legat de mâini și de picioare.

— Să trăiți ! spuse, cum mai devreme puțin spusese Ciripoi, dar fără acea umilință a gradului inferior.

Bărbatul masiv de dincolo de biroul de stejar, acoperit cu un cristal verzui, nu-i răspunse. Nu dormise, se vedea bine, avea ochii tulburi, grăsimia amenința tot mai mult să-l îngroape într-o masă de carne, umbra puțin, hainele trebuiau date mereu la refăcut, părul cărunț, tuns scurt îi împrumuta înfățișarea unui bulldog. Gura punguită și vinătă îl făcea antipatic, dar ei cheuiseră de multe ori împreună, Mizdrache îi procurase femei, și încă ce femei, și un fleac de evadare nu avea să strice o prietenie veche și încercată în care numai aparențele și o anumită ierarhie mai punea nițică ordine.

— Deci ! tranșă inspectorul direct, să intrăm în subiect. Nu mi s-a spus încă nimic, voi afla totul de la dv...

Vremea injuriilor trecuse. Mastacan scoase o țigară imensă de foi dintr-un sertar, îi aruncă o scurtă privire ce s-ar fi vrut cît mai supărată și-i zise rece :

— Stai dracului jos !

Celălalt se așeză într-un imens fotoliu de piele, privi figura tristă a mareșalului Antonescu din perete și făcu să scînteie o brichetă de argint, tocmai la timp ca să-i aprindă trabucul lui Mastacan.

— Chestiunea nu-i chiar atît de simplă... Evident că pe noi nu ne privește cum l-au scăpat de sub escortă pe individ. Dar ne privește altceva. Ministrul întrebă dacă nu cumva evadarea a fost organizată, dacă nu cumva aici există complici... Pe cei patru îi cunoști ?

— Evident, sper ca eu să fi contribuit cel mai puțin la condamnarea lor, pentru că așa cum v-am mai spus, sînt împotriva execuțiilor. Bătăile, chestiunile astea de serviciu, fac parte din nefericirile meseriei noastre, dar execuțiile nu-mi plac ! Militarii sînt niște idioți îndeobște cunoscuți !

— Lasă aprecierile și-ascultă. Pe baza unui ordin legal, în urma unor vini bine stabilite...

— Să lăsăm fleacurile, domnule inspector-șef ! Care vini recunoscute ? Doar eu i-am anchetat. Nu s-a stabilit nimic. Sentința era hotărâtă dinainte. Judecătorii ăia în uniformă n-aveau decât s-o pronunțe. E vorba de o acțiune de intimidare. Așa cred organele noastre de represiune că îi vor opri pe comuniști din acțiune ? Permiteți-mi să vă spun că e o prostie... În timpul Revoluției franceze...

Mastacan îi tăie vorba cu un gest :

— Lasă-mă cu rahaturile tale din cărți. Mă piș pe revoluția franceză și pe toate fleacurile ! Ministrul mă chinuie de azi dimineață cu telefoanele, mi-a scos sufletul. Trebuie să-l prindem viu sau mort pe evadat.

— Cine e ?

Mastacan scotoci în sertarul biroului și scoase de acolo o fotografie, aruncînd-o pe cristalul strălucitor.

— Îl cunosc. Dar vorbești parcă de încă unul...

— Celălalt, Lupu Marcel, a fost găsit rănit într-o porumbiște și i-au făcut felul. I-au îngropat pe toți trei în zorii acestei zile la cimitirul Jilava. Pe-al patrulea, parcă l-a înghițit pămîntul. S-a dat alarma, jandarmii bat satele pas cu pas, nici o urmă. Telefoanele sună din jumate în jumate de oră. Ciripoi al dumitale a făcut în pantaloni, dar numai atît. Mie îmi trebuie omul, viu sau mort. Ministrul mi-l cere în 24 de ore...

Mizdrache înjură gospodărește în gînd pe ministru cu liota lui de civili cu tot. Ce știau idiotii ăștia cum se prinde un om și încă unul care a scăpat de sub gloanțele plutonului de execuție.

Mastacan tot mai vorbea :

— Garda a fost înaintată Curții Marțiale în frunte cu comarșant cu tot. Asta e o chestiune care-i privește pe ei, nouă ne revine sarcina să descoperim pe complicii acestei evadări...

— Nu e prea mult spus complici ?

Mastacan îi povesti cu răbdare împrejurările în care avusese loc evadarea celui de-al patrulea condamnat. Ceea ce rămînea curios era faptul că în mașina care apăruse întâmplător sau nu în luminișul unde avea loc execuția nu fusese găsit nimeni, șoferul acestui vehicul dispărînd și el.

— Nu ți se pare nimic suspect în asta ?

— Dacă mă gîndesc bine, parcă da, acceptă Mizdrache. Prea multe întâmplări de genul ăsta la un loc fac un roman polițist prost, dar aici e vorba de o afacere serioasă. O să mă gîndesc...

— Încurcătura e alta, că ministrului nu-i convine să existe un martor în viață al acestei nopți și de aici furia, ordinele și toate neplăcerile pe care o să le am !

— Bizuiți-vă pe mine !

Celălalt rînji cu gura lui mare, plină de dinți de aur.

— În meseria noastră nu te poți bizui decât pe tine însuși, lasă fleacurile, Mizdrache. Dacă nu-i dăm omul pe tavă, ministrul ne trimite pe front ca ofițeri de rezervă și n-am nici un chef să-mi pun pielea în saramură numai pentru că s-a găsit un idiot de șef de gardieni care a dormit pe el cînd trebuia să facă o treabă bună...

Mizdrache căzuse într-un fel de somnolență, închisese ochii și se gândea la ceva foarte îndepărtat și nedeslușit. Nu era obosit, convorbirea asta îi dădea idei.

— Domnule inspector șef, spuneți-mi de unde pornește cu adevărat toată chestia cu execuțiile? În general sentințele capitale s-au evitat pînă acum, deși ne aflăm în al doilea an de război. Trebuie să existe o explicație reală, de ea am nevoie. Știu ca și dv. unele lucruri, dar ar trebui să aflu totul.

Mizdrache îi cerea un lucru destul de greu, dar situația era fără ieșire dat fiind termenul scurt pentru rezolvare cerut de ministru. Ezită puțin, dar cum nu bănuia că celălalt e chiar strein de unele realități ale afacerii, preferă să vorbească deschis, recunoscînd în felul acesta că fără acest subaltern prețios pe care-l înjurase și-l făcuse de două parale la telefon e ca și mort.

— Știi bine că între comuniști avem un om de-al nostru. Mai cunoști că grupul ne-a fost dat pe tavă de către omul despre care-ți vorbesc. Ceea ce nu știi e faptul pentru care noi am ales tocmai acest moment pentru a trimite pe lumea cealaltă cîțiva...

— Bănuiesc...

— Ești băiat deștept. Războiul nu merge tocmai cum trebuie, mareșalului îi e frică de o rezistență internă. Or, cine să opună această rezistență decît elementele cele mai active: comuniștii. În partidul lor s-a ivit chiar ideea acestei rezistențe, avem informatori care ne-au vorbit direct despre treaba asta, numai că noi, prin omul pe care-l știi, am infiltrat ideea de a se opune cineva creării de grupuri de sabotori, de oameni care să ne dea bătaie de cap. Știi bine că o poliție bună, și aici nu e vorba de găinari, de curcani, e vorba de poliția secretă, evită atît cît poate dificultățile mari. Care ar fi acele dificultăți? Angrenarea lucrătorilor și în general a populației în acțiuni ostile regimului. Circulă destule anecdote, războiul, cu toată Transnistria asta, nu e popular, oamenii au rude care mor pe-acolo prin Rusia, au frați, au surori care rămîn văduve... Și-atunci, ajunge o scînteie și gata tîmbălăul.

— Înțeleg. Dar comunicatele privitoare la execuțiile elementelor antinaționale nu vor avea un efect invers decît cel pe care scontăm noi?

— Propaganda face restul. E vorba de *cauza romînismului*, de *neamul nostru*, domnul Mihai Antonescu e un om priceput în astfel de baliverne...

— Îmi permiteți să cred că anecdotele fac mult rău propagandei domnului Antonescu, chiar un rău mai mare decît tunurile. Atîta timp cît nu e mălai pe piață, acești executați apar în ochii mulțimii ca eroi ce luptă pentru o masă ca lumea, pentru pace, pentru liniște, iată de ce sînt împotriva exceselor...

Mastacan își tăia alt trabuc cu o foarfecă.

— Eu cred că tu ai dreptate, Mizdrache, dar noi am organizat acest ultim proces tocmai pentru ca să-i întimidăm pe comuniști...

— Da, înțeleg. Deci omul nostru va demonstra că mergînd pe calea rezistenței, partidul va pierde cele mai bune cadre ale sale. Și de aici liniște și pace. E nițel cam simplist, dar merge !

Mastacan nu părea mulțumit de cele ce auzea.

— Ai vreo bănuială !

— În general trădările merg pînă la un anumit punct și numai o vreme...

— Știu asta, dar ce putem face ?

— N-ar fi mai firesc să aflăm de la omul acesta, care după cîte știu eu cunoaște pe mulți dintre conducătorii partidului, numele celor mai bune cadre și să le distrugem deodată, fără multe scrupule ?

— M-am gîndit la asta, dar situația e foarte curioasă. Cei mai buni dintre ei sînt în închisori, au fost strînși la vreme. Numai că acest partid, ca orice organism a crescut la loc, ajutat poate și de împrejurări, de război, de chiar cei care au murit pentru el... Pe cei mai noi, datorită măsurilor luate, omul nostru nu-i cunoaște îndeajuns și la el orice mișcare suspectă se termină cu moartea. Nu avem nici un interes să-l pierdem. Știi bine ce greu se recrutează un astfel de element și de cită vreme e nevoie ! Mi-este greu să risc să-l pierd.

— Vă înțeleg, făcu Mizdrache atent la praful ușor și alb care întra pe o fereastră deschisă.

— N-am stabilit însă ce facem cu cel care ne-a scăpat. El este un martor foarte periculos, și mai tîrziu un acuzator al omului care ni l-a dat pe mîină...

— Mai tîrziu, cînd ?

— Mai tîrziu cînd va înțelege că a fost trădat...

— Pricep...

— Și ce-i de făcut ?

Mizdrache tăcu puțin, rozîndu-și o unghie cu dinții.

— Nu există decît două căi : ori să-l facem să dispară, dacă punem mîna pe el, ceea ce e puțin probabil, ori să-l compromitem...

— Mă, tu nu ești prost, mă Mizdrache, nu ești prost deloc ! constată deodată, senin și înveselit Mastacan.

— Vedeți, și azi dimineată îmi vorbeați atît de urît !

— Furia, mă, furia, am și eu un ministru pe cap, mă firecă și pe mine, ce vrei, sîntem robii administrației, scuză-mă și tu dacă am exagerat !

Și pentru ca să uite amîndoi neplăcerile acestei dimineți atît de agitate, Mastacan sună să i se aducă o sticlă de coniac vechi.

2.

„Toți cei care intră în biroul meu“, gîndea cu voluptate Mizdrache, „își pierd imediat personalitatea“. La drept vorbind ce fel de personalitate putea avea cel din fața lui, cu fața asta osoasă, galbenă, cu privirile șterse de șobolan încolțit, cu tremurul abia perceptibil al mîinilor, cu mereu căutatul batistei în buzunarul de la piept care trăda și mai bine neliniștea ce-l stăpînea. Mizdrache vorbise de cîteva ori cu el și numai în cîteva probleme secundare, omul *nu-i aparținea*. Acum, Mastacan *i-i*

dăruise. Și celălalt știa asta și căuta de la început să capete un dram de independență, o cît de mică libertate, cu ajutorul căreia să-și mai salveze ceea ce se mai putea salva dintr-o demnitate terfelită de atîtea ori. Inspectorul șef se purta altfel, oaspetele lui Mizdrache simțise de la început, Mastacan îl ținea totdeauna în picioare, nu-l înjurase niciodată, îl trata ca pe un funcționar al lui cu care lucra mai rar, dar tocmai curiozitatea politicoasă a noului partener de lucru îl îngrijora. Stătea de un sfert de ceas în fotoliul inspectorului și privea cum Mizdrache se joacă cu ascuțitoarea sa verde ce închipuia o broască cu ochi bullbucăți, șopăind mecanic pe deasupra dosarului răvășit, cu hîrtii numeroase, scrise cu mîna sau bătute la mașină, hîrtii ce cuprindeau, oaspetele era sigur, viața sa, în amănunțime. Mîinile fine ale inspectorului întorceau meticulos cheița de aluminiu și o ascundeau, pe urmă palmele se deschideau și jucăria aceea începea să funcționeze și el nu mai era în stare să judece exact, gîndurile i se învălmășeau, parcă i se lăsa o piclă pe ochi și-i venea amețală. Vizitele acestea la Siguranță aveau loc totdeauna seara tîrziu, ca și acum, și se făceau rar. De obicei, cînd era ceva important de raportat, informatorul scria cîteva scurte rînduri adresate unui necunoscut și, dacă existau dubii și cerințe de amănunte suplimentare, i se răspundea la poste-restante, la o căsuță poștală. Invitațiile la Siguranță îi creau totdeauna omului acestuia o indispoziție firească și de cele mai multe ori bănuia că nu se va mai întoarce acasă, așa încît își lua unele măsuri, inutile de altfel. Era însurat, soția lui nu bănuia ce meserie murdară avea, cînd lipsea de acasă fusese sfătuită să nu întrebe unde se duce, așa încît din punctul acesta de vedere, omul credea că trăiește oarecum liniștit. Avea bani destui, dar n-o arăta; Mizdrache știa de-acum totul despre el; îi plăcea să bea, era laș ca un șoarece și fusese deajuns să fie prins odată cu un lucru inconvenabil ca să se arate dispus să facă orice: la început, un timp, trădînd bineînțeles lucruri mici și pe urmă, pe măsură ce primejdia de a fi descoperit creștea, căutînd să afle și să divulge chiar mai multe, totdeauna mînat de ceea ce face regula trădării: creșterea vinei în timp și spaima de a nu fi descoperit.

Lui Mizdrache, informatorul îi convenea din toate punctele de vedere. Fusese pe vremuri un orator mijlociu, folosit de social-democrați la unele întruniri, pentru că sub cumsecădenia și mediocritatea lui de fost funcționar se ascundea și un oarecare humor, și grupurile acelea de oameni îndîrjiți, adunate în săli întunecoase și înghesuite, pline de fum, reacționau pe loc la glumele usturătoare pe care le făcea la adresa autorităților și asta îi crease chiar un ascendent în partid. Odată interzisă activitatea legală, odată cu arestările, vigoarea și humorul dispărușeră de pe aceste buze, omul șovăia și poliția simțise unde se află trădătorul căutat. I se crease situația în care trebuia să greșească, fusese prins, bătut bine și pus în alternativa de a pîri pe organizatorii unei întruniri clandestine. La început rezistase și bătăilor și presiunilor morale, pentru că un rest de demnitate păstrează chiar și asemenea indivizi și într-o trădare cel mai greu lucru este începutul ei, adică renunțarea la acest rest de demnitate.

Omul fusese deci înfometat. Căutase de lucru doi ani și nu găsisese. Nevasta era gata-gata să-l lase, cum fac de obicei în situații din acestea femeile, se obișnuise chiar cu un fel de a trăi, modest pe atunci, la

care cu greu se putea renunța, așa că în momentul când fu chemat de un necunoscut la o discuție confidențială, se duse pe jumătate convins că nu va mai rezista ofertelor.

Cel însărcinat cu recrutarea lui avea ordin să nu se grăbească. I se cerură mici informații și i se dădu o sumă considerabilă pe care fu sfătuit s-o cheltuiască cu prudență, adică puțin câte puțin, ca să nu aibă neplăceri. Inventă pentru tovarășii cu care mai lucra pe atunci și care aveau încredere în el, o mică antrepriză ce-i aducea câte ceva și chiar îi ajută pe unii dintre ei. Pe atunci nu-l bănuia nimeni și răbdarea poliției îi aduse foloase însemnate. Avea reputația unui om cinstit, chiar i se încredință de către partid, dirijarea unor fonduri pentru cei din închisori și, sfătuit de cel care-l recrutase, spori sumele fără să arate cum și le procurase, făcându-și din asta un merit deosebit. Cît se putu află pe cei care ajutau partidul și pe cei ce primeau ajutorul lui, dar fără mari eforturi care să-l trădeze. În general cei ce cotizau nu se foloseau de acte de evidență, pe vremea aceea hîrtia era dușmanul cel mai mare al ilegalistilor, așa încît el nu putea procura decît numele celor ce strîngeau și predau cotizațiile de partid, aceștia erau urmăriți și, din cînd în cînd, câte unul dintre ei era surprins ca din întîmplare, arestat și dat la fund pe veci. Poliția avea grijă ca nu cumva vreo urmă de bănuială să atingă reputația acestui om care își vedea mai departe de treburile lui, distribuind sumele adunate cu o cinste exemplară. Într-o asemenea meserie trebuie să te mulțumești cu triumfuri mici dacă vrei să ai mai tîrziu triumfuri mari. Cîneva veghea ca acest informator discret, prezentînd atîta încredere, să fie ocolit de greutăți și de capcane, împreună cu cei ce lucra, dar despre care se știa totul.

Odată pornit pe drumul acesta ireversibil, omul își dădu seama că nu mai poate face nimic, așa încît primi să ia de la viață tot ceea ce se putea lua. Apărură femeile, totdeauna în locuri discrete, neștiute de nimeni, pentru că reputația că e un soț cinstit și un om serios trebuia apărată cu strășnicie; chefurile, amicii, toți veniți de unde trebuia, cu urechi foarte atente, gata să deslușească și unele nuanțe ce scăpau mai greu la spovedaniile rare din birouri unde spaima, prezența șefului Siguranței însuși, crea o anumită timiditate greu de învins.

Apropierea războiului înăsprise colaborarea dintre omul acesta și poliție. I se cerea mai mult și el făcea totul ca să afle mai multe, dar și în partid metodele se perfecționaseră, unele căderi avertizaseră pe cei aflați în libertate că exista un trădător și atunci posibilitățile de a ști totul sau aproape totul se redusese considerabil și la presiuni, omul răspundea cu bălbieli penibile și cu o spaimă mereu în creștere, pentru că atîta lucru învățase și el: atunci cînd nu mai ești bun, un accident oarecare cumă orice activitate și nu e vorba de un accident obișnuit: nu, ești lăsat în ghiarele celor pe care i-ai vîndut și ei au grije de tine, ori această spaimă te face zelos, te face inventiv, te face activ și de asta avea nevoie acum Mizdrache, de zelul și de inventivitatea omului din fața lui.

Convorbirea începuse în urmă cu un sfert de ceas și ca de obicei în asemenea ocazii, Mizdrache îl întrebuse cu cine se mai văzuse, cînd anume și dacă existau bănuieli împotriva lui. Bănuieli existau. Mai ales după căderea acelu grup.

— Bănuiam, spusese el cu o remuşcare accentuată, că treburile nu se vor isprăvi așa. Nu înțeleg de ce aveți nevoie de asemenea excese? se mirase el cu o naivitate jucată, pentru că de fapt într-o discuție anterioară cu Mastacan, acesta îl prevenise pe ocolite că-i trebuiau niște victime care să-i întimideze pe ceilalți. Aș vrea să vă rog să vă lipsiți pe viitor de serviciile mele, nu pot accepta așa ceva...

Inspectorul surîsesse secret, chiar cele mai mari lichele își închipuie că pot să facă orice sub o mască oarecare a respectabilității, și nu spusese nimic, întorcea mai departe cheița în ascuțitoarea de tablă, privind-o cu atenție.

— Sint bolnav, nervii mei încep să slăbească, nu mai pot rezista... spunea mai departe cât se poate de umil informatorul, îndreptându-și cu degetele lui galbene de tutun o meșă rebelă de păr care-i tot cădea pe frunte. Gândiți-vă apoi și la soția mea, mereu mă întrebă de ce nu dorm și ce fac la urma urmelor? Chestia cu lucrările particulare pe care le am a căzut, a trebuit să inventez altceva. E greu de închipuit că se mai poate construi ceva în timp de război, acum totul se dărîmă. Afirm cunoșcărilor mei că trăiesc din vechi economii, dar ei bănuiesc că fur din cotizațiile pentru partid...

— De ce nu lași pe altul să facă treaba asta, ca să nu mai fii suspectat? zise moale Mizdrache, parcă indiferent, atent la zgomotele nopții de afară și avînd grijă să-i așeze și mai bine becul veiozei drept în față, ca să-l aibe tot timpul sub observație, să vadă ultimele reacții ale chipului obosit și înspăimîntat.

— E în interesul tuturor să nu fiu bănuît, pentru asta trebuie să mă dau la fund, altfel nu se poate, stărui celălalt.

Mizdrache apăru în cercul de lumină al lămpii, pentru că pînă atunci nu lăsase să i se vadă decît mîinile fine, chinuînd broasca de metal.

— Spune-mi ce se întîmplă practic într-o asemenea împrejurare în partid, cînd patru oameni sînt prinși...

— Se taie orice legătură cît de mică a celor care aveau contacte cu ei, se părăsesc vechile adrese și se schimbă identitățile.

— Pînă aici e bine.

Mizdrache îl fixa cu ochii lui vii, arzători.

— Ai putea să-mi procuri pe unul din aceștia care fabrică buletine oficiale, scutiri de front, adeverințe și certificate medicale, nu să-l arestăm, vreau ceva mai mult de la el, să-l facem prietenul nostru.

— Înțeleg, dar mi-e foarte greu. De la începutul războiului liniile de activitate s-au separat. Eu am rămas într-un sector periferic.

— Păcat că nu ne-am gândit mai demult la asta, cotizațiile sigur că sînt foarte importante, dar...

„Nu e prost, nenorocitul!“ gîndi inspectorul. În general pe oamenii de genul acestuia mai mult îi admira decît îi disprețuia pentru că-i semănau și undeva se întîlneau în îndeletnicirile lor. Ba, mai mult, dacă se gîndea bine, informatorul se descurcase bine timp de aproape zece ani, nelăsînd urme și făcînd servicii importante poliției secrete.

— Dar vorbeam de retragerea mea, domnule inspector, reluă el destul de hotărît, pe neașteptate.

— Ți s-a făcut frică?

— Cred că da.

— Asta-i foarte prost pentru dumneata. După cite știu eu, în meșeria pe care o ai nu se scot pensionari. Sînt două posibilități de a o termina, cianura sau confruntarea cu proprii prieteni. Sper că nu dorești nici una, nici alta...

Celălalt asudase. Știa că cererea lui nu va găsi nici o milă la inspector, dar dintr-o speranță absurdă încercase să audă măcar o încurajare. Deveni patetic pe neașteptate :

— Domnule inspector, dar n-am vrut să-i trimit la zid, dv. știți că nu mai dorm de cînd am aflat sentința ? N-am omorit un pui de găină — și-acum ?

Voia să plîngă, să-și dea palme, să facă cîteva gesturi definitive, dar brațele parcă-i încremeniseră. Era rece ca un sloi de gheață pe dinăuntru și pe urmă celălalt zîmbea atît de ironic !

— Vreau să te liniștesc, zise Mizdrache, oamenii dumitale au fost executați acum două nopți...

— Nu ! urlă omul sărind de pe scaun. Nu, nu se poate !

Acum îi era frică cu adevărat, o frică de moarte, o frică fără măsură care-l făcu să se zbată pe dușumelele pe care se prăbușise, cuprins de un acces de isterie.

Apăru ca din pămînt Cîrpoi cu încă un agent, îl palmuiră, îl udară cu apă și Mizdrache îi întorsese spatele, privind prin fereastra deschisă într-o curte neagră și pustie deasupra căreia stăpînea întunericul dens al unei nopți reci de septembrie.

Îl cărără afară, inspectorul făcu numai un semn cu mîna și-l readuseră după un sfert de ceas, parcă micșorat în propriul trup, scurs ca o rufă stoarsă, palid, fără viață, cu mîinile tremurînd ca de friguri, cu buze vinete pe care și le mușca cu furie încă, bolborosind ceva neînțeles, terorizat, căzut, prăbușit, nemaiavînd nimic omenesc în el, pentru că era foarte ușor să te gîndești că ai săvîrșit o mîrșavie, dar nu să și afli că ea se terminase așa cum se terminase această afacere, adică cu patru oameni uciși.

— Dă-i puțin coniac, ceru Mizdrache și Cîrpoi deschise un sertar întunecat, turnă în trei păhărele, unul și pentru sine, făcu cu ochiul agentului care-l ajutase s-o șteargă pentru că nu mai avea nevoie de el și dîndu-și importanță le întinse pe rînd băutura roșcată.

Mizdrache nu bău. Informatorul se uită lung la păhăruțul din față și în cele din urmă sorbi, întîi fără poftă, abia stăpînindu-și tremurul degetelor, apoi cu o sete repetată. Într-adevăr, Cîrpoi îi mai turnă de două ori la rînd coniac, făcîndu-i cu ochiul :

— Haide, nu mai fă pe muiera cu noi că aici nu sîntem la pension. Este, dom'șef ?

Mizdrache îl găsea mitocan pe subaltern, deși cu un oarecare haz. Acum Cîrpoi era de o grosolanie perfectă, dar foarte binevenită, pentru că nu putea suferi astfel de scene care aveau în ele ceva trivial, de nesuportat.

— E chiar adevărat ? întrebă cu ochii cîrpiți, plini de lacrimi oaspetele.

Inspectorul se cabră deodată, era încă lîngă fereastră, privind noaptea neagră și ascultînd tainicul zgomot al unui copac ce-și mișca frunzele ca în somn, alături de ferestrele luminate. Se întoarse și-l con-

cedie pe Ciripoi cu un gest. Acesta ieși pe vârful picioarelor cu ochii încă pe sticla de coniac la care rîvnea sincer.

— Să fac și două cafele ? mai întrebă din ușă.

— Nu e nevoie ! încheie brutal Mizdrache. Lasă-ne !

După aceea ocoli ca o fiară scaunul în care se afla prăbușit omul acela ticălos și-i spuse :

— Uite ce e, să încheiem cu scenele astea de prost gust. Nu-mi plac zdrențele și dumneata ești o zdreanță. Noi te plătim aici pentru ceea ce faci și nu ne putem permite să avem milă, chit că ceea ce plătim e sînge omenesc !

Adevărul îngrozitor fusese spus cu o răceală care-i îngheță spina cea a celuiilalt.

— Nu-mi plac lacrimile și toate smiorcăielile astea. Pentru mine nu reprezînți mai mult decît fotoliul în care stai. Iată ce am să-ți spun : am nevoie de dumneata, cum și dumneata ai nevoie de noi, mai mult decît oricînd de noi, și vei vedea de ce. Trebuie să vorbim deschis, fără ascunzișuri. Noaptea trecută unul dintre cei patru oameni care erau duși la execuție a evadat !

Se făcu tăcere. Informatorul înlemnise, Mizdrache crezu că criza de epilepsie de andineauri se va repeta, dar celălalt nu se mișcă. Privea fix covorul vișiniu cu desene orientale, căutînd să deslușească ceva de neînțeles.

— Nu se poate, rosti încet, cu o îndoială prelungă, convins că bănuiala i se va confirma, nu se poate, cum poate să scape cineva din fața unui pluton de execuție ?

— Uite că s-a putut. Toată poliția și jandarmeria îl caută la cra asta, dar n-a putut fi găsit.

— Nu cred o iotă din ce spuneți !

Omul ridică privirile lui șterse de șobolan încolțit căutînd în ochii celuiilalt ceva, o urmă de șiretenie, dar nu găsi nimic.

— Nu e adevărat, nu e adevărat ! repeta îndobitocit, nevrînd să creadă în cele ce auzea, pentru că prea ar fi fost teribil. Și curiozitatea de a ști numele evadatului se ivi abia prea mult mai tîrziu.

— Cine e cel care a scăpat ? întrebă în cele din urmă, cu voce pierdută, șovăitoare.

Mizdrache i-l spuse și iar se făcu o tăcere înfiorătoare, lungă, interminabilă.

— Nu se poate, nu se poate, repeta într-una cel din fotoliu. Nu se poate, doar o execuție e o execuție, cum poate scăpa cineva de o execuție ?

Avea pe față jumătate din nebunia care trăiește în fiecare om și care iese la suprafață abia în momente ca acestea.

— Nu e adevărat, nu e adevărat, spuneți-mi că n-a scăpat nimeni, că au murit cu toții...

Inspectorul se așeză iar în umbra veiozei și parcă scuipe cuvintele care urmau :

— Parcă îți părea rău după ei, și-acum i-ai vrea cu țărîna în gură. Să mai crezi în remușcărilor oamenilor !

Nu spunea toate astea cu tonul teatral pe care cîteodată îl avea, era în glasul lui un dispreț sincer, total și nedisimulat. Omul din față,

de multă vreme, încă înainte de această convorbire, căzuse într-o altă condiție decât cea umană. Mizdrache avea senzația că discută cu un ciine de circ, așa încît urmă rece și indiferent :

— Pentru dumneata nu rămîne să joci decât o carte. E ultima dumitale carte. Nu-ți ascund că poți să-ți frîngi gîtul și în cazul acesta noi nu putem să intervenim cu nimic, pentru că te-am trăda. Ai avut ghinion și-atîta tot. Iată despre ce este vorba. Anumite interese cer ca să apari în postura de om care protestează împotriva actelor nebu-nești săvîrșite de către unii membri ai partidului cărui i-ai aparținut, pentru că odată aflat aici, îmi închipui că nu-i mai aparții decât formal. Înțelege despre ce vreau să-ți vorbesc ?

Celălalt înțelesese foarte bine. Acum toate faptele se legau foarte logic între ele! I se ceruse la început un lucru foarte obscur. Numele celor care se arătau cei mai dispuși la o rezistență violentă împotriva autorităților, pentru că poliția știa că în partid exista și o tendință spre lupta deschisă. El era cunoscut ca un pacifist, ca unul ce sfătua pe toți să lase aventurile și să-și vadă de treburi pînă cînd timpurile se vor mai liniști. Căderea acestui grup avea să-i învețe minte pe ceilalți să se astîmpere, restul era foarte simplu. Se găsisse pretextul, numele celor prinși, el le furnizase fără să-și dea seama spre ce sfîrșit îi împingea, totul era încheiat de-acum, numai că se ivise ceva neașteptat : salvarea unuia dintre cei aruncați în brațele morții și anume a celui de care se temea cel mai mult, pentru că era unul dintre cei mai neînfricați oameni pe care-i cunoscuse.

Mizdrache se juca iar cu broscuța de metal, părea amuzat sincer de salturile jucăriei și vorbea cu pauze, căutîndu-și mereu cuvintele.

— Dacă noi îl prindem pe omul care a evadat e foarte bine pentru dumneata, ultimul martor al acestei afaceri va dispărea. Ai tot interesul să afli unde se ascunde și să ni-l dai în mîna, dar eu știu foarte bine că e foarte greu, pentru că eu îi cunosc pe oamenii aceștia poate mai bine decât dumneata.

— Și-atunci ? făcu celălalt distrus, fără vlagă, fără speranță, chinuit de o spaimă ce creștea odată cu scurgerea minutelor interminabile ale conversației lor.

— Mai există o șansă. El trebuie să fie împiedicat să ajungă iar în rîndurile partidului, să-și pledeze cauza, să explice, să-și găsească dreptatea. Dumneata trebuie să-l calomniezi, să arăți că nu a putut să scape de sub gloanțele plutonului decât cu voia noastră, că între el și noi a existat o înțelegere, că știi bine că omul acesta i-a vîndut pe ceilalți în schimbul vieții pe care noi i-am dat-o !

Totul era atît de simplu, doamne, dumnezeule !

Omul din fotoliu vru să se prăbușească la picioarele lui Mizdrache, dar se stăpîni pentru că știa că acestuia nu-i plac astfel de gesturi.

— Domnule inspector, cum să vă mulțumesc ! Cum să vă mulțumesc ?

— Stai, că n-am terminat. Nu ești atît de naiv încît să crezi că totul va merge ca pe roate. Lor, celor din pușcărie, pentru că și ăștia

știu totul, nu am aflat încă cum, dar știu tot, și celor de-afară le trebuie dovezi. Omul acela va fi ucis dacă nu dovedește că nu a trădat, după cum dumneata vei fi ucis dacă nu vei dovedi că el a trădat. E o chestiune de viață și de moarte și mila, fleacurile, lacrimile, nu folosesc la nimic, pentru că eu îți cer ceva și mai mult. Îți cer să-l calomniezi și pe Ion Petre.

— Nu se poate! exclamă automat informatorul. El era un sfânt, un om în care toți cei din partid credeau ca în lumina zilei. Nu are nimic pe conștiință, a muncit de mic, și-a ținut frații prin școli, a ajutat pe toți cei lipsiți de mijloace, s-a zbătut, era cel mai frumos om pe care l-am cunoscut...

Mizdrache auzea un glas nou, neobișnuit la indivizi de genul acestuia.

— Cu atât mai bine! zise.

— Nu pot, cereți-mi orice! Omul ăsta mi-a dat pâine să mănînc, s-a zbătut să mă angajeze cînd n-aveam de lucru, m-a cununat chiar, el m-a cununat, dacă aș fi știut că-l trimit la moarte m-aș fi lăsat mai curînd ucis decît să vi-l dau. Am crezut că veți proceda ca și altă dată doar cu intimidări, chiar mă bucuram că în felul acesta îl feresc de un rău mai mare. Stînd în închisoare nu mai făcea cine știe ce grozavii. De altfel, nici pînă acum n-am aflat de ce au fost condamnați oamenii ăștia. După cite am înțeles, ei transportau niște manifeste. Cum poate fi cineva condamnat la moarte pentru atît?

— O să afli mai tîrziu amănuntele. Deocamdată mă interesează memoria acestui om. Ea trebuie terfelită, pentru că îți dai seama că n-avem nici un chef să facem din niște cadavre eroi. Nu este logic și nici moral.

— La ce vă folosește distrugerea reputației unui om, tot nu înțeleg?

Mizdrache abandonase jucăria de tablă și se apropiase iar de ferestra deschisă.

— Ce suflet ciudat au unii! reflectă el cu glas tare. Ți-a venit foarte ușor să nu ții seama de nimic atunci cînd a fost vorba să dai aceste patru nume, ba chiar ai făcut ceva și mai mult, și-acum cînd e vorba despre ideea celorlalți despre unul care a murit, ai îndoieli, remușcări, prostii! Să încetăm! N-am chef deloc să mă tocmesc cu dumneata, tocmai pentru că ești puțin rudă cu el, tocmai de aceea vei fi mai convingător! Asta o să potolească multe elanuri. Cît despre rest, nu mă privește. Tot ce mă interesează este să n-o termini prost. N-avem nici un interes, crede-mă!

De data asta, celălalt adăugă:

— Nu-i cunoașteți pe comuniști, spuse rar, parcă vrînd să dea un avertisment. Cred că nu-i cunoașteți deloc. E foarte ușor să minți, dar e foarte greu să-i minți pe ei. O să credeți că vreau să mă apăr. Mi-am dat seama că scăpare pentru mine nu mai există din momentul acesta, decît dacă reușesc sau nu în această minciună, așa că eu sînt legat de această minciună prin viața sau prin moartea mea și n-am să renunț atît de ușor la viață. Voiam numai să vă spun că uneori, în toată murdăria în care poate trăi un om ca mine, există un prag peste care nu poți trece...

— Fleacuri, replică inspectorul. Dumneata bănuiești că am timp să mă înduioșez, ba, mai mult, să cred ceea ce spui? Calomnia e tot o formă de a ucide și de îndată ce ai omorât o dată, restul vine de la sine. Bea mai bine un păhărel de coniac cu mine, în cinstea acestei afaceri, pe care, să sperăm că o vom duce cu bine la capăt...

Nu lipsea decît gestul final : o strîngere de mînă ca la încheierea oricărui pact, dar el lipsi, pentru că erau amîndoi atît de ticăloși, încît din oroare unul față de celălalt nu se mai priviră, băură ca doi streini într-o gară și se despărțiră fără un cuvînt.

5. Dumitrana visa că nu-și mai găsea camera de la hotel Adlon, din Berlin. Nu mai știa în ce an se află și avea impresia că din clipă în clipă, doi civili îmbrăcați în haine negre de piele aveau să-i bată în ușă și să-l poftescă la sediul Gestapoului. Coșmarul dură cîteva ore. Revăzu lungile coridoare luminate numai de o lampă gălbuie, sus, în tavan, și ușile nesfîrșite de la etajul II sau III, asemănătoare între ele, aceleași uși roșii de lemn de cireș sau de stejar, lustruite, și bara scării, de alamă, treptele reci și înguste, și simți că asudă abundent de cîteva ori. Intrase pe rînd în cîteva odăi necunoscute care semănau între ele în mod ciudat și toate aveau ferestrele deschise spre peluzele din jurul porții Brandenburg, și el vedea clădirea sinistră cu vulturi și quadriga a Reichstagului și parcă auzea pe scările de fier urcînd pașii grei ai agenților. Se ascunsese într-o baie cu aer înăbușitor, plină de aburi, și în oglindă zărise prin ușa întredeschisă chipurile urmăritorilor și pe urmă intră într-unul din acele dulapuri imense între două rînduri de haine de seară, dar ei scotoceau la nesfîrșit și-i venea să țipe de spaimă, dar se abținea. Pe coridoarele abia luminate de becurile palide se auzeau pașii incurcați ai unei mulțimi care năvălea spre paliere, ar fi vrut să sară de la fereastra prin care intra aerul rece al parcurilor din apropiere și se pomeni pe Unter den Linden în mulțimea nepăsătoare din fața vitrinelor și revăzu într-o clipă parada cămășilor brune, cu facle, pentru că noaptea asta nu se mai sfîrșea și totul se strîngea iar în jurul său, absurd ; dar primejdia nu scădea și iar reîncepu urmărirea pe coridoarele nesfîrșite de la Adlon, obsesia pașilor tîrșiți pe covorul roșu, măturat cu grije, apoi reapărură candelabrele micului bar de la mezzanin, nenumărate luminări gălbui, ascuțite, arzînd intens și obscur, în același timp lăsînd umbre pe pereții albaștri palizi. Sta la o masă cu Werner, un tovarăș german cu care luptase mai apoi lîngă podul Toledo, în Spania, parcă într-un timp imemorial. Auzea focurile rare ale artileriei și vedea micile autocamioane sovietice (Molotovuri puternice care urcau o coastă pietroasă și de undeva se trăgea cu mitraliera și ei se ascundeau după niște tufe). Apoi imaginea se umbri și se trezi tot sub candelabrele Adlonului, sub privirea severă a unor chelneri cu mutre de polițiști care îi ascultau atent și ei încercau să vorbească foarte încet, dar nu reușeau și aveau impresia că din clipă în clipă vor fi înșfăcați de gulere și aruncați într-o mașină. Luminile se stingeau unele după altele și nu se ridicau de frica acelor oameni îmbrăcați în smokinguri negre, rînjind în spatele perdelelor...

O sudoare rece îl inundă și i se păru că se trezește acasă, într-una din numeroasele case în care locuise în ultimii ani. Ina răsufla ușor, de afară venea o lumină puternică, prin perdelele rărite. Stătu câteva clipe cu fața în sus, vru să fumeze și se răzgîndi. „Iar o iau de dimineață cu luleaua...” se dojeni. „De unde dracu obsesia asta a Adlonului?” Locuise o singură noapte acolo sub un nume fals, e drept, suspectînd pe toți chelnerii că sînt agenți ai Gestapoului, dar de atunci trecuseră cîtiva ani...

Delira.

Într-un minut se revăzu în mica și uscata cafenea Benito din Madrid și simți boarea rîului Jarama, lîngă care dormise o noapte sub pînza unui cort, totul se învălmășea, avea fierbințeli, îi era sete, ar fi vrut să fugă undeva pentru că auzea iar trosnetul puștilor și acele gloanțe ce trebuiau să-l ucidă venind din spate spre el, se întreba încă nedumerit: asta să fie moartea? O mușcătură fierbinte sau rece în carne și pe urmă nimic sau o lungă agonie?

Cineva îi așeza o pînză rece pe frunte, gema înăbușit încă cu spaimă să nu fie auzit de către vecinii Terezei. Într-o semi-conștiință își dădu seama că se află iar în casa unguroaicei și nu înțelege nimic. Timpul și spațiul se amestecau, retrăia zile trecute, ceva apăsător și implacabil îl urmărea, nu scăpa de obsesia că va fi în cele din urmă înhățat și dus iar într-o pădure care n-avea semeția, liniștea și mirosurile subtile ale crîngurilor de pînă, aflate unde? A, da, Spania, răcnetele maurilor fioroși, atacînd, ca într-un război de operetă, dar, vai, atît de real...

— Te-ai trezit?

Era glasul nevestei și chiar o văzu, puțin mai slăbită, cu acea pecete vînată a grijii pe fața încordată, privindu-l cu grijă și cu o dragoste severă. Apoi totul prinse contur, florile de toamnă din odaia Terezei, părul negru al Inei, privirile ei puțin îndepărtate parcă de lume, de unde era parcă sosea totdeauna tîrziu spre lucruri, spre ceea ce o înconjură.

— Ina, spuse mai mult șoptit, cînd ai venit?

— Taci, încearcă să mai dormi!

— Ei, asta-i bună! se oțărî el cu o bărbăție revoltată, dar simți un junghi sub omoplat și recăzu pe perna încălzită. Din mica încăpere alăturată se auzea un mers furiș de copil și chiar șoapte. Tereza vorbea cu fata ei și în cele din urmă o văzu și pe ea, aducînd un ibric roșu și întrebînd din priviri ce se mai întîmplase.

Pe urmă lui Dumitrana i se făcu dintr-odată frică, tresări și se ridică într-un cot, luînd mîna femeii de lîngă el:

— Spune-mi cînd ai venit aici?

— De două zile! Puteai s-o pățești dacă mai întîrziem.

— Singură?

— Doar atîta lucru am învățat și eu!

— Nu te-a urmărit nimeni?

— Fii liniștit! De cînd te-au prins am schimbat trei adrese.

— Cu „amicii” noștri cum te-ai descurcat?

— Nu mai mă întreba!...

Tereza zîmbea mulțumită lîngă ei.

— Înseamnă că e sănătos, bucură-te!

Dumitrana o îmbrățișă stîngaci pe Ina. Totul fusese atît de învîlmășit și neașteptat ! Dar acum trecuse și primejdia și boala și stătura cîteva minute așa, tăcuți, căutînd cuvintele care trebuiau să vină.

Cu simțul special al oamenilor care au făcut războiul și au trăit aproape toată viața lor în primejdie, bărbatul privi calendarul din perete.

— De cît timp sînt bolnav ? întrebă înfrigurat, sugrumat de o neașteptată frică.

— De-o săptămîină. Făcusei o infecție.

— O săptămîină... Și tu de ce-ai venit atît de tîrziu ?

— N-am găsit-o mai devreme, răspunse în locul Inei, gazda.

— Poate e mai bine așa...

— Acum vă las singuri, am treabă, mai zise Tereza și dispăru, luîndu-și fetița. Afară era înnourat, parcă se căznea să plouă, ceva străin se așezase între ei. E drept că niciodată după întîmplări extraordinare, oamenii nu mai seamănă cu cei care au fost, dar asta nu putea înțelege Dumitrana.

— S-a întîmplat ceva, de ce nu mă privești în ochi ?...

— Da, s-a întîmplat ceva foarte neplăcut...

Femeia avea o privire fixă, fără urmă de bănuială în ea, dar parcă mai îndepărtată decît cele mai îndepărtate priviri pe care bărbatul i le cunoștea.

— Spune-mi despre ce este vorba...

— Nu mi-au dat voie să vin să te văd. Am făcut-o fără ca ei să știe...

— De ce ?

Ina tăcu, bărbatul o cunoștea bine, nu putea minți, avea să-i spună foarte repede și foarte deschis adevărul.

— Te bănuiesc de trădare...

Asta era ! Dacă nu pot să te omoare, atunci te distrug în felul ăsta. Ce simplu, ce idiot de simplu... La început încă nu-și dădu seama de imensitatea nenorocirii sale, nu putea încă să-și închipuie că oamenii cei mai apropiați lui puteau să creadă într-o astfel de minciună. Tăcu o vreme, judecînd soldațește. Învățase atîta lucru în toată viața lui : în clipele cînd trebuie să iei mari hotărîri sau cînd simți că pielea ta nu mai face doi bani, e necesar să stai puțin să te gîndești, dar nu înainte de a nu te gîndi la nimic o clipă lungă, imensă, grea și tocmai de aceea foarte prețioasă. În clipa asta își aminti de traversarea unui cîmp de mine, noaptea, lîngă Irun, cînd grupul său fusese aproape în întregime nimicit, cînd în dreapta și-n stînga lui auzea cum moartea smulge pe neașteptate, violent și triumfător mațele din niște oameni vii, din prietenii lui, încăpățînați și tenaci, dar nefiînd în stare să mai aibe vreun cît de mic instinct de conservare. Asudă, simțind că-i vine să verse. Poți să te ferești de orice, de glonț, de schije, de mine (iată, el scăpase, ocolind moartea în noaptea aceea parfumată, privind la moartea altora) dar acum o senzație de primejdie totală și fără scăpare îl făcea să se clatine, îi golea mîntea și trupul de orice conținut.

Femeia îi luase mîinile între ale ei și i le strîngea încet, parcă timid, privindu-l neclintit în ochi, bărbătește.

— Spune-mi, Ina, și tu crezi lucrul ăsta ?

— Dacă l-aș fi crezut, nu eram aici.

Parcă se liniștise, dar nu era deloc liniștit. Știa că ei vor afla că nevastă-sa l-a căutat. De ieri, de alaltăieri de când călcase pragul casei Terezei, însemna că n-o mai cunoșteau, că n-or să-i mai dea să facă nimic, n-o vor mai cunoaște și asta era mai rău decât moartea.

— Poate n-ar fi trebuit să vii să mă vezi, spuse cu o îndoială dure-roasă Dumitrana.

— Nu se putea face altfel. Eu te cunosc mai bine decât ei. Și ei te cunosc bine, dar le este frică de tine și asta mi se pare foarte firesc. Și-acum, spune-mi mie cum s-au întâmplat toate. Vreau să știu...

Bărbatul nu putea să povestească nimic, era enervat și scârba și ura pentru cineva necunoscut, mare și puternic izbučni pe neașteptate.

— N-am să stau aici în pat, să zac! N-am să întîrzii un minut, să știi! Și pe acela care mi-a dorit moartea și n-a reușit să mi-o dea și care acum mă murdărește, îl voi găsi și-am să-l strivesc ca pe o muscă!

Îl durea îngrozitor umărul, dar se stăpîni, strînse din dinți și vru să se îmbrace. Femeia îl potoli.

— Ai răbdare. Trebuie să mai stai cîteva zile în pat. Pînă se vindecă rana. După aceea vom vedea ce ne rămîne de făcut...

Ea spusese totul. Erau singuri, trebuiau să se descurce cum or ști, și asta nu părea lucrul cel mai important. Cel mai important lucru rămînea ca el să găsească pe cineva căruia să-i spună totul și care, mai ales, să-l creadă. Loviseră bine, nu se putea închipui ceva mai josnic și mai laș.

Stătură împreună pînă spre prînz și el îi povesti totul, simțind puțin cîte puțin cum îi trece enervarea. Cînd termină, mîngîie obrazul femeii, spunîndu-i :

— Doi oameni pot să dovedească adevărul. Unul a fost lîngă mine cu cîteva minute înainte de a fi prins și-al doilea s-a împotrivit acțiunii în care noi am căzut. Cel care mă stropește cu noroi și care ar fi vrut ca eu să dispar este unul din cei doi. Îmi va trebui foarte mult timp ca să mă conving care dintre ei a trădat și cu siguranță că și cel care m-a trădat mă caută pe mine. Nu știu ce am de făcut de aici înainte, trebuie să mă gîndesc foarte mult. Ina, acum trebuie să pleci. O vreme o să trăim despărțiți. Știu, știu, n-o să vrei, dar așa e mai bine pentru amîndoi. Dacă te cheamă la ei, spune-le ce crezi despre mine, nu-i minți. Spune-le că pînă nu-mi voi dovedi nevinovăția n-am să-i caut, dar să aibă încredere în mine, așa cum ai avut tu... Dacă se ivește ceva, caut-o pe Tereza. Ea o să mă găsească. Sînt într-o mare încurcătură. Niciodată nu mi-am închipuit că lumea poate fi atît de neîncăpătoare pentru mine. Acum, te rog să pleci fără lacrimi și fără alte cuvinte. Vorbele n-ajută la nimic.

Femeia plecase. În mica odăiță de paiantă era liniște. Începuse să plouă, Tereza nu se întorsese. Privi o vreme florile sărace din ferestre și ascultă țîrîitul burlanelor. Prin curtea plină de chiriași nu mai trecea nimeni. Nu adormi, nu era obosit, se gîndi mult și înde-

lung la viața lui, la tot ce lăsase în urmă și se întrebă unde greșise, în care moment al vieții și mai ales se întrebă asupra cărui om se înșelase atât...

În biografia unor oameni ca Dumitrana se găsesc mai totdeauna acele explicații reale ale drumului lor în viață, drum inexorabil, dacă te gîndești bine, fără putință de a avea alt făgaș. Fiul unui hamal din portul Brăila, pînă la 7 ani nu știuse ce-i foamea. Taică-său, cît fusese încă sănătos, cîștiga foarte bine și-ar fi adus acasă și lapte de pasăre dacă ar fi vrut cineva. Trăiau, el, maică-sa și o soră care murise de mică de o pneumonie, într-o casă joasă de mahala, curată și bine îngrijită, fără să le pese prea mult de vecini, de săracii din jur, de lumea aceea peștită și amestecată a tuturor porturilor, lume în care foarte ușor poți să confunzi nenorocirea cu ratarea, ghinionul cu lipsa pregătirii în fața vieții nemiloase.

Fusese pînă la anii de școală bine hrănit, îmbrăcat mai altfel decît ceilalți puști zdrențăroși, mirosind totdeauna a mizerie și sărăcie prelungă, a odăi igrasioase, uitîndu-se la o bucăciică de pîine cu miere, ca la ceva nemaipomenit.

Într-o zi venise însă nenorocirea. Se rupsese o schelă, și om și un balot imens căzuseră în apă și era în februarie, cînd Dunărea abia se dezgheța. Pe taică-său îl scosese rădăcinile dintr-o sloiuri, mai mult mort decît viu, sufocat, dominat de o spaimă pe care copilul nu avea s-o uite. Două săptămîni zăcuse între viață și moarte și după aceea nu se mai însănătoșise niciodată. Muncea puțin, slăbise la jumătate, mîncă mult, dar degeaba. Era palid și tușea groaznic, trezind toată casa, noaptea. Nu-i mai dădeau de lucru și cîștigul scăzuse în mod simțitor. Toată acea mică bună stare, cît o poate avea vreodată, în vreo perioadă a vieții, un om modest — pierise, era numai o amintire de demult. Începuseră certurile în familie și se născuse mai ales o ură fără motiv a bolnavului față de copilul ce devenise dintr-odată, o povară dacă nu de nesuportat, în orice caz chinuitoare, fără ca pentru asta să existe temeiuri adevărate.

Băiatul crescuse și îi trebuiau haine, și nu orice haine, pentru că maică-sa era foarte mîndră și ambițioasă, îi trebuiau cărți și chiar mai multă mîncare. Femeia intră chelneriță într-un restaurant de pe malul Dunării și de aici înainte totul se otrăvi. Taică-său devenise gelos, o bătea în fiecare seară pentru că bănuia că răspunde invitațiilor hamalilor din port și mai ales propunerilor marinarilor de cursă lungă, sosiți cu bani și cadouri într-un scurt concediu. O pîndea pînă noaptea tîrziu, o scotocea prin buzunare, toată viața lor părea o lungă ceartă, curmată de mici epoci liniștite. După patru ani, atît timp cît el putu să urmeze clasele primare, maică-sa rezistă pumnilor și insultelor, pe urmă dispăru fără să mai știe nimeni de ea, într-o seară. Se spunea că o luase un matroz la Viena, alții ziceau că se aruncase în Dunăre, nici poliția și nici nimeni pînă în ziua de astăzi nu aflase și nu pricepuse nimic din toată afacerea. Pe taică-său îl chemaseră la poliție, îl bătuseră pînă-l stîlciseră pentru că îl bănuiau amestecat în dispariția asta, dar nu putuseră să scoată nimic de la el. Întors acasă nu mai era bun de nimic, sta toată ziua și gemea, începuse să-și vindă din lucruri, multă

lume crezu că va cădea la darul beției, dar i se întâmplă un lucru și mai rău, deveni bisericos, intră într-o zi în altarul popilor și nu-l mai scoaseră de acolo. De mila lui, preoții îl lăsară să ajute la strângerea luminărilor și la curățenie, hrănindu-se cu turtele aduse de credincioși și cu interminabilele rugăciuni adresate sfinților. Uriașul de altă dată, omul care căra câte patru saci de grâu în spate, devenise un bărbat fără vlagă, cu ochii mereu înlăcrimați, cerșind icoanelor o îndurare ce nu mai venea.

Un vecin, plutonier major reangajat, făcându-i-se milă de singurătatea și de lipsa de viitor a copilului, scrisese o scrisoare lungă unui prieten de la Fălticeni, tot reangajat civil, și Dumitrana Vasile, cum scria de atunci în matricola lui militară, deveni copil de trupă la un regiment de artilerie cu tracțiune hipo.

Amintirea scurtei prosperități, de demult, cu casa lor aproape îmbelșugată, cu chipul luminos al femeii curate și vesele, cu duminicile cînd tatăl îi ducea pe amîndoi cu un șlep pînă la Galați sau mai aproape, drumurile lungi pe apă, lumea aceea amestecată a portului, cu marinari, mecanici, pescari și prostituate blînde, generoase, rămase undeva în memoria băiatului trist și nedumerit de întorsătura vieții. De obicei suflul copiilor puși în fața unor astfel de împrejurări, se feminizează, ei devin niște mici ființe fără apărare, gata să cadă ușor în cele mai teribile ispite. Dumitrana moștenise ceva din firea din tinerețe a tatălui său. Nu-i era ușor să se obișnuiască cu viața brutală de cazarmă, cu sculările de la ora 5 și jumătate în zori, iarnă-vară, cu comenzile răstite ale tuturor: ofițeri, sergenți, caporali, pînă și soldați care nu vedeau în copiii de la 10 și 12 ani decît niște mici servitori, buni la toate: adică la corvezile cele mai umilitoare, începînd cu curățatul cartofilor și terminînd cu spălatul latrinelor, cele mai abjecte locuri din lume. Imensa curte, cu manejul plin de cai nărăvași, neîmblînziți, avînd ei înșiși o bestialitate de nepotolit în priviri și în apucături, mirosea veșnic a bălegar și a fasole, a varză murată, lepădată primăvara de împuțită ce era într-un loc fără canalizare, a leșie și a borhot, a urină încălzită la soare și înghețată iarna și iar dezghețată de anotimpul cald, adică a un lucru unic ce te urmărește toată viața, pentru că îl întîlnești, așa cum îl întîlnise el, pretutindeni în lume, unde se află cazărmi, soldați și destulă nesimțire.

Mîncase bătaie pe săturate, auzise cele mai cumplite înjurături ce pot fi auzite de o ureche omenească, asistase la crime premeditate, nepedepsite de lege și la cele mai îngrozitoare disperări. Trăia într-o lume de majuri, năpăstuită și jalnică, de trupeți veniți de la țară, încă vorbind despre alți soldați care trăsese în 1907 în tații lor care se răscolaseră, trăind mereu cu groaza ordinelor care trebuiau să-i ducă poate încă o dată în fața părinților ca să-i ucidă cu puștile pe care le mînuiau stîngaci ca și tunurile Bofors, cu chiulata sudată pe care nu le mai învățau niciodată cum trebuie, fapt ce făcea ca săptămînal dricul regimentar, adică o căruță grosolană, cu roți mari, necioplite, să ducă undeva, în dealul din spatele regimentului cîte trei-patru morți cu falca spartă sau cu ochii scoși, pe ultimul drum, în sunetele tragice și nevroșimile ale unui marș. Și nu erau numai cei nepricepuți, accidentați de lipsa lor de atenție, de neputința de a învăța mînuirea complicată a

acestor tunuri nesigure (analfabeți ce nu puseseră în viața lor mîna decît pe coarnele plugului), mai erau spînzurații din latrinele fără uși, cei care nu primeau învoiri ca să-și vadă nevestele cu burta la gură de paști, pentru cine știe ce răspuns dat majurilor sau pentru că nu lustruiseră cizmele locotenenților ca lumea, și atunci o jignire imensă îi hotăra pe flăcăii de țară, în stare să dărîme un bou cu spinarea să facă gesturi copilărești de domnișoară de pension, adică să-și lege cureaua de cînepă în jurul gîtului și să se agațe de cîte un căprior șubred de lemn ce mai avea tăria înaintea de a se prăbuși să mai țină un trup de ostaș tînăr, supărat pe viață și pe nedreptate.

Dar cînd intri pe mîna unei brute la 12 ani și aceasta te pune să îngenunchi chiar cum intri pe poarta cazarmii și te unge cu gaz și îți spune că îți face o onoare pentru că-ți tunde capul rînos și te chinuie cu o mașină ruginită, vîrîtă și aia în gaz și pentru toate acestea trebuie să-i mai cumperi și țigări a doua zi și să-l slugărești, cărîndu-i de la popotă cîte o chiftea proaspătă sau cîte o murătură scăpată dintr-un butoi plin de șoareci înecați pentru că odată și odată iar îți vine rîndul la tuns și nu ai mamă, nu ai tată care să te ducă la un frizer în oraș ci tot pe aceste mîini brutale de sergent încapi — parcă nimic nu te mai doare atît de mult, parcă nu te mai miri de nimic și primești toate lucrurile foarte firesc. Nu-ți mai pasă de dormitorul împuțit în care asudă laolaltă 30 de inși, sforîind cumplit, nu-ți mai pasă de mîncarea mereu aceeași; adică macaroane fierte (laolaltă cu gîndacii) care, după o zi de curățat grajdul, de curățat chiulase, de frecat țevi de pușcă cu cilți și cu unsoare, ți se par cel mai bun lucru de pe pămînt. Te obișnuiești pînă și cu cele mai porcoase vorbe, cu glumele cele mai deșuchiate, cu rîgîielile satisfăcute ale vecinului de masă, cu bestialitatea privirilor, cu palmele și pumnii primiți pentru cele mai nevinovate greșeli, pentru că în jur se ridică ca un zid obișnuința tiranică, singurul lucru care a salvat lumea și civilizația de la distrugere și pieire și care garantează că și în viitor, în orice condiții, această ființă unică, omul, va supraviețui.

Pune lîngă toate acestea și bătăile sălbatice luate de către dezertorii prinși în prima sau a doua gară, pentru că fugeau fără să anunțe pe nimeni, sătui pînă în gît de comenzi răstite, de căratul apei în hîrdaie de la trei kilometri, sătui că nu au femeie, speriați de deșteptările neașteptate la miezul nopții, de alarmele cu cărat de echipament de război în spate, pe orice timp, orbecăind în întuneric, pierzîndu-și efectele și cartușierele și plătind din solda lor mizeră totul, cu preț împătrit, adică rămînînd literalmente fără țigara ieftină, averea ultimă și singură a soldatului, prietenul de cinci minute în vreun colț întunecat de cazarmă, adică puțină speranță că totul va trece și totul nu trecea, devenea coșmar și erai silit să fugi peste gard, riscînd să fii împușcat de sentinele, numai pentru a gusta o oră sau trei sau o zi din nemaiapomenitul sentiment de libertate și apoi urma trezirea brutală, adunarea companiilor în curte, pe ninsoare, citirea unei foi și ascultarea unui discurs răstit în care se anunțau măsuri disciplinare și se înfieră nebunia celui fugit și trei sute de oameni priveau cum un bărbat în toată firea era silit, fără o vorbă de protest, să-și lase pantalonii în vine și era înșfăcat de alți doi soldați și trîntit peste o capră și-și arăta fesele în hazul grosolan comandat de majuri ca să sgîndăre plăcerea comandanților abia

sosiți de la chefuri, și auzeai (fiecare știind că la rîndu-i va fi silit vreodată să-și lase pantalonii în vine) loviturile centurii de piele pe pielea subțire și rîsul gros și nerușinat al soldaților din jur...

Pune carcerile și ploșnițele și foamea permanentă, setea de curățenie pentru că dimineața cearșafurile arătau ca împușcate cu sînge (și aici să făcea atîta caz de curățenie!) pune bătăile între camarazii de dormitor pentru o cutie de cremă de ghetе furată și regăsită, cu pumni sălbatici în obraz și în ochi, bătăi ciobănești, pune în sfîrșit în această înșiruire fără sfîrșit de mizerii omenești onania și plînsul adolescenților de 16 ani care visau la o femeie și nu știau încă cum arată, pune deșteptarea brutală noaptea cînd doi bărbați se băteau într-un pat pentru un copil abia venit în mijlocul edecurilor de regiment, nevinovat, pur, cu un obraz ca laptele și i se dăduse cîteva zile la rînd mai multă mîncare și i se adusese magiun de la bucătărie și el primea toate astea fără să bănuiască ce trebuia să dea în schimb, sub privirile complice ale tuturor stricaților din companii, bucurîndu-se secret că le picase ceva nou... Apoi procesele, scandalurile, raporturile doctorilor care vorbeau în limbajul lor științific, devenit cunoscut acum: rupere de rect, imoralitate, și iar chemări la raport și glasuri răstite și nebunia acelei vieți întunecate, cu sclavajul majurilor ce te chemă acasă la ei de Crăciun, la pîrlitul porcului, unde pentru o bucatică de șorici, cărai lemne, le spargeai, făceai focul și-ți pierdeai ceasuri întregi, ascultînd petrecerea din casă unde erau invitați superiorii cu nevestele, cu fete deșuchiâte, cu soacre și socrii, terminate toate cu scandaluri crîncene, chiar cu focuri de revolver, urmate de mutări în alte garnizoane la fel de nenorocite...

În toată această bestialitate prelungită o singură lumină: la capătul acestor ani, adică atunci cînd împlineai vîrsta de 18 ani aveai dreptul să te înscrii în școala de voluntari, adică să mai faci trei ani de instrucție pentru a primi gradul de sergent și a te putea reangaja, visul oricărui copil lepădat, fără părinți, fără nimic.

Timp de cinci ani, Dumitrana crezuse că acela va fi viitorul lui. Lucrase la armurăria regimentului, avea chiar o îndemînare care-l scutea de alte corvezi. Repara arcurile și percutoarele, învățase tîmplăria și știa să înlocuiască un pat de pușcă spart în timpul cine știe cărei manevre; unii dintre superiorii lui îi mai scăpau chiar cîte o sumuliță cu care-și cumpăra țigări, pentru că nu se putea să nu fumezi în atîta unsoare și întuneric și miros de gaz și curent și iz de closet puturos... Pe urmă, odată ce mai crescuse, îl trecuseră afară, la zidărie. Învățase cum se fac instalațiile, meșteri se găsesc pretutindeni, oamenii îl ajutau cu bunăvoință pentru că nu era leneș și avea un cap ager, prindea repede orice. Cînd treburile se îndesau la magazie pentru că totuși făcuse cele patru clase primare, îl chemau și la alcătuirea devizelor, la facerea prețurilor de cost și acolo memorase toate numirile de cuie, de sublere, de mortar, de ciment și cîte sorturi de lemn intră într-o schelărie. Prindea repede, avea îndemînare, asta fu prima condiție spre o viață mai bună. Așa scăpă de brutalitatea soldaților mai vechi în stare să-l pervertească și pe dumnezeu, așa scăpă de corvoada latrinelor, de bătăile fără motiv din partea majurilor și înțelese încă de mic că între lucrători există un respect al muncii fiecăruia, că ei nu se dușmăneau fără motiv, le ascultă poveștile triste de acasă, cu bolnavi, cu copii:

care nu aveau destule și erau amenințați de inanție. Era pe timpul războiului din Bulgaria, unde seceră tifosul și glonțul. Avea 15 ani și auzea pentru prima oară de război, cei din regiment chiar se bucurau că plecau pe front, pentru că se săturaseră de instrucție de geaba, se săturaseră de corvezi și de comenzi. Soldatul de rînd vedea în război puțină libertate. Pericolul morții însemna mai puțin decît bătăile la spate în fața trupeii, însemna poate o femeie streină, însemna tutun mai mult, și poate chiar o decorație.

Pe vremea aceea Dumitrana știa mai puține lucruri despre război decît despre altele. Fusesse mutat în compania administrativă tocmai pentru că se arăta isteț și priceput la toate și deveni un fel de misit, avînd de-a face cu artelnicii și furnizorii regimentului, certîndu-se cu ei, căutînd să scoată prețuri cît mai mici, spre bucuria majurilor care înțeleseseră că fuseseră multă vreme trași pe sfoară de hoții de negustori. Dar asta îi aduse și multe necazuri pentru că unii dintre acești superiori mici văzuseră în el pe un viitor ofițer (lucrul era posibil dacă dovedea atîta minte cît dovedise el) și asta nu le mai convenea pentru că era de neacceptat ca omul care le cărase oala acasă, lemnele și rufele la spălat, omul care spălase latrinele și le țesălase caii, le purtase șeile dimineața în zori pînă în șoseaua care ducea în afara orașului, să ajungă vreodată cel care să-i comande, aducîndu-și poate aminte de toate umirile la care-l supuseseră.

Așa că se găsi unul care își dădu seama că nu e respectat, și îl consemnă într-o duminică deși el nu avea ce face în tîngul împutit de afară, dar asta îl revoltă și o spuse. Fu chemat și învinuit că instigă la revoltă pentru că pune la îndoială dreptatea hotărîrilor luate de către comandanți. Se mînie și mai rău. Era un băiat îndesat de 16 ani, tîrșit prin toate, știa că în viață există și o supunere și o disciplină, se revoltase de multe ori pentru nedreptățile pe care le suferiseră alții, dar, iată, că acum cel nedreptățit era el, și nu răbdă și o spuse. Era vreme de război, pedepsele se aspriseră, cîțiva îi luaseră apărarea, dar fu în zadar. Îl aștepta carcera și închisoarea soldaților, pîinea cu apă, pîinea mucegăită și apa stătută, și afară era soare și ar fi muncit, ar fi făcut ceva, dar îl ținură 30 de zile la întuneric și făcură din el, nenorociții, un revoltat !

În vara următoare dezertă împreună cu un alt brăilean cu care se împrietenise în regiment, tot băiat de trupă, tot aprins la minte, gata să lase această mizerie pentru ceva mai bun. Nu-i prinseră și ajunseră în orașul lor, noaptea, se ascuseră bine la un cunoscut de-al prietenului său și peste alte trei zile plecau cu un remorcher spre Constanța. Aici spălară vase într-un restaurant vreo lună, pînă se ivi un vapor grecesc : *Caliopi*, al unui armator care trebuia să-i ducă pe amîndoi la Oran, unde aveau să găsească un cunoscut, dispus să-i pună în legătură cu cineva care să-i angajeze în Legiunea Străină.

Fu o experiență amară pentru că armatorul îi debarcă dintr-un capriciu sau de frica poliției internaționale la Alexandria, în Egipt, și se treziseră singuri într-o țară streină, căutînd de lucru. Lucrură pe mai nimic în port, ca hamali, pe urmă găsiră un măcelar care-i luă cu el pe la tîngurile din jur unde se vindea carne de măgar și de cămilă. Cărau cu o droagă hălci împutite, dormeau în colibe de lut pline de muște și o luau din zori de la capăt. Învățaseră limbajul internațional

al portului, format din ceva spaniolă, ceva franceză, engleză și greacă și se simțiră bine. Erau oricum liberi, nu aveau bani prea mulți, dar cu puțină deșteptăciune se treziră negustori în bazar, acolo unde se aduna o lume lacomă de plăceri, streini ghiftuiți de bani și femei frumoase, bine îmbrăcate. Vindură nimicuri pe prețuri de nimic și gândul plecării în Legiunea Streină nu-i părăsi. Trebuiau să ajungă la Oran, dar nu ajunseră niciodată pentru că pierdură ce bruma strânseseră la un joc de cărți și se treziră iar faliti și căutând pe la hoteluri de pe coasta Mediteranei loc de oameni de serviciu sau de ajutoari de bucătari. Îi primi un gălățean stabilit acolo care-și cam uitase limba și dacă n-ar fi izbucnit războiul, cine știe ce li s-ar mai fi întâmplat. Se întâlniră cu mai mulți români care se întorceau în patrie, chemați de dorul de țară și-i lăsară pe englezi și pe felahi.

România încă nu mobilizase. În țară se născuse un spirit însufletitor și foarte mulți credeau în discursurile frumoase, alimentate cu marșuri, cu vorbe bine ticluite și mai ales cu acea proză sforăitoare a ziarelor care împinge totdeauna realitatea dincolo de limitele ei. Pentru un om care trecuse prin cîte trecuse el, cuvintele parcă nu mai aveau acelaș răsunet. Își căută tatăl și îl găsi la fel de închisovat în rugăciunile lui, un bătrîn palid și alb la față, bolnav de tuberculoză, care aproape nu-l mai recunoscuse. De atunci nu se mai întâlniră niciodată pentru că în 1917, fostul hamal muri de tifos.

Dumitrana se înscrise voluntar așteptînd să i se recunoască anii de ucenicie soldătească, dar un majur cu suflet îl povățui să uite perioada aceea de vreme, dacă nu vrea să i se amintească cumva că dezertase. Primi, și cînd România intră în război se afla undeva pe lîngă vechea graniță a Ardealului cînd fu lovit de un glonț și internat în spital. Îi perforaseră un rinichi și pînă se vindecă trecu multă vreme. Ajunse cu celelalte trupe în refugiul din Moldova și înțelese în sfîrșit toată comedia războiului. Nu era făcut pentru așa ceva, vechile cuvinte brutale din trecut reapărură, ofițerii petreceau la Iași cu domnișoarele, el ajunsese la gradul de sergent major, avea chiar și o decorație dată de regină în spital, o femeie la jumătatea vieții, cam rece și cam nepăsătoare, mirosind a parfum în mijlocul puroaielor și al singelui soldătesc. Fusese rănit a doua oară și iar urmă o convalescență cu plimbări laolaltă cu soldații ruși de la care învăța limba lor monotonă și cîntătoare.

Se vorbea de o revoluție, chiar văzu actele de netoleranță în armata romîna ale bătrînilor caporali cu barbă și disciplina se aspri. Fură împușcați cîțiva soldați pentru indisciplină și Dumitrana simți din nou revolta aceea față de absurditatea ordinelor comandanților. Din fericire pentru el lucrurile nu luară o întorsătură mai gravă. Nu-l cunoștea nimeni, dacă cineva ar fi reamintit măcar un cuvînt despre vechea dezertare și cele ce făcuse cît aparținuse vechiului său regiment, nu se știe cum ar fi terminat.

În Rusia izbucni într-adevăr revoluția. La început nimeni nu pricepu această dorință de a arunca armele, entuziasmul nebun al soldaților ruși de a se întoarce acasă. Se vorbea despre lașitate, despre caracterul acestui popor pașnic, dar nimeni nu voia să spună adevărul. Acolo săracii își făceau singuri dreptatea și aici toți voiau ca lucrul

să nu se afle. Apărură socialistii, se ținură discursuri, ceva nu era în regulă, parcă lumea ar fi înnebunit subit, dar el înțelegea foarte bine că după acest măcel îngrozitor, ceva trebuia schimbat prin forță, prin puterea armelor.

Trecură câțiva ani grei și tulburi. Rana îl făcuse bolnăvicios, avea să-l chinuie multă vreme, lipsindu-l de energie, dându-i o lene pe care căuta s-o înfrîngă cu orice mijloace, dar nu reușea. Se încheiase pacea între timp, începuseră primele lupte muncitorești. Pământul dat țăranilor în condiții destul de umiltoare și după multe târguieli, oprise puțin revolta soldaților întorși acasă, tot săraci și nemulțumiți. Pentru guvernul din anii aceia fusese mai greu să facă față grevei generale din 1920.

Dumitrana, schimbînd spital după spital, bolnav și fără familie, într-o lume streină și nepăsătoare, nu avea încă conștiința unui luptător, pentru că, de fapt, nu aparținea niciunei grupări de oameni. Trăise între militari și chiar se mira că armata nu face față acelei dezordini generale, cum i se părea pe atunci grevele repetate și de pretutindeni ale lucrătorilor. Nu înțelegea esența acelor nemulțumiri, deși văzuse chipul strîmb al inegalității și nedreptății chiar pe front, unde s-ar presupune, că în fața morții, toți ar fi trebuit să fie egali. Faptul că servise în hoteluri de mîna a treia sau că o făcuse pe conducătorul de cămille pe drumurile mereu aglomerate din jurul orașului Cairo, deghizîndu-se în haine de arab (și putea să pară un arab pentru că era ars de soare și mereu nemîncat), nu-i dădea încă sentimentul unui proletar mereu pus în situația de a căuta de lucru și de a protesta atunci cînd brațele sale nu găseau nici o întrebuintare. Citea ziarele apărute cu greutate din cauza tipografilor și credea aproape în protestul sincer al celor ce dădeau drept apărătorii națiunii și care vorbeau despre pericolul dezordinii și al bolșevismului venit de peste graniță. Ca fost militar chiar credea într-un guvern militar, gata să facă ordine, cînd autoritățile acestea civile, formate din parlamentari, bunii numai de gură, dar fără fermitatea cazonă, se dovedeau neputincioase. Ideia că toată lumea muncitoare încrucisase brațele și că refuzase să intre în uzine, că tramvaiele, fabricile și chiar frizeriile erau închise îl revolta profund. În zilele lui octombrie 1920 nu înțelegea încă marea acelei hotărîri generale, a realizării unității proletare pentru care, abia peste câțiva ani avea să lupte cu o hotărîre în care intra și nițică remușcare tîrzie. Citea lacom discursurile lui Averescu și-i plăcea hotărîrea cu care acesta anunța măsuri represive. În ceasurile cînd zăcea pe un pat tare de spital credea că națiunea este amenințată, nu de un grup de politicieni și moșieri fără scrupule ci de oamenii lîngă care se bătuse pe front, de meseriașii, țăranii și subofițerii săi, porniți pe un drum greșit.

Tăcerea și spaima orașului amorțit, răzbătînd pînă pe coridoarele pustii ale spitalului de la *Malmaison*, îi rămăsese peste ani de zile în urechi. Ceva murise parcă în jur, un sentiment de pustietate și de zădărnice îi încerca pe toți, de la sanitarii militari pînă la doctorii cu trese pe umăr, ce declarau că erau gata să iasă în stradă și să-i ucidă pe cei care periclitau soarta țării. În acele zile tulburi ale unei toamne frumoase, cu soare auriu, mort și el parcă undeva la marginea lumii, văzuse de la fereastra spitalului coloanele muncitorilor de

la fabrica de tutun, aflată în apropiere. Sute de femei palide, cu copii de mână și de lucrători tineri, cu obraji de tuberculoși, treceau într-o defilare mută pe lângă gardul de cărămidă roșie al *Malmaisonului*. Nu strigau nimic, țineau numai niște pancarte de carton în miini pe care le ridicau și le coborau la o comandă. Acolo se cereau lucruri revoltătoare pentru militarii de lângă el : desființarea curților marțiale, egalitatea în drepturi a femeilor la salarii, ziua de lucru de opt ore, trimiterea copiilor acasă...

Un sentiment contradictoriu îl încercase pe Dumitrana. Îi privise pe toți, le văzuse hainele ponosite, rărite de atîta purtare, fețele de bolnavi și oboseala mersului. Ei nu aveau aspectul unei mulțimi violente pornite pe calea anarhiei și-a bunului plac, ei cereau ceva ce într-adevăr nu se mai putea suporta. Începu de atunci să citească și gazetele socialiste spre mirarea subofițerilor din salonul în care se afla. Acolo erau multe fraze frumoase și chiar discursuri înălțătoare, dar ceva nu-i plăcea lui Dumitrana, tonul teatral al unor astfel de pagini, tipărite neglijent și la repezeală, cu mari tăieturi în mijloc, cu spații goale, locul unde intervenea cenzura brutală.

Lunga convalescență luă sfîrșit și se duse la regimentul căruia aparținea pentru a-și relua locul în rîndul reangajaților. Luptase pe front, era decorat, credea că va fi primit cu urale. Cînd colo, un majur gras, asudînd de atîta efort, căutînd printre hîrtoagele regimentare, scotocind în trecutul său ca într-un vas vechi de noapte, îi aduse la cunoștință, că din cauza sănătății sale precare este reformat cu o pensie, la al cărei calcul sumar, constată că nu va avea nici cu ce să-și cumpere țigări. Sergentul major Dumitrana ar fi vrut să se întoarcă la meseria lui, adică să fie angajat la armurăria unui regiment sau la un serviciu de aprovizionare, să capete un costum de haine la începutul fiecărui an, o pereche de cizme și o leafă cu care să-și țină zilele. Voia să se însoare, credea că atîta ajunge unui om ca el. Și iată că un majur necunoscut îi aducea la cunoștință realitatea brutală, nu mai era bun pentru corvoadă, pentru tras, pentru oase frînte —, trebuia să se ducă acasă — unde o fi fost casa asta a lui ? și să aștepte lunar suma de nimic care reprezenta drepturile lui după anii de slugărit, după războiul pe care-l făcuse fără voia lui. Ceva nu era în regulă, ceva îl scotea din sărite. Tatăl său murise între colacii săi de biserică, aproape nebun, după ce cărase saci și baloturi, după ce fusese un om voinic, vesel și iubăreț. Societatea asta ciudată, adunătura de oameni în mijlocul căreia se născuse îl arunca și pe el de o parte ca pe un sac oarecare ; dar el nu se simțea deloc un infirm. Rana cea veche se vindecase și degeaba buletinele doctorilor îi spuneau să se ferească de eforturi prea mari pentru că un rinichi care a fost atins de un glonț nu mai e un rinichi sănătos, el ar fi cărat și pietre, numai pentru a nu se numi șomer, adică un om silit de împrejurări să taie frunze la ciini, să ia drumul cîrciumii sau să bată la toate porțile în căutare de lucru.

Și-atunci făcu ceea ce ar fi făcut orice om în situația lui : îl luă de gît pe majur și-l sili să aducă în strîmtul birou pe altcineva, pe un mai mare în grad capabil să-i răspundă cum este lepădat la gunoi la 22 de ani, numindu-se în mod absurd *pensionar*, cînd nici nu începuse viața, cînd nici nu știa că pe lume sînt o mulțime de feluri de a arunca

la gunoi, pe alți oameni și dacă existau aceste feluri de a se termina atât de devreme cu alții, cine tolera asta și cine putea să rabde asta?

Fu dat în judecată, i se arătă că e un element nesigur pentru că dezertase și că chiar dacă ar fi fost în stare să dovedească că mai poate munci, nu mai putea fi angajat cu nici un chip, pentru că părăsise țara și mai ales cazarma, deci călcase jurământul militar și nu mai putea servi sub un drapel în care nu credea, mai ales în aceste vremuri atât de nesigure, când inamicul de peste graniță seamănă discordia în mijlocul națiunii...

Procesul se termină cu o scurtă condamnare a numitului Vasile Dumitrana pentru insulte aduse armatei și pentru lipsă de loialitate. Stătu doi ani în închisoare și ieși de acolo parcă înzdrăvenit pe neașteptate. Locuise în celule cu anarhiștii iviți după război, cu socialiști și cu dezertorii de pe front, cărora li se comutase pedeapsa, dar se reapucaseră de rele, adică intraseră în rîndul unei opoziții organizate, formate din grupuri politice care desfășurau o activitate vie, prin mitinguri și agitații în fabrici. Prietenii din închisoare îl chemară la ei, Dumitrana participă la câteva întruniri, dar zgomotul și mulțimea cuvîntărilor foarte contradictorii, nu-l atraseră. I se dădură câteva cărți vechi, roase pe la colțul paginilor, le citi cu lăcomie și simți că în ele se găsea ceva adevărat, numai că drumul pînă la o împotrivire organizată era destul de lung și departe de manifestările spectaculoase ale liderilor socialiști care vorbeau patetic și frumos de la tribunele lor, dar se duceau cu regularitate la cluburi, uitîndu-se mereu la ceas, ca nu cumva să întîrzie de la orele dejunului sau ale cinei. Ceva nu se potriveau aici cu revoluția descrisă ca ceva imperios, mare, fundamental, fără întoarcere, fără mese fixe, fără orar și fără gîndul la reușită sau nereușită. În jur era și o atmosferă de falsă prosperitate, de căpătuială, așa cum se întîmplă după orice război cînd averile se risipesc sau se adună, cînd lumea petrece cu nepăsare fără gînd la viitor sau la trecut. Atmosfera de încordare, de armă la picior și de spaimă la anumite categorii de îmbruibați, trecuse. Trebuia făcut ceva. Învăță câteva meserii, un prieten mai descurcăreț, Ionașcu, îl sfătui să lucreze cu el. Avea o mică antrepriză. Spoia și repara imobile ale instituțiilor, făcea contracte pentru mici instalații, și avea nevoie de un om cinstit și priceput care să țină în mîină pe cei cîțiva lucrători, gata să-l părăsească pentru o plată mai bună. Vechea experiență de artelnic de regiment îl ajută și chiar începu să-i placă această viață cu sculări de dimineață, cu aerul proaspăt de pe schele, cu lungă și cunoscuta bătaie a ciocanelor pînă la amurg, cu mica petrecere de seara, la o țuică, cu meșterii și zidarii, cu duminici lungi, leneșe, însoțind vreo lucrătoare cunoscută în tramvai sau la reuniunile micilor meseriași de pe Lipsani unde se aduna o lume amestecată de meșteri și calfe, de croitorese și lucrătoare la Regia de tutun sau la fabricile de textile. Prin 1924 se îndrăgosti de o *premieră* care lucra la un mic atelier de pe strada Buzdugan, unde exista un club al lucrătorilor pe unde mai trecea cîteodată ca să capete cărți și broșuri socialiste. Era o femeie înaltă, frumoasă, subțire, căreia îi plăcu bărbatul cu priviri hotărîte ce o aștepta seara la 8 în gangul unei clădiri cu două etaje. Aceasta fu singura perioadă din viața lui Dumitrana cînd dori să cîștige bani și să-i risipească, pentru că după aceea pierdu plăcerea cheltuielii. Umbla

prin vechi cafenele cu ea de braț, se duceau duminica să se plimbe spre marginea orașului și crezu că se vor însura și el chiar căută o casă ca lumea, nebănuind că viața i se va schimba foarte repede.

După un an și jumătate, mica antrepriză a prietenului său, falimentă pentru că prețurile materialelor începuseră să crească și contractele, mici, cum erau, dar numeroase, trebuiau respectate. După procese lungi și plicticoase, Ionașcu se spînzură ca să scape de creditori și Dumitrana se văzu silit să caute ceva de lucru. Urmă o lungă peregrinare prin provincie pentru că în București se găsea mai greu cîte ceva de încropit mai ales pentru un om fără o meserie precisă. Șase luni Dumitrana munci ca salahor la fabrica de zahăr din Giurgiu, după care termen fu concediat pentru că îndrăznise să se opună unui șef de echipă care ținea oamenii peste orele de serviciu și lua și șperț sîmbăta la plata săptămînală a salariilor. Se întoarse în București și cîteva săptămîni stătu degeaba, dormind pe la vechii tovarăși de pușcărie, șomeri și ei, aciuiați pe la rude sărace, în cartiere mărginașe. După aceea se angajă la fabrica de tutun, cărător cu spatele, deșelîndu-se 12 ore pe zi, la încărcatul pachetelor de țigări. Aici cunoscu primele forme ale organizării muncitorești și începu să aibă sentimentul că aparține acestei familii de oameni năpăstuiți ce-și căutau între orele lungi de trudă și cîteva minute pentru întemeierea unui cor mixt cu un reperoriu de cîntece revoluționare. Viața lui se schimbă în mod neașteptat și își aducea aminte de zilele cînd privise tăcuta manifestație de la ferestrele *Malmaisonului*, nebănuind că peste patru ani va îngroșa și el aceste rînduri ce revendicau în mod pașnic îmbunătățirea condițiilor de trai.

Intră în sindicatul lucrătorilor de la RMS și după cîteva întruniri la fel de agitate ca și acelea cunoscute încă din tinerețe, unde se spuneau și multe lucruri inutile și era gălăgie și zarvă și chiar puțină plictiseală, descoperi că poate afirma lucruri interesante și că lumea îl ascultă.

Legătura sentimentală cu femeia care cosea rochii elegante pentru femei de bogătași și pentru marile familii ale Bucureștiului se sfîrși încet și sigur, după cîteva duminici, în care el îi spuse Soniei, parcă așa o chema, nu mai ținea bine minte, că trebuie să meargă la întrunirile socialiste care aveau loc la sala *Dacia* și că deci o roagă să înțeleagă situația și să-l aștepte abia seara cînd aceste întruniri luau sfîrșit și putea să vină s-o vadă. Un timp femeia înțelese, îl așteptă cu masa pusă în mica sa odăiță în care trăia cu soră-sa, dar orele întîlnirilor întîrziind repetat pentru că lui Dumitrana i se dădeau mereu alte sarcini : să strîngă cotizații, să scrie chiar mici articole pentru ziarul organizației de București, să meargă în delegații la diferiți miniștri, Sonia se plictisi și într-o seară de Mai găsi ușa închisă. Nu mai reveni și nici femeia nu-l mai căută. Multă vreme crezu că a uitat-o, dar din cînd în cînd o tulburare ciudată îl stăpînea și-l apuca un dor s-o vadă, s-o aștepte în gangul acelei clădiri răpănoase cu două etaje din strada Buzdugan.

După un an și jumătate, după ce-și dădu seama că vorbește bine și că e primit totdeauna cu interes de către lucrătorii de la regie și din alte unități industriale din București, fu delegat la o conferință a sindicatelor și la șase luni după aceasta i se propuse să devină membru al

partidului social-democrat. Urmă o epocă de muncă intensă, fu arestat de câteva ori, i se făcu cazier și în prevențiile numeroase pe care le suferi (de fiecare dată, la 1 Mai erau arestați în mod demonstrativ toți liderii muncitorilor pentru a se preîntîmpina orice încercare de a se manifesta cu steaguri roșii și cu pancarte, lucru care avea totuși loc) cunoscă pe comuniști.

Aceștia nu semănau în general cu lucrătorii delegați de socialiști. Nu aveau aerul lor profesoral, nu vorbeau ca din carte, erau în general oameni tăcuți, punînd mare preț pe cuvîntul scos din gură și arătînd că sînt mult mai hotărîți să schimbe intolerabila situație politică din țară. Cînd se ajunsese la formula de a activa la suprafață ca social-democrat sau fără voia legii în cadrul partidului comunist, Dumitrana, trecut de-acum de 30 de ani, cu o experiență politică înaintată pentru că ani de zile ascultase plîngerile muncitorilor împotriva patronilor și cunoscuse pe pielea lui toate umilirile și batjocurile la care puteau să-i supună aceștia, optă pentru activitatea clandestină, declarînd celor care-l cunoșteau că se lăsase de activitatea sindicală și că voia să învețe o meserie. Fu sfătuit să intre în Calea Ferată unde învătă meseria de tapițer, pe care și așa o știa oarecum. Organizația ilegală care pregătea greva din 1933 îl folosi la muncile organizatorice pentru că avea un cap făcut special pentru așa ceva. Urmară întrunirile săptămînale și demonstrațiile de la Ateliere, unde avu un mare aport la declanșarea mișcării din 16 februarie. Din motive lesne de înțeles, se dădu la fund o vreme, schimbîndu-și mereu numele și scăpă de arestările care urmară acelei zile sinistre cînd ceferiștii fură împușcați de către soldați. O vreme munci în nordul Moldovei la gatere, ca pădurar, unde organiză o grevă care afectă toate fabricile de prelucrarea lemnului. Simțindu-se urmărit de poliție părăsi șantierul silvic și pentru că avea de îndeplinit unele munci de partid mai delicate, în 1935 se angajă crupier la Sinaia. Cunoștea puțin cîteva limbi streine, chiar învătă să se descurce cît se poate de bine și pînă la plecarea lui în Spania cunoscă o lume amestecată de bogătași, pierde-vară, excroci internaționali și femei fără viitor sau tocmai de aceea cu un mare viitor, perioadă de vreme în care învătă foarte mult, dar rămase cu un dispreț definitiv pentru lumea politicianilor, latifundiarilor și bogătașilor, împotriva căreia lupta de fapt de multă vreme. Despre această perioadă stranie din viața sa vorbea cîteodată Inei, amuzîndu-se să constate că orice societate îmbătrînește din luxură și că în mod sigur, totdeauna, ignorînd ce-i în jur, își pregătește în mod fatal, călăul.

În Spania stătu doi ani și jumătate. Nu-i plăcea războiul și nu-l făcu cu plăcere. Ținea de fapt de un grup de tehnicieni care aveau alte misiuni decît acelea de a trage cu tunul sau cu pușca. Trebuia să procure arme pentru republicani și asta impunea o viață aventuroasă, plină de riscuri, pe care Dumitrana o detesta, dar n-avea ce face. Cunoșcuse sute de indivizi, începînd cu contrabandiștii și cu trădătorii de țară, era hîrșit în toate, se hotărîse încă de mult să se obișnuiască cu orice, fără să comenteze, fără să sufere sau să se bucure de ceva în afara acelor victorii triste, din ce în ce mai rare, ale comuniștilor, trădați aici de către niște politicieni ireponsabili, neînstare să se opună cu aceea violență ce-ar fi trebuit să-i pună pe gînduri pe fasciști.

Cînd trebui să părăsească Spania crezu că nu va mai putea ține niciodată o armă în mînă, deși în sufletul său dorea acest lucru din toată inima. Văzuse bombardamentele teribile de la Salamanca, cimitirul de la Carabanchel, unde fuseseră înmormîntați piloții brigăzii internaționale, auzise zgomotul înspăimîntător al *Heinkelurilor* deasupra capului, se întorcea în România într-un tren oarecare plin de călători ghiftuiți, cu un pașaport, foarte bine falsificat, cu o tristețe fără margini în suflet. Nu credea în victoria fascismului, ci în nebumia lui care era lăsată să se întindă și să-și facă de cap, știa încă de pe atunci că în Spania avusese loc numai repetiția generală a dezastrului ce avea să cuprindă toată Europa. Nu obosise, dimpotrivă, mîncînd bătaie de-abia aștepti să-l bați pe adversar, dar se mira de atîta nepăsare, de neputința democrației și chiar nu înțelegea atîta flexibilitate diplomatică. Ceea ce în urmă cu 15 ani, cînd abia începea să înțeleagă unele lucruri din viața lui, nu-l interesa, de-acum îl revolta.

8. La 18 ani, Ina era o fiică săracă a Griviței, copilul unui birjar și al unei femei pe care n-o cunoscuse pentru că murise la nașterea ei. Învățase pe apucate clasele primare, pe urmă ca să nu fie o povară pe capul tatălui său, intrase ucenică la un atelier de croitorie, pe undeva, pe lîngă Gara de Nord, unde cosea zece ore pe zi, pînă o durea capul, căra pachete la clientele patroanei (niște neveste de negustori, zgîrcite și veșnic nemulțumite, repetînd probele și blestemînd că stofele și mătasea nu reușeau să le ascundă grăsimile și formele trupurilor schiloade și atunci se răzburau pe fata de 14 ani, cît avea atunci Ina, frumoasă și înaltă, cu un păr lung și strălucitor și un chip frumos și pur, vestind una din acele frumuseți ale locului care terminau totdeauna sau în patul unui angrosist cu parale, ori în bordelul lui Madam Ana, de la hotelul *Tranzit*.)

Numai că, în ceea ce-o privea pe ea, socotelile nevestelor de negustori sau chiar ale patroanei se dovediseră greșite. Ina știa de la 7 ani viața aspră a Griviței, se născuse între copiii săraci ai ceferiștilor de la Haltă și de la Ateliere, devenind un fel de băiețoi, cu apucături bărbătești, pentru că astfel îi era mai ușor să se apere de zdrahonii de mahala, apucători și fără nimic sfînt; ascunzînd dincolo de asprimile nefirești, un suflet speriat de fată, încercînd să nu se lase strivită într-atîta singurătate pentru că crescuse aproape sălbatică : tatăl ei păzea mușterii de la Clasa a III-a a gării, cerșind, mai ales în vremea crizei, o cursă, ca să aibă ce să dea de mîncare celor doi cai răpciugoși, singura lui avere, iar mătuiși-sa, care luase locul maică-sii, era plecată toată ziua după treburile ei, colindînd fabricile în căutare de lucru și cînd nu mai găsea, oferindu-și brațele pentru orice fel de muncă : de la curățatul latrinelor la restaurantele din jurul gării și pînă la spălatul rufelor cucoanelor cu țifne, proprietărese de magazine sau restaurante mari cum erau : *La Italianu* (tocilărie de lux) sau *La roata lumii*, unde cînta o orchestră de balalaici. Ina intrase în toate casele acestea, le știa scările întunecoase și nemăturate, curțile pline de igrasie de dincolo de zidurile falnice, unde nu ajungea soarele, balcoanele cu grilaj de fier pe care-și atîrnau rufele, ușile deschise (ca să intre puțin aer) ale bucă-

tăriilor pline de fum și de miros de grăsimi, pentru că aici se mânca pe săturate, nu ca în curțile mărunte și sărace ale celor ce locuiau lângă Ateliere. Cărase baloturi cu cearșafuri fine de olandă împreună cu mătușă-sa, ori rochii abia croite, prinse cu ace de gămălie, gata numai să fie probate, văzuse odăile de dormit ale negustorilor, pline de mobilă bună și citeodată primise fără plăcere și cite un bacșiș, numai de la bărbații (femeile n-ar fi dat un sfanț!) băuți, gata să o mîngie în întunericul vestibulurilor, la plecare, fapt care o umplea de scîrbă, pentru că aici oricît te-ai obișnui cu ceea ce e murdar în viață și neobrăzat, sufletul îți rămîne curat și dornic de ceva pur și înălțător.

Într-una strîngea pe vremea aceea bani pentru ca să-și dea liceul în particular și reuși chiar să urmeze trei clase la un curs seral, mai mult moțând pe bănci pentru că după atîtea ore de pigălit cu acul sau de alergătură, cînd în odăile doamnei Elena Domnișor, cînd în salonul albastru cu două oglinzi venețiene ale nevastei marelui negustor Niculae Curcuman, nu-ți mai ardea de învățat și a doua zi te aștepta iar sculatul de la ora 6, iar lighianul cu apa înghețată iarna, iar frigul de afară și ceaiul fără lămîie, o leșie scîrboasă de apă pe care o inghițeai mai mult ca să te încălzești. Trebuia apoi, ca între toate aceste drumuri (du-te colo, du-te colo), să-și facă timp cît de cît să-i pregătească ceva bătrînului birjar care aștepta ceasuri întregi în sloata iernii (ninsoare și lapoviță și ploi) în fața scării Gării de Nord pentru ca să facă o cursă pînă în Rahova sau pînă în Pantelimon pentru cîtiva lei. Și în jur era mirajul Griviței, marele bulevard al săracilor, cu cinematografele lui, cu restaurantele pline de o clientelă zgomotoasă și petrecăreață, cu magazinele de stofe și cu vitrinele strălucitoare, cu manechine și podoabe. Lîngă biserica Sfîntul Mihail, într-o dugheană cu trei scări tocite de vreme, exista domnișoara Aurica Cîrlan care îmbrăca mirese și avea doi cîini împăiați în vitrină, și-acolo, vreodată și-odată trebuia să ajungă și ea să-și comande rochia de mireasă și un voal de Luxemburg cu o cunună de flori de ceară... Mai erau misterioasele hoteluri din gura gării, cu femeile lor vopsite și triste, țistuind seara bărbații tîmeri abia întorși de la Ateliere, era nebunul de Gică-hau-hau, împăratul Griviței care vindea ziare și-și bătea joc de negustori, strigîndu-le sub ferestre ca o cobe : „Ai să mori ! Ai să mori !“

La 16 ani cînd își dăduse seama că nu mai poate să-și cîștige acei bani de care avea nevoie și să învețe în același timp, pentru că s-ar fi îmbolnăvit, un vecin îl sfătuisese pe taică-său s-o înscrie la un curs de surori de caritate. Nu era cine știe ce, dar scăpa de împruțitul de atelier de croitorie, de vorbele grosolane ale patroanei și de umilinta de a căra rochii prin oraș. Se duse, dădu examenul și după doi ani primi un halat și o bonetă scrobită, trezindu-se într-o lume de doctori tineri care glumeau porcos despre organele omenești, ajutîndu-le să prepare serurile, curățînd cabinetul și făcînd injecții muncitorilor accidentați, femeilor de servicii care alunecaseră pe scările vagoanelor și mecanicilor degerați din cauza drumurilor lungi.

Era o muncă plăcută, nu prea obositoare deși uneori trebuia să facă noaptea de gardă. Luă primul salariu, altceva decît mizeria de bacșiș dat pe furiș de bărbații negustoreselor grase (pentru că patroana leafă nu plătea) și parcă i se schimbă și viața. Putu să cumpere o

pereche de șoșoni nenorocitului de taică-său și să îi ducă chiar acolo, în gura gării, și să-l silească să-i încalțe, pe urmă luă la rînd toate dughenele Griviței și nu se potoli pînă nu cheltui aproape tot, intrînd în toate ospătăriile din Buzești în căutarea unei brînzoaice la care pof-tise ani de zile, cărînd marfa patroanei. Grivița mirifică exala în ziua aceea a gogoși atunci prăjite în untdelemn și prin ușile deschise ale frizeriilor îngropate în trotuarele sparte năvălea în stradă parfumul de ojă (o, cit visase să-și facă măcar o dată unghiile, dar nu cu vopsea roșie stridentă, ca fetele lui madam Ana, ci cu ceva roz și delicat și să-și spele părul sălbatic cu șampon și să simtă pe haine, tot ceea ce forma ispită în viața ei săracă și fusese mereu amînat și dorit la nesfîrșit !)

Tîngui în sfîrșit și acele mici cadouri pentru mătușa ei (adică pachetele cu năut care țineau loc de cafea sau o sticlă de secărică pen-tru bătrîna ce obosea deasupra closetelor sau a cazanului cu rufe) și timp de o jumătate de an, Ina crezu că va trăi ușor, de atunci înainte. Împlinise 18 ani dar nu-i arăta, bărbații din jurul ei nu o băgau în seamă cu un an înainte, pentru că avea ceva de copil și mirat și dirz, și rău și nesfîrșit de bun. Deodată ceea ce era femeiesc în ea îi învinse vîrsta și doctoranzii aceia spelbi, totdeauna bărbieriți încă de dimi-neată și spălîndu-și mințile de patruzeci de ori pe zi din obligația meseriei, observară că sub halatul bine apretat și totdeauna de o al-beață nenaturală, apăruseră doi sini tineri și gura acelei fetițe obraz-nice avea o umezeală ciudată și ochii, un întuneric ispititor.

Lucra cu patru sau cinci medici, între care unul destul de în vîrstă, pedant și serios, dar care se dovedî cel mai îndărătnic și peri-culos în stăruințele lui de a folosi situația de șef de dispensar. Multă vreme dincolo de ochelarii cu sticle concave, ochii morți și apoși dor-miseră, chiar rățoielile sale fuseseră sincere și îngrijorate atunci cînd ea înceurca medicamentele și nu aducea la vreme tinctura de iod, dar acesteia trecură, dincolo de ramele de baga ale ochelarilor începuseră să pîndească doi ochi de bărbat însurat, sătul de o femeie cicălitoare, sau poate bună, sau poate acceptabilă, dar cu care te-ai obișnuit și aici, lîngă tine se ivise o codană neagră, cu ochi aprinși ca doi cărbuni și o tinerețe neînfrînată, și trebuia încercat ceva, trebuia spus acestei fete de optsprezece ani că o calitate cum era aceea de șef de dispensar îi dădea dreptul la anumite drăgălășenii sau măcar la unele speranțe pen-tru mai tîrziu, pentru că desigur, domnișoara obscură de mahala voia să se mărite și n-avea dotă cum aveau nevestele doctorilor și singura ei avere era lucrul la care el rîvnea cel mai mult.

Urmă o perioadă grea în viața Inei. Cu tinerii doctoranzi termina repede, într-o noapte o palmă băiețească aplicată cu sete pe obrazul băr-bierit al unui astfel de coleg de serviciu puse capăt primelor încercări de a se obține ceva de la ea. Cine nu cunoaște mentalitatea fetelor Griviței se poate înșela asupra unui zîmbet, asupra gestului împărțirii gustărilor aduse de acasă, asupra camaraderiei spontane. Acei bărbați puteau să spună în gura mare măscări și ea să se facă a nu le auzi și chiar să nu roșească pentru că pe aici nu se vorbește totdeauna despre roze și trandafiri, ci se spun lucrurilor pe nume, dar asta era una și ceea ce doreau ei în secret și cu destulă stăruință, altceva.

O altă încercare se termină cu o explicație blîndă pentru că al doilea pretendent era mai timid și chiar încercă să facă o mică declarație care-l pierdu. Fata îl luă repede peste picior și totul se termină înainte de a începe, dar urmă omul acela bătrîn care începuse să lucreze noaptea fără să i-o ceară nimeni și care, pe deasupra mai avea și răbdare și tact, un oarecare tact, pentru că într-una din acele nopți de iarnă, cînd afară hăuia viscolul și în haltă nu se auzea decît lucrul sacadat la osii al frînarilor și al lăcătușilor de serviciu, el îi spuse direct, că o pofteste, dincolo, în micul cabinet unde uneori sta singur. Ina părăsi imediat încăperea și nu se mai întoarse decît a doua zi, însoțită de taică-său care ajuns în fața doctorului îl scuipe în fața cîtorva mecanici, veniți atunci să capete scutiri medicale sau medicamente.

Bine înțeles că urmă un scandal, se auzi la direcția generală a căilor ferate despre cele întîmplate și din fericire se găsi soluția: doctorul fu mutat la spitalul Witing iar fata admonestată pentru o vină imaginară. Sigur că toate aceste lucruri, oricît de neînsemnate în aparență, lăsară o zgură oarecare în sufletul acestei fetișcane, dar ea zîmbea mai departe doctoranzilor care-i luaseră frica, împărțind la miezul nopții cînd erau de gardă împreună, bucata de pîine cu magiun sau cu parizer și își recăpătă liniștea. © pîndea însă primejdia de a fi concediată fiindcă peste tot, locurile de muncă se împușinau și de la incidentul acela nu era bine văzută, socotindu-se că făcuse prea mult caz pentru un lucru destul de obișnuit.

Dar nu asta o nefericea pe Ina, ar fi fost în stare să meangă oriunde să muncească, i-ar fi dat dracului pe toți doctorii, cu toate cabinetele lor sanitare și s-ar fi dus să măture podelele sau să coasă iar cu acul (atît lucru mai știa), dar aici văzuse lumea necăjită a lucrătorilor de la trenuri, lucrase cu ei noaptea, îi știa sosind degerați de la drumuri sau cărase cu targa vreo nenorocită de spălătoreasă care alunecase sub o șină și venise o locomotivă de undeva din noapte și îi retezase un picior, și acasă, dincolo de porțile înalte de fier o aștepta o familie, lipsită a doua zi de pîinea trebuitoare pentru că direcția căilor ferate îi dădea un ajutor de nimic, dacă nu cumva avocații acestei instituții nu se băteau pentru a o scoate vinovată pe victimă și a o pune pe drumuri, fără pensie și fără ajutor, pentru neglijență în serviciu. Pe urmă în cabinetul acela în care se strîngeau muieri și bărbați laolaltă ea auzea cîte ceva despre curbele de sacrificiu, despre pîinea ce nu mai ajungea acasă și despre mizeria generală, despre lipsa de lemne, despre odăile puturoase cu pereții de lut, pentru care se cereau chirii foarte mari, despre proprietarii nemiloși, gata să te arunce în stradă dacă nu le plăteai cît cereau și, pe urmă, apărură și micile bilețele găsite prin buzunarele halatului și alte paltonului rărit de stofă verde, citite pe nerăsuflăte, rupte și aruncate ca să nu le mai vadă cineva.

Ceferiștii organizau întruniri după întruniri, cerîndu-și drepturile și se vorbea despre o grevă care trebuia să aibă loc cît de curînd, cîțiva o chemară și pe ea, încorporînd-o celorlalți salariați și ea auzi cuvinte necunoscute: „exploatare“, „luptă de clasă“, „drepturile clasei muncitoare“. Mergea mai curînd la *Locomotiva* sau la *Dacia* decît în saloanele de dans de sîmbăta seara unde mirosea a mititei și a transpirație și niște tineri vulgari și îndrăzneți îi cereau să danseze rînd pe rînd cu ei pînă simțea că-i înțepenesc picioarele și fugea acasă devreme

ca să scape de urmărirea lor turbată pe străzile întunecate din jurul haltei de la revizia de vagoane. Îi plăceau mai mult cuvintele înflăcărâte ale oratorilor, pentru că simțea dincolo de vorbele lor, o dreptate de neclintit.

Îl cunoscuse pe Mareș, un tânăr înalt, cu o privire deschisă și un zîmbet timid și-i plăcu sfiala lui și chiar tăcerea aceea gravă care nu ascundea un suflet oarecare. Se întâlneau la mitinguri și plimbările lor se repetară. Încet-încet el îi vorbi despre revoluția proletariatului, îi arătă cum era alcătuită societatea în care trăiau, și Ina începu să simtă că ceva trebuia schimbat și că ar fi în stare ea însăși să ajute la această schimbare. I se dădu un pachet să-l ascundă și îl ascunse, cu toate că în casa aceea strîmbă a lor, cu cotrobăitul curios al mătușii aflate la vîrsta cînd se recade în copilărie, era destul de greu să ascunzi ceva, și cînd află că fusese numai încercată deocamdată, se supără la început, dar pe urmă înțelese că și timpul de cînd se cunoșteau îi apropiase și sosi vremea primelor sărutări, a plimbărilor pe Grivița sau la Ciurel, dincolo de uzina de la Grozăvești, cu farmecul lor, cu dorința de a-l revedeia în fiecare zi pe omul acela tăcut și serios, deși nu se putea, și atunci săptămînile treceau mai greu.

Apoi venise epoca pregătirii grevei; greva aceea despre care se vorbise atît, dar care trebuia să aibă loc pentru că direcția căilor ferate nu înțelegea să cedeze cu nimic. Îl cunoscuse pe Dobre, tipograful, însoțiră amîndoi coloanele tăcute de șomeri care defilau cu pancarte umezite pe umeri prin fața palatului și a ministerelor la începutul iernii lui 33, acele marșuri vii ale foamei, cînd pentru prima oară în viața ei Ina simți că exista o solidaritate a năpăstuiților, dovedită de acele forțe spectrale, adunate la un loc de mizerie și lipsuri, gata să se opună autorităților. Ziarele anunțau cu texte zgîrcite că tratativele dintre reprezentanții ceferiștilor și ai direcției generale a cefereului mergeau greu, se împotmoleau. Descoperise în sfîrșit și locul unde se tipărea ziarul *Ceferistul roșu* (fusese de cîteva luni primită în UTC și Mareș se lauda că e *fină* lui), acum chiar ea căra într-o poșetă largă de piele exemplarele mici și mirosind încă a cerneală proaspătă, scoase de sub teancurile de anunțuri ale domnului Ionică Pară, directorul gazetei *Căsătorii, monitor al căsătoriilor, 2 lei cuvîntul*, imprimate și ele tot în tipografia *Coresi* a lui nenea Dobre-nunți-botezuri.

Viața ei se schimbase pe neașteptate, deținea secrete de partid cum îi spunea cu gravitate Mareș și putea fi arestată în orice clipă, dar asta în loc s-o înspăimînte, îi dădea o mîndrie ciudată, pentru că mergea cu prietenul ei la întruniri zburătoare, la abator sau la fabricile de textile și cîteodată nu scăpau decît fugind sau sîrind gardurile și ea binecuvînta faptul că trăise în mahalaua ceferiștilor unde și fetele făceau de nevoie pe băiețoi...

Întîlnirile conspirative erau atrăgătoare, Ina căra *abecedare* pentru cursanții de marxism, cursuri care se țineau mereu în altă casă, în odăi străine, și oamenii despre care se știau puține lucruri din prudență. Apăruse anticarul Samuel, băiatul acela palid care citea totdeauna în picioare lîngă raftul lui cu cărți vechi și cu broșuri totdeauna vîrite bine după tomuri groase, cu foi zdrențuite, mirosind a vechi și a praf.

Ce știuse ea înainte de asta despre viață, despre adevărata viață a Griviței care se pregătea să protesteze? Existau două lumi ce se opu-

neau una alteia, cu forță, fără milă : lumea celor cu firme pe care se scria capitalul depus : vezi magazinul *La omul de fier* sau magazinul *La Italianu* sau *restaurantul Dumitru Domnișor & fiii*, vezi toate aceste hoteluri și hardughii, față în față cu nenorociții ce munceau de dimineată pînă seara, ca să nu fie aruncați în stradă la prima curbă de sacrificiu, ca să nu mai vorbim despre viața de vierme dusă de societatea fetelor bătrîne, a rentierilor și a bărbaților care voiau să se ajungă („*Domnișoară cinstită, serioasă, venit sigur, caută domn serios. Răspunde sub Floare de lotus sau : Titrat, anonime refuză, doresc mariaj cu doamnă serioasă, venit frumos, răspunde sub Foyer* din gazetele lui Ionică Pară). Trebuia o mătură, un măturoi cum spunea Mareș, să curețe această pleavă, să pună tîrnăcopul pe toate, dar, deocamdată, guvernele păreau puternice, poliția neîndurătoare și lupta se anunța grea. Venise februarie, conducătorii greviștilor fuseseră arestați, dar muncitorii de la ateliere nu se opriseră la mijlocul drumului. Vremea lipirii fluturașilor pe geamurile magazinelor de pe Grivița, a corespondenței pe peretele tipografiei lui *Dobre-nunți-botezuri*, trecuse. Se anunță o zi gravă, o zi nemai-pomenită și ea sosi într-adevăr. Într-o dimineată sumbră de iarnă, cînd Grivița toată dormea încă pe labele ei de piatră și nebunul de Giță-hau hau anunța veșnica catastrofă de la New-York se auzi sirena atelierelor sunînd lugubru.

Mareș lipise toată noaptea afișe cu alți cîțiva tovarăși și dimineța îl găsisse înfrigurat la ușa cabinetului sanitar, așteptînd-o. Ina lucrase toată noaptea, îi era somn, s-ar fi dus acasă să se culce ca de obicei, dar sunetele apropiate ale sirenei și larma îndepărtată a ceferiștilor ce se adunau în curtea atelierelor o opriră. Se primi un ordin telefonic de evacuare a incintei haltei de revizie și afară, cum spuneau femeile sosite atunci în schimb, se adunau jandarmi și soldați. De departe, pe caldarimul înghețat răsuna amenințător un marș soldățesc :

Rap ! Rap ! Rap !

Rap ! Rap ! Rap !

Rap ! Rap ! Rap !

Clopotele bisericii Sfîntul Gheorghe băteau rar și înfundat. Doctozanii erau palizi și agitați, spuneau cu o falsă nepăsare că la Ateliere se vor întîmpla lucruri neplăcute, pentru că o să vină armata și o să tragă în încăpățînații care ocupaseră curtea și nu voiau să iasă afară. Mareș plecase repede, acolo unde se aflau ceilalți tovarăși ai săi, strîngîndu-i în fugă mîna și spunîndu-i să nu-l aștepte, că dacă totul se va termina cu bine, o s-o caute el. Știa unde locuia, fusese de cîteva ori acolo, bînd un ceai fierbinte cu mătuși-sa și cu taică-său, dar acum acel trecut comun, atît de scurt se sfîrșea, rămînea numai amenințarea ceasurilor următoare.

Un cor grav de bărbați răzbătea de pe acoperișurile atelierelor și toți auzeau cuvintele din ce în ce mai deslușit, sfîșiiînd dimineța de februarie și reușind să nu fie acoperite de către sunetele sirenei .

— Pace ! Pîine ! Libertate !

— Pace ! Pîine ! Libertate !

— Pace ! Pîine ! Libertate !

Cuvintele se repetau la nesfârșit, mereu mai puternice, sub cerul tăcut și mohorât al Griviței atât de liniștite altădată. Și peste aceste strigăte iar rap! și iar rap! și rap! ca într-un coșmar fără sfârșit. La 10 sau la 11 spre prânz sosi poliția, îi goni pe doctoranzi din dispensar și ocupă birourile. Halta era la doi pași de Ateliere, dar acolo nu puteau pătrunde pentru că locurile erau păzite și jandarmii și cu agenții secreți voiau să-i izoleze pe timplarii și pe revizorii de vagoane de ceilalți și reușiră, ori arestînd cîtiva care nu aflaseră încă nimic despre această acțiune, ori trimițîndu-i acasă pe cei ce păreau mai neprimejdioși, adică pe femeile de serviciu, pe curățitoarele de vagoane și personalul sanitar.

Înă se trezi astfel în mulțimea de oameni care mergeau hotărîți spre mica piațetă a bisericii Sfîntul Gheorghe. De unde apăruseră miile astea de lucrători, mergînd ordonat ca să le arate celorlalți că nu sînt singuri? *Herdanul, fabrica de tutun, Saturnul, Lemetrul*, cum spuneau niște muncitori bătrîni, erau aici în păr.

Pentru prima oară și pentru toată viața, Inei îi rămase în minte imaginea acelei mulțimi negre de femei în broboade groase și de bărbați cu căciuli sau cu pălării umezite și paltoane jorțuite care strigau jandarmilor insulte, în gura mare. Nu mai era o grămadă pestriță și dezordonată această mulțime agitată și vie, cu fețe dîrze și gata de a strivi soldații, speriați ei înșiși că țin în mîini arme și că vor trebui să le folosească în cele din urmă.

Ceea ce mai rămăsese încă în ea copil (adică amintirile întîlnirilor cu Mareș și imaginea odăii sale în care mai ținea vechile păpuși de croitor-reasă, cu rochii de mătase frumoasă, luată din resturile croielilor de la atelierul patroanei și micile secrete încredințate acestuia : un portret al lui Lenin, lipit de fundul unei cutii de pudră pe care n-o întrebuițase niciodată, pentru că de cînd îl cunoștea îi fusese rușine să se mai gîndească la vechile dorinți : oje roz și păr făcut cu șampon ca vînzătoarele de magazin care voiau să fie frumoase dincolo de teșghelele lor cînd vindeau pentru că doar-doar le-o vedea cineva și le-o plăcea și se vor mărita — idealuri mici-burgheze de față neroadă!), muri în acea dimineată de februarie.

Ziua se scurgea încet și amenințător pentru că dinspre Gara de Nord se auzeau ropote de cai, soseau autocamioane și pe cabina șoferilor se zăreau țevile amenințătoare ale mitralierelor, dar nimeni nu pleca. Ei era foame și somn, dar ceva o ținea aici, nemișcată în mijlocul celorlalți — atenți cu toții la ce se întîmpla încet și meticolos : așezarea soldaților, a sergenților cu capelele pleoștite, ordine auzite cînd de aproape, cînd de departe, urmate de presiunea zadarnică a baionetelor, care nu mai speriau pe nimeni. Și iar glumele muierilor bătrîne aflate parcă la o petrecere :

— Dă-te mai încolo, soldățelule, că dacă te strîng nițel în brațe te pupă mă-ta rece !

— Mă, Machenzen, vezi că-ți curge nasul de frig !

— Să vă arză un foc mare cu porcii voștri de ofițeri cu tot !

Dar ce vină aveau țărani ai băuți pușin ca să prindă curajul de a auzi toate astea și de a sta ca și ei în frig toată ziua pentru un

lucru pe care nu-l înțelegeau încă ? Înghesuiala creștea, se auzeau scîncete de copii și cînd aceștia fură trimiși acasă spre seară, Ina pricepu că sfîrșitul era aproape. Frigul se întetise, nu mai treceau nici tramvaie și nici mașini pentru că mulțimea muncitorilor de la celelalte fabrici crescuse și nu mai putea fi clintită cu nici o amenințare sau cu ordine.

Și de dincolo de gardul Atelierelor iar se auzea sirena lugubru și prelung :

— Uuuuuuuuuuuuuuuuu ! Uuuuuuuuuuuuuuuuu !

Și iar izbucneau strigătele acelea repetate de mii de voci :

— Pace ! Pîine ! Libertate !

— Pace ! Pîine ! Libertate !

— Pace ! Pîine ! Libertate !

— Jos exploatarea ! Jos ! Jos ! Jos ! răspundeau din piațeta bisericii alte mii de voci. Lunga amiază fumegoasă de iarnă trecu și veni o noapte și mai amenințătoare. Mai plecară, dar rîndurile erau tot atît de compacte și armata abia reușise să evacueze strada largă. Ina înghețase, simțea că nu mai are picioare, privea întunericul negru și ar fi vrut să ghicească unde se afla *omul ei*, cum gîndea în clipa aceea ca o lucrătoare oarecare.

Peste cîtva timp, în dispensarul rece, după 24 de ore de nesomn, se găsea în cabinetul doctorilor și dădea primele ajutoare celor răniți de gloanțele mitralierelor care trăsese în zori. Făcuse o nebunie, putea să fie împușcată de soldații beți și inconștienți, dar știa că nu putea decît să se ducă acolo și să lege primele răni, să audă acele gemete ale tinerilor cazangii, loviți în stomac sau în umeri, să vadă cum unii mor sub mîinile doctorilor. De afară se auzeau comenzile polițiștilor și ale ofițerilor și încă răsunau împușcături și cineva spuse că în curtea Atelierelor zăceau cu sutele în zăpada înghețată...

Pe Mareș îl văzu după trei ani, slab, bolnav, străin parcă. În tot acest răstimp se dusesese deseori la mătușă-sa, căutînd să mai păstreze ceva din aerul ei de băiețoi de altădată și poate chiar că mai păstra, dar în vremea aceea, parcă se simțea ucisă de o povară apăsătoare, de ceva care o strivise iremediabil. Dacă nu l-ar fi cunoscut pe Dumitrana, pe omul acela mai în vîrstă ca ea, cu zîmbetul lui nițel obosit pe buze, poate s-ar fi întors la atelierul de croitorie.

Mareș părea neschimbat ; tot tăcut, parcă ceva mai palid și arătînd ca un suferînd de plămîni, deși spunea că nu are nici pe dracu, din mîndrie și încăpăținare. Era silit să se ascundă din motive conspirative, dar nu-i lăsă adresa și rămăsese să se vadă mai mult din întîmplare. Era tare singură în vremea aceea : Dumitrana plecase în Spania, îi scria lui nenea *Dobre-nunți-botezuri* scurte cărți poștale și ea îl întrebă ce fac oamenii ăștia, bărbații ăștia de nu mai termină cu bătăliile lor care se desfășurau în toate locurile din lume și nu se mai isprăveau ?

— Ai să înțelegi vreodată, o liniștea tipografică, dar singurătatea nu mai putea fi suportată.

Se întrebă ce se întîmplase cu Mareș, pentru că explicația că e urmărit de poliție, nu-i ajungea (cînd e vorba de o judecată femeiască ce înseamnă poliția, chiar poliția secretă, cînd e vorba de o întîlnire, de stat

împreună sub cerul de vară sau într-o odaie caldă care-ți amintea de zilele de demult, cu ceaiul la gura sobii și cu curiozitatea mătușii care-și făcea planuri de nuntă, de petrecere, în sfârșit, o petrecere în casa asta tăcută și fără petreceri, după atîta muncă și mizerie și disperare !?).

Cînd Dobre o văzu slăbind, întrebîndu-se ce se va întîmpla cu ei doi, pentru că viața îi legase unul de celălalt, aproape fără voia lor, tipograful îi spuse brutal, că el se însurase, pe undeva pe lîngă Brașov, cu o femeie, dar asta numai pentru că așa cerea munca de partid și în inima ei se petrecu o zguduire îngrozitoare care-l sili pe nefericitul bătrîn să spună, în sfârșit, adevărul, pentru că astfel de minciună mai mult rău făcuse decît bine. Mareș era într-adevăr bolnav de plămîni și trebuia să stea la un preventoriu de lîngă Predeal pînă se va vindeca. Acesta era cu adevărat ordinul partidului : să se vindece, să nu facă nimic altceva decît să se vindece ! Dar spune așa ceva unei femei după ce ai mințit-o și mai spune-i că nu are voie să-l vadă pentru că ar pune copiii Siguranței pe urmele lor și în astfel de chestiuni nu e bine să te joci, pentru că dacă te joci, pui vieți de oameni în primejdie, și se va întîmpla ce se întîmplase cu ea : iubirea muri încetul cu încetul și nici scurtele lui scrisori inexplicabile, nesemnate din motive lesne de înțeles, n-o mai reînvie decît puțin cîte puțin și cu totul întîmplător.

Mareș fu arestat a doua oară în 1938 și ea află unde avea loc procesul, și-l mai văzu o dată, și cînd auzi sentința de condamnare își spuse că viața se lupta cu ei ca să-i despartă pentru totdeauna. În vremea aceea muncea ca un robot, de dimineață pînă seara, numai ca să nu se gîndească la nimic altceva decît la ziua de mîine care venea în fiecare dimineață cu o amenințare. Cereea să i se dea cele mai grele munci, sperînd că va fi arestată și că va putea să stea și ea într-o închisoare, plătind o libertate pe care n-o merita.

Dumitrana se întoarse din Spania, încăruntîse, dar ciudat lucru, nu îmbătrînise. Războiul se terminase acolo cu o înfrîngere, învingători deocamdată erau fasciștii. Umblase cu el pe străzile Bucureștiului (era nevoimă mereu de o femeie oriunde se țineau cele mai restrînse ședințe ilegale, ca să nu bată la ochi) și prin cafenele, ascultînd povestea luptelor de la Guadalajara sau înfiorătoarea descriere a Madridului asediat. Numele orașelor necunoscute erau psalmodiate cu o ciudată și secretă părere de rău : Bilbao, Santander... Morți și răniți sub zidurile înconjurate de palmieri, treceri nocturne peste graniță, descrierea Valenciei, oraș cu nume de tangou, ce ciudat ! forțarea riului Nervion, într-un zăduf de nedescris și iar atmosfera Madridului, ticsit de o lume amestecată : catolici, anarhiști, germani și italieni, față în față cu alți germani și italieni, aflați în tabăra celorlalți — ca într-un basm nesfîrșit...

Dumitrana povestea cu ușurință, făcea haz de necaz, rătăcise prin lume fără să înțeleagă, după cum declara, mare lucru, în afara faptului că exista o categorie de oameni pe care nici o înfrîngere militară nu putea să-i sperie : comuniștii. Comuniștii de pretutindeni !

Nu-i spunea niciodată ca alți oameni mai în vîrstă decît ea : fetiço ! adică cu puțină privire de sus, puțin aer că *las că o să am eu grijă de tine dacă ai să fii cuminte și ai să mă ascuți și ai să mergi cu mine*

să te plimbi într-un parc, și așa mai departe. Nu, nimic din toate acestea : avea nevoie de ea, trebuia să înțeleagă că în munca asta păcătoasă cu fuga de poliție și cu păcălirea urmăritorilor, o fată deșteaptă cum era ea, putea să facă foarte multe. Avea o mie de meserii, învățase să nu întrebe nimic despre nimic (cu cât știi mai puține, cu atât e mai bine), îl urma în case necunoscute, urca scări nesfârșite, schimbau tramvaie, umblau numai în clasa a II-a, ca să poată vedea dacă în urma vagoanelor supra-aglomerate nu venea vreo mașină sau vreo motocicletă, toate treburile lor încurcate aveau farmec ; stăteau ceasuri întregi în ceainăriile de pe Văcărești, lângă o perdea, pîndind pe cineva cunoscut numai de el, uneori Ina credea că Dumitrana e doar un misit sau un antreprenor de case, pentru că îl auzea tocmindu-se pentru o cantitate imensă de cărămizi sau de var sau de nisip și ce tocmeală ! ca și cînd ar fi fost un afacerist oarecare ; îl găsea însă a doua zi pe schele, cu planuri de calc pe genunchi (era încă în '38, cînd se mai construia, pentru că Reinarmarea și Împrumuturile țîlhărești ridicase o întreagă categorie de afaceriști, de spertari, de generali care-și ridicau vile ca și cînd nu venea războiul, ca și cînd de aici înainte în România trebuia să se trăiască ca în sînul lui Avraam).

Îl găsea cu o scufiță de zidar, pusă la șmecherie pe frunte, pătată toată de var și lumea din jur îl întreba în gura mare : „Domn Dumitrana ce facem cu cuiele, cu *popii* (popii erau niște stâlpi imenși de susținerea schelelor) și el lăsa totul de o parte, o uita și alerga undeva unde se prăbușise schela, și cineva își rupsesse o mîină, și era silită, atunci, să scoată, pe loc, din largă-i poșetă un pachet de pansament ca să lege acele oase frînte, pînă cînd, în sfîrșit, după ore întregi de așteptare (cînd nu era în tură la haltă) o întreba : „*Parcă voiam să te rog ceva*“ și o ruga să ducă undeva un mic bilet, strecurat cu grijă : *Dar ai grijă*. Și avea grijă, învățase totul, îi ținea chiar unele socoteli cînd el nu mai reușea să o scoată la cap : „Trebuie să par celorlalți un om cu o meserie bine văzută“. Și reușea pentru că încă nu avusese neplăceri, dar pentru asta cîte nopți pierdute, ce griji, pentru că deodată guvernul se schimbă și ceva amenințător și rău și de neînălăturat se ivi ; tonul discursurilor politicianilor aflați la putere nu mai semăna cu polemica sterilă de altă dată, avea în el ceva care-ți vorbea despre moarte. În închisori, regimul pentru comuniști se asprise, al doilea război mondial începuse încă din Spania, cum spunea Dumitrana, luptele din Cehoslovacia și Polonia erau numai o continuare. Îi arăta coloanele de refugiați polonezi de pe străzi, o ducea la cinematograf și vedeau împreună jurnalele de actualități, înfățișînd bombardamentele *Stukasurilor* nemțești, groaza de pe fețele celor ce erau siliți să fugă pe șoselele de evacuare. Trăise războiul, îi vorbea despre el ca despre un lucru familiar, fără să o îngrozească, deși era foarte îngrijorată. Cuvîntul precauție era repetat la nesfîrșit. Începea cea mai grea perioadă din viața lor, nu mai era glumă.

Un val de moarte și groază cuprinsese Europa. Unii inconștienți încă nu înțelegeau folosul politicii, al unei anumite politici. Citeau zia-

rele, totul era încă abstract și îndepărtat : o foame de avere, de bani mulți câștigați ușor, îi mîna înainte. Muncitorii intrau în fiecare dimineață tot mai îngrijorați în ateliere. E drept că aspectul șomajului, anii cumpliți : '32, '33, erau undeva în urmă, dar ce trebuia să aducă viitorul ? Sindicatele fuseseră desființate, mitingurile lor de altă dată rămăseseră numai o amintire. Pe atunci era ușor, îi adunai pe acești oameni într-o sală și le explicai ce au de revendicat, dar acum o singură vorbă, doar atît, aducea după ea pușcăria neagră, dacă nu ceva mai rău, în viitorul apropiat.

Îna ar fi vrut să meargă cîteodată la vorbitor, să-l vadă pe Mareș, să se dea drept o rudă mai îndepărtată, dar ei, toți ceilalți, cu care lucra, nu-i dădeau voie, repetîndu-i ceea ce știa mai demult : că asta ar face-o suspectă și ei ar pierde un om foarte necesar. Se simțea pe atunci foarte vinovată de ceva, de care, la drept vorbind, nu era vinovată. Poate ar fi trebuit să se poarte ca o femeie, dar cînd avusese ea timp pentru așa ceva ?

Prietenia cu Dumitrana îi da remușcări și parcă în privirile ascunse ale lui nenea *Dobre-nunți-botezuri* era o muștrare rea și repetată. Nu vorbiseră niciodată despre Mareș. Ea trebuia să treacă o dată la două săptămîni la tipografie și să scoată afară din atelier, cu mari precauțiuni, manifestele partidului care erau împrăștiate în oraș de cine știe cine. Vedeă acel zid vechi, nespoit, ca un calendar al vieții sale trecute din care nu fusese ruptă ultima filă, dar cum puteai să te împotrivești farmecului aceluia glas ușor și învăluitor al lui Dumitrana, cum să nu-ți placă faptul că el își amintește că duminica era o zi plioticoasă și că trebuia cineva să o ducă să se plimbe, undeva la șosea sau în parcul Carol și pe urmă să întîrzie puțin într-o circiumă mărginașe ? Sfirșitul tragic al anului 1939 îi legase foarte mult. Sosea iarna pe neștiute și începeau zilele petrecute în cafenelele asudate de pe Văcărești, locuri ciudate de întîlnire cu cei mai suspecti oameni din lume pe care-i văzuse vreodată Ina, dar asta făcea parte din viața lor, nu se putea să nu înțeleagă că, de pildă, unul dintre ei, un bărbat politic și șiret, îi procura omului de lîngă ea un anumit fel de ștampilă de care aveau nevoie pentru scutiri de mobilizări, pentru concentrări și în cele din urmă pentru scutiri de front de mai tîrziu. Trebuiau bani, pentru asta Dumitrana nu dormea nopți în șir, întîrziînd pe schelele lui, certîndu-se și tocmindu-se cu clienții săi care se sgîrceau cînd era vorba de plăți ori amîneau aceste plăți și de aici scandaluri repetate și rugăminți și chiar un anumit teatru : „Ce vrei domnule, am nevastă (nevasta ea era, o arăta), trebuie să-i dau să mînfince, s-o îmbrac, pentru ce am muncit ? Ei, asta-i bună !“.

Anul următor chiar se hotărîră să facă ceea ce trebuia numai închipuit. Dumitrana era un timid în vîrstă, un om care cunoștea femeile, dar nu avusese nevoie de ele. O ceruse de nevastă într-un chip neașteptat, parcă silit de împrejurări, mai mult ca să stingă o situație neplăcută : Tovarășii ne văd mereu împreună și dumneata ești de-acum la vîrsta măriișului, ar trebui făcut ceva ca să nu le dăm prilej de vorbit..

Dar mă gîndesc că ai putea fi fiica mea... (El credea privind-o că nu are mai mult de 18 ani, deși anii ăștia trecuseră de mult...) Vrei ?

Îi luase ușor mîna, era sfios, neîndemînic, cît o socotise o prietenă mai mică cu care fusese silit să lucreze se purtase curajos, fără vreo urmă de stinghereală pe chip sau în purtări, dar acum totul se răsturnase și asta parcă o distra puțin pe Ina și-l necăji la început, prefăcîndu-se că-i va veni foarte greu să se obișnuiască cu el (poate că spunea adevărul, pentru că pe Mareș îl iubise totuși, în felul copilăros sau necopilăros ce seamănă mai mult cu nehotărîrea pe care o ai cînd treci de la adolescență la starea de femeie).

Meșterii fauri

de Victor Eftimiu

*Din Porțile de fier la Cernomore
Din Munții Apuseni, pe Bărăgan,
S-au fost încins nemărginite hore
Zvoni al uriașilor noian.*

*Voinicii Sfarmă-Piatră, Strîmbă-Lemne
Cu ceata lor de calfe și ortaci
S-au săturat de hoinărit, pe semne !
De nu-i poți lăuda, rumîne, taci !*

*Să-i lauzi că s-au pus și ei la treabă
Alături de cei buni din țara lor...
Muncesc din plin, nu cer și nu întrebă
Meșteșugind în rîndul tuturor.*

*Venit-au făurari, zidari, duiumuri
Tot meșteri mari cu visul îndrăzneț
„Să sape în adînc, să taie drumuri
„Să urce-n slăvi avîntul lor măreț.*

*Albastra mare, Dunărea vecină
Și culmile Carpaților cărunți
Le-mpodobesc, smulgînd din rădăcină
Stejari și brazi și bulgării de munți !*

*Din bîrne și din fier, aruncă punte
Pe gîrle mari și pe genuni adînci
Nu pregetă primejdia s-o-nfrunte
În mers, în zbor sau robotind pe brinci.*

Cu braț vînjos, de-i arșiță, de ninge
Și fără biciul crunților zapcii,
Zvirlind butuci și stînci precum o minge
Aștern zidiri menite pe vecii.

Puterile își pun la încercare
Și-și înmulțesc bogatul muncii rod
Voios și-aduc prinosul, fiecare,
Spre bucuria-ntregului norod.

Intrăripînd mistria și ciocanul
Stăpîni pe fierăstrău, pe var, pe strung
Nu-i mai pîndește nimeni cu arcanul
Sînt slobozi azi și muntele străpung.

Pămîntul răscolesc în adîncime
Și suie schele, coșuri pîn-la cer
Aprind fanare în întunecime
Și tot stejarul e un semincer.

Ciocan, vătrai, cărbune, clește, foale
Prefac oțelul meșter dăltuit
Și beznă, brîncă, nu mai dau tîrcoale
Prin satul luminat, doftoricit.

Văzduhu-i plin de aripi și de freamăt
Și nu mai sînt zăgazuri, depărtări,
În loc de scrișnete, blesteme, geamăt
Răsună țara-n vesele cîntări.

Au scos pe bieții oameni din bordeie
În subpămînte nu se mai ascund
Le-au dat lumină albă, o scînteie,
Un pumn de soare în potir rotund.

Și drumuri lungi, ponoare, șesuri, coaste
Le-au așternut cu piatră și catran
Să fie lină calea, nu năpaste,
Țăranul să ajungă orășan !

Lui Strîmbă-Lemne și lui Sfarmă-Piatră
Atîți voinici li s-au alăturat
Din cei care își lăsau ogradă, vatră
Și lanțurile azi și-au scuturat.

Pe vremuri, cînd umblau hai-hui, zănatici
Băteau coclauri, codrii pustiind
Azi nu-și mai văd de toane, singuratici,
Ba, laolaltă, se întrec cu jind.

Azi nu-i mai țin boierii în robie
Și nici vătăfi cu zîmbetul drăcesc,
Sînt slobozi astăzi, muncii se îmbie
Și la răs_pîntii nu mai haiducesc.

Iar semenii îi caută, i-alintă
— Măi fraților, unde-ați lipsit atît ?
— Dac-am luat unelte-n loc de flintă
E semn că altei vieți ne-am hotărît !

„Dac-am trăit, pe vremuri, ca hoinarii
Sfărmînd la pietre, lemnele strîmbînd
Ne revărsăm necazul pe tîlharii
Ce se schimbau și ne secau pe rînd.

„Acuma, lemnul, piatra-s ale noastre
Sînt ale țării noastre romînești
Și pentru ea, sub slăvile albastre,
Trudim s-o facem mîndră ca-n povești !

Două vieți din „Viețile paralele în toamna lui '44“

— fragment de roman —

de Radu Cosașu

Nicolae Bucur

Nicolae Bucur — redactorul-șef al „Flăcării tinere-
tului“ — avea în zilele primului său directorat 43 de ani; se
născuse la 14 decembrie 1901 — ceea ce inspirase (în vara lui
1935) unui poet suprarealist, George Domnișoru, de la revista „culeasă“
pe atunci de Bucur, următoarele versuri :

Atențiune !

„Cel ce tipărește aceste gânduri ale lui George Domnișoru,
linotipistul Nae Bucur,

s-a născut în aceeași zi și același an cu George
al V-lea al Angliei.

Peste 50 de ani, omenirea va vedea aici,
o semnificație la fel de memorabilă

ca aceea țîșnită din nașterea lui Galileu și
Shakespeare

în acelaș an (1564 după
Christos)“.

Bucur, iritat de stupida interpretare dată de Domnișoru unei simple mărtu-
risiri — odată la „Gambrinus“, cînd băuseră împreună, — refuzase să tipă-
rească „poezia“, comunicînd aceasta secretarului de redacție :

— Să vină să stea de vorbă cu mine ! Țista a crezut că i-am spus
data nașterii, ca să-mi facă reclamă. După ce nu știu să scrie, habar
n-au să bea... de unde să fi știut eu cînd s-a născut regele Angliei ?

Domnișoru veni în tipografie, într-adevăr „pe buza unui plîns“,
cum scrisese într-un poem dedicat „Femeii-Magellan“, cules tot de
Bucur, dar despre care linotipistul nu se exprimase...

— Sînt cele mai bune versuri ale mele, nea Bucure, zău, nu mă lăsa !... îi boci suprarealistul, pe umăr. Zău, te implor... îți dau o bere diseară... te rog...

— Bine, dom'le, cum îndrăznești să-mi faci reclamă fără să mă întrebi? ricană Bucur, îndepărtîndu-l; constată însă, mișcat, tremurul feței lui Domnișoru.

— Nea Bucure...

— Ați înnebunit cu numele astea... în șase rînduri, cinci nume, în cap cu tine...

— Dacă vrei, te schimb !... soluționează, simpatic, poetul, la cei 23 de ani ai lui. Spune ce nume vrei... și-l pun !

— Nu așa... învață măcar să susții ce scrii !... și Bucur îi culese „Atențiune !“

„În fond — se obiectivă Bucur, — nu-i chiar atît de rău ca un tipograf să devină la fel de important ca un rege. Ideea e bună, el deocamdată nu o înțelege...“

Seara, la „Gambrinus“, poetul îi dădu două halbe, însoțit de o fată gălbejită, cu pleoapele învinețite de rimel prost și un tînăr suspect în eleganța lui vestimentară, dublată de un inel de aur (blazonat cu un dragon) în degetul mic, cu unghia lăsată să se lungească la infinit; intră mîncînd un covrig și după ce dădu chelnerului comanda „unei fripturi“, își curăță singurii trei dinți din față — cariați și ei — cu unghia-i trivială. Domnișoru îl prezentă pe Bucur drept „cel mai cult tipograf din București“, „singurul care gîndește la linotip“, „singurul care are obiecții“... etc., etc. Fata ceru „un rom“, pe care-l bău, rar, în tăcere, ca mută, privind tot timpul friptura devorată de tînăr, cu o rapiditate bine punctată de bătaia inelului în marginea farfuriei.

— Scriitorii n-au înțeles încă ce înseamnă tipograful... îl stăvili Bucur, cu chef de vorbă după o zi de muncă și o bună sorbitură din halbă; de aia te miri ! Dar noi sîntem primii care vă încercăm gîndurile cu degetele...

— Frumoasă metaforă ! clipi Domnișoru, mîngîind fata pe păr.

— Aiurea ! Slabă ! Gogol stătea în tipografie, cînd i se culegea o carte... dacă zețarii rîdeau, era fericit ! Zețarii erau criteriul...

— Care Gogol ? Rusul ? întrebă elegantul, culegînd ultimii cartofi prăjiți din farfurie. Bucur îl lăsa în pace. „Numai dacă răsufiu, îl dau peste cap...“ (Era cu adevărat voinic, lat în spate, cu o ceafă „bulgărească“ după spusele amicilor — un pumn greu, terminat cu degete mari cît două clape ale linotipului, toți mirîndu-se cît de ușor „culege“... „Pian n-ai putea face“ — rîdeau aceiași. „Ba da, dar n-am ureche muzicală“ — răspundea el, indicînd delicat, organul auzului).

— Nu știu ce înțelegi dumneata prin cultura mea, se adresează în continuare poetului. Ai trîntit un cuvînt, cum ai trînti o friptură la halba asta !

— Nea Bucure...

— Nu-s cult ! fu categoric tipograful. Vreau să fiu și am să fiu ! (fără să bată în masă, brațele puternice încrucișate pe piept) — cum scria un poet pe care l-am „cules“ anul trecut...

— Im... icni, a dubiu, Domnișoru. Nu-i cine știe ce : „vreau să fiu și...“

— Măcar de a-i scrie și dumneata un vers pe care să-l ții în minte... și privi cum fata duce la gură „romul“, tremurînd — de foame, desigur.

— Asta nu-i cel mai important... nu scriu ca dumneata să mă ții minte !

— Atunci, de ce... mă-sa ? se îndârji Bucur, revenindu-și imediat și șoptind către fată : Pardon !

— ... ridică, încet și interesant din umeri Domnișoru. Celălalt își scobea dinții ; mai ceru chelnerului o friptură.

— Ce ? Nu știi de ce scrii ?... Păi atunci de ce vrei ca omenirea să țină minte, peste 50 de ani, că Nae Bucur s-a născut odată cu regele Angliei ?

— Asta-i în poezie... se arată îngăduitor în explicație, poetul. Nu trebuie s-o iei mot-ă-mot... Trebuie să uimim, poezia e uimire, nea Bucure...

— Ce vorbești, domnule ? Dacă-i numai atît, să-ți spun eu una mai bună... și după o clipă în care-și frecă bărbia nerasă (nu se bărbiera în „ziua apariției“) începu să scrie în aer, cu arătătorul, marcînd fiecare capăt de vers : „Nu sînt uimit că m-am născut (vers nou) în aceiași zi cu George al cincilea (cap de rînd) ci (cuvînt singuratic) că în timp ce el, neculegînd niciodată („de la cap“) un sonet de Shakespeare (chelnerul aduse friptura comandată) e rege, eu, care-l tipăresc pe George Domnișoru (suris și pe chipul fetei) nu-s nimic și n-am un franc !“

Poetul izbucni în rîs, culcîndu-și fața pe umărul lui Bucur și îmbrățișîndu-l ; fata continua să surîdă, pînă și elegantul încetă să mînnice, ca să se uite mai atent la tipograf.

— Asta-i poezie ?... întrebă Bucur, îndepărtînd capul lui Domnișoru.

— De ce nu te apuci să scrii, nea Bucure ? Zău... ai talent... exclamă euforic.

Linotipistul nu căzu în veselia suprarealistului și emise sever, dornic de rigoare în demonstrație :

— Ce-i aia talent ?... (sorbînd din halbă) Talent are tot românul... cum descrie unul un apus de soare care cade nu știu cum pe omăt... sau pîntecul unei femei... sau mirosul unei gutui... dacă încearcă să-ți rupă gura scriînd că „Maica Domnului e maica curvelor“ (privire rugătoare către fată, în sensul, din nou, de „pardon“ — dar ea îl fixa, mîngîindu-și fața cu degetele galbene de nicotină) gata, are talent... Sigur că are ! Și ce-i cu asta ? Pentru mine e prea puțin ; pentru mine, talentul trebuie să schimbe lumea — și nu te apuci de scris decît dacă ai văzut ceva mai mult de un răsărit de soare la viața ta.

— Fii, dom'le, serios... talentul e un mister, nici nu știi cînd apare...

— Sigur că e un mister, nene Georgică ! aprobă, cu inima deschisă perfid, Bucur. Dar asta-i cu totul altceva... Eu pot să-ți spun însă mai mult. Ai citit „Ițic Strul, dezertor“... ? Eu l-am cules primul, în '21, aveam 20 de ani, dacă făceai apropierea asta, nu mă supărai... l-am cunoscut pe domnul Rebreanu...

— Rebreanu ? — avu un rictus ostentativ de dispreț, Domnișoru. (Cel elegant depuse tacticos cuțitul și furculița, încruciașate, pe farfurie) Mai departe de pagina 27 nu se poate citi...

— Să ai dumneata atîtea sute de lei, pînă la ce pagină se poate citi „Răscoala“... fu rîndul lui Bucur să se arate îngăduitor.

— Te exprimi ca un Ștrul, nea Bucure... rîse poetul, imitînd accentul tîrîgînat : sî ai atîția ani bunî...

— Nuvelă ca aia nu mai culeg toată viața !... îl respinse linotipistul. Dacă n-ai citit-o, ce sî mai discutăm ? Sătulul avu o mișcare imperceptibilă pe scaun.

— Zi ! insistă pentru prima oară, încordat.

— Ce sî zic ? se prefăcu plictisit, pentru a-l fixa, pe sub sprîncene. Tot n-o sî înțelegeți... rosti, fals, această propozițiune străină de el, căci el era convins că Domnișoru va înțelege odată și odată. În aceeași clipă, fata întinse un deget galben și culese de pe fața de masă cîteva firimituri de pîine ; Bucur sări de pe scaun, veni lîngă ea și o trase, cu toată puterea de mîină ; ea se ridică ușor, ca un fulg, fără împotrivire, privindu-l în ochi, tristă, un fel de „ce vrei ?“ blînd, supus, care aproape că nu cerea răspuns ; nici nu primi vreun răspuns, căci fulgerător, interzicînd orice ripostă a celor doi, Bucur, strîngînd-o de încheietura mîinii, o scoase din restaurant și ea, neîmpotrivindu-se în continuare, îl urmă, fără sî încerce măcar o dată sî se smulgă din strînsoarea degetelor lui. Ea nu simțea însă tremurul interior din Bucur și, de altfel, el știa sî nu i-l comunice, mergînd rapid și hotărît ; trecuse pe lîngă o provocare, era convins — nu, nu din partea lui Domnișoru... Tipul se trădase printr-o mișcare imperceptibilă, printr-un singur cuvînt, rostit prea „hămesit“, mai ales după friptura, din care ei nu-i dăduse nimic.. Bucur era mulțumit de instinctul său — de aceea, ființa lui vibra atît de intens — dar de ce naiba nu-i dăduse importanță de la început tipului ? Tînăr ilegalist, — abia de doi ani, după moartea fratelui său, la „Ateliere“, în '33 — Bucur nu avusese încă de-a face cu provocatorii, cu agenții ascunși, deși i se atrăsese atenția și știa foarte bine că aceștia acționează chiar în redacții și în tipografii... Știa, i se spusese, dar „nu-i încercase“, și în acest domeniu al luptei, poate mai valabil decît oriunde, dacă nu-i încerci tu însuți, cu cele cinci simțuri, prinzîndu-le mișcările cele mai mărunte, accentele cele mai secrete, — a-i ști doar că există se dovedește prea puțin. Cînd lucrase la „Vremea“, „culesese“ un articol al lui Sahia în care acesta relatea o discuție cu Liviu Rebreanu, idolul lui de la „Îțic Ștrul“ încoace : Rebreanu lucra la „Răscoala“ și nu știa că „în sînul comunității noastre scriitoricești, și mai ales în sînul generației mai tinere, există tipul „mouchard“, agentul siguranței pus sî spioneze pe acei care din necesități pur sufletești vîd mai altfel decît ceea ce ne cere absurditatea oficialității...“ („Culegea“ prima oară cuvîntul acela francez dintre ghilimele, îi ceru lui Sahia traducerea exactă în romînește : provocator ? Nu chiar... Sahia îi explică formarea cuvîntului în franceză, de la „mouche“ — muscă... Bucur era pasionat de nașterea cuvintelor, avea talent în găsirea explicațiilor privescînd lîrgirea sensurilor ; Sahia rîdea și-i spunea că-i va da odată cursuri de lingvistică. Bucur hotărîse mai de mult sî înceapă studiul limbii franceze.) „Rebreanu se mirase“, scria Sahia ; fusese uimit : „La orîce m-am așteptat, dar absolut la orîce, acest lucru însă niciodată nu mi-a trecut prin cap. Este o rușine !“... Și la plecare, în ușa, întrebuse încă o dată : „— Și zici, zici cu adevărat că sînt mulți ?“... Bucur fusese dezamăgit de naivitatea idolului său și îi trecuse prin minte sî-i scrie. „Cum vine asta, domnule, gîndi el vehement, pe moment — după ce-mi descrii în „Pădurea spînzuraților“ ce spaimă avea fiecare de ce gîndea...

după ce mi-l descrii pe... care-l arestează pe Bologa (cum îi spune?), mai poți trăi cu capul în nori și să crezi că totul s-a mărginit la armată și la război? Și cine?... Dar după „Răscoala“, îl „iertase“ pe Rebreanu iar atunci, pe stradă, ocolind prin Calomfirescu să ajungă acasă, pe Lucaci, se simți solidar în naivitate cu marele scriitor: „Și unde mai pui, că eu știam, știam că există de ăștia... Și tot era să mă prind! „Schimbarea lumii“, ai?“

El se opri, o trase sub un felinar și-i cuprinse capul în palmele lui mari; o sărută și ea îi răspunse la fel de supusă, cu plăcere, liniștită, apoi Bucur o privi în ochi. Era urită, fără îndoială: slabă, osoasă, cu maxilarele lungi, ceva de ogar, pielea uscată, trădându-i imediat oasele tari, dar în priviri descopereai cu puțină atenție o lumină tină, sinceră, nestinsă; o duse la un birt „bine căpтуșit“, pe Sabinelor și-i dădu să mănânce tot ce dorea: momițe, friptură, salată de castraveți — nu mîncase de două zile. Ea era „fata-Magellan“, nu știa de ce, așa-i spusese Domnișoru, deși toată lumea știa că o cheamă Carolanda Micșunescu și „iese“ de cele mai multe ori cu celălalt, Tancred... Nu în fiecare seară, dar de multe ori; deveni limbută, încântată de momițe; urîțenia inițială se topi într-un zîmbet fără complicații care-i dădea grație. Poza. Mai bine spus: pozase, pînă la accident... Începuse prin a inspira pictorilor melancolia, dar cu vremea pozase și „Luciditate“, și „Amurg uscat“, chiar și „Anatomie severă“...

— Înțelegi, nu?

— Sigur că înțeleg... fu grav Bucur. Anatomie, înțelege oricine...

— Dar „severă“? „Anatomie severă“... — preciză Carolanda, cu o curiozitate derutantă.

— Și severă... admise din politețe, suspicios totdeauna cu asemenea „profunzimi“. Dar ea izbučni imediat în rîs, liniștindu-l; nu era proastă, nu credea nici ea în „anatomie severă“ și celelalte. „Scotea un ban“; pînă făcu o eczemă urită pe spate, doctorii o trataseră cu niște injecții a căror reacție o „distrusese“ și adio „luciditate“ și celelalte. Nimeni nu se mai uita la ea, doar Tancred îi promitea „c-o s-o bage într-un film“. Tancred vroia să pună pe picioare cinematografia romînă; avea bani, „așa cum îl vedeai tinăr“, avea bani, relații, posibilități și celelalte; n-o interesa, nu-l iubea, tipul nu vroia să-și îngrijească dinții, asta nu-i plăcea... Carolanda nu făcea nici un efort în sporovăială, părea că vorbește fără virgule, toate afirmațiile i se înșirau egale în jurul poftei de mîncare și acestui cuvînt: „celelalte“. Degetele nicotinizate rupeau nervos din pîinea albă; apoi, lăsînd furculița și cuțitul, linse cu bucăți mari de piine sîngele lăsat de friptură în farfurie; bău zeama salatei de castraveți, ținînd farfuria în palme, cu degetul mic ridicat în sus, ca „doamnele“; nu mîncase de două zile, așteptîndu-l pe Tancred cu un regizor care trebuia „s-o vadă“ pentru un film cu George Vraca și Toni Bulandra; n-o interesau nici filmul, nici pictura, nici arta, nici celelalte; de aceea tăcea la masă cu ei; dorea să trăiască simplu, să scape de ei, să fie apărută de un bărbat care nu se ocupa cu arta; de aceea îi plăcuse că el o luase de mînă „așa cum o luase“ și nu se închina în fața talentului de care „ăia fac atîta caz“; „și ea crede că talentul“... Dădu peste cap, risipind grația, ultimul pahar cu vin, încît Bucur i-l smulse de la gură. Ea, de pildă, era convinsă că are talent să îngrijească un asemenea bărbat, „să-l coase, să-l calce, să-l îmbrace...“ Așa

că să n-o cicălească, s-o lase să bea cînd vrea și oît vrea, s-o lase să...

— Cîți ani ai ? o întrerupse Bucur, cu brațele strînse la piept, rezemat de masă, respirînd mai plin ca niciodată superioritatea sa, în care credea.

— Cum întrebi vîrsta unei femei ? ripostă din nou serioasă, din nou încurcîndu-l. Cer politețe !..

— Știu... așa cum i-ai cerut mîncare ăluia !.. se încapățîină el.

— Dă-mi mîna ! și brusca schimbare a tonului îl obligă într-adevăr să-i întindă palma. Sînt la vîrsta cînd îți pot cere mîna... și își culcă obrazul osos în palma lui. Trebuie să-i ceri voie mamei ? îl întrebă, de acolo, încet, înfiorîndu-i degetele grele cu șoapta ei.

— De ce spui mereu „și celelalte“ ? o întrebă, stăpînindu-și emoția.

— Am să-ți spun altădată... și îi simți mișcarea buzelor, în palmă. E mai scurt !

— Nu-mi place, dă-l dracului. Și mie mi se pare Magellan mai scurt decît Carolanda... dar am să-ți spun Carolanda ; se aplecă și o sărută pe păr, Să mergem !

Pe drum, Bucur se gîndi că poate nu face bine... „poate că nu fac bine, luînd-o cu mine... pe ăla l-am prins deajuns de greu, ajunseseam la „schimbarea lumii“ ; pe ea, s-ar putea să n-o prind deloc și să mă ducă... M-a luat cam repede în căsătorie...“ (Magellan tăcea din nou și nu făcea altceva, în mers, decît își potrivea încheietura mîinii între degetele lui care o țineau ușor.) „Nu, dac-o să vedem în fiecare un mouchar, ne batem degeaba... Sigur, mă căsătoresc cu ea, doar dacă văd... Noroc că a plecat Stuparu“... (Stuparu era un student comunist din Iași pe care-l găzduise în ultimele 10 zile la el, în Lucaci ; luase „filozofia“ anul trecut, într-un stil care făcuse vîlvă : își susținuse lucrarea „Bergson și mecanismele rîsului“ fără greșală, impresionînd corpul examinator ; primise, cu toate elogiile, aprecierea maximă ; după anunțarea căreia, ceru în plenul profesoral să i se permită să discute „din punctul de vedere al filozofiei marxiste“ întreaga concepție bergsoniană. Uluiți, îi permisera, îl ascultară și nu-i modificară notarea. Bucur, rareori intimidat de lipsa sa de cultură fu zece zile în defensivă ; mergea în vîrfurile picioarelor să nu-l trezească pe tînărul filozof, ca și cum l-ar fi avut în casă pe Marx ; căzuse adică în extrema cealaltă. Stuparu rîdea și-i cerea să se comporte „ca la el acasă...“)

După prima noapte cu Magellan (mințise — nu-i putuse spune Carolanda), își dădu demisia din tipografia revistei supraraliste (și a altor citorva publicații insipide) ca să nu-i mai vadă pe Domnișoru și ceilalți ; „legătura“ fu de acord. Intră, deci, undeva pe strada Pitagora — lîngă Lucacii lui — la o editură de cărți școlare, care, după cum se gîndi imediat, „aveau să-i aducă ceva cunoștințe“ ; culese însă, din primele zile, geometrii, algebre și trigonometriei — astea nu se prindeau de el. Fu fericit cînd trecu la o „zoologie“ — scrisă foarte bine — din care află fenomene uimitoare ca acelea din lecția despre castori : masculii, cînd simt că-s căutați de vînători, cînd înțeleg că sînt definitiv încolțiți, își mîncă testiculele, știind parcă ce preț au pentru oameni, care fac din ele un celebru ulei, despre care, de altfel, scrisese și Cervantes, în „Don Qujotte“ — amintea profesorul. „Ce vorbești domnule !“ — se miră bine Bucur, care nu ținea în mod deosebit la animale „cu excepția cailor și nevăzuților elefanți“, patrupede care-l impresionau la gîndul

că sînt ultimele rămășițe ale marilor animale din epocile întunecate ale geologiei. (Tot aci află că timpul de gestație la elefanți este de 605 zile !) „Ce vorbești ? Ce frică s-a întins pe pămînt ! De unde să știe castorii ce fac oamenii cu ei ?... Numai din frică ! Le-a ajuns frica pînă la c...” Acasă, vru să-i spună imediat lui Magellan ce-a aflat, dar ea — mai uimitor decît adevărurile zoologiei — era plînsă, trîntită pe divan ; după 5 zile, Domnișoru o găsisse și venise din partea lui Tancred să-i comunice „că dacă nu se întoarce — Bucur poate fi făcut praf”... (Nici supra-realistul nu știa cum...) Bucur se enervă cumplit :

— De ce nu te-ai dus ? Chiar acum să te duci ! Cu frică și plîns, n-ai voie să stai lîngă mine ! De ce nu te-ai dus ?

Ea îi spuse că orice s-ar întîmpla, de aici nu pleacă, fiindcă-i place cu el, îi place camera, îi place să-l aștepte și să-l îngrijească și... și toate celelalte.

— Dacă te mai aud cu cuvîntul ăsta, te omor — îi spuse Bucur, potolit, spălîndu-se pe mîini pentru prînz.

Seara, iubindu-se, el îi mărturisi că, de fapt, de cinci zile, de cînd a plecat de acolo, lucrează cu teamă... cu teama că venind acasă n-o va mai găsi.

— Numai dacă mă vei înșela, te las... îi spuse ea, din nou cu obrazul în palma lui.

— De ce să te înșel ? murmură el, mutîndu-i capul pe pieptul lui.

În săptămîna următoare, el lipsi cîteva nopți — dar nu consecutive — avînd de lucru în tipografia „Tînarului leninist” (unde fusese trecut la începutul anului) la noile manifeste ale Comitetului Central al Partidului către tineri ; reținea paragrafele patetice — memoria lui avea „o slăbiciune” pentru formulările decisive — pînă „la expresie”, pînă la „caracterul” literei : „...Poate fascismul barbar să fie un ideal sau o ieșire pentru tînăra generație ? Nu ! Tovarăși, (cu cursive !) locul vostru este alături de întreaga clasă muncitoare, în lupta pentru distrugerea puterii capitaliste, pentru cucerirea puterii de către clasa muncitoare, pentru civilizația socialistă”. „Civilizația socialistă” îl însoți pînă acasă... Nu de fiecare dată o anunțase că va lipsi, dar de fiecare dată, revenind acasă, nedormit, obosit — deși căuta să pară vesel, — citea pe chipul lui Magellan textul acela de necitit al neliniștii femeiești, al neîncrederii care nu vrea să se umilească în întrebări. „Dacă mă iubește, va înțelege ceva, cel puțin că n-o înșel...” gîndi Bucur, la început, fără sofisticărie (cea ce, se știe, nu e singura garanție pentru adevăr), hotărît să se opună, cu orice risc, ispitei de a-i divulga secretul vieții sale.

Bucur nu cunoștea necesitatea ocularii oamenilor, prudențele față de ei — fie ele „afectuoase”, cum auzise pe cineva exprimîndu-se — plictisul, dezinteresul, blazarea în fața lor ; îi plăcea să discute cu oricine, îl interesa ce spuneau patronii, femeile de serviciu, popii și cerșetorii — chiar și oamenii care nu munceau „propriu zis” — și continua dialogul cu ei în gînd, „întorcîndu-i pe dos”, răsturnîndu-le argumentele, rîzînd de multe ori în sinea lui. Îl frapau, chiar și după depășirea „fazei democratice” — adică după descoperirea mecanismului exploatării capitaliste — două defecte omenеști „de cea mai mare circulație” : prostia și egoismul... „E atîta egoism, domnule, că-ți vine să plîngi de emoție, zău” — spunea, fără teamă că se repetă. Dacă „prindea” un scandal pe stradă, îl urmărea nesățios, pînă la epuizare. În discuții nu se ferea să spună

direct ce gîndește, fără ocolișuri și „frazе“ (dar cu ironii); îi plăcea să ridice tonul, să strige chiar, socotea că fără aceste „tonuri înalte“ o discuție nu face nici două parale, devenind plicticoasă. Și — mai ales — ținea grozav să *convingă*; „punctul meu de vedere“ îi era scump ca lumina ochilor și pînă nu-l transmitea, clar, celuilalt, pînă ce acela nu și-l însușea, Bucur n-avea liniște. „Dacă un om nu are un punct de vedere“... Reciproca era, de asemeni, valabilă : dacă o discuție mergea „ca două paralele, la infinit“ — proaspătă aplicare a geometriei în vocabularul lui — adică unul spunea una, celălalt alta, fără nici o tangență cu ce se spusese înainte, Bucur căsca ostentativ, se prefăcea că moțăie și mai punea și bărbia în piept. Explica, însă, cu patos :

— Sînteți ca-n Gogol, domnule ! „Cum e vremea ? Umezeală, excelență !“ Cele mai timpite discuții — nu spui nimic și-ți dai cu părerea dac-o să plouă. Mersi ! Mă duc să iau o carte în mînă... !

Citea enorm și obișnuia să aibă polemici interioare cu autorii și eroii. Îi invidia pe tipograful lui Balzac ; citise într-un almanah ilustrat că marele romancier își trimitea nuvelele la tipar, lăsînd spații mari cu indicația ca „aici, să se culeagă articolul meu din ziarul...“, apărut în ziua de...“. N-avea timp să recopieze articolele (autorul din almanah susținea că Balzac intercala articole în nuvele ca să lungească opera și să capete astfel mai mulți bani, tot așa cum Alexandru Dumas-tatăl lungea la nesfîrșit dialogul, romanele fiindu-i plătite „la rînd“ ; calomniile, după părerea lui Bucur, care — „poate sînt eu incult, domnule... explică-mi !“ — nu înțelegea de ce un om ca Balzac trebuia să se gîndească la a cîștiga mulți bani) N-avea timp și se încredința tipografilor, avea încredere că ei vor ști cum „să-l culeagă“. Bravo lui ! Cum ar fi așteptat el în tipografie, romanul acela scris de Balzac în 25 de nopți, fără să doarmă ! („Fără să doarmă, domnule ! Și dumneata mă bați la cap că intercala articole !“) El i l-ar fi cules în cîteva nopți, tot așa, fără să se ridice de la linotip... Și cînd mai află — dintr-o discuție despre moarte și sinucidere între doi studenți, prinsă întîmplător la birtul „Tuslamaua regală“ de pe strada Romană — că pe patul de moarte Balzac ceruse să-i fie adus spre consult unul din personajele sale, un medic celebru, Bucur fu în al șaptelea cer și interveni exploziv în discuție, fără să le mai ceară permisiunea :

— Ce mai discutați, domnilor, despre sinucidere, dacă aduceți asemenea exemple ?

— Balzac nu s-a sinucis, ce te bagi ? se încruntă unul din studenți.

— Stai, dom'le, în banca dumitale...

— Știu, dragă.. se arată liniștit superior Bucur... nici n-avea de ce să se sinucidă... cînd crezi viața cu atîta putere de convingere, ce nevoie...

— Fii serios, dom'le... e o simplă transcendență de gradul paradoxului minim...

— Asta-i cu totul altceva, replică Bucur, sobru dintr-odată, chelnerul apropiindu-se cu ciorba de burtă, „specialitatea casei“.

Paradoxal sau nu, asemenea exemple îi dădeau curaj într-o direcție în care numai curaj nu se cere : să nu scrie. Tentația era mare : ceva îi spunea că ar putea să scrie mai bine decît mulți din jurul său, dar comparația cu aceștia nu-l mulțumea, pentru că — intuia el — arta, literatura nu e o comparație, un clasament (ăla scrie mai bine decît

celălalt pe un teritoriu de câteva zeci de kilometri pătrați) ci un adevăr — și revenea la puterea de convingere. Nu era sigur că scriind ar avea aceea minunată putere — dată citorva într-un veac — de a schimba părerile oamenilor, de a-i convinge să-i dea dreptate și să-l urmeze; și altfel nu înțelegea de ce un om „se face“ scriitor. Pentru bani? „Mai cinstit e să-ți omori călăuza pe drumul spre o mină de aur necunoscută din Alaska!“ Pentru glorie? „Nu iese nimic și nu vine nici gloria! Aia vine numai cînd nu o cauți, pramatia naibii, mulți au murit pentru ea!“

Alte argumente întîlnite prin tipografii, — în afara banilor și gloriei — nu erau, de asemenea, de natură a-l incita să scrie: unul „avea ceva de spus“ — ăștia îl enervau mai rău ca toți ceilalți, deoarece cu expresia aceasta „foarte serioasă“ făceau să se uite dacă „ce aveau de spus“ era important sau nu. Altul „pur și simplu dorea să evadeze într-o epocă indefinită“; și i se aduceau la linotip, cum i se întîmplase odată, la o editură de mîna a doua, amintirile din copilărie ale unui tînar de 24 de ani...

— Ce amintiri are ăsta la 24 de ani? asaltă Bucur, un corector mai volubil.

— De ce, nene? Ciudat, i se spunea „nene“ și „nea“ de la 28—29 de ani.

— La 24 de ani n-ai amintiri din copilărie, îți spun eu... fu mai categoric ca niciodată. La 50, la 60, pe patul de moarte, da...

— N-ai dreptate, nene Bucur. Ion Creangă...

— Asta-i cu totul altceva... rămase neclintit. Altul dorea „să amuze și nimic mai mult“ etc.

Bucur „culesese“ cu atîta plăcere „Bluze albastre“ pentru că găsisese, în sfîrșit, clarificarea cea mai deplină, — pînă la ora aceea — a ceea ce abia zvicnise în mîntea lui, cu privire la „scris“; ținea acasă „la colecție“, decupate: manifestul revistei din Nr. 1, cu aldinele acelea culese ca versuri, sîrind din pagină

„literatura activistă
literatura critică
literatura proletară“;

articolele adresate „cititorilor“ în care el se regăsea la fiecare rînd: „în această revistă, noi am dori ca muncitorimea să găsească o bucurie adevărată“... — adică exact ce se întîmpla cu el „culegînd-o“; polemicile lui Sahia, nu numai cele din „Bluze“, dar și din alte reviste, ca acel răspuns dat lui Panait Istrati, cu cuvintele care-i plăcuseră atît de mult, invidiindu-l pe cel care le-a „cules“ la „Floarea de foc“: „Ce mare canalie ești, tovarășe Panait“; și printre atîtea altele, articolul unui poet care i se păruse lui că exprima cel mai clar ceea ce el, Bucur, se cano-nea de mult să explice corectorilor, colegilor de linotip și, uneori, poe-ților debutanți. „De ce scriu? spunea poetul. Fiindcă văd, fiindcă aud, fiindcă nu sînt laș. Fiindcă știu că lumea poate fi schimbată cu mult în bine“. De la acesta luase expresia „talentul înseamnă schimbarea lumii“, pe care o folosea cît putea de des, fără să se jeneze că aparține altuia. N-avea orgoliiu semidict; dorea întotdeauna să convingă, se arăta categoric, dar îl căută de câteva ori pe acel poet acasă, ca „să-l cunoască“... „să-l întrebe“... „să afle“... Nu-l găsi; de fiecare dată, era trimis la altă adresă unde „precis locuiește, acum o zi s-a mutat“...

Condiția aceasta de viață poetică îl impresionează acut și zile de-a rândul se gîndi, copilărește, că dacă omul acela i-ar fi spus că n-are unde locui, el, Bucur, l-ar fi convins să împartă patul din Lucaci împreună...

În februarie '35 trecu în tipografia organului central al U.T.C.-ului — „deși ai cam depășit vîrsta, dar avem nevoie de cadre serioase în mișcarea de tineret“...

— Nici o grijă, e o hotărîre care mă va obliga să-mi grăbesc nunta... glumi pentru a-și ascunde emoția.

Primul text „culese“ îi cam strînse inima: era un apel al Comitetului Central al U.T.C.-ului către tinerii mineri din Anina, învinși și trădați într-o grevă de amploare (2.000 de muncitori susținuți de solidaritatea metalurgiștilor de la Reșița). „Culese“ încruntat aceste cuvinte grave — acolo, în „adînc“ deprinzînd, pe nesimțite, dificila meserie de a reflecta imediat evenimentul pe chip (și ar fi rîs dacă cineva, atrăgîndu-i atenția, i-ar fi spus că acesta e un semn de naivitate): „Lupta voastră nu e pierdută, ea e numai dezarmată pentru moment... Răspunsul vostru nu poate să fie decît greva... Aveți înaintea voastră o cale și numai una singură: calea frontului unic de luptă“. În luna următoare — martie, cînd afară „primăvara își făcea de cap“, conform miilor de afișe ale companiei Tănase care anunțau noua revistă cu acest titlu și cu muzica „reputatului Ghexi Mărculescu“ — Bucur „culese“ articolele și manifestele U.T.C.-ului, chemînd insistent la crearea frontului unic al tineretului muncitoresc „în lumina învățămîntelor trase în timpul eroicelor lupte din 1933, al căror ecou nu s-a stins și nu se va stinge“. Lucra bine, tovarășii erau mulțumiți, „corectura“ nu prea avea ce face în jurul lui, memoria reținea toate argumentele, toate întrebările și toate afirmațiile, cu toate era de acord („bun... bun... bun“ — admitea în timpul muncii) Dar mai presus de orice, el dorea rezultatul, schimbarea — altfel... ca și în cazul „scrisului“... altfel, ce? Nu, nimic. Știa că nu trebuie să fie nervos, nerăbdător, — însă dorința lui nemişcată de a convinge, supusă acum la o nouă încercare, nu vroia să accepte întîrzierile, și se trezea blestemînd „social-democrația asta gheleteristă... și negheleteristă... care stă și se scarpină... și se screme...“ În sfîrșit, în aprilie, pentru „numărul 4, anul X“, „culese“ declarația secțiunii social-democrate de tineret din București care („bine c-ați înțeles!“) adera la frontul unic propus de U.T.C. precum și articolul redacțional salutînd respectivul succes dobîndit „peste capul liderilor de dreapta, neputincioși să înăbușe glasul tineretului muncitoresc“... Nesofisticînd, Bucur vibra la eficiența luptei complicate (bucuria e viața desfășurată eficient) și aceasta nu putea rămîne fără urmări în echilibrarea vieții sale ilegale și legale.

I se consolida, de pildă, gustul pentru discuții, plăcerea de a convinge, de a-și impune „punctul de vedere“ (chiar bătînd cu pumnul în masă, din cînd în cînd), pasiunea pentru „problemele literare“, febrilitatea abordării lor cu corectorii, secretarii de redacție, fie și cu suprarealiștii ca Domnișoru — sperînd, dat fiind că „nu sînt proști și sînt tineri, domnule...“, să-i convingă „să se lase de prostii“. Apărea cîte unul din redacție, indignat — și plictisit — de încăpățînarea cu care un cunoscut scriitor își lua apărarea fiecărei opere, acuzînd sistematic opinia publică de miopie.

— Face pe deșteptul! Ia să ne mai slăbească...

— Cînd atîția fac pe proștii, măcar unul să facă pe deșteptul, intervine „cu draci“ Bucur (purtînd încă în el focul articolului polemic „cules“ cu o zi înainte, provocat de recenta excludere din P.S.D. a secțiunii de tineret din București — „sanctiune“ pentru aderarea ei la frontul unic cu uteciștii).

Nimeni nu îndrăznea, chiar dintre redactori, să-i închidă gura; în ochii lor, el era „muncitorul cu prestigiu“ și „te făceai de baftă“ dacă ocoleai replicile lui. Bucur știa, admitea situația și — în această direcție, a „prestigiului“ lui — „îi lăsa să moară proști“.

— Artistul vorbește prin operă, poate n-o știai... căuta indignatul să fie și „superior“, indignarea pîrîndu-i-se, probabil, insuficientă.

— Asta-i cu totul altceva... para Bucur — ca oricîte ori îi apărea în discuție și celălalt „punct de vedere“ just, dar mai puțin just decît cel al lui.

— Cum e altceva ?

— Adică e și nu e, în același timp... n-ai văzut situații de astea ? Vorbește prin operă și mi-o și explică... Foarte bine, mă interesează, o înțeleg mai bine, eu îl culeg cu plăcere !

— O operă mare se înțelege din prima clipă...

— Ți se pare, dragă...

— Nu e mare — n-o înțeleg ! N-am nevoie de explicațiile lui !...

— Tot așa-i și cu braga... nu e rece — n-o bei !

— Să fie modest !

— Brr ! se scutura Bucur. De aia e artist ? Ca să fie modest ? Să nu fie modest, domnule... să nu fie ! Orice să fie... doar criminal și modest să nu fie ! Modest să fii dumneata că-i înțelegi opera din prima clipă !

— Nea Bucure, ești în formă ! Hai la o bragă !...

De două ori pe săptămîină se ducea la cumnată-sa, în Giulești, și împrumuta bani în dreapta și stînga ca să aibă în acele două zile buzunarele pline cu bomboane pentru nepotu-său. Vasilica nu admitea să aducă altceva „în casă“, decît bomboane pentru Ionaș.

— N-ai nici pentru tine... Mai bine ți-ai găsi o fată cu zestre cît de cît... specifica văduva, maternă față de el, în pofida celor numai 27 de ani. Să-ți găsească una la filatură ? Sau ai vrea tot una de-a ta, din tipografie ? Zi !

— Nu vreau încă nici una... și în tipografie, nu-s...

— E, nu-s...

Ea nu-l ascultă și într-o bună zi îi făcu „o vedere“ cu fata unui linotipist de la „Universul“, Angela, o fetiță de fapt, nu mai mult de 17 ani, cu ceva „croitorie la bază“ și „ceva pus de o parte“, plăcută ca înfățișare, ținîndu-se tare serioasă dar alergînd tot timpul, ca o vererită, cu ochii în jurul lui... Lui nu-i plăcu. De ce ? Așa. Nu-i plăcea „Universul“ și prea îl iscodea. Părea foarte fricoasă. Și, la urma urmei ce-i trebuia lui o fetiță de 17 ani ? Cît îi lăsă Vasilica singuri, „să mor dacă am avut ce discuta cu ea... las-o să mai învețe... să mai ia o carte în mînă...“ — se dezvinovăți el, în fața cumnatei.

— Da' ce, tu-ți iei nevastă ca să discuți cu ea ?

— O vorbă nu strică niciodată... se arătă evaziv, Bucur, intrigat de „ce-o fi în capul ei“, că n-o cunoștea așa.

— O iei să-ți calce, să te-mbrace, să-ți țese... apăsă Vasilica.

— Așa făcea și Ilie?... se grăbi el, cu morală.

— Da' ce, ai ajuns tu să ai nevastă ca Ilie? și un zîmbet trist îi dădu pe față neputința de a continua gluma...

„Am ajuns!“ zvicni în el un răspuns, și naiv — ca unui copil căruia i se umflă limba și capul și picioarele forțindu-se să țină un secret (cum citise odată într-o povestire idioată semnată de N. Bartzaria) — îi apărură în fața ochilor miile de manifeste „culese“ de curînd pentru manifestația de 1 Mai. Ca să tacă, luă o bomboană din pungă lăsată de Ionaș, pe masă. („Asta la 33 de ani, domnule! La vîrsta lui Danton!“) Dar cu Magellan, pe măsura desfășurării zilelor și mai ales a nopților — puterea de a nu-i împărtași bucuriile lui „ilegale“, succesele ca și îndoilele, începu să-l părăsească. Femeia nu-i spunea că-l iubește, nu-i cerea nici lui „declarații“ — lui îi plăcea tocmai lipsa acesteia de „declarații“, n-aveau nevoie de ele — era însă deajuns s-o privească în clipele întoarcerii acasă, să-i vadă neliniștea din priviri, hotărîrea cu care-și încheșta maxilarele lungi, străvezii sub pielea slabă și palidă, pentru a nu se umili „întrebîndu-l“ —, ca el să-și dea seama nu numai că-l iubește, dar că ajunsese repede să sufere ascultîndu-i „explicațiile“ și spulberîndu-i-le din cîteva respirații. Și, în fond, ce putea el să-i „explice“? „C-a băut cu niște prieteni pînă la ora asta“, „c-a avut treabă“? Minciuni inofensive, banale, „de mîna a patra“, — demne de orice Mitică în almanahurile umoristice de la sfîrșitul anului. Ei bine, nu le suporta și simțea cum aceste minciuni — mici, mărunte, oarecari, nevinovate — acumulîndu-se, îi întunecau și viața din tipografie și viața cu ea, cu Magellan. Poate că exagera; conspirativitatea avea legile ei, mult timp el le respectase fără greutate, de ce s-ar încurca acum, dînd o prea mare importanță unor probleme care în nici un caz nu se comparau cu marea lui răspundere în fața partidului? (Ba chiar o primejduiau.) Nu se comparau? Atunci de ce lucrase atît de prost, cu atîtea greșeli la numărul special „mai-iunie“ al Buletinului U.T.C.-ului (consacrat prelucrării și popularizării de către U.T.C. a rezoluției C.C. al P.C.R. privind crearea frontului unic)? Pentru că, pur și simplu, nu se gîndea decît la „ce-i va spune ei, acasă“, cum va motiva noua întîrziere! Iar „c-a băut cu...“, iar „c-a fost la...“ — nu mai avea minciuni! Nu mai vroia s-o mintă, căci simțea cum după fiecare „explicație“ a lui, necrezută desigur, noaptea, și iubirea li se unițea; „poate c-ar fi mai bine să se despartă?“ îi trecu prin minte. Să găsească un motiv — o minciună, deci — ca s-o părăsească, și să poată dormi liniștit, fără remuscări în fața tovarășilor, ferindu-se de imprudențe. Să-și găsească o femeie, două, atîta succes poate avea și el... ea să-l și vadă cu ele, să fie geloasă și să se ducă... „Brrr“, se scutura la acest gînd, prinzîndu-se singur în flagrant delict de demagogie. Căci la „discuțiile de halbă“ cu diverși, el lansa, sus și tare, că „nu poate suferi bărbații cu succes la femei“...

(— Ce-i aia succes la femei? Zi-mi și mie, ce-i aia succes la femei? Ce-i mare scofală să treci de la una la alta? Asta poate orice prost! Să te vad să rămii la una și s-o iubești toată viața, asta zic și eu...

— Nea Bucure, ești împotriva firii.

— Cum, eu sînt...

— Da, da... omul e născut bigam, trigam, citește istoria... Căsătoria a venit mai tîrziu...

— Înseamnă că oamenii s-au deșteptat la cap, încet, spre diferență de tine, care ai rămas bigam, în stadiul de pitecantrop, sau puțin după aceea...)

Dar de unde ideea c-ar fi o imprudență, că ar ieși neapărat rău, dacă i-ar spune totul despre el — și necesitatea aceasta, „ispita“ de a-i aparține cu totul, creștea cu fiecare noapte, altfel ce devenea dragostea lor? De ce trebuia să pornească orice judecată a lui despre ea — de la neîncredere? Oare prima reacție a unui om cinstit față de un comunist este să-l dea pe mâna poliției? „Atunci de ce mai tipărim manifeste, de ce mai vrem front unic, cu cine facem front unic și pentru ce înfruntăm atâtea primejdii? Omul, prin el însuși, e antifascist!“

Știind din teorie că „munca stă la baza oricărei bogății“ și, mai larg vorbind, la baza „oricărei înțelegeri“, se interesă dacă la legătoria de lângă tipografia lui din Pitagora sînt ceva locuri libere; află că da, inclusiv pentru femei și imediat veni acasă cu propunerea ca ea, Magellan, să înceapă să muncească; ea îl respinse, de la bun început, mai întii zîmbindu-i cu grația aceea atotputernică, apoi ironică, în cele din urmă „nesuferită, zău așa“.

— Nu ești mulțumit cu mîncarea pe care ți-o prepar? Nu-i mai bună decît cea de la birtul tău?

— Nu te îngrijora tu că stau toată ziua în casă... Sînt plictisită pînă peste cap de București, ți-am spus că la tine mi-e cel mai bine...

— Ce, dragă, ți-e teamă c-ai făcut o mezialianță?

— Te costă prea mult mîncarea mea? Spune, nu te jena... N-am luat un gram de cînd sînt cu tine... uite fusta! și își strîngea, în talie, fusta — gestul feminin care face inutil orice cîntar.

— În fond, ce vrei? Să mă ai toată ziua lângă tine, ca să nu fug? Ți-am spus că nu fug!

— Eu te aștept pînă la două noaptea, tac și nu te întreb nimic, pic de somn... știi că ai tupeu, domnule Bucur?

— Bine, sînt de acord, mă duc la legătorie, dar cu o condiție: nu mai „ieși“ nicăieri fără mine!

— Uf, dar cicăitor mai ești! Dacă ți se pare că lenevesc, ia-mă și aruncă-mă în Dîmbovița, ca pe un pisoi... ce mai aștepți?

Adevărul e că lui nu-i displăcea cum îl aștepta; o găsea de cele mai multe ori întinsă pe spate, cu picioarele pe pereți dar citind; constată că-i luase la rînd toate cărțile din bibliotecă, care nu erau puține; odată, venind mai de vreme, ce-i drept — o „prînse“ concentrată și în lectura unei cărți de bucate, cine știe cum rătăcită la el:

— Ce faci, nu te-ai culcat?

— Pregătesc un suflé de dovlecei... ai mîncat vreodată suflé? (Cînd el venea de vreme, ea era volubilă.)

— Nu, se prefăcu Bucur posac, adică: „adică“...

— Nici eu. Mîine facem suflé. Există mîncăruri extraordinare... Ostrogonov, escalop cu ciuperci, ciuperci a la grec, limbă în sos de vin, sau în sos r moulard... și toate celelalte.

— Mie îmi place brînză cu ceapă și musaca, îi tăia aspru fraza, pedepsind-o pentru recidiva lingvistică.

— Asta-i cu totul altceva, îi răspundea ea, cu convingere gravă, obligîndu-l să surîdă la imitarea atît de exactă a expresiei lui.

Magellan „ieșea“ numai ca să „facă piața“ și asigura o aprovizionare satisfăcătoare, fără a dezechilibra bugetul. „Foarte bine — gîndea Bucur, dar de ce nu vrea să muncească?“ Pe de altă parte, zîmbea în sinea lui — „culegînd“ în Pitagora, aridele demonstrații geometrice și algebrice — la imaginea ei în piață, printre cartofi, roșii și vinete. „Precis că se tocmește. Altfel nu se explică“... La prînz, — servindu-i în deobște mîncărurile preferate, cartea de bucate rămînînd o simplă ipoteză — femeia evita orice referiri la „viața ei comercială“ și îi comunica pe larg, impresiile literare, și asta-i plăcea lui Bucur, căci Magellan, în linii generale, avea „gusturile“ lui; începuse, bine înțeles, cu „Ițic Ștrul“ (ediția din 1921) care „o înnebunise“ — folosea mult în aprecieri superlativale, termenii înflăcărați: „colosal“, „formidabil“, etc. — dar lui, prinzîndu-i sincera strălucire a ochilor în acele clipe, nu i se părea suspectă de superficialitate și o asculta*cu o mare mulțumire, mîncînd rar, atent doar la ea, ceea ce o obliga să se întrerupă și să-l întrebe stăruitor „de ce nu-i place borșul“... sau șnițelul... El o asigura să n-aibă griji, ea continua atunci cu literatura; „Răscoala“ de pildă:

— Tu ai observat cum pornește răscoala? De la ce? îl întreba aplecîndu-se spre el, competentă, — avea competența foarte rapidă, el observase aceasta de cîteva ori, și se amuzase, fără nici o răutate: „Totu-i să nu spună prostii. Așa eram și eu în faza mea democratică“...

— N-am observat, făcea pe prostu', ca să vadă dacă a înțeles și ea.

— De la o urecheală, de la urecheala pe care o primește puștiul țăranului... De la o urecheală, ajung să dea foc conacelor!

— Ai dreptate... murmura el, mestecînd bine. Nu mi-am dat seama...

— Bine, — o îmbrățișa după masă întinși pe divan, în timp ce soarele de vară decolora hîrtia albastră de la ferestre — da' de ce nu vrei să muncești, asta să-mi spui...

Ea se răsucea ager și ridicîndu-se într-un cot deasupra lui, îi vorbea cu harțag — atingîndu-l des pe păr cu bărbia prelungă:

— N-ai înțeles nimic din „Ițic Ștrul“... după cum strigai acolo, credeam c-ai înțeles, dar n-ai înțeles nimic.

El, luat prin surprindere, făcu, desigur, ochii mari — conform însușirii deprinse „în adînc“, ca fața să-i exprime în aceeași secundă ce simte. Naivitatea lui psiho-fizionomică nu o înduplecă:

— Tu crezi că dacă Ițic începea să-i bată capul, celuiilalt, tot drumul: „nu mă omorî, lasă-mă să trăiesc, am copii“... și toate celelalte, crezi că ăla nu-l împușca? Îl împușca, te asigur eu. Tot așa, în schița aia cu scriitorul la care vine una să-i citească o dramă în cinci acte... El o ascultă de la un cap la altul fără să miște, și la sfîrșit ia tamponul de pe masă și-i dă în cap. Justiția îl iartă.

— Aia e o schiță comică, o corectă diafan Bucur, fără să încerce a intra în conținutul straniei ei asociații. Pe cînd Ițic Ștrul e tragic și... Ea se enervă, încercînd să-l domine:

— De ce nu mă lași să vorbesc? Discutăm despre Ițic Ștrul, da? El l-a convins pe celălalt, fiindcă a tăcut. Da sau nu? Tu de ce n-ai încredere în tăcere? Face mai mult decît o mie de fraze...

— Auăleu! închise ochii Bucur, unde dracu ai auzit prostia asta? și — din același dulce stîngism, care-i cerea să aplice tot ce „culegea“ acolo, — îi trecu prin minte să-i explice relația „spontan-conștient“,

conform ultimului articol teoretic ajuns sub degete. Dar nu avu timp, căci ea — „naiba știe ce mîncase la prînz“... — se precipită din nou :

— E, ce-i ? Ce ai dat ochii peste cap ca o fecioară ?

— Nu i-am dat peste cap, i-am închis...

— De ce ?

Intenția lui teoretică se transformă într-o întrebare mult mai laconică :

— Păi tu, tu mă duci la moarte ? Se compară situația ?

— Da — îi răspunse Magellan, liniștită. Dacă ne iubim — și glasul îi scăzu pînă la șoaptă — eu te duc la moarte. El pufni fără să gîndească prea mult :

— Ce-mi vii cu chestii de astea ? Ce-ai mîncat azi la prînz ? și se răsuci pe o rîmă, întorcîndu-i spatele.

— Dacă ne iubim — și ea tăcu, brusc, pentru că acest cuvînt apărea prima oară între ei, ziua, cînd se puteau privi. De aceea, emoționat, nici el nu-i putu răspunde „așa cum ar fi meritat scorneala asta“, rămînînd cu fața la perete. În minutele următoare însă, ea se reabilită, emițînd cîteva idei „care nu erau rele... nu erau rele deloc...“

— Vrei să schimbi lumea, bine, nu știu cum, nu mi-ai spus-o niciodată... (poate că eu ca femeie, mă rog...) N-am nimic împotrivă, am întîlnit mulți bărbați care tot așa spuneau, dar nu puteai să ai încredere în ei, fiindcă nu știau ce vor... Unul dintre ei îmi propusese să mergem pînă la Paris, pe jos, cu o cruce mare în spate, ca toată lumea să vadă cum am luat toate păcatele în cîrcă și să aibă, așa, o imagine... înțelegi ? Vroia să începem cu pocăirea Europei și pe urmă să trecem cu crucea Atlanticul... Zicea că pînă cînd religia nu va aduce imagini clare, de aici, de pe pămînt... Un idiot !... E, tu nu ești așa, am văzut. Poate că n-ai încredere în mine... zici și tu, ca toți bărbații, că femeile sînt proaste, nu ? (Bucur, încordat, nu se elinti așteptînd...) Crezi că dacă nu pot deosebi tragicul de comic, gata, sînt proastă... Te înșeli. Ce, viața se reduce la atît ? Dacă ai înțeles arta, tu ești sigur c-ai înțeles și viața ? Și dacă știi ce-i aia comic și ce-i aia tragic, crezi c-ai înțeles și arta ? — insistă, căci ironia lui o supărase. Eu am văzut oameni care-ți puteau explica un film, sau o piesă... că rămîneau cu degetul în gură... dar habar n-aveau să fie și ei odată, generoși, veseli, plăcuți... și toate celelalte... Tot grosolani și răi rămîneau, parcă n-ar fi trecut nimic pe lîngă ei... Noi avem intuiție, asta au femeile — intuiție... Știi ce-i aia ? (și-l trase de umăr, să se întoarcă spre ea, să-i explice ea „ce înseamnă“... El rezistă.) Tu știi care-i diferența dintre inteligență și intuiție ?... Atunci, ce faci pe nebunul ! ? Intuiția e mult mai mult, decît inteligența voastră... Tu poți pricepe fără să înțelegi ? Eu, ca femeie, pot ! Eu pot pătrunde în niște lucruri, fără să-mi dai vreun element. Numai cu intuiția ! Cînd stau și te aștept noaptea, tu crezi că nu mi se învîrtește capul ? N-am niciun element de la tine, — dar uite, știu că nu mă înșeli, că nu ești cu altele ! Intuiția mă oprește să fiu geloasă și să-ți fac scene... Pe urmă, cînd am venit cu tine, de la „Gambrinus“... atunci. De ce te-am urmat imediat ? Poți să-mi spui — tu, care știi să deosebești comicul de tragic ? Te întorci sau nu cu fața la mine ? Bine, nu te întorcer. Toț n-ai să mă faci să cred că discut cu un perete... De ce am venit după tine ? Pentru că am intuit că o să-mi fie bine cu

tine... Și n-aveam niciun element, nu știam nimic despre tine, bagă de seamă. Și ce, m-am înșelat ? Spune !

— Tu ai puterea asta de a convinge, continuă mai liniștită — asta-i adevărat. Dacă cineva te-ar duce să te împuște ca-n „Ițic Strul“ — eu văd cum din două vorbe, l-ai face pe ăla să arunce pușca... zău ! Da' ce se întâmplă ? Vrei să schimbi lumea, să-i aduci pe toți la părerile tale... și ai început-o cu mine. Bine, eu sînt de acord, admit, fiindcă... fiindcă te iubesc, te ascult... și toate celelalte. (El oftă ostentativ : nu se mai termină cu cuvîntul ăsta ?) Uite, ai să vezi, intru la legătorie, cum vrei, n-am să mai spun așa, dacă nu-ți place... (Bucur se răsuci, cucerit, o cuprinsă de talie, vru s-o tragă spre el, dar ea — neabdicînd de la „demonstrație“ — rămase inflexibilă, stînd turcește). Sînt încă obosită, mai vreau să lenevesc, și-o spun sincer, nu știi ce înseamnă să stai înțepenită ore întregi pe un scaun, ca model... Dar ce-ai să faci cu ceilalți ?

— Cum ? murmură el, strîngînd-o.

— Tu crezi că toți vor fi ca mine ? Habar n-ai ce greu e să schimbi un om... Omul se schimbă, deobicei, în rău...

El rîse, ea se enervă, ca la început.

— Râzi, sigur că rîzi... niciodată nu vrei să ții seamă de ce spune celălalt... asta va fi moartea ta ! Crezi că numai tu ai dreptate... ești cicălit, foarte cicălit, să te vezi doar cu ce mutră intri în casă : „iar lenevești madam...“ Și ai să ajungi să plictisești ca un popă !... Mie nu-mi place religia... și nici altora.

— Taci ! îi spuse, printre sărutări.

„Nu, gîndi Bucur, simțîndu-i mîna adormită pe umăr și ascultîndu-i respirația pe umărul lui, ultimile liniștiri ale patimei într-un somn totdeauna senin și adînc. N-aș dormi de loc liniștit fără ea lîngă mine. Și de unde dracu' a apărut la mine, dorința de a-mi provoca singur dureri ? (Cu asta trebuie să mă ocup acum ? Să-i iau dușmanului meseria lui ?) Și ce, sînt catolic, am ajuns japonez, să practic harakiri ? Ea are dreptate, dar nu-și dă seama, săraca, comunismul — nu eu — are o mare putere de convingere, avem instinctul de a convinge oamenii, dar nu în calitate de preoți, de sfinți. N-avem nimic comun cu religia care-i cere omului să uite de el pentru cai verzi pe pereți. Facem politică, nu religie. Și dacă transformăm oamenii... dacă-i vom transforma, nu ne vom transforma și noi ? Totu-i, în ce direcție. (Orgolioși ? Ipocriți ? Puritani ? Sectari ?) Oricît de aspră ne e viața, sînt sigur că partidul nu e de acord ca legile conspirative să ne facă din oameni — neoameni. Dacă o să omorîm cele mai frumoase sentimente, cum o să mai cucerim puterea, cum o să mai construim civilizația socialistă ?“

Nu, exista o altă soluție, și anume : s-o pregătească pentru a-i putea dezvălui, cît mai repede dar în deplină siguranță, tot ce se întâmpla cu el. Era un gînd frumos, dar prea chibzuit și de aceea nu avu prilejul să-l realizeze. La sfîrșitul toamnei lui '35, Bucur fu arestat, seara, aproape de casă.

„Instrucția“ se desfășură timp îndelungat — din lipsă de dovezi — chinuitor, în perioade alternative : unele, în ritm susținut, interogatorii

peste interogatorii, dimineța și seara, cu bătaii, brutalități, martori necunoscuți și provocări peste provocări — altele, mai lungi, de total dezinteres din partea lor, în care-l „uitau“ săptămâni și săptămâni în celulă, lăsându-l să creadă că ce au avut de „scos“ de la el au „scos“ și altceva decât să-l țină aici, nu mai doresc. Îi era clar că la mijloc fusese o trădare; mult mai târziu, aproape peste un deceniu, avea să afle cum, de ce și de cine fusese trădat; acum, în lupta cu durerea — deși, abia acum îi descoperea „latura fizică“, ceea ce, dialectic, tot spre binele lui era — își spuse de la bun început o idee cu care o obliga să cedeze pas cu pas: nu Magellan îl trădase! Era, mai degrabă, o „intuiție“ — cum ar fi spus ea — bazată pe un singur element: singurele dovezi pe care ei puteau să le aibă, de necontestat, erau cele de la el de acasă, „colecția“ lui; orice minte, cât de cât vioaie, era capabilă să descopere, printre articolele acelea, firul roșu; iar în cazul în care nu era „vioaie“, i se oferea, tot acolo, un document pe înțelesul oricărui orb: dintr-un sentimentalism imprudent, dar conștient, imposibil de înfrînt, Bucur păstrase primul manifest „cules“ de el în strada Eroului, semnat în „16 cristal“: Partidul Communist Român. Ori dacă nu-i puteau „da în cap“ cu nici o dovadă, înseamnă că la descinderea lor în Lucaci — obligatorie — ei nu găsiseră „colecția“; și n-o găsiseră, pentru că Magellan avusese grijă s-o ascundă. Era convins. Magellan se comportase bine în timpul percheziției — și acest gând era atât de puternic, încît — în ipoteza absurdă că ea s-ar fi comportat prost — gândul acesta, trecînd prin intensitatea lui zidurile închisorii, ar fi ajuns la ea și ar fi ajutat-o, retroactiv, să refacă descinderea și să se comporte bine în fața lor. Cu puțină imaginație, trezită de dor, el o vedea ascunzînd colecția între copertile cărții de bucate; își aminti și de la cine o avea: de la soția unui tip, Mărdărescu, căruia, prin '27 el îi „culesese“ aproape pe gratis, o broșură: „25 70 de calambururi pentru domni și doamne“... Soția, în același an, „scosese“ la o editură din Iași acea „carte de bucate“ — dezolată de tăcerea așternută în jurul debutului ei poetic...

În vara lui '36 Bucur fu condamnat la 8 ani. Procurorul regal strigase în finalul patetic al pledoariei sale:

— Opt ani îi vor fi suficienți acestui individ subversiv — ca și tuturor celor de teapa sa — să-și dea seama că nici o revoluție nu poate clinti țara; îl văd ieșind pe poarta închisorii în augustul lui '44, îl văd față în față cu cîmpurile pe care țărani continuă să are senini, așa cum au apucat de la Buerebista și Mircea Vodă... îl văd lapidat de muncitorii serioși care, la trecerea lui pe lângă ei, nici nu vor ridica privirea, etc. etc.

— Mamă, dar idiot e! avu puterea să se amuze o clipă, în fața celor „8 ani“.

Dar, cu „spiritul lui de contradicție“ — cum îi plăcea să glumească, mai târziu, prin 1960 — „nu admise să stea în închisoare mai mult decît timpul de gestație a trei elefanți“ (adică 605 zile, cît afirma zoologia „culeasă“ în Pitagora, înmulțite cu trei, egal 1800 și ceva de zile, să zicem șase ani...) Vorbînd însă serios, — în toamna lui 1942, conform instrucțiunilor primite „de afară“ într-un colet cu îmbrăcăminte de iarnă, evadă cu prilejul transferării din închisoarea de lângă Ploiești la o alta, de la poalele Carpaților. Biletul — strecurat între două izmene groase, de molton, — se încheia cu cuvintele biblice: „Tubeste-ți aproa-

pele, ca pe tine însuși !” însă de la prima privire, gardianul — o namilă ciupită de vărsat, cu o mustăcioară „a la Hitler” — nu-i inspiră de loc încredere ; părea o brută fără nimic în căpățină și multă vreme drumul acesta în dubă, alături de „malacul” ăsta care dormita cu pușca strânsă între genunchi, îi aduse în minte drumul lui Ițic Strul din clipa când descoperirea că celălalt nu-i este prieten și de fapt îl duce la împușcare... Nici ăsta nu avea chipul unui comunist și, zău că nu putea fi iubit !... Neexercitată atîta timp, forța lui de convingere îl îndemnă, deodată, să-i dea un brînci celui de alături, să-l trezească și să afle ce fel de om e, să controleze dacă e „de-al nostru”. Și dacă nu e, să încerce în câteva minute, pînă va trage, „să-l facă”, să-l convingă ! Rămase însă neclintit, privind moțaiala gardianului, mișcarea mustăcioarei pe palma care acoperea țeava puștii ; nu-l trezi, hotărît, fie ce-o fi, să respecte porunca biblică transmisă „de afară”. Acoperișul mașinii era încins, în memoria amiezei de toamnă juca soarele greu al verii (despre care citise undeva, cîndva, că „ar apăsa decisiv asupra soartei oamenilor...”.) În căldura sufocantă a dubei, care nu-i permitea nici lui vreo stagnare a memoriei, o asociație de idei i-o aduse aproape pe Magellan — ciudat, poate că din pricina primejdiei înăbușitoare, mai aproape decît în toate nopțile petrecute în celulă : scena aceea nu mai departe de ieri, — tot cu un soare greu la ferestre, acasă, pe divan — cînd el încercase, îmbrățișînd-o, să-i întrerupă demonstrația — deplasată, i se părea lui atunci — înlocuirii religiei printr-o singură poruncă : să nu cicălești ! Expresia — care, tot ieri, i-ar fi sunat superficială, lipsită de gravitate, — acum (începuse să plouă, ploaia duruia pe acoperișul dubei) îi apăru adîncă, serioasă, ca o ultimă amintire din partea lui Magellan ; nu se despărți multă vreme de ea, îl obsedă pînă se surprinse formulînd : „Iubește-ți aproapele și nu-l cicăli !” Și nu-l trezi pe gardian. Ajunsese ca Magellan să-i dea putere pentru a respecta instrucțiunile de partid ! Cînd începu să se întunece, omul deschise ochii, lăsă pușca și fără cuvînt, îi desprinse calm cătușele de la mîini, își lipi, apoi, fața de fereastra mașinii și privi, un timp, afară, prin ploaia care șiroia pe geam. Încordat, mușcîndu-și buza de sus de parcă ar fi vrut să-și înghită mustăcioara compromițătoare — tipul căpătă un sens, nu mai puteai spune că n-are nimic în căpățină. Pe fața-i ciupită începură să alunece razele unei bunătați naive și stranii. Deodată, se trase de la fereastră ; bălăngănîndu-se în jocul mașinii, încovoîndu-se să nu se lovească cu capul de acoperiș, străbătu duba și deschise portiera :

— Sări ! îi spuse aspru lui Bucur, aruncîndu-i pe umeri o manta peticită.

— Și tu ?

— Sări ! strigă, și îl împinse brutal.

Bucur sări prost, căzu pe spate, mașina se pierdu în aburii ploii descătușate după zăduf. Știa unde trebuie să aștepte ; șoseaua era pustie, cenușie, prinsă între munții împăduriți roșcat, ca toamna ; intră, la dreapta, în pădurice și desluși bine — prin culorile amurgului și ale copacilor — peretele de calcar al carierii, se apropie prudent, strîngînd mantaua pe corp. Cariera părea părăsită, observă cele patru vagoane răsturnate de pe șine, indicate în bilet ; ieși din păduricea rară, cu pas șovăitor și se îndreptă spre ele. O siluetă neagră se desprinse de lângă peretele alb și, din doi pași, veni lângă el : Cană ! Se îmbrățișară strîns,

auzind amândoi cum, undeva, în munte, bolovanii alunecă în taină. Ploaia se întete, își puseră mantaua lui Bucur peste cap și porniră.

Două zile, Bucur așteptă în casa pădurarului, omul lui Cană care urma să-l conducă în oraș; după 6 ani de închisoare, această așteptare în mijlocul naturii îl enervă, dându-i chiar dureri de cap. Era prea multă liniște, prea era adâncă tăcerea, n-avea răbdare să asculte șirăitul ploii pe streșini, vântul prin ramuri, găzele foșnind prin iarbă, etc. etc. Pădurarul îi propuse să-l ia în zori la pîrîu, să-i arate căprioarele adăpîndu-se; îl refuză, cît putu mai politicos, ca să nu-l jignească. Pădurarul îl ascultă cuminte, închizînd un ochi într-un zîmbet ironic.

— Cîți ani ai? îl întrebă brusc.

— 41!

— Ești încă tînăr... și plecă, potrivindu-și geanta pe șold.

El aștepta „legătura“ — și altceva nu-l interesa; omul nu apărea și Bucur, iritat, privea pădurea numai din acest punct de vedere — vine sau nu, se apropie sau nu? Zgomotul îl deruta, ceea ce i se părea „gata... a sosit... auzi-l!“ se dovedeau ramuri frînte din senin, dracu' știe cum... Alteori ciripitul păsărilor îl împiedica să asculte — și, atunci, pe bună dreptate, spiritul lui polemic se exercita cu tot seriosul împotriva „naturii astea care nu înțelege nimic. Să mor că mă simțeam mai bine acolo decît aici... știam toate zgomotele coridorului, veștile de afară veneau la timp, de cîte ori le presimțeam — veneau... orice bătaie în perete îmi era cunoscută, nu? Pe cînd aici... ce să fac cu căprioarele?“ Și asociînd rapid, pe căi abrupte: „Avea dreptate Hegel: gîndurile oricărui deținut sînt mai interesante decît orice răsărit de soare... Poate, exagerez!“... Ziare — pădurarul nu primea, nu aducea. Avea cîteva, îngălbenite, puse pe polițe, sub borcanele cu murături și marmeladă. Cît lipsea din cabană, Bucur lua fragmentele de jurnal de sub borcane și le citea: găsi ceva din relatările de la înmormîntarea Reginei Maria în 1938 la Mînăstirea Curții de Argeș — reportajul încheindu-se cu versuri din „Balada meșterului Manole“; află că Miss Europa 1938 îl caută pe Mister Europa 1938, un tînăr polonez care fugise cu briliantele ei, întreaga poliție marsiliează fiind în stare de alarmă; sub un strat uscat de marmeladă, rămas de la ștergerea unui cuțit pe ziar, citi că la București a sosit cel mai mare colecționar de autografe din lume, un sîrb care... Ziare mai proaspete, din lunile războiului nu găsi. Seara, după ce ațîța jăratecul (începuse să se presimtă iarna) — pădurarul, lăsîndu-se greu pe patul lui, îi povestea ce minunății apar în pădure, odată cu zăpada, cum ies lupii la pradă, cum se joacă veverițele, ș.a.m.d. și-i promisea să-l ducă a doua zi lîngă pîrîu, unde-și alesese locul pentru mormînt. Lui Bucur îi venea să urle. Cană îi spusese că omul e de încredere, dar în nici un caz să nu se întindă cu el la vorbă. Bine, dar dacă era de încredere, de ce-l chinuia cu prostiile astea? Ce-l interesau pe el veverițele și, mai ales, de ce nu înțelegea asta că pe el nu-l interesează nici lupii, nici veverițele, nici mormintele? De ce n-avea ziare, de ce nu-i povestea nimic din cele ce se petrec în afara pădurii lui? În fiecare seară, căutînd să adoarmă, Bucur jura că „dacă nici mîine nu pleacă — atunci, seara va sta de vorbă cu el“. Și nu-i va trebui mai mult de o noapte să-l convingă că „dacă e un om cinstit, trebuie să dea dracului orice apolitism“. În timp ce jarul se stîngea și podelele barăcii scîrțiau scurt, de la sine — fenomen acustic de asemenea necunoscut

lui, după 6 ani de conviețuire cu cimentul taciturn — un greier întîrziat începea să țîrîie dintr-un ungher, spre marea satisfacție a pădurarului care vedea în aceasta „un semn al schimbării lumii“.

— Dacă... perora căutîndu-și un loc pe patul tare, dacă greierul nu mai simte că vine iarna și nu se mai duce la jupînița furnică, atunci să știi că...

— Fiți-ar jupînițele în pușcărie !... și Bucur își trîntea perna peste cap, să nu mai audă greier, jăratec, bîrne, fabule, „toată natura asta“ care-l îmbolnăvea.

În sfîrșit, în a cincea noapte, omul lui Cană apăru, aducîndu-i haine noi și groase. Înainte de plecare, pădurarul, voios, le dădu să bea un vin strășnic, ținut pentru clipele „cînd o fi să se ducă de pe lumea asta și dumnealui n-o să vrea...“

— Ia, gustați — ăsta-i vin să lași bunătate de lume ?

— Și cu locul de mormînt, ce faci ? zvicni polemistul din Bucur.

— Lasă-l să ruginească ! Noi să fim sănătoși... Bucur bău cu plăcere licoarea funerară, zicîndu-și din nou că „în fond, n-are rost să cicălești oamenii cinstiți“.

În oraș — dat fiind greutățile în instalarea tipografiei ilegale, unde urma să lucreze — așteptarea se prelungi, fiind silit să schimbe în șapte zile două adăposturi. Nervozitatea îi creștea și constata aceasta cu nemulțumire ; nimic nu-l satisfăcea, stagnarea îl chinuia, indiferent de decor : în atelierul fotografic — primul adăpost — îl tracasă liniștea, atelierul fiind părăsit de două luni, cu obloanele închise la ferești, tovarășii folosindu-l printr-o înțelegere tacită cu patronul plecat la băi, prelungind sezonul estival ; pe pereți zăceau în rame zeci de miri și mirese, cap la cap, și Bucur le ghicea în penumbră privirile bleg-zîmbitoare încercate de acea fericire egoistă și primară, proprie evenimentului. Pustietatea îi readusese imaginea lui Magellan, visul căsătoriei cu ea, „după ce i-ar fi explicat ce este el“... Ziua, prin crăpăturile obloanelor, vedea peste drum zidurile cenușii ale unei catedrale și chiar în față, atîrnată pe zid, o tablă neagră pe care, din cînd în cînd, la diverse ore, un preot scria cu creta cîte un rînd ; încerca, încordîndu-și privirea prin crăpătură, să citească ce scria acolo și de cîteva ori i se păru că deslușește titlul vopsit în roșu, al tablei : „Azi au murit“. Pe urmă, obișnuindu-se cu gîndul că acolo într-adevăr sînt scriși morții, — nu mai văzu pe tablă decît un singur nume : Magellan, și minute lungi, poate chiar ore, nu se despărțea de crăpătura oblonului, spunîndu-și tot timpul „că i se pare“ ; trebui însă să plece din atelierul fotografic, patronul telegra-fiind unui vecin — după cum îi explică „legătura“ — că se întoarce, căci „nimeni nu mai vroia să se fotografieze, în țara asta...“

În a doua ascunzătoare, — dimpotrivă, ceea ce-l enervă fu un pian la care se cînta toată ziua, de dimineața pînă în amurg. Era casa unui acordor de pian, Mihai Simion, vechi simpatizant al partidului, — vechi „în sensul că în '33 dirijase un concert în folosul greviștilor de la Grivița, în '36 dăduse „Ajutorului Roșu“ beneficiile altui concert, pentru Spania ...acum îl adăpostise și pe Cană...“ „Bine, dar nu e suspectat ?“ întrebuse Bucur. Ba da, — mai exact, fusese, deși înaintea primului război se numărase printre marii pianști ai țării („dar pe front pierduse palma dreaptă, acum purta proteză“) și orașul din totdeauna „îl privea cu alți ochi“... Totuși la începutul războiului, îl înde-

părtaseră din liceu, unde era profesor de muzică; el se retrăsese fără zgomot, demn, „se dăduse la fund“ redevinind acordor, și după citva timp, „iar luase legătura cu noi“... Pe de altă parte, nevestă-sa — pînă murise, anul trecut, dintr-un cancer — dădea lecții de franceză în casele unor oficialități, ea însăși fiind sora „cuiva mare de la București... A cui, nu știu“, se scuza omul lui Cană, care, după tonul său, părea că socoțește de datorita sa, să știe totul. Din prima zi, de la primele fraze rostite de „gazdă“ :

— Aceasta e camera soției mele... a murit anul trecut, n-am schimbat nimic, nimeni nu intră aici, fiți sigur... Cheia rămîne la dumneavoastră, deschideți numai la semnalul meu... la pian, cîntă fiica mea, cred că nu vă va deranja...

— de la prima observare a tipului, Bucur înțelese că între ei doi nu se va lega nici un dialog „ca lumea“; dar această constatare nu-i trezi nici teamă și nici nesiguranță. În ciuda dorinței lui — marcată pînă și în tăietura buzelor extrem de subțiri și conformate parcă să se miște cît mai puțin („așa cum aparatul bucal al albinelor e conformat pentru rupt și supt“, își aminti Bucur expresia din zoologia de pe Pitagora) — Simion trăda rapid apartenența sa la acea categorie de oameni — pe cît de restrînsă, pe atît de expresivă — în care te poți încrede imediat și definitiv, sfidînd bine cunoscutele apeluri ale scepticilor, de genul „nu merită să bagi mîna-n foc pentru nimeni“, „nimic mai înșelător ca privirea omului“, etc. Chipul lui uscățiv, nu lipsit de răutate, avea ceva lemnos în el — ca și cum o aceeași rădăcină, puternică, dinăuntru, ar fi reușit să se exteriorizeze deplin prin proteză, la o extremitate a corpului, dar dincolo, pe față, cu același material, încercarea nu izbutise și din ea nu rămăseseră decît cîteva urme pregnante, ce-i drept, în fibrația pomelilor. Aceștia formau două negre și neobișnuite adîncituri, în colțurile buzelor; acolo lucrase forța cîtorva înfrîngeri dureroase, dornice să smulgă prin scobire fiecare lacrimă cursă pe obraji și fără îndoială, în cele din urmă, victorioase. „Da, așa-i, spuneau ochii lui — dar aceste înfrîngeri nu vă interesează... principalul e să plecați de la mine mai departe, și veți pleca!“... Venea o dată pe zi, noaptea, cînd casa se liniștea, — aducîndu-i mîncarea pentru ziua următoare; taciturn, sever, negru — ieșea repede, fără prea multe întrebări și, în orice caz, doar din cele banale, politicoase, ca între burghezi. „Nici nu e comunist — perora Bucur, în sinea lui, intrigat — e un simpatizant, iar ca simpatizant nu-i pot cere mai mult“. Dimineța, îi auzea glasul autoritar și limpede, întreprînd melodia pianului (care lui, personal, la începutul zilei, nu-i dispăcea) :

— Ascultă! Ce cînti tu, nu e Schubert... e un fleac! Îl cînti, așa cum îl înțeleg toți proștii, mic, drăguț, strivit de ghinionul că a venit imediat după Beethoven! În artă nu există ghinion, auzi? Schubert nu a avut nici un ghinion. E plin de forță muzicală și putea spune ca Bruckner după fiecare simfonie: „Beethoven ar fi mulțumit!“ Vreau de la tine un Schubert în forță, beethovenian, să înfrunte și să răstoarne tot ce se spune despre el... Poftim!

Pianul reîncepea, Bucur surprindea cumva diferența de interpretare, dar, repede, își pierdea răbdarea și renunța la urmărirea muzicii, mereu întreruptă de sfaturile bărbatului. „Asta mă taie în cicăleală!“ își spunea, trîntindu-se pe pat. Patul era singura mobilă distinctă din

camera aceasta, complet albă. Restul — poate fotolii, poate o sofa, poate un dulap, cel puțin ca înălțime — era complect acoperit în cearceafuri albe, mulate pe obiecte și legate de ele, la colțuri, prin șireturi maronii, discrete. „Cine dracu' a avut răbdarea asta — în plin război?“ se gândise Bucur, inspectând odaia, neîndrăznind însă să ridice niciun cearceaf pentru a dezlega taina măcar a unui singur obiect; un gând încăpăținat — opus spiritului lui îndeobște realist, — îi cerea să lase totul din jur așa, deformat, nesigur, straniu, cufundat parcă într-o apă specială a morții. Era, de fapt, certitudinea că a pierdut-o pe Magellan, care, în sfârșit, îl ajunsese din urmă și-i impunea acest doliu alb. Apoi, și această stare se risipi, din pricina aceleiași nervozități care — în niciun fel — nu putea fi limitată. În a treia zi, descoperi sub giulgiul de pe noptieră — da, desigur, noptiera de lângă pat — conturul unor cărți, le trase cu grijă la lumină — una era „J'apprends le français“ a profesorului Candrea, un manual pentru a învăța singur limba, care-l bucură, dintr-odată, ca o veste bună; cealaltă — fără copertă, nici o pagină titrată, toate filele roase pe margini, — un studiu, după toate aparențele tiparului; pasionant de la primele pagini; nu lăsă cartea din mână pînă seara. Autorul pornea de la bolile lui Beethoven și Napoleon, unanim acceptate drept cauze ale morții lor; surzenia, respectiv — ulcerul; le studia pas cu pas, în toate ipostazele nașterii lor din punct de vedere medical, aducînd documente — dintre care unul, dîndu-i fiori lui Bucur, purta titlul: „Proces verbal de autopsie a lui Ludwig van Beethoven“ și cuprindea descrierea interiorului cranial, după moarte. (Cuprindea precizări, de ordinul acesta: „Creierul avea o consistență mult mai fermă și conținea o mai mică porțiune de apă decît e cazul în general. Circumvoluțiunile apăreau de o adîncime dublă și mai numeroase ca de obicei“). După care, autorul răsturna diagnosticele medicale — deși părea, la rîndul lui, un doctor — și studia „adevăratele cauze ale morții“ lor, care, după părerea lui, nu se găseau nici în ureche, nici în stomac ci mult mai adînc, în ei înșiși, în geniul lor. În viziunea lui — foarte frumos descrisă — Beethoven surzise din pricina uriașei concentrări intelectuale, „dusă pînă la sălbăticie“, iar „rivalul său, acela cu care nu admisesese să împartă gloria lumii, cel în fața căruia nu acceptase să îngenuncheze“ (autorul scria că „Beethoven a fost cel mai vast teritoriu uman necucerit de Împărat“) sucombuse pe Insula Sf. Elena din imposibilitatea exercitării forțelor sale, mai exact: dintr-o imensă plic-tiseală care-i distrusese întregul organism. (Cu o precizie de doctor, istoricul fixa și ziua declanșării acestei crize psihice „mai violente decît oricare presupus cancer“: ziua cînd reprezentanții puterilor aliate — 30 noiembrie 1818 — au hotărît într-un Congres, că Buonaparte nu mai are nici măcar drepturile prizonierului de război, căruia i se oferă, de obicei, o șansă de grațiere). Bucur citi totul pe nerăsuflăte, hotărît să ceară gazdei cartea, s-o ia cu el „pentru colecție“, pentru noua colecție. Cea veche dispăruse, desigur, odată cu Magellan...

În seara aceea însă Simion întîrzie apariția lui; pianul tăcea, în toată casa nu tresărea nimic, „pînă și la pădurarul meu trebuie să mai țîrnie greierul, dacă n-a și nins... nu mai știu ce se petrece cu natura...“ forță Bucur un simț al pitorescului, care nu-i aparținea, dar folositor, probabil, în alungarea spaimei care se furisase de afară prin întunericul camerei albe, luîndu-i cartea din mână. După mult timp, gazda semna-

liză, el îi deschise și, odată cu mîncarea, primi explicațiile cele mai împleticite :

— Iartă-mă, ți-e foame, nu ? Am trebuit s-o aștept pe Marta, a fost la operă, opera e lângă gară și la gară, știi ? La orele 9... n-ai auzit pompierii ?

Bucur, mînca, hămesit, i se făcuse foame.

— Au ars niște vagoane nemțești, șopti pianistul, în picioare.

— Și ? îi scăpă lui Bucur, întrerupîndu-se. Și ? Spune ! insistă, ridicînd privirea.

— Și am trebuit s-o aștept... răspunse Simion. Miine... mi s-a comunicat, plecați. E totul gata, puteți dormi liniștit !

Nici vorbă de somn ; tipografia era gata, urma să înceapă lucrul, ardeau vagoane hitleriste în gară... — se perpelii, multă vreme, în pat.

A doua zi, pe seară, într-adevăr plecă, gazda îi dădu cele două cărți, glumind pentru prima oară că „dorește să fie cît mai bine păstrate...”

Din toamna lui '42 pînă în primăvara lui '44, Bucur trăi sub pămînt, „culegînd“ mii de manifeste antifasciste — permițîndu-și în cîteva lungi clipe de răgaz să deschidă franceza lui Candrea și să deprindă conjugările „avoir“, „être“ și „toate celelalte“. Sosi în București în aprilie '44, dar nu avu cum să ajungă în Lucaci ; intră din nou imediat „în adînc“ — activitatea partidului intensificîndu-se, conform instrucțiunilor noului Comitet Central. În luna „visată“ de procurorul regal, la sfîrșitul ei, ieși la lumină, în plină insurecție, numit în Comandamentul Militar al forțelor patriotice bucureștene. Înarmat, ordonînd, organizînd, fu în o mie de locuri ale Capitalei — numai în Lucaci, nu. Chiar dacă ar fi putut însă, nu s-ar mai fi dus, fiindcă știa (mai exact : intuia) și-i era teamă ; descoperea această teamă în timpul luptelor, sub canonade și era mulțumit că poate dormi prin sediile Apărării Patriotice, obosit mort. Dar nu se putea abține să n-o caute pe Magellan peste tot, la toate colțurile de stradă, pricepînd, în fine, și durerea fără speranță ; ajunsese s-o caute pînă și pe pînzele unei pictorițe din Armenească, împins de ipoteza că Magellan i-ar fi putut poza acelei artiste ; se duse pînă acasă la Angela Mihailopol, chiar în noaptea de 23 august, nu găsi nici un portret din care să tresară Magellan și se prefăcu interesat la culme de un tablou pe care, sincer vorbind, nu-l înțelegea. Pictorița i-l promise dar și ea muri în bombardamentele hitleriștilor... La cîteva zile după alungarea definitivă a hitleriștilor din București, se duse în Giulești, la cumnată-sa. Era în a șaptea lună de doliu după Ionaș, căzut într-o împărțire de manifeste în noaptea de revelion. Vasilica, energică, intratabilă, îi ceru să locuiască — „pînă se căsătorește și el, c-a venit vremea“ — în casa lui Ilie. Ea era toată ziua „la Apărare“, așa că nu avea cum să-l „deranjeze“... La începutul lui octombrie fu chemat de la Județeană P.C.R. — lucra la Propagandă, din nou cu Cană — în Aleea Alexandru, la C.C. ; îl primi Stuparu — vesel, ușor brumat pe păr — se recunoscură și rămaseră îmbrățișați cîteva secunde lungi. În două cuvinte — „pentru că nu mai era timp“, — el, Bucur, trebuia să se ocupe de apariția și conducerea noului ziar al U.T.C.-ului...

— Ai cam depășit vîrsta, dar asta e... avem nevoie de cadre serioase la tineret...

Parcă mai auzise fraza asta. Dar nu mai răspunde: „foarte bine, asta îmi va grăbi nunta!“...

Așa ajunsese Nicolae Bucur, redactorul-șef al „Flacării tineretului“.

La mijlocul lui octombrie, se duse, în sfârșit, în Lucaci — dar nu găsi absolut nimic: proprietarul murise, cu fata acestuia „care ținea casele“, o femeie la vreo 50 de ani, nu se putea discuta:

— Am surzit în timpul bombardamentelor, domnule. Am surzit și nu vă cunosc!

În camera lui locuia o familie de evrei cu trei copii — tatăl îi spuse că „în '38, când au descins în Capitală, au găsit locuința goală“, iar mama încercă să-l mângâie cu ideea „că și ei au venit din Dorohoi, goi pușcă și în 6 ani au trei copii... cu tot războiul“; nu observă, într-adevăr, nimic de al lui în gospodăria familiei Blumenthal. Doar copiii își făceau vapoare dintr-o carte de bucate, din care rămăsese coperta de carton („Sofia Mărdărescu — buna gospodină“, titlul tipărit peste o cratiță mare) și vreo câteva zeci de foi; vru să le-o ia, dar copiii începură să plângă. Le-o lăsă și plecă.

Acum trebuia să-l dea afară din birou, pe acest Tancred Zvorișteanu. De 10 minute — din clipa apariției — Bucur îl privea stăruitor, fără să-i poată spune un cuvânt. Mia îl anunțase, scurt, că „afară, așteaptă tovarășul Crăciun!“, el îi făcu semn secretarei că „știe, s-aștepte“. Și rămase, mai departe, „în observare“. Deși trebuia să-l dea afară. Trebuia să-l dea afară de cum intrase; o știa și tipul — din aceeași clipă a apariției în birou, uimit de întâlnirea aceasta la care nu se așteptase; intrase îndrăzneț și sigur pe el, prezentându-se lejer, introducând imediat recomandarea „tovarășului Pascal din Slătineanu“ care-i spusese că „Flacăra tineretului“ caută un administrator și n-ar fi rău...

În sfârșit, privirea lui Bucur îl străpuse printre cuvinte — adică:

— Tovarășul Pascal nu ți-a spus cine e aici redactor-șef?

Tancred strânse bine buzele peste dinții cariati din față, rămași oribil la jumătate; adică:

— Ba da, dar nu mi-am închipuit că tovarășul Bucur...

Se prefăcu, în următoarea secundă, că nu l-a recunoscut și încercă să-și recâștige verva; cuvintele, parcă lovite în centrul vital, se mișcau sub ochii lui Bucur, aiurea, fără putere; că „el are experiență“, că „nu i-ar displace“, că „experiența lui“..., că „relațiile lui“... că „în ansamblu“... „ca și toate celelalte“... Electrocutarea fulgerătoare a acestui cuvânt îl obligă pe Bucur la forțarea unui zîmbet, în sensul de „continuați“... Dar Dumnezeu știe ce apăruse pe fața lui, căci Tancred, din momentul acela, tăcu lăsînd expresia cunoscută — singură, suspendată, vibrînd cu atît mai stăruitor; rămase cu ochii pe brațele lui Bucur, încrucișate la piept — obișnuitul gest al superiorității sale (cum fusese și la „Gambrius“ cînd rostise: „Vreau să fiu și am să fiu“... — dacă domnul Zvorișteanu ar fi avut o memorie ceva mai dispersativă...)

Tăcerea dura, deci, de mult, de vreo 10 minute. Bucur îl privea drept, fără umbre, fără gînduri ascunse, lipsit de orice dorință de a-l ierta pe cel din față. Știa că nimic nu l-ar bucura pe Zvorișteanu ca rostirea unui singur cuvînt; oricare. Nu-i făcea această plăcere. Constată

absența inelului cu dragon în degetul mic ; constată că unghia degetului mic nu mai are lungimea aceea, „de frizer“, hainele, de asemenea, nu mai erau impecabile (ce, impecabile ? să-i fi văzut manșetele...), strălucirea, siguranța (cu care mîncase cartofii prăjiți repede și adîncit în gînduri, „uitînd“ de foamea lui Magellan) apuseseră. Avea gîtul scurt, îndesat, ochii mari, verzi, puțin bombați, fixîndu-l încordat ; admitea, fără împotrivire, să fie privit — și asta, numai asta, îl irita pe Bucur („Cum dracu' admit să fie umiliți în halul ăsta ?“) Avea ceva de batracian — ca în desenele din zoologie — stînd pe o foaie de nufăr, prins — indecis și temător — între două salturi ; ceva vîscos. „Dacă l-aș atinge, nu ar sări, m-ar lăsa... și i-aș simți pielea ca la broaște“... Bucur desfăcu brațele de la piept, întinse cotul drept pe masă și își puse bărbia în palmă, părăind că ia o poziție mai destinsă ; dar nu-l scăpa din ochi, prelungind liniștit chinul. Tăcerea continua. Tancred nu mișca, se lăsa chinuit — ceea ce era suspect. Dintr-odată — observîndu-i lipsa de împotrivire la „jocul“ său — Bucur simți o oarecare neîncredere în eficiența metodei, nu însă pînă la a ceda : probabil că nu era suficient de tăioasă, dacă tipul o putea suporta. Și încă ceva : „Nimeni nu se umilește fără să urmărească o compensație... Mă lasă să-l privesc ca pe un broscoi, să-l întorc cum vreau și așteaptă... Așteaptă să-l întreb de Magellan... Să m-audă îndurerat, cerîndu-i eu ceva, la rîndul meu“... Bucur se înfurie, strînse bine bărbia în palmă — era adevărat : nu se îndura să-l dea afară, fiindcă aștepta de la Zvorișteanu o veste despre Magellan. „Nu-l întreb nimic, n-o să m-audă plîngînd“ — și o clipă, închise ochii, pentru a strînge puteri. Atunci anunță Mia că, dincolo, așteaptă Crăciun și el, tresărînd, îi făcu semn, din cap, că „știe, s-aștepte“... Și rămase, mai departe, în „observare“.

— Bine, șopti deodată, Tancred. Am să-ți spun... și, spășit, coborî privirea pe manșetele cămășii sale albe, tivite de jegul zilei.

— Nu ți-am cerut să-mi spui nimic... rosti clar Bucur.

— Așa am avut impresia...

— După atîția ani de muncă, ai ajuns să lucrezi pe impresii ? Trist !

— Cînd am aflat de arestarea ta, continuă, inflexibil, șoapta („Aha ! Ai aflat... n-ai organizat-o !“) ...am anunțat-o, imediat, să fugă ! Nu mai știu nimic de ea... și se ridică în picioare.

— Mulțumesc, ai fost foarte drăguț... (Imediat, cît mai scăzut, cu un efort greu ascuns) : Administrator, avem !... Și ca un aristocrat care-și concediază majordomul, îi făcu semn, cu două degete ale dreptei, să se depărteze, să plece. Nu-l mai urmări ; îl auzi ajungînd la ușă :

— Stai ! îi porunci, din nou nemulțumit de „metoda“ sa.

Tancred se opri și se întoarse cu fața spre Bucur. Redactorul-șef despături o „Scînteie“ aflată în colțul stîng al biroului și își plimbă privirea peste titlurile primei pagini. Cu ochii pe ziar, fără să ridice o clipă capul, mișcînd nervos genunchii sub birou, vorbi pe același ton, coborît, voit calm :

— Pentru dumneavoastră, denunțătorii, vin zile grele, ți-o spun sincer. Te-aș sfătui să te gîndești... îmbunătățește-ți măcar sistemul de informații... (dînd dracului orice „metodă“, strigă aspru) : Ieși ! Ieși afară !

Rămase singur, inmărmurit de el însuși ; fixa pe pagină fotografia din dreapta, — o fată distribuind ieri, primul număr al „Flacării tineretului“. „Nu mai țin la ironii ! Am terminat cu ele !... Trebuie să-l chem pe Pascal... cum de l-a trimis pe ăsta la mine ?“ Nu făcu, însă, nici o mișcare spre telefon, încercînd să asculte, cît mai atent, ce se petrece înăuntrul ființei lui.

Vladimir S.

Imediat după terminarea liceului, în vara lui '37, Vladimir S. citi opera unui cunoscut scriitor francez care-l influență covârșitor ; spre diferență de André Gide, — acesta, mai tînăr, nu mai făcea cultul aventurii gratuite, asociale, ci încerca aventura concretă în istoria tumultoasă a mișcărilor revoluționare. Scriitorul nu mai cerea norme morale, propovăduia forța „eu“-lui în cucerirea destinului ; nu mai preconiza vreo credință, ci necesitatea unui șir de experiențe energice la limita paroxistică dintre viață și moarte, dintre banal și eroic ; vedea terenul acestor experiențe în mișcarea comunistă, singura, după părerea lui, care oferea un decor corespunzător pentru angajarea energiei umane într-o aventură cu sens. Nu-l interesau țelurile acestei mișcări, nu vroia să se pună în slujba ei, sub controlul ei, dorea s-o folosească el, pentru împlinirea lui, pentru o descoperire superioară a morții, — unicul țel al intelectualului care vrea să se rupă de mediocritatea și platitudinea burgheză ; reducea comunismul la o revoltă antiburgheză pe plan filozofic, exploatarea capitalistă nu-l interesa decît ca o „problemă“, înlăturarea ei i se părea imposibilă, avînd în vedere caracterul etern al naturii umane de a stăpîni și domina. Victoria unei revoluții, cucerirea puterii politice — după cum arătase într-o carte apărută în 1927, dar devorată de Vladimir zece ani mai tîrziu, — erau străine de experiențele lui, eroii săi, în clipa unei izbînzi, fugeau din rîndurile comuniștilor, pentru a putea continua aventura, pe alte tărîmuri, cît mai aspre, căutînd, innebuniți, înfrîngerea, sacrificiul „eroic“ care să le dea măreția după care alergau, însetați. Disprețuia mulțimea, dorințele ei, o calomnia în numele inteligenței supreme, a intelectualului permanent nemulțumit de ceea ce i se oferă, obsedat de el însuși, de complicațiile lui, de paradoxurile existenței. Exprima lipsa de credință, se justifica, mințea, trișa, convingea, entuziasma într-un stil literar amețitor, plin de forță estetică, în imagini care tăiară respirația adolescentului transfug. Vladimir S. renunță la orice carieră burgheză, se aruncă în aventură, exact cum îi cerea „maestrul“ : îmbrățișînd absurdul cu atenție afectuoasă, — mituire subtilă pentru a-i dezvălui moartea.

Hotărî — ca interpretare personală, adolescența fiind un echilibru instabil între idolatrie și spirit critic independent — evitarea oricărui contact cu oamenii politici care, așa după cum îi descria scriitorul, nu erau deloc receptivi la frămîntările intelectuale, deși el, intelectualul nuanțat, le acorda rolul hotărîtor în societate. Alese un om simplu, apolitic, de o uriașă forță fizică — semigreul Schneider, fără adversar în acea parte a Europei. Și, ca în romanele autorului francez, plecară în

doi — mai exact, în trei, căci era și managerul, un italian, Da Ponti — direct în aventură. Absurdul îl constituia obișnuința boxerului de a se antrena în ritmul unei tobe. Lovirea sacilor de nisip, în sală, sărirea corzii, boxul cu umbra și oglinda nu se puteau desfășura decât însoțite de un tam-tam foarte marcat, executat de Vladimir cu o măiestrie pe cât de rapid însușită, pe atât de greu de conceput la fiul unei pianiste romantice. Le spuse părinților că pleacă la mare; după trecerea frontierei îi anunță că se îndreaptă spre Franța, țara mult visată și comentată; invocă, inteligent, argumentul că această călătorie le aparține, e rodul educației lor; le cerea să nu-l caute, le promitea o corespondență regulată. Pînă la sfîrșitul anului 1937, efectuară turnee strălucite în Franța și Belgia. Afluxul la Expoziția Universală de la Paris, în acel an, le asigură contracte cu duimul; toată lumea era domnică de luptă, de senzații tari și Schneider, cu arta lui de a învinge, satisfăcea publicul, organizatorii și bookmakerii. Cîștigară mulți bani, cumpărară o tobă nouă, Vladimir dădu și trei interviewuri unor ziare de mare tiraj — explicînd ce rost are el în succesele lui Schneider. Într-o gală la Marsilia, în noaptea de revelion, boxerul fu knock-out-at, în repriza a treia, de un uriaș german care se pregătea să atace titlul suprem deținut de negrul Joe Louis. Semigreul campion obișnuia, pentru deliciul victoriei, să îngenuncheze în a treia repriză, prefăcîndu-se sfîrșit; lumea urla, el făcea cu ochiul lui Da Ponti, se ridica și în următoarele două, trei reprize, își doboră adversarul. Acum, de revelion, rămase la podea și muri la vestiar, sub ochii lui Vladimir. Petrecu singur noaptea veselă, pe cheiurile marelui port. Da Ponti plîngea la hotel. Vladimir nu plînse, în numele eroismului viril, celebrat pe atîtea pagini nemuritoare de zeul literar francez. Pe străzi, pocneau sticlele de șampanie, aruncate din case pe caldarîm. Hotări să nu se întoarcă acasă. Dorul de aventură urla în el ca marea. Într-un bistro, se așeză la o masă — pe la două dimineața — și urmări partida de belotă dintre doi marinari asiatici și doi africani; se decise ca în cazul victoriei africanilor să plece la Alger; dacă vor cîștiga „galbenii“ să rămîna în Franța. Vroia, de fapt, să ia vaporul și să treacă în Africa. Dar rămase pe continent căci asiaticii aveau „o carte“ fantastică. Se angajă, pentru o perioadă, la un patron de pompe funebre, în Marsilia; făcea toaleta solemnă a cailor, le îmbrăca halatele negre, avea zilnic de lucru și-i plăcea pentru că era într-un contact lucid cu moartea. Pregătirea animalelor pentru înmormîntări destrăma orice mister în jurul decedatului, a dramei lui. Piererea halatelor cavaline ștergea orice dramă. Moartea putea fi privită în față. În ziua cînd nu inhăma caii la dricul elegant era trist, ca orice șomer. Pe urmă, mulțumită rîvnii lui — a cărei mediocritate nu-i scăpa, dar o socotea ca un răgaz necesar înaintea unor noi zboruri — fu avansat la însoțirea, lîngă vizitiu, a dricului, pînă la cimitir în fruntea coloanei mortuare. Chipul lui distins, de tînăr efeb, palid și prelung se împodobi cu bicornul lunguieț, negru, cu penaj bogat, al cioclilor, ceea ce-i dădea un efect straniu; asistă la multe înmormîntări, auzi bocete, suspine, anecdote ale celor din cortegiu, fanfare și bulgări de pămînt peste sicrie. Nimic, desigur, nu-l mai impresiona, ducea cosciugele pe umăr, ca pe nimic; le acoperea sau le descoperea cu capacul, după cum cerea ritualul, și privea morții cu liniște, drept

pe pleoape. Apoi, întors de la înmormîntare, ajuta vizitiului să dezbrace caii, se ducea la grajd, le dădea apă, îi bătea pe crupe, se bucura sincer de forța și frumusețea lor. Privind caii, simțea că trăiește, că viața e frumoasă pentru că e la fel de clară ca moartea. Căpăta putere pentru a-și construi un destin, și abia aștepta noile ciocniri cu absurdul. Pompele funebre fuseseră o experiență sufletească fertilă. În primăvara lui '38 fu distins, la Nisa, cu un premiu de frumusețe și decretat „Mister Europa“. Distincția chipului său, sugestia de noblețe scăpătată, dar neîngenunchiată, inclusiv metafizica carierii sale de cioclu — cuceriră juriul. O tinără spaniolăică, Lolita Marcia, cîștigă celălalt titlu — „Miss Europa“; avea 26 de ani, o frumusețe brună meridională, cu ochi verzi, un temperament violent, orientat spre bogăție, rapacitate și lux. Era fiica unui mare capitalist, ridicat dintre contrabandiști, principalul susținător financiar al generalului Franco în rebeliunea sa fascistă. Lolita îl invită pe yachtul ei „Famagusta“, îi făcu cunoștință cu tatăl arhimilionar care sărbătorea regește în fiecare seară victoriile decisive ale protejatului său asupra comuniștilor (în rîndurile cărora luptase, pînă la înfrîngerea finală, descoperind în ea, desigur, o speranță — directorul de conștiință al lui Vladimir. Milionarul avea să moară în 1962, miliardar, unul din marii potențați ai lumii, îmbogățit în ultimul război mondial prin servirea atît a aliaților occidentali cît și a hitlerismului. Germanilor le indica poziția vaselor engleze și invers!). Vladimir, în spiritul operei, nu suferea femeile, nu-l interesa dragostea; respinse avansurile ei insistente, ducînd o viață de prinț pe „Famagusta“. Învăță să bea de dimineată pînă seara, să se culce cu orice femeie fără să o iubească; deprinse ruleta, bacara, chemin de fer; într-o seară fură un colier superb de perle, trimis de prințul Agă Kahn, „excelentului său prieten“ Jose Marcia, dăruiat de tată, fiicei. „Famagusta“ ancorase în Corsica, Vladimir vîndu colierul la Ajaccio, o parte din bani îi expediă acasă. Lolita se prefăcu că nu observă lipsa perlelor, „Mister Europa“ avea o știință a patului inegalabilă. Într-o altă noapte de vară a aceluiași an, Vladimir contractă de la ea, (sau de la alta...) o stupidă boală venerică; doctorul milionarului îl trată discret și operativ, cu atenția cuvenită unui viitor ginere — dar acest accident suscită în tînăr remușcările pentru pierderea perspectivei în aventură. „Famagusta“, petrecerile, jocurile de noroc, Lolita, femeile, marea — totul îi apăru ca o închisoare ai cărei pereți șovăielnici — mai exact, valurile — îl împiedicau să se realizeze. După ce descoperise lipsa de mister a morții, cum mai putea să vegeteze în luxul banal și stereotip? Fu prima sa criză sufletească, încheiată cu un jurămînt deajuns de patetic: să nu se lase niciodată corupt de banal și normal! Navigau pe Atlantic, spre insula Sfînta Elena; nu mai trăia cu Lolita, justificînd plictiseala prin tratamentul medical. Ea nu știa nimic și-i imputa, tot mai violent, că n-o mai iubește, firește. Debarcară pe insulă, vizitără celebrele locuri napoleoniene care-i dădură un ușor fior. Oricum, fusese geniul aventurii. Dacă trebuia găsit în ceruri un protector al lor, al aventurierilor, numai Bonaparte putea fi ales, sfîntul Bonaparte. Iar mărețele „o sută de zile“ ale întoarcerii lui — cînd cetățile franceze i se deschideau la simpla bătaie cu tabachera în porțile ferecate — trebuiau

decretate „postul cel mare“ al sectei lor. Pe insulă cunoscură un iugoslav, Radoslavievici, care-l urmărea pe Marcia pentru un autograf. Sîrbul trecea drept cel mai mare colecționar de autografe de pe glob. Colecția sa fusese evaluată la 100.000 de dolari ; Marcia îi oferi semnătura sa pe eticheta unei sticle de Cinzano. Radoslavievici îl solicită și pe Vladimir — „Mister Europa“. Ca atare semnă într-un caiet special — cel consacrat laureaților concursurilor de frumusețe din ultimul deceniu și jumătate. Întreaga „operație“ a sîrbului îl interesă pe dată : Radoslavievici, — la 45 de ani, gras, rubicond, vorbind limbile principale ale lumii, — fu încîntat să-i dea explicații, mai ales că înainte cu o săptămîină primise autograful lui Bernard Shaw la capătul unui bilețel oarecare : „Îmi pare rău că nu s-a instituit pedeapsa capitală pentru colecționarii de autografe...“ Semnat : G. B. Shaw ; deținea autografe de la 4534 de personalități ale lumii, (politice, financiare, artistice, etc.). De la urmași ai lui Bismark și Saint-Just pînă la cel mai bătrîn cetățean al lumii. (Un indian din Statele Unite, orașul Des Moines, care atinsese vîrsta de 111 ani, pe nume Luis Carafales, fiul lui „Cal Alb“. La 58 de ani văzuse primul om alb. La 84 de ani se căsătorise a doua oară. În prima căsnicie, cu o englezoaică, învățase să scrie și să citească în engleză, italiană și franceză căpătînd însă doar un singur copil, o fată ; din al doilea mariaj — desfăcut după zece ani, la 94 de ani — obținuse șase copii. Îi trimisese lui Radoslavievici semnătura sa la capătul unei „rețete“ pentru longevitate : „Să nu bei alcool. Să nu fumezi. 6—7 pahare de lapte pe zi. Somn de la 12 noaptea la 3,45 dimineața. Zilnic — marș de 40 kilometri. Multă carne. Muncă pe brînci. Să șezi mult, după muncă. Nu să mergi, ci să alergi cînd traversezi străzile printre mașini. Să te interesezi continuu și activ de sexul frumos...“) Sîrbul vroia să ajungă la cifra de 10.000 — și punea „la bătaie“ întreaga avere moștenită de la taică-său, mare moșier în Muntenegru. Vladimir îi propuse ajutorul său ; se descrise elogios — de la fizic pînă la facilitatea cu care lega relații. (Îi surîdea noua față a absurdului, perspectiva unei călătorii în doi, cu un bărbat care căuta stupidul, asemănarea cu situația din cartea de debut a „maestrului“ — unde doi bărbați se duc în Indochina să caute aurul depozitat în mormintele unor regi asiatici...) Sîrbul se gîndi că ajutorul unui „Mister Europa“, frumos, original, distins, nu-i de lepădat. Cînd „Famagusta“ ridică ancora, Vladimir se afla ascuns cu Radoslavievici la farul insulei. Se dezlănțuiseră o furtună cumplită, casa paznicului — un strănepot al unui servitor al generalului englez care-l veghiase pe împărat și de la care ne-a rămas descrierea ultimelor nopți, teribile, ale Tiranului — troznea, dar la lumina reflectorului se putea vedea yachtul spaniol lup-tîndu-se, în larg, cu valurile. Ca și în cazul colierului, Lolita Marcia nu dădu proporții absenței lui Vladimir ; presupunea că tînărul va apărea pe punte la Marsilia, peste două săptămîni... Atunci, îl va pedepsi, închizîndu-l într-o cabină specială, lîngă camera ei, iar cheia va fi tot timpul la ea... (Numai noaptea, se gîndea, totuși, să-l viziteze...) Dar după două luni, la Le Hâvre, în drum spre Marea Nordului, de pe „Famagusta“ se telegrafiază poliției din Paris să pună sub urmărire pe Vladimir S. „Mister Europa 1938“, pentru furtul unui colier de perle în valoare de 65.000 de lire sterline. Ziarele pariziene de scandal apărură cu titluri mari : „Domnul Chamberlain e convins că va cuceri pacea“... „Mister Europa 1938 — un veritabil hoț de bijuterii. Senzaționala tele-

gramă de pe yachtul „Famagusta“, „Generalul Franco anunță victoria finală...”

Vladimir ocoli inconștient Franța. Radoslavievici avea ca itinerar, pentru toamnă, Iugoslavia, — controlarea afacerilor privind recolta — urmînd ca iarna să viziteze România. Vladimir învățase să nu aibă indignarea facilă în fața contrastelor lumii, să nu se sperie de catastrofe, să le aștepte, să le savureze, curios doar de ceea ce-i putea oferi imprevizibilul lor. Știrile privitoare la pericolul care plana peste Europa nu-l impresionară și, în niciun caz, nu avea de gînd să se ducă acolo unde nu i s-ar fi putut înfățișa decît imaginile normale ale unui război. Citise sute de cărți despre războaie, știa cum se moare sub focul mitralierelor, cam ce se gîndește atunci și chiar înainte... Nu admitea să sfîrșească normal, într-o explozie, alături de mama și tata. Încît a culege autografe în timp ce lumea se zbatea în chinul speranțelor pentru o pace iluzorie, îi apăru original, pe linia aspirațiilor lui. În Iugoslavia, la moșia din Muntenegru, petrecu o toamnă bogată, cu vin mult și fete simple, foarte sănătoase; trimise ilustrate acasă. Mama îi răspunse înlăcrămată, subliniind că de cînd a plecat el, nu mai cîntă la pian... În ianuarie '39, sosită în România. Principalele „obiective“ ale lui Radoslavievici erau: amanta „en titre“ a regelui Carol al doilea — o femeie din topor, după indicații, dar care ajunsese o adevărată doamnă de Pompadour —, apoi eroina unui caz unic în justiția epocii, o escroacă, Cecilia Mătăsăreanu, care reușise să se căsătorească dîndu-se drept bărbat cu o doamnă naivă pînă la inuman, adică timp de un an și jumătate. În afară de aceasta, Bucureștiul, capitala țării, era considerat „Parisul orientului“... Într-adevăr, lui Vladimir îi plăcu orașul, sub zăpada groasă, cu sănii cu zurgălăi în locul trăsurilor, cu o băutură necunoscută — țuica — cu un preparat culinar delicios, din porumb, mămăliga, servit la mîncăruri grele, cu sos mult. Se vorbea frecvent franceza și, pentru primele dialoguri, se descurcă. Noaptea de revelion o petrecură cu femeia-bărbat într-un restaurant murdar, la o barieră, — ei doi, ea împreună cu amantul ei, un domn bogat, elegant, Cezar Murnu. Mîncară bine, băură — sirbul era foarte gurmand — spre dimineață li se servi ciorbă de burtă; pînă la șase dimineața le cîntară, la ureche, patru lăutari. Vladimir — cu o mare facilitate lingvistică — desprinse primele cuvinte ale șlagărului la modă în zilele acelea:

„Cu lăutarii după mine...”

pronunția sa fiind îndelung lăudată de domnișoara Mătăsăreanu (căci după divorț, și după patru ani de închisoare, redevenise, la 40 de ani, domnișoară). Femeia avea într-adevăr un cap de bărbat, fără a fi însă lipsită de sensualitatea necesară sexului ei; era tunsă scurt și i se vedea clar ceafa neagră. În general, era păroasă și, probabil, sensualitatea de aici apărea; avea ochi negri, o privire energetică, fixată, fără echivoc, pe chipul palid, rasat, al lui Vladimir; vorbea franceza și engleza. Era încîntată că dăduse un autograf celui mai celebru colecționar din lume. Chelnerii și lăutarii erau per tu cu ea. Murnu o aproba în tot ce spunea. În zori, Vladimir, interesat vizibil, îi puse, pe sub masă, mîna pe pulpă. Ea acceptă și-i strînse degetele; Vladimir — ca ori de cîte ori în fața absurdului — se simți transportat de bucurie; cum reușise această femeie să apară în fața altei femei, în pat, un an și jumătate, bărbat? Hotări

să rămână la București, oricît, să afle misterul, chiar de la ea, eventual în pat cu ea. Pînă la amiaza zilei de 1 ianuarie 1939, cînd pleacă la Murnu acasă, stătu cu mîna pe piciorul ei. Hotărîrea lui fu inspirată. În dimineața zilei de 6 ianuarie — de bobotează, cînd de pe cheiul rîului care străbătea orașul, Dîmbovița, se arunca, de către patriarh, în prezența regelui, o cruce în apă și un om se cufunda, sumar îmbrăcat, în frig, s-o scoată și s-o dea Majestății Sale pentru a o săruta — Radoslavievici fu găsit împușcat în camera sa, dintr-un hotel central, lângă Palatul Regal. Cînd Vladimir se întoarse acasă, de la serviciul divin, — „patronul“ era purtat pe o targă, acoperit cu un cearceaf, pe scările hotelului spre mașina care avea să-l ducă la morgă, pentru autopsie. Vladimir fu ușor intrigat; se gîndi imediat, dacă colecția de autografe — patru caiete, șase dosare legate pur și simplu cu o sfoară subțire — mai era sub pernă, unde Radoslavievici avea obiceiul s-o pună în timpul nopții. (Ziua o purta la el, într-un ghiozdan de școlar la subsioară). Colecția, firește, dispăruse. Ziarele nu făcură un scandal deosebit, deși în occident un asemenea furt, ca să nu spunem crimă, ar fi fost comentat în presă timp de două-trei săptămîni. Vladimir văzu în această reacție, o înțelepciune proprie orașului — care, ca și el, nu mai dădea importanță morții, chiar celei mai spectaculoase. Era o dovadă de bun simț care-l legă mai durabil de aceste locuri. Peste două săptămîni — la 24 ianuarie, la radio se cînta „Hora unirii“ — Cecilia, în pat, după amiază, îi dezlegă calmă misterul împușcării lui Radoslavievici. Regele, aflînd de la amanta lui, de prezența iugoslavului celebru la București, îl chemase urgent la Palat. Îi oferise o sumă considerabilă, regele era un colecționar pasionat de mărci, — „poseda un cap de bou“, „cea mai veche marcă romînească“, ținu să precizeze Cecilia, în franceză, lămurindu-i și jocul de cuvinte care se naștea involuntar. (Vladimir surise, înțelegînd, mîngîindu-i piciorul). Radoslavievici refuzase cu încăpăținare, regele se înfuriase, îl amenințase, iugoslavul nu ținuse seamă de amenințări.

Normal, regele încercă să-i fure colecția, dar nici un om al său, cu toată experiența, nu izbuti să ia colecția din mîna și de sub perna proprietarului. (Vladimir trebui să admită în sinea lui, că nu observase nimic). Atunci, firește, regele trecu la măsura extremă, ceea ce reuși. Aceasta era explicația pentru care nici un ziar nu dădu proporții asasinatului. Legăturile de rudenie cu curtea de la Belgrad asigurară și tăcerea autorităților sîrbe. Toate acestea, Cecilia le știa prin biroul ei de detectivi particulari. Fără prea multe fraze de trecere, între îmbrățișări pătimașe, îi propuse lui Vladimir să intre în acest birou, bine cunoscut deja în București. Ar fi avut succes, avea experiență europeană, avea distincție, era „făcut“ pentru detectivismul particular. Și ar fi avut și un mod de a-și cîștiga admirabil existența. Elogiul fiecărei calități avu, desigur, o latură fizică, de deplin rafinament feminin. Vladimir acceptă. Dar în privința enigmaticului ei mariaj, Cecilia păstră — indiferent de forța mijloacelor de convingere folosite de Vladimir — cea mai adîncă taină. Femeia care fusese bărbat 18 luni știa foarte bine cum poate fi stăpînit un mascul.

Primăvara, vara și toamna anului 1939 le petrecu, deci, în calitate de detectiv particular, „la ziar sub X 45“, în București și în stațiunile climaterice celebre — Sinaia, Balcic, Băile Herculane; după cum pre-

oizau anunțurile „Micii publicități“, avea ca specialitate legăturile extraconjugale, „prețuri convenabile, accesibile și familiilor sărace“. Întreaga lui experiență funerară se dovedi prețioasă pentru această nouă meserie. Își dădu seama — la 20 de ani — că acela care a privit liniștit, fără cutremurări, chipul unui mort, nu mai are probleme în urmărirea celui mai stupid și mai răspîndit sentiment de pe pămînt. Rezolva fără greș fiecare „indicație“, din cîteva informații și cîteva observații putea anunța, la biroul din calea Victoriei, fiecărui „disperat“ și fiecărei „disperate“ cum, cu cine și de ce e înșelat „în cele mai frumoase sentimente“. Explicațiile acestea date celor înlăcrimați îi făceau o plăcere mai mare decît primirea onorariului, totdeauna achitat de solicitant Ceciliesi. Fiecare succes era sărbătorit cu ea, la restaurantul din barieră — Murnu ne-protestînd. Mai mult — în iulie, o doamnă, Blanche Vintilă, îl convocă, prin ziarul „Patria“, la cofetăria Nestor și-i ceru să-l urmărească pe domnul Cezar Murnu, la Sinaia. Vladimir o anunță, ca de obicei, pe Cecilia, iar ea telefonă la hotelul Palas, lui Murnu, înștiințîndu-l că „nebuna nu se liniștește“. După patru zile, detectivul comunică doamnei, în limba franceză, acasă, în strada Minotaurului 6, în prezența a doi pechinezi, că nu are nici o șansă, domnul vizat fiind impotent, conform diagnosticelor medicale. (Era rezolvarea găsită de Cecilia). Onorariul pentru informare fu suficient pentru trei zile, în „trei“ la Sinaia, unde la ruletă, în cîteva ore, Vladimir își asigură și o sumă respectabilă, expediată tot acasă.

În toamna aceluiași an, legăturile dintre Vladimir și Cecilia evoluaseră pînă acolo încît mărturisirea enigmei putea surveni dintr-o clipă într-alta. În afară de acest aspect, afacerile biroului mergeau minunat, ca înainte de orice catastrofă socială. Vladimir avea de urmărit cîte 6—8 relații extraconjugale pe zi. Spectacolul vieții în preajma unui război, este, orice s-ar spune, mai absurd decît cel al războiului însuși. Învățase binișor limba română. Iată de ce el nu se grăbi să plece din România; părinții îi scriau, cu maximă rețineră, că „sînt foarte îngrijorați“; reafirmă, în sine lui, hotărîrea de a nu sfîrși aventura în banal, oricîte sacrificii i s-ar fi cerut.

Cezar Murnu îi făcu cunoștință cu familia generalului Popescu, unde tînărul Nelson, student la medicină, i se impuse prin fermitatea certitudinilor politice; nu întîlnise niciodată un om la 21 de ani atît de versat în jocul partidelor (ceea ce-i explica depășea romîneasca lui) și atît de precis în convingeri (dictatura militară). Spre uimirea lui, în septembrie 1940, ceea ce preconiza studentul se înfăptui, regele abdică și se institui un guvern militar care, prin măsurile luate, restrînse brusc activitatea biroului lor. Cecilia îi explică, tot în pat, că „generalii ăștia pregătesc războiul și vor trece la absurdități.“ În ianuarie 1941, Nelson îl luă la pogromul legionar, unde viitorul medic devastă, împreună cu „camarazii săi“, prăvălii, case, temple, etc.

— Vino să vezi cum curge sîngele! Să vezi cum se face curățenie! O să-ți folosească...

Într-adevăr, noua experiență îi folosi. De la contemplarea deceselor pașnice trecu, în elanul bandelor dezlănțuite, la provocarea morții. Cunoscu în două zile furia superbă pe care și-o dă asasinatul făptuit în colectiv, curajul amețitor al împuscării unor oameni, fără vină, fără mo-

tiv, plăcerea liberului arbitru, bucuria distrugerii. Erau forțe adormite în el, amăgite prin fel de fel de justificări, acoperite livresc chiar cu ideile unui mare scriitor care, totuși, nu avea de unde să știe care-i natura exactă a unui tânăr cosmopolit. Fu contactul cel mai deplin cu el însuși. În sânge, veritas ! Descoperi pînă și că e antisemit și se înfurie că despre pogromuri nu citise decît în cărți... Trecînd din casă în casă, mereu alături de Nelson, trăgînd, pînă în stradă, bătrînii, lovind, pocnind, strigînd, — „lucra“ cu o ură fierbinte împotriva a tot ce-l împiedicase să ajungă la el însuși. Intrară, de pildă, într-un templu, peste drum de morgă, și cineva anunță tare : „asta e sinagoga spaniolilor“. În penumbra zoriilor de iarnă, cîteva siluete se rugau pe altarul unde argintăria strălucea stins. Oamenii nu le opuseră rezistență ; în frunte cu Nelson, îi împinseră cu pistoalele pînă în curte și le descărcară în piepturile lor. Și ca o ultimă lovitură de daltă, participă la spargerea magazinului de pompe funebre „Niculescu și fii“, de peste drum de templu, pentru că dricarul — după cum urlă un alt „camarad“ — a cotizat la comuniști...

După această beție a singelui, fu silit din nou să întrerupă contactul cu forțele secrete din el, cele mai autentice, care se semnalizaseră atît de strălucitor. Trebui să se ascundă de poliția guvernului militar, care, lăsînd nepedeșiți capii rebelunii cu care era în bune relații, fugării executanții minori, pentru a da cît de cît impresia că vrea să restabilească o ordine. Îi fu cîteva zile frică, frică de închisoare, de o execuție stupidă în zori, dar Nelson îl adăposti bine și nu i se întîmplă nimic. Totuși, încercarea fricii nu trecu fără urmări, în sensul că-i ceru o frînă în pornirile destructive pline de prospețime ale sufletului său. Plecă de la Nelson exact în ziua Unirii Principatelor Romîne, doi ani de la prima noapte cu Cecilia, cînd primise dezlegarea morții lui Radoslavievici ; acasă, femeia era în comă ; Cezar Murnu era lîngă ea și-i explică liniștit lui Vladimir : Cecilia făcuse, cu trei zile înainte, un curetaj, la un medic evreu, pe Labirint ; operația nu reușise pentru că doctorul lucra înspăimîntat de infernul de pe Văcărești, ale cărui zgomote sinistre pătrundeau pînă în cabinet ; o expediă, după un raclaj superficial ; operase, mai mult ca sigur, cu ustensile nedezinfectate, în condiții neigienice, înnebunit de groază, altfel nu se explica rapida evoluție a infecției ; Cecilia pierduse sânge din abundență, eforturile medicilor trimiși de Murnu fură vane ; nu mai avu putere să spună decît că dorește un sărut de la Vladimir și muri. Cezar îi închise pleoapele. Vladimir fu solicitat din nou de absurd : femeia care se dăduse bărbat un an și jumătate murise dintr-un raclaj !

În martie 1941, Cezar Murnu, coasociatul Ceciliei, desființă biroul de detectivi și propuse (dacă nu ordonă) o nouă orientare, pentru care stabilise deja relațiile necesare : trecerea celor cinci salariați la aparatul informativ al Siguranței. După ce insistă pe aspectul financiar, Murnu arătă și aspectul social : „țara“ se pregătea pentru o mare campanie militară, era necesară reprimarea oricăror mișcări, în primul rînd comuniste, care ar fi încercat s-o abată de pe drumul drept. Cei patru — pe care Vladimir nici nu știa cum îi cheamă, într-atît îi disprețuia — admiseră repede. El ezită două zile. Încercă și foamea. Foamea, literalmente, îl sperie și se consolă, la o masă copioasă, cu Murnu, la „Carul cu bere“. Fu de față și fiul acestuia, Gaby, care la 14 ani, în ciuda fizicului debil, fuma liniștit și bea bine ; îi părăsi, după patru halbe, plecînd la lecția

de vioară. Murnu, în afara argumentelor financiare, insistă în posibilitatea imediată a aranjării — chiar prin Prefectură — a rămănerii în România.

La Siguranță — recomandat favorabil de Murnu —, fu primit călduros, mai ales că știa atâtea limbi. Îi se indicară legături, sarcini, oameni, cartiere, etc.; i se repartiză, pentru început, o muncă „de stradă”: cartierul Dorobanți—Ștefan cel Mare (unde de altfel și locuia, exact în blocul cinematografului „Volga”, la intersecția celor două căi.) Avea obligația sezișărilor operative, la orice oră de zi și de noapte, și a unui raport scris săptămânal. Vreo două luni vegetă, primind un salariu minim; Nelson îl introduse într-un grup de tineri ai bunei societăți bucureștene, unde strălucea talentul pianistic al lui Narcisse Rolea, fiul unui fabricant de articole de menaj. Nelson — ca „violon d'Ingres” — avea saxofonul. Cântărea muzică de jaz, ceilalți dansau. Într-o seară, urmărind plictisit perechile în frecarea duioasă a trupurilor — Vladimir începu să bată în lemnul unei mese de nuc, în ritmul cerut de pianul lui Rolea. Fu senzațional; la ceaiul următor, cineva aduse o tobă și Vladimir fu consacrat „regele ritmului”. Își aduse aminte, nostalgic, de Schneider și „Mister Europa”; în lumina acelor ani, își dădu seama că se pierde, că totul îi scapă printre degete, că nici un echilibru nu e posibil.

Dar din primele zile ale războiului, vara anului 1941, nostalgia dispăru; găsi în cartier pe pereții caselor, pe garduri, pe stâlpi, nenumărate etichete școlare cu inscripții: „Jos războiul, trăiască Partidul Comunist Român! Afară cu nemții! Jos Hitler și Antonescu! Vrem pace!” Forța lui distructivă fu resuscitată. Rapoartele săptămânale privind găsierea sistematică a etichetelor pe străzile cartierului nu-l mulțumeau. (Nu știa că după moartea lui la marginea unui banal sat românesc, aceste rapoarte, singurele care aveau să-i mai amintească existența, vor constitui bucuria științifică a cercetătorilor istorici comuniști, pasionați în reconstituirea luptei eroice a U.T.C.-ului.) Oamenii aceia trebuiau găsiți, loviți, distruși. Îi pândea ziua și noaptea, înaintă cu cercetările pînă spre depoul S.T.B.-ului, puse ochii pe cîțiva tineri, dar nu forță imediat lucrurile; îi făcu să creadă că nu are nimic cu ei; treceau pe lângă el, fără suspiciuni. De două, trei ori îi lăsă să lipească etichetele, în liniștea amurgurilor. Fu primul succes; văzu duba, plină de tineri, gonind spre Calea Victoriei. Experiența lui se dezvoltă, pe baza cucceririlor detectivului particular; urmări întîlnirile îndrăgostiților; se ascundeau astfel „legături”, predări de sarcini, documente, manifeste. Cu ochiul format de școala atîtor amanți — nu-i fu greu să descopere „rendez-vous”-urile inocente. O pereche se întîlnea de două ori pe săptămîină la cofetăria de lângă velodrom. Miercuri și sîmbătă, la orele 17. Ea lua o prăjitură, el — fursecuri. Ea îl mîngîia pe pînă, pe față, dar degetele îi tremurau și fizionomia lui nu exprima nicidecum îndrăgostitul. Ea scotea pudriera și rujul din poșetă și o lăsa deschisă; nu știa să se rujeze, nu știa să țină pudriera. În acest timp, el îi punea în poșetă trei pachetele roz. De fiecare dată, el uita să-i sărute mîna la despărțirile

prea repezi după închiderea poșetei. Și ea îi atrăgea atenția vîrîndu-i grosolan mîna sub buze — gest care, evident, vroia să amintească jocul. La 'a patra întîlnire, însoțit de un agent special, intră în cofetărie și-i somă să-i urmeze (văzuse de afară introducerea pachetelor). Ei se prefăcură neștiutori, bărbatul fu scandalizat de mitocănia intervenției :

— Cum, domnule, n-am voie să mă întîlnesc cu fata pe care o iubesc ?... Vladimir smulse poșeta din mîna fetei.

Îi urcară într-o mașină, oprită după colț. Pe banchetă, cei doi îndrăgostiți se îmbrățișară și el o sărută pe obraz, tot drumul, pînă la Prefectură. În oglinda volanului, Vladimir văzu cum fata îmbrățișată primește sărutările — fără să răspundă, incremenită, ca o frigidă. Îi era teamă. Iar el folosea aceste sărutări lipsite de patimă pentru a-i șopti cuvinte de încurajare. La prefectură amanții fură despărțiți ; Vladimir asistă în biroul IV, lângă comisarii Cristea și Vasilache, la interogatoriul succesiv al celor doi. Mai întîi intră fata ; se jură că-l iubește pe tînăr, de doi ani, și părinții nu-i lasă să se căsătorească, pentru că el nu are situație.

— Trăiți de mult împreună ? întrebă surizător Cristea.

— ...

— Te-a dezvirginat de mult, vreau să spun.

— ...

— Poate că ești fată mare... Hai să vedem... și se ridică de pe scaun.

Fata țipă și se repezi la ușa capitonată ; Vladimir, rezemat, în picioare, o prinse și o strînse la piept. Simți palpitația ei înfrigurată — de fecioară, de bună seamă.

— Te-ai speriat degeaba... spuse Cristea. Noi nu ne permitem murdării, domnișoară. Trebuie să verificăm adevărul. Era o dragoste platonice sau nu ?

— ...

— Să intre tînărul... ceru anchetatorul.

Bărbatul intră, numai în cămașă, mîneca sfișiată : fata încercă să alerge spre el, Vladimir o reținu, strîngînd-o mai puternic.

— Domnule, iubita dumitale zice că vă iubeați de mult. Vrem dovezi...

— ...

— De pildă, sărut-o !... Sîntem între bărbați, putem să ne dăm seama ce-i aia un sărut din dragoste...

Bărbatul înaintă, hotărît, spre uimirea tuturor ; Vladimir simți din nou tremurul fetei, o eliberă. Bărbatul veni în fața ei, îi ridică cu gingășie bărbia, o privi o clipă în ochi și o sărută lung, pe buze. Nimeni nu îndrăzni să ridă. Sărutul avea o frumusețe fulgerătoare, neașteptată. Cristea își reveni primul :

— Asta-i un sărut platonice, tinere ? Altfel !

— Ne-am iubit platonice, domnule comisar.

— Ei, pe dracu... sînteți un fenomen ! Cine se mai iubește azi platonice ?...

— Așa ne-am iubit, spuse bărbatul calm, înălțînd capul. Nu, Elena ?

— Da, șopti fata și-l luă de mîină, cu gingășie.

— Vasăzică ați făcut platoneală... reluă, concluziv. Dar asta tot platoneală e ? Și asta ? Și asta ? și aruncă pe birou, din poșetă, pachetelele roz. Rupse sfoara unuia dintre ele, și apărură un stoc de etichete : „Jos Hitler“.

Cei doi, ținându-se de mână, ca în idilele pastorale, priviră corpul delict, tăcuți. Nu mărturisiră nimic, tot mai încăpăținați — pe măsură ce Cristea ridica glasul. Înfuriat, zvrli poșeta pe covor, rujul, pudriera, batista, câteva hîrtii alunecară și călcă peste ele, înjurînd, strigînd, amenințînd. Cu moartea firește, dacă nu mărturisesc totul. Bărbatul îmbrățișă fata după umeri și o sărută delicat pe păr ; fură despărțiți brutal, scoși în ghionturi din birou. Vladimir se aplecă și strînse mărunțișurile, punîndu-le în buzunar, cu un instinct al mediocrității, prima oară apărură atît de evident. Timp de trei ani, în decursul activității sale, acest instinct se dezvoltă, năpădindu-i toate gesturile, toate gîndurile. Căpătă manii de funcționar oarecare ; perioadele în care nu descoperea nimic, rezumîndu-se la rapoarte — deși inscripțiile în cartier nu dispăreau — îl oboseau cu atît mai mult cu cît le caligrafia din ce în ce mai îngrijit pe o hîrtie dictando, cu bară la margine, ca școlarii. Salariul i se părea prea mic, banii deveniseră o problemă importantă, mîncarea — de asemenea ; începu să-l invidieze pe Rolea, averea lui, mesele lui îmbelșugate, acasă, unde era invitat o dată pe săptămînă ; îl asculta orbește, fără nici o împotrivire pe Nelson, pentru că începea să simtă nevoia unei protecții, unei supunerii ; tăcea mult. Apărură melancolia, dorul după „Famagusta“, după traiul acolo. Căutarea absurdului — încetă. Uită de literatură, de scriitori — lecturile lui nu mai depășeau „Dox“-urile, Edgar Wallace și ziarele în care urmărea avid, interesat la culme, victoriile germane. Nu le mai găsea ; în același timp comuniștii — cu experiența ilegală tot mai sigură — îi îmbogățeau insuccesele. La începutul toamnei lui '42, fu mutat într-un oraș de munte, foarte curat, dar vechi și fără haz ; niciun succes ; alergară după un comunist evadat, ascuns bine — nu reușiră să prindă decît un acordor de pian, infirm, și doi adolescenți neinteresanți. În iarna lui '43, fu rechemat la București — intră într-o echipă care supraveghea Gara de Nord. Nici aici nu reuși mare lucru. Doar în luna Mai, pe peronul liniei spre Predeal, prinse un utecist care încerca să transmită manifeste unui ceferist, într-un paner ordinar, plin cu piine ; fu ajutat de mărturisirile indignate ale d-nei Ghexi Mărculescu și ale fiicei ei cu care pleca la Predeal, — amîndouă asistînd întîmplător la operația transmiterii panerului. (Cunoștea familia Mărculescu din relațiile cercului lui Rolea cu compozitorul.) Îl transportă la prefectură, unde, ca de obicei, comunistul negă totul ; îl lăsă pe mîna lui Cristea, ale cărui excese în ultima vreme îl enervau. (Ajunsesese să dea dispoziții pentru aruncarea de la etajul V a celor care „refuză să răspundă și se țin mîndri“.) Priveliștea unui mort nu-l mai lăsa indiferent, îl impresiona ca pe orice superstițios ; mergea pe stradă, paria cu el însuși că numărul bordurilor pînă la colț e cu soț ; dacă va fi un număr impar, la gară, în ziua aceea nu va avea succes ; trecea pe lîngă coșari, își învîrtea un nasture și exprima în gînd o dorință. Dorințele deveniră foarte banale, lipsite de măreția metafizică : germanii să nu piardă nu știu care orașel rusesc, să mănînce bine în ziua aceea, să cîștige la pocker în noaptea aceea. Juca pocker zilnic — ceea ce firește, mărea spațiul pentru superstiții. Strîngea lucrurile cele mai insignifiante din jurul său : chibrituri,

lame, țigări, chitanțe, cărți polițiste, pînă și scobitori și pioneze. Fura discret, fără dezinvoltură : tabachere de ale lui Narsi, corzi de vioară de ale lui Gaby (băiatul lui Murnu intrase în mica lor orchestră care susținea matineele dansante de la sala Roxy, pe Lipscani), broșe de dublé, coliere de perle false, ale fetelor cu care, din cînd în cînd, dansa. Domnișoarele încă îl plăceau, deși îmbătrînise, spatele i se curbase puțin, constată și un început de „platfuss“ ; îl necăjiră hemoroizii (din pricina șederii pe scaun la partide interminabile de pocker) și părul începu să-i cadă, o ușoară chelie apărînd deasupra frunții ; acest fenomen îi prelungi fața palidă, mărind atracția asupra sexului slab ; se mai adăuga tăcerea lui în timpul dansurilor, în timpul flirturilor tactile ; sărutările zgomoatoase, în general, îl iritau ; perioada bombardamentelor o suportă greu. Denunță vecinii săi de apartament — o familie inofensivă de contabili — care, în fiecare seară, ascultau radio Londra, enervîndu-l cu semnalul acela obstinat, al simfoniei „destinului“. Cu părinții corespunda afectuos, fără promisiuni — ce ar fi putut face într-o Europă distrusă cînd în România șederea sa era rezolvată pe timp de 20 de ani, prin vize sus puse ? Le trimetea fotografii făcute în Cișmigiu, à la minut, la Roxi, pe bulevard, împreună cu Nelson. Nici ei nu insistau să se întoarcă, mulțumiți că-l știu departe de ruine și mizerie !

Noaptea de 23 august 1944 fu groaznică ; în primul rînd, catastrofa îl surprinse dormind ; se trezi pentru că din camera de alături se auzea puternic, la maximum, departe de orice prudență, semnalul de la radio Londra, acordurile „destinului“ ; vecinii se întorseseră acasă direct din arestul Prefecturii și primul lor gest fu să deschidă aparatul ; apoi, febrili, trecură la radio București și, din pat, Vladimir auzi glasul împleticit al regelui anunțînd întoarcerea armelor împotriva Germaniei. Crezu, naiv, că visează. Dar contabilul intră în cameră, aprinse lumina și-i spuse, fără grabă, scoțînd cheia din broasca ușii :

— Bună seara, domnule Vladimir ! Ne-am întors ; mîine te duci să ne iei locul... Nu încerca să fugi ! Ieși și închise ușa pe partea cealaltă. Din stradă, veneau strigătele mulțimii ; distinsese și un cîntec :

„Hai să dăm mîna cu mîna

Cei cu inima romînă...“

Privi de la fereastră : la lumina torțelor — la intersecția dintre Dorobanți și Ștefan cel Mare — se încinsese o horă, care se rotea pînă în dreptul intrării la cinematograful. Trase hainele repede, își îmbracă pardesiul, ușa era închisă și dincolo, bătea din nou „destinul“ ; deschise fereastra în dreptul căreia era litera „O“ din reclama cinematografului „Volga“ ; se prinse de metalul literei, puse piciorul pe capătul verticalei lui „L“, cu atenție disperată nimeri pe „G“ și cu chiu cu vai, ajunse pe acoperișul îngust al intrării în cinema. Cei de jos îl luară drept nebun de fericire, îi strigară să se arunce pe brațele lor. O făcu și, după trei-patru ridicări în aer, scăpă cu bine. Fugi la Nelson în strada Tokio. Prietenul era calm și, fără să ezite, îl luă cu el spre adăpostire la familia campionului de ping-pong al țării, Mützel, un bun cunoscut de la „Roxy“ care susținea meciuri înaintea matineelor lor. Campionul stătea în spatele Tribunalului, pe strada Poenaru Bordea. Sora lui era amanta lui Narsi, solistă a posturilor de radio. Sonia Mützel, un fel de Rosita Serano bucureșteană. Străbătînd capitala, trecură prin Piața Universității

unde Vladimir — cu ochii dilatați — recunosc pe soțul statuii lui Mihai Viteazu, pe tânărul comunist prins în gara de Nord — singurul lui „succes“ din ultimul timp și, ca atare, memorabil. Întîlniră numeroase perechi, băieți și fete, care se sărutau în plină stradă; se îmbrățișau, cîntau și iar se sărutau; se temu ca, la cine știe ce colț de stradă, să nu apară perechea de îndrăgostiți din cofetăria de lângă Velodrom. Mergea tremurînd, îl luă de braț pe Nelson — toți acești oameni erau cei pe care el nu reușise să-i distrugă, fiecare, probabil — gîndea în mîntea lui, dilatată și ea de spaimă — lipise etichete, fusese urmărit de el...

La Relu (de la Aurel) Mützel — era adunată toată familia, cu excepția tatălui, domnul Peter (Petre) Mützel, cunoscut angrosist de instalații sanitare (bideuri, W.C.-uri, băi, etc.) furnizor al Curții Regale; străbunicul său venise din Germania în România, cam pe vremea instalării lui Carol I de Hohenzollern, în această bransă de civilizație. (Palatele regale de la Cotroceni, Sinaia, Bran și Balcic aveau closete marca „Silvia“ — P. Mützel) Tatăl era plecat spre consult la o mare personalitate din anturajul monarhic. În jurul doamnei Teodorescu-Mützel, leșinată, erau strînși copiii — Sonia și Aurel, necăsătoriți, Lilly, fata mai mare, „luată“ de doctorul Ovidiu Burada, unul din marii oculiști ai capitalei și Cora, măritată cu Wünschel de la „Wagon Lits“. Ginerii erau în camera alăturată și, pentru a-și dovedi tăria sentimentală, jucau, tăcuți, table. Ca să nu facă zgomot, aruncau zarurile dintr-o ceșcuță pe masa plușată; rămînea doar un clinchet care, în nici un caz, nu deranja îndemnurile liniștitoare ale copiilor pentru trezirea mamei. Vladimir și Nelson — părăsiți repede de Relu, după ce le prezentă rudele — „chi-bițară“, în neștire, fără să comenteze nimic cu privire la viitor. Wünschel obosi pe la două noaptea, Vladimir se oferă să-i ia locul; oculistul admise, mulțumit că „mai sînt oameni rezistenți în casa asta“. De la primele zaruri, Vladimir hotărî :

— Dacă-l bat, nu-mi va mai fi frică și va fi bine... Avu un ghinion rar întîlnit; își îmbogăți vocabularul românesc cu cuvîntul : „gherlă“. Oculistul numea zarurile în șoaptă, în terminologia turcă : dubeș, epiec, etc. Dar mai mult de „gherlă“, Vladimir nu putu reține, înspăimîntata agitație interioară mărindu-se prin apariția unui fenomen necunoscut în viața lui pînă atunci : neșansa, „gherla“. La trei dimineța, domnul Mützel sosi și anunță grav, că „lucurile stau prost“. Doamna își revenise, dar leșină încă o dată. Sfîrșiră partida de table. Vladimir puse zarurile în buzunar. Bombardamentele germane le petrecu acolo, în Poenaru-Bordea; toți sperau, printre bufnituri și tunete, că „situația se va restabili“. Burada vru să reia partidele, soțul se opuse. Vladimir găsi o soluție între zaruri și bombardamente. Cînd bombardamentele scădeau în intensitate, miza astfel : „Dacă dau de trei ori la rînd cu soț, vor reîncepe... Dacă nu“... și arunca zarurile pe plușul mesei, de unul singur — toată lumea, inclusiv Nelson, roind în jurul doamnei Mützel. Zarurile se încăpățîneau în a-l neliniști; ore în șir nu-i dădeau nici o satisfacție, nici o rază de optimism; cînd bombardamentele reîncepeau, căuta între logica lor abracadabrantă și zaruri, un alt sens :

— La unul fără soț, două cu soț... Așa, vor ține !

În pofida pariurilor cu el însuși, teroarea hitleristă — în care se regăsea, foarte sublimată, vechea lui dorință de distrugere — nu dură. O noapte înainte de intrarea sovieticilor în capitală, Sonia Mützel plecă

spre graniță, în mașina unui tânăr regizor boulevardier ; volanul era încredințat unui ofițer german. Sonia îi rugă pe Nelson și Vladimir să-i explice lui Narsi, s-o ierte, dar nu putea face altfel... Leșinurile mamei se transformară într-o lungă letargie. Toți conduseră tânăra artistă pînă în vestibul, Vladimir rămase lângă doamna nemișcată, în dormitor, și-i luă ușor acul de aur de pe reverul capotului. În sfîrșit, familia se reîntoarse la căpățîiul îndureratei, domnul Mützel depunînd într-un colț, pe o sofa, două costume ofițerești germane și unul rusesc, — după cum întui Vladimir trăgîndu-se imediat într-acolo.

Întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste aruncă pe Vladimir în cea mai complicată experiență a vieții sale : lupta cu nenorocul. Nici una din experiențele precedente nu-i putea folosi : pompele funebre, detectivismul particular, desfrînarea, Siguranța, — toate se dovedeau neputincioase în înfrîngerea ideii teribile care i se înfipsea în minte din noaptea „tablelor“ cu Burada : tot ce va dori nu se va împlini. Dorințele-i cele mai mărunte vor fi împiedicate, *de neșansă*, să se realizeze. Nu un chip de mort, nu urmărirea sarcastică a unei legături extraconjugale, nu sticlele de șampanie în frumusețea și nimicnicia lor, și nici absurdul pur al femeii-bărbat decedată într-un curetaj — ci imaginea împotrivirii, minime și grandioase, a unor elemente necunoscute, independente de ființa ta, legate prin forța aceea numită nenoroc, iată ce începea să se contureze. În acest domeniu, Vladimir avea dreptate — însăși viziunea morții nu te poate ajuta la nimic. Popular vorbind, la moarte te poți uita, dar la nenoroc ba ! Dacă ar mai fi păstrat ceva din pornirile inițiale ale adolescenței, ar fi găsit aici cel mai fertil teren pentru jocul cu aventura, cu absurdul. Dar îmbătrînise de mult, pe nesimțite ticăloșiile omenеști îl uzaseră pînă la atrofierea totală a simțurilor tinere. Nu mai visa la aventură, la absurd, la construirea unui destin. Erau perspective prea îndepărtate, după cum departe, în urmă, rămăsese epoca lecturilor tulburătoare. Reacția lui fu imediată : furia oarbă încercată de superstiție împotriva acestui dușman apărut din senin.

Bucur (II)

Bucur nu făcu nici o introducere :

— Ai venit la țanc, tovarășe. Aveam nevoie de dumneata, mare nevoie. Ai citit, nu ? și-i indică „Sănătatea“, pagina treia.

— Nu, răspunse, prudent, Mihailopol, încercînd să mențină un echilibru față de febrilitatea cu care Bucur vroia să-l aducă în mijlocul unui vîrtej necunoscut.

— Păi ce-ai făcut de dimineață ? Un administrator al unui ziar comunist trebuie...

— Care administrator ?

— Dumneata ! Bucur trepida. De azi ne administrezi, nu știi ?

— De unde să știu ?

— Foarte rău. Un administrator trebuie să știe tot ce ține de ziar înaintea redactorului-șef... Izbucni într-un hohot de râs sănătos și reveni, mai rar, pe un ton mai liniștit :

— Te-ai speriat... Un administrator nu trebuie să se sperie. Dar așa-mi place să lucrez : cu oameni aruncați imediat în probleme. Altfel nu facem gazetărie...

— Ce gazetărie, tovarășe Bucur ? Ce probleme ? se apără, târăgănat, Anton.

— Te-am văzut ieri difuzînd „Flacăra“ noastră... mi-a plăcut. Ai suflet, ai cap, ții la ziar... Ce mai vrei ?

— Să vorbești deslușit...

— Deslușit : n-avem administrator. Căutam un utecist cu cap și imaginație. Te-am găsit. Am discutat cu Ciobanu, cu Paul și cu Staicu, toți de acord. De azi treci la noi...

— Habar n-am ce-i aia o administrație.

— Se învață !

— Ce fac cu Lemaitrul... cu instructorajul ?

— Auăleu, glumi Bucur, anunțînd o nouă accelerare a dialogului. Ți s-a urcat de acum la cap... Nu poți fi înlocuit, nu ? Nu mai avem instructori ? Dumnezeu ești singurul care poți instrui fabrici ?

— Și pentru administrator aș fi singurul ?

Bucur se prefăcu serios, luă și o secundă de tăcere înainte de a rosti o replică importantă, dar toată manevra fu simțită de Anton și această secundă „regizată“ prost, îl aduse definitiv de partea celuiilalt, tocmai pentru că-i simți farmecul și naivitatea :

— Îți spun, dar mi-e teamă că devii și mai încrezut...

Mihailopol se prefăcu și el covârșit de un asemenea viitor catastrofal, rosti grav :

— Spuneți-mi, nu voi deveni și mai încrezut...

— Bun — rupse jocul Bucur și bătu, muncitorește, cu palma în „Sănătatea“. Prima sarcină...

Prima sarcină era de o limpezime echivalentă cu un cer de primăvară : domnii de la „Sănătatea“ se lansaseră în apărarea marelui brutar Păsculescu. Un articol semnat S. Murnu („dracu să știe cine-i ăsta, un pseudonim... că i-am cules la viața mea pe toți apașii, pînă la Stelian Popescu și-napoi“...) se indigna că un șofer l-a bătut pe stăpînul „Franzelei de aur“.

— Crăciun. E acum la noi...

— Știu...

— Bravo, tovarășe administrator, așa-mi plăci !

Aseară, cînd „Sănătatea“ se „trăgea“, la „Franzela de aur“ a domnului Păsculescu s-a efectuat o descindere și s-au găsit ascunși 6000 de saci cu făină. Bucur fusese acolo cu echipa poliției economice. Articolul era deja în pagina întâia a „Flacării“ care apărea a doua zi. Era necesară o difuzare „fără precedent“ — în primul rînd la brutării... Clar ? „Scînteia“ oricum urma să ajute „Flacăra tineretului“ în această acțiune — dar „acum avem și noi o administrație și un administrator, așa că trebuie să arătăm partidului că merităm încrederea“. Lui Anton îi plăcu cum îl mobilizează Bucur, cu cîtă ușurință și încredere îi pune răspunderile pe umeri, hotărît într-adevăr să-l arunce cît mai adînc și mai repede în „probleme“.

Mia apăru și-l anunță pe Bucur că a venit un puști de la „Franzela de aur“ care zice c-a fost chemat...

— A, tovarășul Dridea — sări redactorul-șef și străbătu biroul repede în întâmpinarea oaspetelui. Mia se dădu deoparte, surizînd cumințe și-i făcu loc tovarășului Dridea care intră, în pantaloni scurți, cu picioarele roșii de frig, dar cu un fular petrecut la gît. Bucur vru să-l prezinte pe ucenic lui Mihailopol, dar Anton, în locul politeții clasice în asemenea momente, îl întrebă aspru :

— Ai venit ? Unde mi-ai umblat ?

— Aseară am venit... șopti respectuos, Dridea. Am picat tocmai la descindere... întrebă-l pe tovarășul redactor-șef... ridică glasul.

— Și pe ăsta îl cunoști ? remarcă, mulțumit, Bucur.

— De două zile te așteptăm... Unde ai fost ? își făcu datoria de instructor, Mihailopol, fără să cadă în umorul noului său șef.

Dridea întoarse puțin capul, să vadă dacă Mia mai e în cameră. Nu putea, adică, discuta în fața unei femei... Mia observă gestul și închise ușa, cu un suris și mai larg pe chipul ei uscat.

Dridea scoase din buzunar repede cîteva foi făcute sul și le desfășură, cu palmele roșii, pe birou, peste „Sănătatea“. Erau șase caricaturi în care desenul încă pueril dădea efecte pline de farmec : toate îl vizau pe Păsculescu care, în contradicție cu adevărul vieții, apărea totdeauna sașiu și cu mustăți lungi, răsucite în sus, ca la marii grofi — enigmatică reminiscență a cine știe cărei lecturi...

— Că are mustățile așa, înțeleg... — remarcă Anton, impresionat de aplecarea spre humor a ucenicului. Dar de ce-i sașiu ?

— Păi... adevărul l-a lovit în cap și i-a amestecat privirea... explică, serios, Dridea, viziunea sa.

Poantele nu erau însă prea strălucite, dar la caricatura „făcută chiar aseară, după descindere“, proza de sub desen avea haz : Păsculescu, în magazia unei închisori, — rafturile, văzute exact ca acelea din magazia lui Niculescu erau pline cu „costume“ dungate alb-negru — stătea în fața unei oglinzi, cu un croitor alături, care-i făcea proba noii sale îmbrăcăminți, din aceeași „stofă“ în linii alb-negre.

„Croitorul : Nu vă strînge la umeri ?

Păsculescu : Nu ; pantalonii sînt cam scurți...“

Într-adevăr, manșetele pantalonilor lăsau să se vadă o pereche de cătușe îngrijit desenată. Desigur, nu era vorba de publicare, căci „intriga“ caricaturii se născuse dintr-o întâmplare prea personală... Dridea întrebă cu convingere :

— Cînd o publicați ? La asta țin cel mai mult...

— Dac-o vede Păsculescu, te dă afară... opiniă, ca să-l incite, Bucur.

— Și ce ? Nu mă tem de patronat...

„Cei doi oameni mari“ rîseră sincer. Dridea înțelese :

— Am și niște versuri...

— Vorbește cu tovarășul Nicolau, pentru poezii. Dar mai vrem caricaturi, tovarășe Dridea...

Bucur începu să-i explice ucenicului arta caricaturii : puterea ei de generalizare, contrastul dintre esență și aparență, — în cuvinte foarte accesibile. Mihailopol urmărea pe redactorul-șef cu o plăcere din ce în ce mai mare, ridicîndu-și, desigur, pantalonii cu coatele, și încă foarte

des. Ajunsesse clipa să asculte o lecție despre caricatură, în redacția unui ziar comunist, la lumina zilei, în timp ce mașinile, în tipografie, culegeau articole comuniste, iar noaptea le vor imprima... Iar difuzarea ziarelor noastre e în sarcina lui și asta nu mai e un secret, ci o bucurie care poate fi rostită (de aici, din redacție, cu geamurile deschise deasupra Bucureștiului), fără teamă, întregii lumi.

— Vasăzică, astea nu sînt bune! conchise Dridea, pe marginea lecției lui Bucur; se întristă.

— Hai cu mine, Dridea... hai că avem treabă... spuse transportat, Anton. Și scurt, către Bucur: Pentru difuzare... Bucur aprobă, dintr-o privire.

Cînd ieșiră, Bucur dădu de o parte „Sănătatea“, grabnic — să nu piardă jumătatea de oră afectată în fiecare dimineață limbii lui Corneille — scoase din birou cartea profesorului Candrea pentru clasa II-a de liceu și răspunse, în scris, într-un caiet de dictando la prima întrebare de la sfîrșitul fabulei lui La Fontaine — „La laitière et le pot au lait“ :

„Où se dirigeait la laitière avec son pot au lait?“

Sună telefonul. Era Ciobanu; dorea — din cauza unei ședințe la orele patru la U.T.S. — să amîne ședința de constituire a celulei U.T.C. de la redacție pentru orele șase în loc de cinci... Bucur fu de acord și o chemă pe Mia să comunice tovarășilor schimbarea orei.

Ciobanu sosi, la ora fixată, obosit, nervos. Pînă începu ședința (ii așteptau pe Nicolau și Crăciun, plecați de dimineață la Ploiești, la uzinele de armament „Mărgineanca“, conform unei rapide indicații telefonice de la C.C.) — Ciobanu îi mărturisii redactorului-șef cauza indispoziției sale :

— Dom'le, apar niște tipi la U.T.S., că ți se face rău... Niște mutre, niște idei — și trebuie să discuți cu ei... De unde-i scot? Și-i promovează cît ai bate din palme: azi vin în organizație, seara își dau cu părerea... Și să auzi expresii — „democrație“, „libertate socială“... Muncitorii se dau deoparte și-i lasă peăștia cu papagal... Azi mi-a dat o lecție de „democrație“, un tip, elegant, dat în briantină, pe care, să mor dacă nu l-am văzut odată la liberali... Că nu trebuie să constringem convingerile tineretului muncitor... să-i lăsăm să vină spontan pe platformă... Trăznea a apă de colonie franțuzească, de-mi venea să-l arunc într-un W.C. de ăla, de cămin de ucenici... Uite cu cine trebuie să discutăm despre convingerile tineretului muncitoresc...

Mihailopol intră, împreună cu Mia, plin de vioiciune, mestecînd o coajă de piine; Ciobanu îi ținu o clipă mîna într-a sa și-l privi amuzat :

— Te văzuși și administrator... unde-s zilele cînd tremurai pentru cîtiva „fluturași“?

— N-am tremurat niciodată, tovarășe Ciobanu — se apără Anton.

— Adio memorie! Trăiască libertatea, nu? îl ațîță Ciobanu.

Anton se șterse pe gură, înghițînd în sec. Erau ironiile cele mai plăcute; ironiile fertile, cele care nu fac decît să consolideze ceea ce e puternic în om.

— Adevărat — îl atacă și Bucur. Nu are memorie. Pe mine nu m-a recunoscut, deși noaptea de 23 August am făcut-o împreună... Nu știu ce-o să ne facem cu un administrator fără memorie...

— V-am recunoscut, se despresură Anton, dar n-am vrut să intru cu „pile“... Ați fost primul om pe care l-am văzut beat fără să bea vin...

Riseră cu toții, creind acea atmosferă aparent destinsă, folosită deseori de oamenii încercați pentru protejarea unui eveniment emoționant, a cărui frumusețe o trăiesc încordați și lucizi, înăuntrul lor.

Apăru și Avasilichioaiei anunțind gîfîind că tovarășul Nicolau și Crăciun sînt jos, la garaj, și în cinci minute vor fi sus... „Bandiții“ trăsese după ei la ieșirea din uzină, au spart geamurile „Fordului“, au atins și caroseria, dar nu-i grav. Țăndările de sticlă l-au zgîriat pe Nicolau, ușor, floare la ureche... Il pansează Crăciun... Tînărul, în acea exaltare de eroism juvenil, totdeauna simpatică, căuta să sfideze cît mai vizibil pericolele, apelînd la clasică diminuare a urmărilor lor, dar Bucur se aplecă spre Ciobanu și-i șopti :

— Trebuie vorbit la C.C. să primim cîteva revolve... măcar pentru drumurile cu mașina.

Ciobanu aprobă.

Însfîrșit Nicolau și Crăciun apărură și cerură scuze pentru întîrziere, dînd mîna cu toți.

— Ce s-a întîmplat ? întrebă Bucur.

— Nimic — spuse doctorul. Cîteva zgîrieturi... Avem o moțiune tare de la „Mărgineanca“... Trebuie să intre în numărul ăsta...

— Vorbim după aceea. Tovarășul Ciobanu din partea C.C.-ului are cuvîntul.

Ciobanu tresări și își luă ochii de la Crăciun ; fu foarte concis în idei. Esența lor consta în necesitatea ca noua celulă — „chiar atît de puțin numeroasă“ (și ca de obicei, cu ajutorul fiecărui deget de la mîna dreaptă, numi cîte un membru al celelei, exact cinci !) — să asigure îndeplinirea angajamentului luat în fața partidului, în primul număr al „Flăcării tineretului“. Reaminti solemn, pe dinafară : „Ziarul tuturor forțelor tineretului, alături de întregul popor, pentru o Romînie liberă, independentă și democratică.“ Și, ca de obicei, strînse degetele într-un pumn cu care marcă fiecare cuvînt din finalul propozițiunii. Propuse ca secretar — nimeni nu mișcă — pe tovarășa Mia Vanghele. Nu avu nimeni nici o obiecție ; ridicară mîinile, privindu-i fața ei lungă și uscată împurpurată feciorelnic. Ea rămase fixată pe palma bandajată a lui Nicolau, ridicată odată cu celelalte. După vot, Bucur luă cuvîntul și ceru tuturor eforturi — „pînă la uitarea de sine“ — pentru a putea face față sarcinilor, la nivelul grijii partidului pentru U.T.C. Nu spuse mai mult ; adevărul și emoția încăpeau în această singură expresie : „pînă la uitarea de sine“ și orice comentariu în plus ar fi dus la acele momente penibile cînd se exprimă mai mult decît totul (pe care luptătorii inteligenți și sensibili le resimt la fel de dureros ca și marii artiști). În picioare, privindu-se unii pe alții, cîntară încet, cu accente apăsate, „Internaționala“.

Magellan îi apăru, fulgerător, în anticamera unui cabinet al Prefecturii.

Dimineața, devreme, citi în biroul său de la redacție presa, de la „Dreptatea“ ocoșă pînă la senzațional-umilul „Tempo“ (cu toate rubricile lui stafidite : furt, răpiri, sfaturi matrimoniale, sinucideri și astronomie.) La orele nouă fără ceva, sări ca ars, — la nouă urma să fie

la prefectură; dădu indicații Miei ca Fordul să aștepte la zece și un sfert în fața intrării din Beldiman. La 11, după calculul lui febril, trebuia să fie acasă în Giulești, să-și ia cele două geamantane cu lucruri; unul cu haine, altul cu cărți și „să zboare“ în strada Agricultori ca să ia în primire o cameră din noul apartament al lui Berlovan, repartizat acestuia, cine știe cum, printr-un ordin expres al Internelor. Un apartament rămas intact, „fără să se fi mișcat un scaun“, lăsat așa de un specialist german în căi ferate, fugit din țară imediat după evenimentele din august. Berlovan — fostul „paznic“ al închisorii, care răspunsese în '42 de evadarea din dubă, pe drumul acela de munte — îl chemase cu o zi înainte de la C.C., unde lucra în secția administrativă și-i propuse fără introducere:

— Mi-ai spus că stai prost... ai o cameră separată, cu birou, bibliotecă, a lăsat și cearceafuri... nu trebuie decât să te aduci pe tine... n-o să te bată nimeni la cap... puștoaicele mele, după ce fac curat în casă, fug la U.T.C.... sporovăia Berlovan în aparat și Bucur asculta cu plăcere cum omul acesta care *atunci* „numai a tată nu arăta“, cu mustăcioară à la Hitler și greoi la minte, se lansează în elogierea celor două gemene ale sale, cele mai mici uteciste, atât ca vîrstă, cît și ca statură; „două piticuțe“, zicea: 1,40 la 14 ani! Dar le cunoștea tot U.T.C.-ul, „fără ele nu se jucau scenetele agitatorice în uzine și la sate!“

— Spune-mi, tovarășe Berlovan — îl întrerupsese Bucur, amuzat — cum făceai să apari atât de antipatic, pe atunci?

— Ce antipatic? rîse Berlovan. Mă superi. Țelul meu nu era să apar antipatic, ci idiot! E o tehnică întregă, n-am de ce s-o mai împărtășesc. Da' spune drept, nu am reușit?

— Miine la 11, sînt la tine. Agricultori 16... tăiă, în sfîrșit, scurt, poate prea scurt, discuția.

La Prefectură, în cabinetul generalului Manolescu, după ce-și preciză funcția, ceru să fie introdus la comandant. „În ce chestiune?“ se holbară cei trei comisari din anticameră, luați prin surprindere; înțelese imediat că mișcarea lui nu trebuie să piardă nimic din caracterul ei expeditiv: „În chestiunea eliberării unui grup de 85 de arestați pentru a-și petrece acasă noaptea sfinților Mihai și Gavril“. (Își înfrîna greu ironia.) Cei trei se priviră, clipind sincron, șușotiră cap la cap, unul dintre ei dispăru, ceilalți doi îl invitară „să ia loc și s-aștepte“; îi indicară să se așeze pe un scaun aflat sub portretul Reginei Mame; se așeză și timp de un minut, două, privi, cu gîtul strîmbat, chipul reginei, plasat deasupra sa. Cei doi — într-un elan comun — îi oferiră „presa de dimineață“. Îi era limpede „că-l vor sabota“ și-l vor lăsa să aștepte, pînă-și va pierde răbdarea. Dar el nu avea de ce să-și piardă răbdarea, pentru că „mișcarea“ lor se întorcea — cu fiecare minut de așteptare — împotriva lor: cu cît îi prelungeau așteptarea, cu atît recunoșteau acuzația și dificultatea de a-i oferi explicații. Iar a nega acum, după ce-i oferiră și „presa“, era prea tîrziu; atacul prin surprindere reușise; urma să-l consolideze în tăcere; aceste minute, aparent goale pentru ei, aveau în interior un suc dulce, plăcut, care trebuia savurat încet, încet. (Și ca o revanșă neașteptată, asupra lungilor clipe din închisoare, unde deprinsese obiceiul acesta — al contemplării încordate, „în gol“.) Pîndea fiecare sunet, fiecare mișcare; totul se dilata: urmări pluşul de pe

ușa capitonată care reținea orice zgomot de afară, de pe coridor; în dreptul clantei, plușul avea o gaură, ca ars cu țigara. Galoanele comisarului din dreapta erau cenușii. Scaunul pe care ședea avea un picior subred. De dincolo, de le general, nu se auzea niciun zgomot. Celălalt comisar avea urechile clăpăuge și-l privea mereu, pe furiș, pe sub sprâncene. Pentru a mări savoarea clipei, mai aruncă o bombă — de mic tonaj:

— Domnilor, nu trebuie să vă simțiți... nu știu cum. Vreau numai să verific dacă se îndeplinește promisiunea domnului general... (Cei doi ridicară capetele, deodată, timp — ca și cum le-ar fi cerut: „Sus mâinile!“ și ei, înfricoșați, ar fi executat comanda.) Domnul general a declarat presei că arestații din Prefectură vor fi tratați conform rafinamentului lor... nu? Asta-i tot ce vreau să verific... și, plăcut impresionat de turnura frazei sale, își puse ușor piciorul drept peste cel stâng (atent, instinctiv, să nu-și deranjeze dunga pantalonilor, călcați recent de Vasilica).

Cu o mișcare bruscă, deschise primul ziar din teancul oferit — același „Tempo“... Nu citea nimic: asculta, în liniștea anticamerei, tăcerea lor, neputința de a-i răspunde, de a se apăra; lăsă această clipă să curgă lent, cât mai lent, încântat — ca pe front, când după ce ai scos din luptă un cuib de mitraliere, te lași furat de pacea vremelnică a cîmpului de bătălie, legănat de iluzia păcii definitive. (Pe pagina întâia — literele unui titlu „cules“ tipător: „Banditismele șoferilor și birjarilor“. Un subtitlu în corpul „materiei“: „Și birjarii își fac de cap!“ Le urmări mecanic și întoarse pagina.) Dar în prelungirea acestei clipe minunate, surprinse în auz, un sunet neliniștitor: prăvălirea, parcă, a unor pietroaie uruind, departe, în liniștea unui munte încremenit într-un amurg de toamnă. („Sfaturile Leliei“... „Azi, la Băneasa — Trap...“ — titlurile se citeau singure.) În încordarea întregii sale ființe — de ciută, veșnic la pîndă — își aminti fulgerător de apariția aceluși sunet — acoperit, aici, în anticameră, de scărpinatul violent al unuia din comisari, aplecat să găsească sub pantalon un purice, probabil. (Ii vedea, peste marginea ziarului, șireturile albe ale izmenelor.) Își aminti de întâlnirea cu Cană, în pădure, după evadarea din dubă: îmbrățișați sub mantaua aruncată pe umeri de Berlovan, auziră cum din munte, în mare tăină, se desprind bolovani, rostogolindu-se. În seninătatea coborîta din această fidelitate a memoriei, i se înfățișă, deodată, sub priviri, următorul text „cules“ în „16 cristale“: „...simplă haină de casă, pantaloni negri și o femeie în vîrstă de 30—35 de ani, șatenă, în rochie de voal, pantofi de lac, doi negi mari, negri, pe șoldul drept. Rudele, prietenii...“ Într-un galop vizual, sări la prima frază a textului: „Institutul medico-legal anunță că azi noapte au fost aduse două cadavre“..., apoi închise ochii și Magellan îi apăru imediat, conform imaginii triviale a anunțului mortuar. Memoria, de data aceasta, nu-i fu numai credincioasă, ci și încăpățînată și nu vroia să se despartă de această imagine, atîta timp neatinsă, nevăzută. Obiectele din jur i se păreau mai nete decît înainte — fixa, de pildă, șireturile albe ale izmenei peste care se ridicase cracul drept al pantalonului, trecea și izbutea să se prindă de plușul găurit al ușii, etc. — dar, ca în suprainpresiunile dintr-un film, în fracțiunea următoare de secundă, Magellan, redusă exact la ceea ce observaseră ei, acolo, dezbrăcîndu-i rochia de voal, acoperea totul. Era obscen, și

mai ales umilitor. (Umilitor — după o clipă de triumf ! Cea mai amară dintre umiliri.) Comisarul plecat „să-l anunțe“ — se întoarse aferat și-i comunică, pe un ton superior (sau așa i se păru lui) că „domnul general îl invită pentru orele prînzului cînd va avea mai multe precizări asupra insubordonării unor subordonați“... Bucur nu reținu decît „ora prînzului“ și avu puterea să murmure :

— Bun, voi fi aici la prînz !..

Vru să iasă, dar în clipa aceea, în ușa, apăru o doamnă, însoțită de un sergent, care-i baricadară ieșirea ; o privi exact cum privise titlurile „Tempo“-ului, pînă la citirea anunțului : constată că poartă o haină de astrahan, iar mîinile le ținea într-un manșon negru mînjit cu sînge, paralel cu fermoarul :

— Domnilor — spuse ea rîspicat, făcînd un prim pas în anticameră și rămînînd cu umărul drept mai sus decît cel stîng — domnilor, de trei ore caut să mă adresez cuiva... e un haos la dumneavoastră... dumnealui — și cuprinse, spasmodic, mîna sergentului, postat solemn lîngă ea — e primul bărbat drăguț...

— Zice că l-a omorît pe domnul Cezar Murnu... — replică militărește sergentul, luînd în consecință poziția de „drepti“.

— Ce ? sări înspăimîntat comisarul care se căutase de purici.

Bucur, profitînd de înaintarea celor doi, ieși amețit pe coridor, se aruncă pe bancheta mașinii și, dumnezeu știe cum, se ținu drept și nu se întinse, cum îi cerea rana adîncă (poate hemoragia) pe care o simțea sîngerînd în el. Nici un dumnezeu : era instinctul de conservare care-i spunea, fără glas, că trebuie să se țină drept, să nu se frîngă ; se observă ridicînd mîinile de pe abdomen (unde i se părea că e rănit) și încrucișîndu-le la piept — gestul lui reflex cînd se încredința Rațiunii, soarelui ei negru ca sîngele unei hemoragii interne. Închise ochii și lupta începu, o luptă lungă desfășurată în spațiul cîtorva minute și cîtorva secunde.

Mai întîi, avu de învins trivialitatea cu care venise încărcată imaginea lui Magellan. Ar fi fost foarte bine să învingă acest prim obstacol (superficial, e drept). Nu reuși și nici nu gîndi prea departe, căci același instinct de conservare îi cerea să nu-și risipească gîndurile în bătălii superficiale, — așa cum se cere uneori, pe front, să faci economie de muniție. (Dacă ar fi gîndit mai departe, aruncîndu-se în urmărirea trivialității, pas cu pas, — ar fi obținut o primă izbîndă, însă ușoară, superficială, pe măsura obstacolului. Ar fi constatat că trivialitatea — nu pornografia — e un fenomen adiacent, de foarte multe ori inerent în nașterea durerilor sufletești, după cum boli grave de plămîni încep însoțite de guturaiuri enervante. Trivialitatea, chiar cea mai brutală, nu trebuie să ne sperie în momentul apariției suferinței, suferința omenească rareori se poate dispensa de ea, așa cum un Institut medico-legal trebuie să dea semnalmentele cadavrelor sale ; suferința nu se confundă cu trivialitatea și cu atît mai puțin se poate epuiza prin consumul ei. De aceea, lozinca multor umaniști bine intenționați care vor să înalțe omul proclamînd : „suferința e trivială, omul deci nu e făcut pentru suferință“, nu are eficiență, nu rezolvă mai nimic. În al doilea rînd, în cazul unor oameni curați, integri — mult mai mulți decît ne închipuim — forța cu care urăsc urîtul vieții și-l reprimă, naște din partea acestuia o contracțiune de o putere egală, sentimentul reprimat te urmărește

perseverent și te lovește, ca un om care se răzbună pe alt om. Așa se explică de ce, să zicem, un mare scriitor satiric, stigmatizând ca nimeni altul sentimentalismul cretin, lipsit de vrajă, al spiritului mic-burghez, a trebuit să treacă prin cea mai banală melodramă, spre bucuria foarte multor proști care, rîzînd acum mai mult de el decît de comediile lui, observau satisfăcuți că „tocmai lui i se întîmplase așa ceva“... Răzburările sentimentului reprimat nu nasc în mințile proștilor mai mult decît acest raport „fatalist“ : „tocmai lui, ha, ha“ — cînd de fapt nu e vorba de nici o fatalitate ci de o luptă corp la corp din marea încregătură de lupte care cresc din arborele vieții. Și tocmai lui Bucur, tocmai lui care nu putea suporta nici cea mai simplă anecdotă „cu unul care agață pe stradă una...“, tocmai lui i se „întîmplase“...)

„Nu, nu aveau cum face altfel... trebuia să-i dea semnalmente“... se gîndi, concesiv, pentru a ocoli cu cît mai puține dureri primul obstacol. (Același instinct de conservare avea grija și de cheltuirea cît de cît eficientă a durerii, nu numai a gîndurilor). Dar această mișcare nu-l ajută de loc : dacă acestea au fost semnalmente, înseamnă că au dezbrăcat-o, că au privit-o, că au întors-o, cu mîinile, pe o parte și pe alta, ca să vadă ce are această femeie, deosebit... S-au oprit la acești negi în urma unei aprecieri, comparîndu-i șoldul cu sîinii, genunchii cu umerii, urmărindu-i liniile corpului, s-au oprit pe șold, fiindcă... Gelozia era proaspătă, viguroasă — nu trecuse nici o zi, nici o seară de la ultima lor îmbrățișare ; dimineața, exact azi dimineața, plecase de acasă acoperind-o cu plapuma, ca de obicei, căci ea se dezvelea în timpul somnului și el trebuia s-o învelească ; nu din pudoare puritană : ea dormea în brațele lui fără cămașă de noapte, dar dacă ar fi lăsat-o dimineața, dezvelită, cine știe prin ce „măgărie“, vreun vecin ar fi putut s-o vadă, privind în cameră... Ori, acest amănunt precis — atît de precis încît sub pleoape îi apăru scena întregă a plecării lui de acasă : ridică plapuma, un curent ușor de aer o înfiora și ea singură se strîngea în brațe, cerînd, printr-un mormăit să fie învelită ; el o acopera pînă la bărbie, lăsîndu-i afară piciorul, o săruta pe călcîii, apoi întîndea plapuma și peste picior — acest amănunt al lor dovedea că n-o învelise bine, „probabil uitase“, sau mai exact : „nu avusese grijă de ea“, cum îi plăcea ei să-l cicălească. Strînse bine pleoapele, — și-i văzu în jurul ei, îngrămădiți în jurul ei, libidinoși, încîntați de limpezimea cu care apăreau negii sub voal. „Pentru că o femeie, chiar moartă, continuă să placă bărbaților, mai ales cînd e goală... sau în rochie de voal și se vede totul“... Dar, imediat, în virtutea vechiului mecanism bărbătesc — nesuferit ei — încercă să se disculpe și găsi, fulgerător : „De ce purta o rochie de voal ?“ Ea știa foarte bine că lui nu-i plac rochiile de voal, — prea transparente, după părerea lui, prea indecente... „Nici nu-i de mirare — raționă, desigur mai liniștit, avînd o justificare — că pentru o femeie în rochie de voal au găsit asemenea semnalmente... Nici n-a fost nevoie s-o dezbrace... Și cînd i-am spus...“ Bine, dar Magellan îi jurase că „n-o să pună rochie de voal pe ea“... Cînd discutaseră cum va fi la căsătoria lor ; ea dorea rochie de voal, el protestase, ea încercă să-i arate rîzînd, cu mimica ei, ce se pune sub rochia de voal „ca să nu se vadă nimic...“ Singura lui concesie — seara, culcîndu-se — fusese admiterea la Ofițerul stării civile a rochiei pregătite pentru filmul cu Tony Bulandra. Atunci, plîngînd, în întuneric, deodată îi promise încet, în șoaptă, că „ea nu va face

niciodată nimic care să-i amintească lui, că ea, înainte... El îi acoperise gura cu palma — și acum, în mașină, instinctiv, strînse pumnul drept, căutînd să înfrîngă durerea instantanee cu imaginea. Magellan avea trei rochii (le vedea precis, în dulap — lângă hainele lui) toate trei de stofă : una verde, în care „o luase“, cu toate petele bucătăriei, cea pe care îi arăta — strîngînd-o pe șold, — cu cît a slăbit... Alta albastră, pentru filmul cu Toni Bulandra, a treia... Nu, „cît timp fusese cu el, Magellan nu-și cumpăraseră nici o rochie de voal“ — și abia acum, gîndind aceasta, lovindu-se deodată de acest : „cît timp“; gîndind asupra unei rochii și nu la trupul ei, surprinse distanța dintre ei doi, golul celor 8 ani cu care se jucase — cîteva secunde, inadmisibil ! — pradă unei iluzii ; se simți îngenunchiat și prins într-o cursă ; era, probabil, punctul maxim al durerii — reușise să se înșele cu propriile-i iluzii ; și mai mult : se ameteșe, se pierduse într-o căldură artificială de a cărei stupiditate „nu-și dăduse seama“. Nu admitea „să nu-și dea seama“ ; nu accepta jocurile acestea, pomenile vieții „pentru cîteva secunde“, îl dezgustau himerele trăite prea intens, pînă la pierderea minții, a terenului de sub picioare. Pierderea minții — îl îngrețoșa. Nu avea timp să analizeze, să despartă efectele geloziei de cele ale spaimii trezite de Institutul medico-legal ; întreaga-i ființă se cabră pentru o replică pe măsura umilinții la care fusese supus. Deschise ochii, înșfîrșit, și văzu drept în fața mașinii, peste parapetul Dimboviței, peste tramvaie, frontispiciul cu litere negre : „Institutul Medico-Legal“ (deși era mult mai departe decît credea el).

Ea nu era acolo. Ea nu era acolo, chiar dacă semnalmente corespundeau. Ea nu era acolo, cum credeau ei, fiindcă ea nu murise cum credeau ei, dezbrăcînd-o, sau doar privind-o prin rochia de voal... *Fiindcă ea nu purta rochie de voal.* Cît timp fusese cu el, ea nu avusese rochie de voal, iar după aceea, îi jurase că nu va purta rochie de voal. Deci femeia de acolo nu era Magellan. Deci, nu avea de ce să se ducă s-o vadă... Iar dacă era ea, într-o rochie de voal... adică o femeie care uitase de el și-și călcase jurămîntul, nu-l mai interesa, și nu mai avea ce afla despre ea. Dar nu era ea, fiindcă Magellan murise cum stabilise el (de cîteva ori) în mintea lui, neîntrebînd niciodată, nimic, nicăieri ; pentru că nu mai avea nevoie de vreo confirmare a ceea ce mintea lui vedea foarte limpede : Magellan pierise — nu în același timp, ci rînd pe rînd, la distanță de luni de zile — împreună cu pădurarul, cu fata aceea care cînta toată ziua la pian. Și cu tatăl acelei fete... Pieriseră pentru că nu-l trădaseră la timpul potrivit, și nu-l trădaseră pentru că el, „cu puterea lui de convingere“, îi făcuse să creadă în el, să-l apere și să nu-l trădeze. Fuseseră gazați sau împușcați, fără să-l blesteme, fără să le pară rău de ceea ce făcuseră pentru el ; părîndu-le rău, l-ar fi trădat. Iar el, la rîndul lui, nu-i trăda și le apăra singura imagine adevărată lăsată de ei lumii — imaginea lor în el. Fuseseră gazați sau împușcați (cum ? de ce ? amănuntele nu aveau greutate) și ar fi trebuit să-i caute doar în norii de pe cer sau sub primele arături făcute în pămîntul gropilor comune...

Coborîndu-și cu un milimetru privirea care fixa morga, observă în oglinda mașinii fizionomia extrem de speriată a lui Crăciun : jocul ochilor, în jos, spre volan, în sus, spre oglindă, în căutarea chipului lui. Ridicînd din nou privirea spre morgă — „mergem acolo,

dar nu am ce căuta acolo... ești laș ! ți-e teamă că ai s-o găsești... nu, ținpotrivă, acesta e singurul curaj : să impui tuturor, și ție însuși, ceea ce crezi... ceea ce vrei ! Magellan nu e acolo... ai putea fi rezonabil, să intri măcar, și să te uiți"... — constată însă că printr-un joc al perspectivei, oglinda lui Crăciun, cu toată panica feței, se proiecta exact pe frontispiciul clădirii cenușii, care se apropia ; se apropia, aducându-i nu imaginea lui Magellan, moartă, ci un clipit nervos al genelor, de copil speriat, combinat cu ridurile din jurul ochilor, câteva prelungite pînă pe pomeți, de om care îmbătrînește, acum, privindu-l ; o clipă, se întîlniră în oglindă. Crăciun încercă să suridă, dar fața-i rămase la cumpăna dintre spaimă și liniște, dintre cunoscut și necunoscut. Bucur avu o senzație unică : că de el depindea lumina de pe fața unui om, că urma să decidă asupra unei mișcări imperceptibile a vieții, infinit mai complicată decît ceea ce-i cerea Institutul medico-legal (căci urma să decidă cum să trăiască un om viu o clipă, o singură clipă a vieții sale, nu cum se pierduse un alt om în eternitate).

Niciodată, lumea — chip tînăr care nu știa, deocamdată ce să facă : să ridă sau să se întunece, să plîngă sau să îmbătrînească — nu aruncase un asemenea reflex de lumină stranie și fundamentală — de soare negru — asupra răspunderilor sale de comunist.

— Întoarce ! îi spuse încet lui Crăciun ; durerile geloziei, ale iluziei, ale certitudinii în dragoste și moarte se topiră într-un efort, mai exact : în icnetul dinaintea eforturilor decisive, cînd ai de ridicat pe umeri soarele acela negru, pe care numai oamenii cei mai puternici pot să-l rupă din soare și să-l pună în cîrcă ; ridică imensa greutate, repetîndu-i în șoaptă „să întoarcă și să-l ducă acasă...”

— Asta-i cu totul altceva... replică tînărul, și aceste cuvinte ale lui, această glumă dintotdeauna a lui Bucur, căruia Crăciun vroia să-i redea pînă și intonația cunoscută rămase în el, ca sunetul stăruitor și monocord care anunța sfîrșitul alarmelor : „Asta-i cu totul altceva... Asta-i cu totul altceva”. Nu exista decît o singură condiție, simplă și atotcuprinzătoare, pentru ca acest efort — al responsabilității de comunist — să nu-i pară zadarnic, neomenesc și dificil. (Vanitatea, în această clipă, ar fi fost o auto-provocare pentru a cădea mai ușor în labele trivialității). O singură condiție : „oamenii lui” să-l iubească, iar el — prin tot ce făcea, prin tot ce reflecta în oglinzile sufletelor lor — să merite a hotărî luminile imperceptibile de pe fețele lor. Atît.

Memoria adolescenților

— evocări 1944 —

de **Nina Cassian**

Utecistului Sandu Pitaru

*Era o primăvară secetoasă, amețită de cruzime
cu străzi decăzute sub pași invadatori,
în cofetării, prăjituri cu margarină și miere,
pipernicite, uscate, fără culori,
și pâine puțină și carne deloc, și Dimbovița
curgînd ca mînjitul sînge al unei jivine,
și haosul cerului, și ordinea noastră ilegală,
și tot ce se-ntîmpla, paralel, între mine și tine...
O, sfîrșit timpuriu al adolescenților !
Prietenii mei, șuvițe cărunte și frunți încordate,
învățînd de pe-atunci principalele silabe-ale vieții :
pa-ce, răz-boi, iu-bi-re, foa-me, drep-ta-te...*

*Era o primăvară cu cerul palid la amiază,
cu nopți opace, sfișiate de țipete, și înstelate,
cu albe inscripții de cretă-n cartiere industriale
— și mîinile mele foșnînd între mîinile tale ;
și arta ascunsă în mine ca și cum încercam
să-mpăturesc un arc de triumf în portofel ;
și noblețea răspunderii noastre, și idealul înalt
care ne lungea trupurile și ideile către el...
Da, creșteam frumos în celula vremii aceleia,
noi, insubordonații, urmăriții, executații ;
certitudinea noastră dilata anotîmpul pe străzi,
respirația noastră anunța viitoarele-ovații.*

*Atunci căzură primele bombe-n oraș.
Căzu zidul din față al caselor, cel cu ferestre,
și apărură odăile goale,-n dezordine,*

și-n mijlocul lor, desfăcută impudic, lada de zestre ;
și rochii și cărți și leagăne, suspendate
la etaje, ca-ntr-o moarte cu rafturi, și-un negru
chenar de durere-mbrăcînd panorama cetății,
și-o populație-ntreagă schimbată-n cortegiul funebru.

O uriașă elice se rotea peste-oraș ;
era un duh al distrugerii, un văzduh vibrator
— dar noi încercam să oprim absurda rotație
și să pregătim, în alt aer, un altfel de zbor.
Pentru prelungul cortegiu funebru de generații,
lupta de Partid, și cu el, noi, ucenicii lui ;

Partidul, cu braț de bărbat și cu braț de femeie,
Partidul, cu ochii albaștri și verzi și căprui,
Partidul, cu degete arse de răsuflarea metalelor,
Partidul, cu degete arse de-acizi și cerneală,
Partidul, acordînd în mîini ciocanul cu secera,
Partidul, ținînd lîngă frunte o carte genială...

Vai, cercurile reci ale elicei răneau
adolescentul april. În casele sparte,
locuia vîntul orfan și fără urmași
— și așa am învățat și silabele : moar-te.

O, în cîntec m-aș fi dus
ca o pasăre pe vînt.
Nu puteam ajunge sus,
nici pleca de la pămînt.

O povară, o rumoare,
o răspundere, un jînd,
pe aripa mea de-argint
apăsau, cerînd să zboare.

Fi-vei gata, trup subțire,
să cedezi terestrul mal
pentru triplul salt vital
— artă, luptă și iubire ?

(Simțeam că toate gesturile mele aveau, la capăt, arta.
Dă, trebuia să fac dovada a ceea ce am trăit,
să las semnul dinților mei pe umărul frumos al materiei,
— semn de patimă și semn de putere ;
să las urma sîngelui meu în marea cea mare,
o deltă cu un braț de poezie și unul de muzică
și încă alte brațe avide și iscoditoare.
Desfăceam spectrul solar în rîuri separate
ca să le fac apoi să curgă în delta unui soare nou.

Trebuia să fiu o ploaie de gesturi
de pe urma căreia cresc statui,
o cascadă de semințe, un brîu de emoții,
prin strîmtele maluri de-atunci ale lumii.

Laolaltă cu luptătorii care-și marcau trecerea
prin explozii deschizînd în istorie, tunele,
la sărbătoarea eliberării mele,
— arta urma să explodeze în jerbe
și în drapele !)

Deși elicea ne asurzea
cu șuierul ei,
am decis să prindem
pe pieptul primei zi de mai
cocarda prezențelor noastre.

Eram toți foarte tineri
în autobuzul ticsit
care mergea la marginea orașului,
la marginea lumii.

Ne deosebeam de ceilalți călători.
Conspirația noastră,
vizibilă doar pentru noi,
ne dădea o melodioasă elasticitate.
La curbele violente ale șoselei,
noi rămîneam în picioare,
așa cum, la curbele violente-ale timpului,
noi rămîneam în picioare.
Și-aveam ceva-ncăpățînat, surîzător,
care ne deosebea de ceilalți călători.

Orașul curgea înapoi, cu trotuare,
cu vitrinele lui
pline de mătăsuri cu luciu sîngeros,
pline de manechine diforme,
pline de raiuri meschine, murdare...

La marginea lui,
la marginea lumii
mergeam, cu tîmpla lipită de umărul tău,
de pînza veche și curată a cămășii tale,
fără culoare sau, poate,
de culoarea serii — nu mai știu,
dar îți simțeam umărul triumfător,
și ridicam ochii
și-ți vedeam ochii
de un verde intens, de un verde-auriu,

sau, poate, de-un verde electric,
de-un verde profund,
ca muşchiul pădurii sub ploaie
— nu mai ştiu...

Cînd am ajuns —
era o zare-atît de vastă
încît ne puteam închipui
că sîntem primii sportivi sosiţi pe-un stadion
înainte ca acesta să se umple de lume,
dar ştiam că va fi odată o mare mulţime
urmărind performanţele noastre.

Mingea, bătută cu sete,
şi palmele mele umflîndu-se-ncet,
devenind pneumatice parcă,
roşcate, prăfuite, usturătoare ;
inima-mi bătea în palme,
în tîmple,-n toţi muşchii,
în pămînt şi în cer,
şi mingea era însuşi soarele
pe care-l azvîrleam dintr-o emisferă într-alta,
şi mîna ta în jurul taliei mele
era ecuatorul îmbrăţişînd mijlocul pămîntului
şi mă roteam, cu continente şi oceane,
într-o desăvîrşită siguranţă a existenţei.

Elicea enormă sfirteca văzduhul
cu aripile ei rigide, fals invizibile
— încît eu vedeam doar apa fîntinii
curgînd pe gîtul tău,
croşetînd argint în părul tău,
şi părul tău întunecîndu-se
ca să coincidă cu venirea serii.

Ne-am întors, a fost un drum lung,
reintram în oraş.
În faţa unor clădiri ursuze, păzeau sentinele.
Prima stea se sparse tăcut pe cerul omogen
şi am simţit ciobul ei gingaş între mîinile noastre
şi nu le-am mai deslipit,
apăsînd în carne muchiile stelei,
unindu-ne sîngele într-un desen luminos
care ne-a înlocuit sărutarea.

Cine-a spus că-i vreme încă ?
Cine-a amînat sărutul ?
Ne pîndea necunoscutul
tîmp, cu gura lui adîncă.

Timpul îţi vîna făptura,
o, trufaş adolescent !

Totu-n jur era urgent :
arta, dragostea și ura.

Buze dulci, buze cu dor,
— sărbătoare aminată —
n-am să aflu gustul lor
niciodată, niciodată.

(Vă cer iertare — nu sînt o bună oglindă
a acelor timpuri ; eram atît de tînără
și de lacomă ; într-un parc cu stejari
mă adăposteam de război ; vedeam, uneori,
numai o frunză mare, verde, vie,
și umblam pe nervurile ei ca pe drumurile lumii,
ca în palma stîngă-a pămîntului,
pe un destin firesc și etern ;
setea de bucurie îmi aburea lentilele ochilor
și mi se păreau desăvîrșite, uneori, amiezile, amurgurile,
smulgeam de pe ele, ca de pe statui,
pînza de sac a mizeriei zilnice, groaza, durerea,
lăsînd goală, pură, frumusețea lor.
Vă cer iertare — uneori, alergam pe străzi
ciocnîndu-mă de trecători, făcînd loc tinereții mele,
sau cîntam, suind apoi pe propriul meu glas
ca pe-o coloană fără sfîrșit, cercetînd, de sus, amețită,
rotitoare priveliști, culori centrifugale ;
de fapt, priveam printr-un văzduh primejdios,
prin acel aer rotund descris de hidoasa elice,
acel aer tăios, circular, compus din morți vertiginoase,
acel aer mai dens, înșelător, dincolo de care
priveliștea continuă cu o stranie liniște...
Vă cer iertare — eram atît de tînără,
atît de tînără...)

Doar noaptea, cu o cretă-n mină,
umblam pe stradă ; ziduri triste,
ca de argint întunecat,
căldura și-o pierdeau treptat ;
și porii pietrei i-astupam
cu, simplă, creta mea de școală,
și-n limpezimea-acelui scris,
puterea mi-o spuneam deschis.
Gîndind la tine, gîndurile
ca spini de platină sclipeau
în jurul frunții mele-ncît,
sub camuflajul mohorît,
mi se părea că mă demască.

Spini ascuțiți în jurul frunții
purtam — lăsînd pe case sumbre,
schîța ciudatei mele umbre.

Sau, altădată,-n mahalaua
cu-acele garduri scufundate,
cu lemnul mocirlos pe care
alunecau bucăți de zare,
cînd ne schimbam fotografia
și numele, pe buletine,
intrînd în ilegalitate,
sub arcul vremii încordate
— și-acolo, ochii tăi, de-un verde
electric, sau ca iarba-n ploaie,
îmi promiteau un timp condus
pe drumuri spiralate-n sus !

...Și-acolo, într-o seară dulce,
mi-au spus ceilalți că ai căzut.

Doar timpul continua să urce,
necunoscut și cunoscut.

O, dacă-aș fi știut —
m-aș fi uitat la tine cu-atîta lăcomie,
în fiecare por al tău aș fi pătruns,
pîn-la esența ta, ca printr-o galerie,
și genele ți le-aș fi numărat
și ți-aș fi pipăit obrazul, dinții, tot
tiparul tău unic, nerepetat.
Acuma era noapte-n lume, și stăteam
torcîndu-ți firul vieții ca o Parcă
și încercam să-l stăpînesc — era un fir
mai iute și mai ager ca un tăiș de lamă,
crestîndu-mi podul palmei, dar nu era un ciob
de steag ; și dintr-odată, vedeam că torc doar sînge.
Era un fir de telefon, prin care vestea
că te-au ucis, curgea ca un destin
spre așteptarea mea ;
era sinistrul șuier al elicei
intrînd adînc în tînărul tău tors.
Ciudate gesturi am făcut cu mîinile
— și m-am oprit din tors.

Ce să spunem despre moarte ?
Ce puteam să spun, să fac ?
Cerul vîrstei — prea sărac.
Poezia — prea departe.

Și, în mine — o durere
ca un fel de om străin,
care căpăta putere,
care devenea destin.

Nu mai pot să-aud, din toate,
decît vocea ta din mai
cînd cu mîinile-nserate
ciobul stelei mi-l treceai.

Vom pune, spuneai, pe degetele Dunării, inele,
și va fi un Palat al Republicii,
fără vîrfuri trufașe, colorat cu nuanțe de apă și floare.
Spuneai : vom sparge limitele stelelor,
vom schimba forma focului
ca să nu ne mai simțim greutatea trupului
ca pe-un dușman nedespărțit
și să ne mișcăm, muncind, asemenea păsărilor.
Spuneai : pămîntul va avea fertilitatea solidarității
pentru că vom smulge din carnea milenară a omului
tumoarea cumplită : Proprietatea Privată.
Milioane de oameni vor ține în mîini cărți deschise
și versurile tale vor fi recitate de îndrăgostiți,
la zilnice sărbători.

Spuneai : țara noastră va semna cu numele ei
pe sonde — uriașe filigrane gravate în cer,
și navele vor grava în apă numele ei
și tractoarele îi vor ara semnătura :
cu uimire și stimă va privi lumea miracolul românesc —
dar, pînă atunci,
trebuie pregătită întii insurecția,
și-aceasta, în curînd, iubita mea,
poate chiar înainte ca gongul de aur al verii
să bată pentru ultima dată,
poate încă în anul acesta, iubita mea,
în august, o mie nouă sute patru zeci și patru...

(Imi va lipsi în veci statura ta, mersul tău,
oricîte iubiri am mai clădit de-atunci încoace,
îmi vor lipsi în veci silabele tale, mîinile tale,
oricîte cuvinte și gesturi mi-au adus anii de pace,
te voi imagina în veci lingă aceste coloane
care țara mi-o-nalță — biografia ta,
în toate aceste construcții lucide o voi integra,
în toate performanțele noastre umane.

Nu pot trăi fără tine, morții nu i te dau ;
iată, scriu pentru tine — pentru a cîta oară ?
tu, comunistul tînăr pe care l-am iubit
cum iubesc comunismul tînăr iradiind peste țară.
Și oriunde-aș zbura, oricît de departe
m-ar purta anii mei trecători, întîlni-voi în cale,
fără bătrînețe și fără de moarte,
statura ta, mersul tău, mîimile, silabele tale...)

Drumuri

de Al. Andrișoiu

Săpate-n lut și-n piatră, de veacuri cu piciorul,
aceste drumuri surde la chinul omenesc,
le-am luminat cu ochii, le-am netezit cu dorul,
le-am măsurat cu umbra cu care mă-nsoțesc.
Mai totdeauna ape veneau de ele-aproape
anume să le cînte ciudatul lor exod,
și pomi de ginți pestrițe, cu verzi și multe pleoape
stăteau de strajă-n margini, bătrîni și fără rod.
Da. Apele cu torsul sucit ca de balaur,
malaria cîntînd-o Țircovnicii Țințari.
Ci mîlul dat prin sită lucea, punctat de aur,
și mreana moleșită zvîcnea-n năvoade iar.

Vai drumurile mele de stîrpe păcătoasă,
în tină năclăite, înăbușite-n praf,
voi riduri pe natura suavă și frumoasă
vă pun, pe liră, strune, pentru poemul grav.
Poteci de mult uitate, cărări de-un cot și șleauri,
alei duminicale, drumeaguri de pripas,
încolăcite-n mersul spre pisc sau spre coclauri,
cu grijă sărutate de ostenitu-mi pas.
Cu mult mai încîlcite decît, în fag, frunzarul,
nedesemnate-n hartă și fără îndreptar,
îmi mai vuiți, în suflet, și astăzi ca viesparul
amarul amintirii să-mi fie mai amar.
Mă-ncolăciți, din glesne spre frunte, cu încrederi
în mersul meu spre-un mare domeniu de idei,
parcă din șerpi năpraznici v-ați fost schimbat în iederi
grăbindu-mă să puneți găteli pe anii mei.
Cine v-a scos din sluta și oarba-vă stihie ?
Cine v-a dat impulsul de-a vă sălta frumos
Mutate din noroaie în frumusețe vie
lăsînd ce-i jos să fie din ce în ce mai jos ?

Ca-n jocu-n care pruncii fac, din hirtie, smeie
săltându-le-n tărie, cu sfoara lor de tort,
acum vă țin în mână, vă-mping în spre-o idee
și zborul către cerul ideilor vi-l port.
Prea mult ați stat în spații, cu-o inerție slută,
prea mult ați stat ferestre, voi drumuri de demult.
Cu vechea lui mândrie azi cerul vă sărută
și sunetul de aripi puternic vi-l ascult.

E timpul să se mute din spațiu drumul nostru
în zonele fecunde ale acestui timp,
ca logodindu-și metrul cu clipa bine rostul
să se îmbrățișeze în indoitul schimb.
Întoarce-vom deci drumul prin vârste și durate,
răscruci de generații azi se vor săruta.
Să salte bariere în sus, înduplecate,
căci ne sărută fruntea, din plin, o altă stea.
Durerea tipărită în drumuri și mulată
în glodul lor netrebnic s-a dus spre nicăieri.
Nu kilometri, ora acum e dat să bată
plecarea noastră mândră spre pure primăveri.
Din obcini către Mare, din Mare către Rodna,
în ample verticale noi trecem spre frumos.
Alți nași aleși și altă suflare e-n logodna
pe care, ca pe-o perlă, din prunduri o am scos.

Și drumurile noastre se laudă-n lumină
și ape vin aproape de ele, cu colori.
Și pomul, fiecare, descoperă-o grădină
și fiecare sunet se plimbă prin viori.
Și drumul fiecare își șterge, tânăr, ridul,
uitînd că-a fost odată obositor și trist.
Ne-nfățișăm în suflet și-n drumuri cu partidul,
în mers către nucleul, de aur, comunist.
În noi atîtea drumuri deplin se neteziră,
prin spații și prin suflet. În suflet cînd privim,
stau drumurile drepte ca niște corzi de liră,
în care credem, tineri. Spre care năzuim.

Mă-ncolăciți, din glezne spre frunte, un tezaur
de căi, poteci, drumeaguri și proaspete cărări,
cu marginea înscrisă-n litografii de aur,
mereu în adevăruri, mereu spre căutări.
Eu am văzut la mare și-n munte, cum, prin ape,
se vede prund și piatră, prin limpezimi. Și eu
văzută-am cum e prundul mereu de cer aproape,
cu steaua și nisipul alătura mereu.
Așa și-n noi sînt ceruri și sînt pămînturi una,
într-un sărut al vremii pe care punem preț.
E timpul, dragi tovarăși, să ne jucăm de-a luna,
și să săltăm în mână plenare frumuseți.

Ah, drumuri, ori pe ceruri, pe sub pământ, pe mare,
prin vise și prin doruri, prin secol și pământ,
eu vă absorb cu fală bogatele chenare,
prin care comunismul îmi dă mandat să cînt.
Plecînd mereu din mine, întoarse către mine,
sînteți mereu pleiada a mea și-a tuturor,
către desăvîrșire și către prospețime,
voi treceți prin prezentul ce-l am, spre viitor.
Deschid deci bariera, cu grijă și mîndrie,
Voi drumuri către care alți secolii se deschid
Ați fost lungime numai, deci fi-veți poezie
vecetluită-n aur de marele partid.

Poezia lui Miron Radu Paraschivescu

de Matei Călinescu

Credința într-o misiune care transcende experiențele eului individual pentru a exprima sensul unei fraternități universale, pentru a reprezenta umanitatea în aspirațiile ei fundamentale, a constituit nucleul artei poetice a tînărului Miron Radu Paraschivescu. Un profesism social cu ample viziuni simbolice, o înflăcărată oratorie poetică (repetiții în cascadă, enumerații, hiperbole, apostrofe, ton liturgic) erau semnele exterioare ale unor mari și imperative certitudini, ale unei adeziuni „pornită cu toată ardoarea tinereții la cauza și lupta poporului“ (**Cuvîntul editorului la Declarația patetică**). De la primele manifestări literare Miron Radu Paraschivescu s-a înfățișat așadar ca un poet care-și găsisse idealul, fiind ferit de ezitățile și rătăcirile rezervate multora dintre artiștii formați în acea epocă tulbure (1934—1940). Plecată din convingeri filozofice și politice inflexibile — care l-au făcut pe autor să intervină adeseori în presă, în cadrul unor însemnate campanii inspirate sau conduse de Partidul Comunist în ilegalitate (întîlnim numele lui în mai toate revistele antifasciste dinainte de

război: **Cuvîntul liber, Era nouă, Azi, Lumea romînească, Reporter** etc.), — poezia lui Miron Radu Paraschivescu transcria, cu dezvoltările ei retorice și cu dinamica ei solemnă, acea „realitate sufletească, ridicată la un act de conștiință cu putere de legămînt... : o declarație patetică“ (**Cuvîntul editorului**). Lectura volumului **Declarația patetică**, apărut în 1960 dar grupînd, în majoritate, versuri scrise pînă în 1945, revelă un poet care, cu un aer sacerdotal, predică insubordonarea față de legi, „surda și rodnica învierșunare“ a luptei :

„Viu acum în fața voastră, oameni,
cu îndoita misiune de agitator și
duhovnic...
Am deprins pentru voi legile retorice,
aspre și savante,
ca să vă înflăcărez și să vă aprind,
ca să vă ridic pe înaltele virfuri
de munte
pînă la cerul albastru, semeț,
iar de acolo, cu grijă să vă cobor
în voi,
să priviți în adîncuri
și să vă întrebați : oare sînteți în stare
pînă la capăt să duceți lupta?...“ etc.

Whitmanianul profet al **Căii virgine** (1935) conferă ideii de luptă — printr-un transfer metaforic, fără îndoială, — un sens eschatologic, căci: „...dru-mul luptei și al mîntuirii / sînt două căi pe veci nedespărțite“ și mulțimile trebuie să pășească pe „Calea virgină... a mîntuirii omului prin luptă.“ În această fază a evoluției sale Miron Radu Paraschivescu este de deosebire preocupat de menirea artistului în lume, ceea ce explică frecvența cu care motivul e reluat, în contexte și din unghiuri diferite, subliniindu-se însă mereu necesitatea unei sincere confruntări a creatorului cu oamenii. „Eu nu sînt decît ecoul și (uneori) pre-vestirea faptelor voastre“ declară poetul în **Prefață**. Punctul de plecare al procesului liric trebuie căutat într-o stare de comuniune, într-o revărsare a eului în marele flux colectiv, într-o atitudine de cuprinzătoare generozitate. În **Singura lumină** (1936) poetul cu obrazul „înghetăt în singurătăți“ se gîndește o clipă să-și cheme frații „sus în piscuri“, dar își dă seama cît de slab îi răsună glasul: „Frații mei, frații mei, ce sărace mi-s vorbele, chemarea!“ Ieșirea din eu, coborîrea din regiunea solitudinii glaciale și contopi-rea cu oamenii, cu năzuințele lor, re-prezintă singura soluție pentru poetul adevărat, însuflețit de incandescentul patos unanim. Semnificația simbolurilor folosite este îndeajuns de clară: „...„Apoi văile se umflă și pornesc, / ho-hotînd, către voi, către șesuri... / Vin-turile reci ale singurătății cîntă / și inima mea se-nfierbîntă ca o rumenă pîine, / ca o palmă călduroasă, mîngîietoare, / cînd trec peste viscole, vir-furi și zăpezi, / din străfundul vostru, chemările, căldura, / cînd clipa mică sporește cît un veac / (doar viscoalele reci rămîn pe-afară, șuieră mai de-parte), / cînd mă aplec peste voi, peste liniștea voastră de somn, / deschisă cu gri-jă fiecărui oaspe...“ etc. În finalul poemului **Singura Lumină**, o aluzie la „clipa cît un veac din nopțile conspi-

rației“ accentuează ideea unei partici-pări **active** a poetului la făurirea re-voluționară a istoriei. Dacă aici sau în alte poeme ale **Declarației patetice** tonul poate părea nebulos și simbolu-rile uneori prea vag conturate, aceasta se datorește, după cum e lesne de bă-nuit, condițiilor create de existența cen-zurii burgheze, care însă n-au putut zăgăzui nici o clipă tumultuosul elan creator al tînrului Miron Radu Pa-raschivescu. Dezbaterea în legătură cu misiunea poetului este reluată în **Bună ziua!** (1942), poem de un vizionarism whitmanian, conceput în tonul marilor exclamații. Aici se vorbește despre „clipa unică, electrică, spectaculară“ a creației, despre gravitatea actului es-tetic („cîntecul... pe viață și pe moar-te“), despre răspunderea morală a ar-tistului („...„eu nu cînt ca să mă dis-trez, / eu am răspunderea acestor cîn-tece, după cum am răspunderea tutu-ror cîntecelor lumii“ etc.). Un astfel de pro-gram poetic nu este unilinear: tonul solemn, formulele cu răsunset liturgic, fervearea democratică și marele spirit afirmativ, adeziunea pasionată la va-lorile vieții unanime își găsesc uneori o contrapondere firească în manifes-tările unui nepotolit demon polemic, în propensiunea spre ironie sau chiar in-vectivă la adresa inchiștărilor și pro-hibițiilor filistine, la adresa suficienței și ferocei stupidități burgheze. Acest echilibru între exaltare și ironie este caracteristic unei părți din poemele ce compun **Declarația patetică**. S-ar putea cita pe linia celor discutate **Prieteni de la miezul nopții** (1942) sau **Ars poe-tica** (1943), asemănătoare într-o măsură prin spiritul lor de frondă violentă și prin causticitate versurilor pe care avea să le adune în volum, mai tîrziu, Geo Dumitrescu (**Libertatea de a trage cu pușca**). Mărturia conținută în **Ars poetica** e importantă și din alt punct de vedere: mă gîndesc la acel sens al **abnegației** necesare artistului revolu-ționar, sens care dramatizează mesa-jul lui Miron Radu Paraschivescu, inte-

grîndu-l reliefului moral căruia, implicit, îi aparținuse întotdeauna :

„...dar nu e timpul meu
să vorbesc de pîcla inserării căzînd
peste sate ca o răsufolare,
nici de muzica lunecînd pe sub burta
viorilor lucitoare,
ca peste oglinzile apelor, plîngătoarele
sălcii.

O, cîte mierle, cîți cîntezi și pietre
rotunde, povestitoare,
n-am sugrumat în fundul inimii mele !
(Și chiar de-aceea mi-e sîngele mai
greu, mai fierbinte și nepotolit.)
Și mie mi-a plăcut — vă jur ! — să mă
bucur de mireisme și de licurici,
stelelor le stă doar atît de frumos
aici pe pămînt,

dar trebuie să mă grăbesc,
să-mi ajung tovarășii de drum,
să vorbesc limba lor.
Nu-i nimic dacă n-am să fiu poet
celebru :
numirea mea nu e-n mine, ci-n ei.“

Mai mult decît o perioadă de creație — aceea a tinereții — versurile din **Declarația patetică** circumscriu una din modalitățile esențiale ale poeziei lui Miron Radu Paraschivescu, una din fațetele personalității sale. În acest sens — cu excepția unor poezii care poartă într-adevăr pecetea debutului, ca : **Sfîrșit** (1934), **Vita noua** (1935), **Reîntoarcerea la elemente** (1935) și alte cîteva — **Declarația patetică** nu reprezintă o experiență literară depășită de poet, de vreme ce filonul lirismului de solemnă și amplă vibrație se continuă cronologic, chiar înlăuntrul culegerii discutate, pînă în 1959 (**Maternitate**.) Putem așadar spune că modalitatea **Declarației patetice** este, în creația lui M. R. Paraschivescu, paralelă cu aceea a **Cîntecelor țigănești**, chiar mai durabilă, în nici un caz o simplă expresie a juvenilității literare — cum au avut unii critici tendința s-o considere. Căci, la urma urmelor, **Cîntecele țigănești**

apar în 1941, iar majoritatea poeziilor din **Declarația patetică** sînt ulterioare acestei date.

Așa cum excelent l-a intuit el însuși, lirismul declarativ-patetic — în sensul cel mai direct și mai nobil al cuvîntului — îl situează pe Miron Radu Paraschivescu în constelația poetică a succesiunii lui Walt Whitman. Înzestrat cu capacitatea proiecțiilor hiperbolice, poetul descoperă în gestul simplu, cotidian, în vorba obișnuită și tocită de atîta întrebuițare sau în obiectul comun și de aparență modestă, vasele și perenele semnificații. În **Buna Vestire** (1943), — poem axat pe tema fundamentală a maternității — Miron Radu Paraschivescu scrie la un moment dat, definind orientarea de care vorbeam :

„...Fiindcă fiecare din noi purtăm
o solie,
avem ceva precis de făcut în lumea
asta,
ceva măreț, unic, de-ndeplinit pe lume,
(și chipul cum fiecare din noi
zîmbește, privește, se mișcă,
gesturile cele mai neînsemnate
în aparență,
toț ce e mai aparte sau mai nebăgat
în seamă la fiecare din noi
conține lucrurile cele mai importante
și mai esențiale).“

Poemul mai amplu **Bună Ziua!** va fi așadar o explorare a multiplelor sensuri ascunse sub crusta banală a acestor cuvinte „pe care orișicine le spune de zeci de ori pe zi / dar care-s totuși fără pereche în lume“. În consemnarea lirică a fulgurantelor intuiții pe care i le prilejuiește contactul cu viața unanimă, Miron Radu Paraschivescu se înalță la starea de spirit propice pentru rostirea unor **laude**. Aceste laude (ale maternității, fructelor, pîinii) nu sînt însă asemănătoare celor pe care poetul le-a scris în ultimul deceniu și care vădesc, într-un stil liric dominat de idealul lapidarității, o tendință spre

reflexivitate și strictețe formală de cristal cizelat. Potrivit cu atmosfera morală sugerată de titlul culegerii — **Declarația patetică** — poetul se apropie acum de câteva din marile sale teme permanente, cu vaste exultări, cu mari strigăte jubilatice și mărturii ale unei profunde fervori. Concretul e lărgit, dilatat pînă la o relație universală. Mărul devine un simbol cosmic, o expresie sintetică a veșnicelor legi ale firii. Stilistic vorbind, poetul adoptă formele adresării directe, care apar încărcate de o solemnitate imnică:

„Iar eu iubesc în tine, măr împlinit,
 expresia pură, cristalină, a lucrurilor
 perenii;
 mierea și rotunjimea pămîntului,
 lumina soarelui și-a lunii,
 simburii negri ai nopții,
 geometriile universale,
 pămîntul însuși, schema și rodul lui.

Și, univers solar, tu gravezezi spre
 miezul pămîntului,
 spre legile veșnice, de rotație și
 revoluție:
 în mîna lui Newton, tu revoluționezi
 fizica,
 în cea a lui Paris, iubirea,
 măr dintotdeauna,
 rod al fecundației pămîntului și
 soarelui,
 al soarelui cu luna, al zilelor cu
 nopțile.“

Să comparăm acest ton (care e al **adeziunii** și în care atitudinile eului transpar fără echivoc) cu tonul uneia din ulterioarele **laude**, tot a mărului. E vorba de poezia **Mărul din Laude și alte poeme**: „Privește acest măr: e mai aprins / Decît obrazul tinerei fecioare / Al cărei braț gingaș ți l-a întins / Ca ramura din pom, fremătătoare. // Sămînța prinsă-n carnea lui adîncă / Îi împlinește calma strălucire / Cînd el, tăcut, spre lume își aruncă / Acea egală, pașnică privire // A unui astru viu care stră-

bate / Sub semnul unei certe gravitații, // Asemeni mumei tinere ce știe / Că-n arcuirea pîntecului poartă / Durata unui timp ce o să vie / Prin coapsa ei boltită ca o poartă“. Se observă, în primul rînd, o **obiectivare** a tonului. Obiectul elogiului, mărul, nu mai e numit cu persoana a 2-a, a adresării directe. Efuziunea a fost înlocuită cu expresia unei atitudini contemplative. S-a păstrat perspectiva largă, tendința spre stabilirea unor relații cosmice, dar tipătului de entuziasm și desfășurărilor de hiperbole li s-a substituit tonul calmei reflexivități și succesiunea de imagini sobre, de o evocatoare densitate. Impresia estetică diferită cu care întîmpinăm cele două poezii atît de apropiate tematic provine desigur și din faptul că **Mărul** din 1945 e scris în vers liber, pe cînd textul ulterior adoptă forme prozodice stricte, aspirînd spre idealul riguros al unei poezii muzicale. Apoi, se poate afirma că, dacă în primul poem sintaxa lirică are un caracter întrucîtva liber, e mai laxă, în cel de-al doilea cuvintele se grupează după legi severe și de o secretă precizie, tinzînd spre o condensare aforistică. Avem de aface așadar cu două tipuri deosebite de a concepe actul poetic și căile sale. Gustul individual își poate manifesta preferința pentru unul sau celălalt, dar o ierarhie valorică obiectivă e greu de stabilit. La Miron Radu Paraschivescu, cele două atitudini au coexistat o vreme, după ce lirismul profetic cu desfășurări simbolice dominase începuturile poetului. Activitatea sa mai recentă stă sub semnul concentrației lirice și al rigorii formale, vîdînd asimilarea creatoare a lecției lui Ion Barbu.

Revenind la **Declarația patetică**, trebuie reafirmat că — într-o formulă lirică specifică, tumultuoasă și spectaculară — sînt tratate aici cîteva din marile teme ale poeziei lui Miron Radu Paraschivescu: fraternitatea cu mulțimile, munca și creația, puterea de rodire. Totul se cosmicizează, intră în-

tr-o dinamică grandioasă. Dăruirea — valoarea fundamentală în etosul lui M. R. Parascivescu — e asemănată unei revărsări torențiale (**Cîntecul apelor mari**): „Prin degetele mele de flautist, subțiri, / trec râuri mărunte, firave, / și urcă și coboară printre oase, prin carne, / și, iată-le, acum se adună. / Luați seama, / râurile din mine au pornit / pe drumul lor sigur, de neoprit, / s-au adunat și cresc încruntate; uneori, uneori, în luminișuri, / se limpezesc și râurile mele. (...) Acești armăsari au pornit-o din mine, / sînt râuri mari care grăbesc spre marele fluviu, / luați seama! râurile astea sînt eu, / și-n curînd vor izbucni peste cîmpiile voastre...“ Într-o asemenea viziune poetică, pîinea (**Pîinea unanimă**) capătă semnificația unui element primordial, ea păstrînd „acest echilibru / între materie și spirit, / între pămînt și cer, / între muncă și odihnă“. Cu „prețul singelui“ pîinea păstrează „balanța justiției între oameni“. Poetul descrie cu voluptate universul fructelor, renunțînd uneori la hiperbola spațială în favoarea unei enumerări revărsate, în care surprinde bogăția și grația senzuală a determinărilor concrete:

„Din primăvară pînă-n gerul iernii,
pomii au stat mereu la datorie;
au îndurat omida, gîndacii, albina,
viermii,
melcii băloși ori cărăbușii de nichel,
fără nici o truffe,
și au primit ciorchinele de grindeni
tot ei, care-au aprins din ele, mai tîrziu
incendiul rumenului măr,
pleoapele pudrate ale caisei,
pelticele, rotundele alune,
gutuile sugace, mătăsoasele prune,
piersici de catifea cochete,
cerceii cîrșelor șirete
sau lungi coliere
de nuci, de vișine și pere.“

În chip simbolic, **Declarația patetică** se încheie cu poezia **Maternitate** (1959) ilustrare a ideii triumfului vieții. E un

monolog liric al eternei mame, leagăn primordial al existenței, — marea semnificînd forța continuității cu inepuizabilele ei resurse.

Cîntice țigănești, apărute în 1941, relevă o altă modalitate poetică a lui Miron Radu Parascivescu, paralelă cu aceea a lirismului unanimist de largă respirație din **Declarația patetică**. O atare împrejurare este în măsură să contrarieze pe criticul obișnuit să caute la un scriitor acea **qualité maitresse** de care vorbea Taine. Într-adevăr, nimic din **Declarația patetică** nu lasă să se întrevadă în gravul sau vehementul profet al cîntecelor „pe viață și pe moarte“, pe suavul și dezinvoltul evocator al universului gitan, în melodii de o remarcabilă savoare și prospețime folclorică. Plecînd de la Federico Garcia Lorca (mai multe moto-uri folosesc versuri ale acestuia și, uneori, poezii întregi, cum ar fi **Nevasta mincinoasă**, recurg la împrumuturi tematice), **Cînticele țigănești** ale Parascivescului derivă, în substanța lor cea mai intimă, dintr-o bogată tradiție autohtonă, ale cărei începuturi culte trebuie căutate în opera mereu surprinzătorului Anton Pann, „finul Pepei“. Folclorul mahalalei, al cîntecelor de lume, al baladelor lăutărești, în care circulă nenumerate motive purtătoare a unei peceți „balcanice“, a mai fost valorificat în literatura noastră din prima jumătate a secolului XX, în sensul pitorescului. Matei Caragiale (și el citat în motoul **Cîntecelor de lume**), Ion Barbu cu **Isarlicul** său au construit un adevărat „mit“ al balcanismului literar, spațiu hilar și fascinant, proiectat printr-o viziune estetizantă în afara timpului istoric și „dincolo de rău și bine“, cum spunea poetul **Jocului secund**. O asemenea perspectivă asocială deformatoare a fost abandonată de Miron Radu Parascivescu. Acesta a știut să restituie „țigăniei“ dimensiunea istorică, insistînd asupra dramei umane, asupra frustrației la care era supusă o populație socotită „paria“.

Cinticele țigănești — comparabile într-o măsură cu **Florile de mucigai** ale lui Arghezi — au așadar o semnificație polemică, reprezintă o curajoasă acuzare implicită a unei întregi orînduiri în care disprețul social și discriminarea rasială fuseseră ridicate la rangul unor principii de stat. La antipodul elogiului esteticizant al mahalalei pestrițe, cu aspre parfumuri de maidan, care puteau înfiora nările unor rafinați sastisiți de esențele supradistilate, **Cinticele țigănești** ale lui Miron Radu Paraschivescu — ca și arghezienele **Flori de mucigai** — reprezintă efortul unei conștiințe generoase, receptivă la tot ce e umanitate autentică și demnă sub aparențele declasării și mizeriei morale, — de a **reabilita** o categorie desconsiderată și vitregită. Poetul **Cinticelor țigănești** se află, în acest sens, în continuitatea unui bogat filon al etosului romantic, căruia i se datorează literatura marilor reabilitări (vagabondul, ocnașul, femeia pierdută etc.). Într-un **Cuvînt al editorului**, pus în fruntea ediției din 1957 a **Cinticelor țigănești**, poetul însuși atrăgea atenția asupra semnificației pe care o acorda poeziilor sale: „Încercam astfel cu prea slabe mijloace să ridic pē de o parte un protest și să semnalez pe de alta calitățile unui neam care în anii aceia, la fel cu alte neamuri socotite „paria“, era deportat și ucis în lagărele transnistriene. Poporul ăsta al țiganilor, care n-a fost pînă-n jumătatea a doua a veacului trecut decît gloată de robi ciocimii noastre, și-a împodobit viața numai prin cintece. (...) N-am căutat... să adun și să reproduc aici după o sistemă riguros exactă cînticul sau orația populară; am vrut doar să aduc un omagiu sufletului atît de bogat al mahalalei noastre, dintr-a cărei creație am și împrumutat multe subiecte în cîrticica de față“. Și, în spiritul acelei modestii antonpanești, Miron Radu Paraschivescu își reducea opera la o simplă „tălmăcire“, citîndu-l pe „neprețul nostru înaintaș, maistru și model:

de la lume adunate și iarăși la lume date“. Ieșite dintr-o astfel de atitudine, **Cinticele țigănești** sînt — în pofida declarațiilor exprese ale autorului lor — de o certă originalitate, rezultatul aplicării asupra materialului de circulație orală, a unei inteligențe artistice coordonatoare de o remarcabilă finețe. O sentimentalitate frustă, candidă și spontană, cu melancolii mocnite și izbucniri violente se mărturisește într-o caldă revărsare muzicală. Registrul poetului, fără a fi larg, cunoaște alternări subtile de nuanțe. **Romana** de început modulează sonori eminesciene: „De cîte ori pe înserat / În tîrgul mic te-am așteptat / Cînd tremurînd că n-o să vii / Umblam pe străzile pustii?... / Se însera — și-n cîte-o poartă / Pica domol o floare moartă / Ce risîpea un stîns parfum / De liliac sau de salcîm / Prin case, albe, cu zorele / Cliepa o lampă sub perdele / Și răsuna un vechi pian / Prin vîlul serii, sub castan“. Folclorul de mahala, cu sonoritățile lui specifice, se distinge adeseori, deși tot timpul ai impresia de rotunjire artistică, de stilizare discretă dar eficace. **Cinticul de lampă** are o subtilă pendulare între folclorismul lăutăresc („Lampă cu flacără mică / doar de tine mi-a fost frică / noaptea pe șoseaua-n tînsă / că nu te-oi vedea aprinsă...“), rafinamentul ingenuu prerafaelit („...cum stăteași ca o lălea, / ca o lacrimă și-o stea...“) și accentul argotic „tare“ („...în geam la gagică mea“). Tonul liric lasă să se ghicească clocotul senzual al tînrului atins de flacără erotică:

„Și de cum intram în casă
îți lăsași geana sfioasă,
prin perdeaua de mireasă;
ca să nu te uiți la noi,
să nu-i vezi, cînd o despoi,
coapsa dulce, sîinii goi;

Pielea ei, de crin și lapte
i-o-nvelea părul cu noapte,
și tu străluceași senină
lampă, martor de lumină!“

Alteori stilul argotic e mai apăsător, ca în **Rică** („...Îl făceau toți barbugiu, / dar altul ca el nu știu: / ăl mai prima barbugiu / cuțitar, caramangiu, / ca un fante de spațiu...“) Se recunoaște, în unele poezii, un melos târăgănat și banal — solicitând parcă a fi „zis“ de vocea spartă și în permanent falset a lăutarului din mahalalele de altă dată — ca în **Hanny** („El îi oferă brațul său / Dar ea-i răspunse: «Domnul meu, / N-am trebuință»“). O ureche muzicală excelentă și un instinct artistic sigur îl feresc pe Miron Radu Paraschivescu să cadă vreodată în vulgaritate sau să supere prin stridentă, remarcabilă fiind tocmai finețea și grația consumată a acestor evocări poetice. Grație care nu anulează impresia de vitalitate aspră, de naturală și forță, care se degajă din ele.

Deși ocult, topit în simboluri difuze, sensul social, protestatar al **Cînticelor țigănești** se comunică fără echivocuri. „Raiul beteag“ al țigăniei e amenințat și mereu sfîrtecat de jandarii care reprezintă o orînduire crudă și apăsătoare. În memorabilul **Cîntic de față neagră** e reconstituit episodul halucinant al morții unui călăreț rănit de jandarmi și urmărit de aceștia. Ajuns în fața unui bordei, muribundul imploră adăpost, cere o cergă în care să se învelescă sau un pat ca să moară în liniște. Răspunsul pe care-l primește subliniază condiția mizeră a celui solicitat: — „Văz pe cămașa albă / ți-a-nflorit la gît o salbă / de trandafiri stacojii / de mă mir cum te mai ții; / / Și singele te-a încins / cu un brîu roșu aprins. Dar nici eu nu mai sînt eu, / nici bordeiul nu-i al meu“. În continuare, rugămîntea rănitului de a fi lăsat să se urce într-un pom e de un puternic efect poetic:

„— Lasă-mă, dar, să mă sui
măcar la tine-n gutui,
lăsă-mă, pînă nu mor,
să-i urc verdele pridvor
pînă-n virfu-ntins spre lună,

s-auz gîrla cum răsună!“
Suiră cei doi cumetri
pînă sus, pe prispa vetrii,
unu' lasă-n urmă sînge,
altul lacrimi, fiindcă plînge“.

Acest **cîntic** de moarte reia, cu mereu sporită sugestivitate, refrenul:

„Drag mi-a fost de cînd mă știu
roșu-aprins și stacojiu
luntrea roșie pe unde,
calul roib suind la munte.“

E cert că poetul folosește — și nu numai aici — o simbolistică a culorilor, în care semnificațiile fundamentale le concentrează, cum arăta Paul Georgescu odată, **negrul** și **roșul**. În **cînticul** citat, roșul miniei și al revoltei plutește ca o amenințare:

„Mi-a fost drag de cînd mă știu
roșu stins și roșu viu,
vinul tare, rubiniu,
vînt roșu, pom stacojiu.“

Negrul, care de multe ori e o culoare neutră, cu valoare pur plastică, dobîndește și el un sens moral cînd e asociat brutalilor poterași, de pildă, simbolizînd ferocitatea și moartea: „Negre sînt toate pe ei: / flinta scurtă, caii zmei, / sufletul și ochiul strîmb / cizma naltă în carimb, / capul împietrit, de plumb. / / Și cum vîn pe drumul mare, / cu inima-n cingătoare, / răsuciți, iscoditori, / lasă-n urma lor fiori / și presară groaza neagră / peste noaptea mută-ntreagă“ („Cîntic de poterași“).

Tema principală a **Cînticelor țigănești** rămîne însă erosul. Lumea frustă a mahalalei rezervă mari intensități pentru trăirea dragostei și, surprinzînd poetic diversitatea de nuanțe pe care o cunoaște acest sentiment la eroii săi, Miron Radu Paraschivescu izbutește să realizeze acea **reabilitare** de care vorbeam mai înainte. Dar fără să sacrifice nimic unui idilism desuet, unei viziuni romanțioase cu exaltări sentimentale. De aici, poate, însemnătatea

unui filon de umor popular în **Cinticele țigănești**, de aici speciala atmosferă de ironie poetică, menită a sublinia forța și naturalețea sentimentului erotic. Eroul liric al **Cinticelor** este așa dar tânărul robust și viril, de o sănătoasă candoare (care presupune și posibilitatea autoironiei), de o senzualitate aspră și delicată în care trebuie descifrată o inepuizabilă dragoste de viață. Tulburarea erotică e violentă („boala de iubit“), dar fără complicații metafizice, fără idealizări nebune. De aceea, expresia dragostei e directă, fie că ia forma lamentației (**Cîntic de dor și of**), nu lipsită de o secretă undă de umor vindicativ, fie că ia forma beției senzuale (ca în **Nevasta minci-noasă**), prilejuitoare de memorabile metafore ca: „...și treceau prin ea flori / ca mireasmele prin flori“ sau „Șoldurile ei, prin dește / îmi scăpau să zici că-i pește; / șolduri mici, de față mare, / cînd de foc, cînd de răcoare“.

Dintre factorii constitutivi ai lirismului **Cinticelor țigănești** trebuie menționat și acela al fantasticului, sursă de efecte sugestive remarcabile. Miron Radu Paraschivescu — pe linia lui Lorca mai ales, dar și pe aceea a lui Ion Barbu din **Domnișoara Hus** — folosește cu o artă sigură elemente de folclor magic, superstiții, etc. Ca în **Romance de la luna** a poetului spaniol (prezentînd înrudiri tematice cu faimosul **Crai al ielelor** de Goethe), băiatul fascinat de o lună cu attribute vampirice moare, bocit de țigani în **Cîntic de lună**. **Viana** a fost vestită de o cucuvea, pasăre de rău augur, „că bărbatul n-o mai vrea / și s-a hotărît s-o vînză / pe-o snamie de balciză“. Predicțiunile optimiste ale cărturăresei n-o pot consola și, nebună, țiganca îndrăgostită începe un dans frenetic sub bolta nocturnă, proiectat în dimensiuni fantastice: „Plimbă-n pînza nopții, rară, / sinii ei de jar și ceară, / se înalță, se coboară, / undă limpezită-n seară, / fum și pasăre ce zboară, / se cufundă-n noaptea-ntreagă / albă um-

bră-n umbra neagră, / și se pierde-n depărtare, / umbră mică-n umbra mare; / frînge-n legănatu-i joc, / subțirelul ei mijloc; / fără cîntic, fără strună, / sub încremenita lună, / Viana joacă nebună: / o grădină în furtună“. Și-n mai înainte citatul **Cîntic de față neagră** elementul halucinatoriu joacă un rol important: lumea **Cinticelor țigănești** cunoaște, așa dar, alături de dimensiunea pitorescului, a umorului colorat, și pe aceea a marilor despletiri fantastice, sursă de vaste metafore sugestive.

Anii socialismului au fost întimpinați de Miron Radu Paraschivescu, poet profund legat de aspirațiile maselor, cu mărturia participării sale entuziaste la edificarea noii societăți. **Cîntarea Romîniei** din 1951 e un amplu poem al istoriei țării în care retrăiește, în panorame succesive, trecutul de aspirare și eroică răzvrătire a poporului și în care se înfățișează, totodată, înfăptuirea secularului său vis de libertate prin victoria revoluției socialiste. Poetul evocă în versuri de o varietate prozodică remarcabilă, imagini ale împotrivirii spontane și dirze a haiducilor față de boieri și de „ciocoi“ odioși imagini ale răscoalei lui Horia, Cloșca și Crișan, ale răscoalei pandurilor lui Tudor din Vladimiri, ale revoluției de la 1848 (mai fugitive) și, foarte pe larg, ale însingeratului an 1907. **Cîntecul al doilea** reconstituie tabloul patetic al luptelor din perioada interbelică, culminînd cu biruința de la 23 August 1944 („...Atunci, în August douăzeci și trei, / Cînd toamna am schimbat-o-n primăvară“). Poemul se încheie apoteotic, cu partea intitulată **Drumul mare**, imn înălțat Romîniei socialiste, eliberată de exploatare și stăpîină pe viitorul ei:

„Pămîntul țării l-am umblat ades
Din munții vineți pînă-n linul șes.
Din piscuri pînă-n galbene ogoare,
Văd țara nouă cum se-nalță-n soare,
Liberă azi și înfrățită-n muncă,

Furnale roșii văd cum își aruncă
 Tulpinele, ca plopii, către cer,
 Curg din cuptoare tonele de fier,
 Largi, albe, case cresc peste ruine,
 Pe șine de oțel merg trenuri pline
 De muncitori, cu fețe luminate;
 Din tîrguri pînă-n satе depărtate,
 Un freamăt viu al muncii o străbate.
 Te-am revăzut, o, țara mea cea dragă,
 Născînd din umilință și din jale,
 Pôporul tînr, vîrsta lui întreagă
 Toate le văd pe drumurile tale,
 Un sînge proaspăt care-ți curge-n vine
 Ca o putere străbătînd prin tine.“

Un suflu generos străbate această
 epopee lirică, un intens patriotism
 care au fost pe bună dreptate asociate
 spiritului vizionar al pașoptiștilor (de
 la Alecu Russo la Bolliac, Alexan-
 drescu, Vasile Alecsandri, ș. a.). „Ceva
 din entuziasmul grandios, — observă
 Radu Popescu în prefața la ediția din
Biblioteca pentru toți a poeziilor lui
 M. R. Paraschivescu, — din viziona-
 rismul de citori de țară și de lume
 nouă, care au caracterizat toate ma-
 nifestările marilor pașoptiști, reizbuc-
 nește în poemul lui Miron Radu Pa-
 raschivescu, dîndu-i un accent și o
 atmosferă fermecător desuete, dar cap-
 tivante, care însă ar rămîne desuete
 dacă poetul nu ar valorifica filonul
 pentru a înălța sentimentul pe o treaptă
 superioară, treapta patriotismului so-
 cialist“. Ecourile pașoptiste se pot ve-
 rifica și în plan stilistic, în construc-
 ția unor imagini, în unele forme pro-
 zodice, în frecvența folosire a tiparelor
 folclorice etc. Cîteodată M. R. Paras-
 chivescu se lasă contaminat de o limbă
 cu ușor parfum arhaic, scriînd cu gra-
 fioasă stîngăcie, în tonul lui Alecsandri:
 „Prin cel lan bălan, un trufaș cosaș, /
 Mijlocul subțire avîntă ca-n horă / Ar-
 cuindu-și coasa prin lan lucitoare / Și
 adună brațul, scurt, a-mbrățișare“ etc.
 Cu fragmente de reală inspirație și
 de remarcabilă ținută artistică, poemul
 rămîne totuși inegal, cu reluări inu-
 tile, cu momente de un retorism exte-

rior, cu facilități care nu-și află scuză
 în pasișă folclorică practică la tot
 pasul, în **Cintecul întii** mai ales.

În 1956 apar **Laudele**, republicate în
 1958, cu adaosuri, sub titlul de **Laude
 și alte poeme**, titlu sub care figurează
 și în culegerile antologice, cum ar fi
 cea de **Poezii** (în colecția **Cele mai fru-
 moase poezii**, 1961) sau cea din **Biblio-
 teca pentru toți** (nr. 190/1963). **Laude**
 e, în chipul cel mai direct și elocvent,
 o definire a nucleului esențial din
 care, ca niște calme unde concentrice
 pornesc desfășurările lirice ale poetu-
 lui matur, rămas pe planul sensibili-
 tății de o surprinzătoare frăgezime re-
 ceptivă (Un fapt curios, autorul a ți-
 nut să precizeze într-o notă din **Con-
 temporanul**, prilejuită de un articol
 asupra poeziei sale, că **Laude** e un titlu
 împrumutat, și anume de la scriitorul
 spaniol Joan Maragall, la fel ca și **Cin-
 tice țigănești**, sugerat de **Romancero
 Gitan** al lui Lorca!) Deși **Laudele** pre-
 supun o dispoziție spirituală expansivă,
 Miron Radu Paraschivescu recurge cel
 mai adesea, cum s-a mai arătat, la o
 formulă poetică al cărei ideal în or-
 dina expresiei îl constituie concentra-
 rea, extrema lapidaritate translucidă.
 Tonul e al unei oficerii liniștite, stă-
 pînită în gesturile lirice evocatoare ale
 afectivității, obiectivată deci. Un astfel
 de „comportament“ se potrivește de
 minune structurii intime a însuși poe-
 tului, de o sensibilitate vibrantă în fața
 marilor probleme umane care se inte-
 grează sferei inepuizabile, eterne a na-
 turii: femeia (în ipostaza maternității
 de cele mai multe ori), dăruirea în fol-
 losul speței, efortul uman proiectat în-
 tr-un anonim sublim (**Semănătorul**).
 Motivul rodniciei e dintre cele mai
 frecvente, împletind simboluri care
 ilustrează forța de perpetuare a celor
 două mari regnuri ale vieții. Roadele
 bogate, revărsatul belșug autumnal își
 asociază așa dar ideea maternității, ca-n
 splendidul sonet intitulat **Toamna** :

„Grădina e-acum o cireadă
Lăuză, cu ugere pline :
Dogorile n-au să-i mai cadă
În creștet : nici, roiuri, albine.

Își umple cu dulci fructe poala
O fată, sub crângile joase
Din care, o clipă, beteala
Fugarelor plete jucase.

Astfel încărcată, își este
Ei însăși maternă iconă,
Dar tinărul piept dă de veste

Că toamna ei încă-i departe
Iar rodul grădinii emană
Doar taina de care-o desparte.“

În **Laude**, motivul rodirii are, simbolic vorbind, semnificația unei împliniri care nu trebuie disociată de întregul climat stenic, larg optimist, al socialismului biruitor în țara noastră. (**Pro pace, Totuși, Octombrie, Recoltă**, etc.). În chip firesc, gândul poetului **Laudelor** se îndreaptă spre forța istorică datorită căreia a fost posibilă, printr-o luptă aspră, de o lucidă tenacitate, înflorirea contemporană a României, — Partidul. Scrise cu prilejul celei de-a treizecea aniversări a înființării P.C. din România, cele **Cinci toasturi de ziua Partidului** se înscriu printre cele mai izbutite poezii animate de patos politic din întreaga noastră literatură nouă. Virtuțile concentratei limpezimi la care a ajuns arta poetului sînt strălucit reprezentate, de pildă, în cel dintîi dintre **Toasturi, Paharul**, construit pe subtila dialectică a rememorării și a aspirației vizionare :

„Cînd ridicăm paharul plin
În cinstea marelui sărbători,
Prin unda lui străbat lumini
Ca raza soarelui prin nori.

Și dacă dintre anii grei
Alegi ce-a fost de ce-i acum,
Lumina strălucind în ei
E tot ce-n noi a fost mai bun.“

Trecutul și viitorul se întrepătrund în clipa festivă a prezentului și cristalul paharului devine un simbol al certitudinii cucerite prin luptă. E o laudă a energiei comuniste, în versuri de o severă simplitate :

„De anii cei trecuți, e bine
În astă zi să ne-amintim,
Cînd ard în inimile pline
De zvonul celor care vin.

Fiorul limpede-l păstrează,
Din vechea luptă, așadar,
Să fii, cînd te pătrunde-o rază
Strălucitorul ei pahar.“

Carte a deplinei maturități și a plenitudinii interioare, **Laude și alte poeme** aduce mărturia, alături de a seninei împliniri, a unor momente de patetism interior reținut, care dau poeziei lui Miron Radu Paraschivescu o dimensiune de special dramatism, exprimată în forme clasice ; ascunsă sub imagini de o riguroasă construcție, cu volute bogate, sub fine decantări muzicale, pierzînd deci în extensiunea observabilă direct, zbaterea intimă capătă nebănuite adîncimi. O astfel de împrejurare intervine mai ales în poeziile pe temă erotică. Un timbru grav, al unei conștiințe rănite de sentimentul ireversibilității timpului interior, se des cifrează de pildă în **Stanțe de dragoste** : „Dacă prin anii sumbri care-mi izbiră nava / Am plîns și am trecut, / Și din iubirea dulce rămase doar otrava / Coclită ca un scut, // Și dacă tot mă apăr, cînd nici o grea durere / Nu-mi fuse de ajuns, / Cînd orice amăgire mă spintecă și pier / În pieptul nepătruns, // Așa cum pe-o cetate se-nalță doar ruine / Pe care cresc bureți, / Anume grămădite, să apere mai bine / Tot ce-a rămas de preț, / / Nu-i asta chiar dovada că e într-una trează / Secunda de atunci, / Precum un iute fulger / prin nopți mai luminează / Grădinile adînci“. Ireversibilitate care — și aici trebuie văzut sensul patetic al versurilor — nu contra-

zice ideea de continuitate, de statornicie în mijlocul devastărilor produse de timp. Imaginile acestei poezii se axează pe un simbol — latent — al **luptei**. Revin mereu, cu o secretă sarcină sugestivă, termeni legați direct sau indirect de reprezentările cu care se însoțește noțiunea de luptă: iubirea a trecut într-o otrăvă „coclită ca un **scut**“, eroul liric se „**apără**“, amăgiri îi „**spintecă**“ pieptul, sint evocate metaforic „**ruinele**“ unei „**cetăți**“ care au funcția de a „**apăra**“ ce „**a rămas de pret**“. Totul converge spre a comunica sensul unei rezistențe, al unei defensive în fața unei oculțe, lente și încăpăținate agresivități: aceea a Timpului. Cine câștigă această luptă? Într-un sens exterior, timpul — căci scutul coclește, cetatea cade în ruină... Dar ruinele apără și ele, ceva mai de pret, comorile tănuite în străfunduri. Pe plan interior, conștiința umană învinge, prin durabilitate, secunda supremă a dragostei brăzdează memoria ca un fulger, mereu și mereu „**trează**“. E o victorie dureroasă, de un dramatism grav, pentru că pierderile pe care le presupune sint mari, dar nu lipsită, așa cum și-o reprezintă poetul, de o undă de optimism, pornită din sentimentul că valorile specific umane sint și rămân inalienabile în esența lor.

O confesiune cu accente patetice este și **Ca printre mari prăpăstii**. Poetul trăiește într-un climat al furtunilor, cutreieră amețitoare spații abisale, ca un erou romantic al cunoașterii. Poemul este de fapt un imn înălțat statorniciei femeii iubite, care veghează zborul „prin vitregi depărtări“ al eroului liric, care apare acestuia ca un „reazim sigur“, ca o „nădejde tute-lară“:

„...Tu știi în așteptare, ca printre mari
prăpăstii
Întorcerea tîrzie, cu praful pe sandale,
Sau poate chiar căderea ca piatra unei
prăștii
Pe care mîna ta o va culege moale,

Cînd, ostenit, la tine, pe coapsa ta
domoală
Șuvițe destrămate pe frunte-o să-mi
împrăștii,
Și-mi vei culege-n palme privirile de
smoală,
Tu, fragedă ferigă crescută-ntre pră-
pastii.

Poezia dezbaterilor interioare își găsește un specific orizont etic la Miron Radu Paraschivescu, orizont care are puritatea și adîncimea certitudinii. Mă gîndesc la poezii, străbătute și ele de fiorul dramatic de care vorbeam, cum ar fi **Drum în pădure** sau **lapidara Aere perenius**, atribuind faimosului motiv horațian nu obișnuitul sens **estic**, ci unul etic:

„Ca prin oglinzile de apă,
Dintr-un obraz iubit, ades
Privirii mele sint că-i scapă
Un nestatornic înțeles.

Minciuna, ura, sila poate
De-al lor taifas, ce-n taină scurmă,
Pe mîndrul frunții arc se zbate
Să lase prihănită urmă.

Sumbre trufii sau rivne hîde
Ce mă pîndiți în clipe grele,
Sub voi statornic știu că ride
Curatul os al frunții mele.

Fără a fi, poate, ultima (căci Miron Radu Paraschivescu este capabil de reinnoiri derutante), modalitatea din **Laude și alte poeme** apare, sub raportul izbutirilor artistice pe care i le permite poetului în coordonatele ei, cea mai fecundă. Numărul poeziilor antologice din **Laude** este mare. Fie că e vorba de cunoscuta **Laudă tomatei** (în care trebuie descifrată o replică dată **Oului dogmatic** al lui Ion Barbu), fie de **Mărul, Haos și precizie, Ploaie de vară, De toamnă, Nud la plajă, Suvenir, Unei flori, Zăpezi, Pe un album, Mangalia** etc. se poate afirma că — în ciuda unei mari varietăți de

idei poetice — un flux liric unitar se mărturisește în ele, o viziune solidară și organică. Ar fi greșit însă ca imaginea asupra personalității lui Miron Radu Paraschivescu să fie plasată exclusiv sub semnul **Laudelor**. Ne aflăm de fapt în fața unui caz rar de polivalență artistică. Poetul **Declarației patetice** coexistă cu acela al **Cinticelor țigănești** și, mai târziu, cu acela al **Laudelor**. Pare-se că modalitatea **Cinticelor** ar fi fost, cronologic vorbind, depășită în biografia creatoare a poetului (deși, în 1963, într-o pagină de poezie din „Gazeta literară“ a mai fost publicat un **Cintic țigănesc**!). Ceea ce a tipărit în presă M. R. Paraschivescu în decursul ultimilor ani dovedește aceeași polivalență de care vorbeam. Din filonul **Declarației** s-a desprins unul nou, al lirismului cotidian. Un ciclu mai amplu, publicat în „Viața românească“ (nr. 6/1961) vedește o astfel de tendință (**Dimineața, Fotografie, Telefon**), care păstrează forma versului alb, stilul enumerativ aparent „prozaic“ din **Declarația patetică**, lexicul obișnuit, cu multe neologisme „anticalofile“, eliminând însă tonul sacerdotal și marile proiecții hiperbolice, făcând din patetismul exterior o dimensiune interioară (**Dimineața**). În unele versuri de aci (**Narcis**), ca și în altele apărute între 1962—1964 în „Gazeta literară“, poetul pare a relua, cu mijloace proprii, experiența lirică a lui G. Ungaretti, din care, de altfel, a și tradus (Giuseppe Ungaretti, în colecția **Cele mai frumoase poezii**, în românește de Miron Radu Paraschivescu și Alexandru Balaci, Editura tineretului, 1963). Dominantă rămîne însă, în activitatea din ultima perioadă, modalitatea lapidară și dens muzicală din **Laude**. Dacă din punct de vedere cronologic se pot constata, alături de paralelisme, preferințe mai marcate în direcția unei formule poetice sau alteia,

corespunzătoare unor epoci de creație diferite, în planul propriu-zis artistic e greu să spui care dintre ele este definitorie pentru personalitatea acestui poet. Intensitatea creatoare e aceeași, și originală, în toate orientările amintite, deși ele sînt uneori atît de deosebite. Ceva rămîne totuși comun între ipostazele pe care i le face accesibile lui Miron Radu Paraschivescu marele său talent polivalent: o fervoare pentru obiect, pentru concret, pentru ceea ce aparține sferei vieții unanime, străbătută de sevele primordiale, **o pasiune pentru imediat**, tangibil și contingent, însoțită de un orgolios refuz al transcendentului. Diversificîndu-se neașteptat în domeniul expresiei, personalitatea lui Miron Radu Paraschivescu vedește — și nici nu s-ar putea altfel la un poet de valoarea lui — o puternică și adîncă unitate a atitudinii. În **Declarația patetică**, în **Cintice țigănești**, în **Laude** și alte poeme, în versurile mai noi se exprimă un același fond sufletesc, cu marile lui constante: generozitate (care implică obiectivarea, fie în sensul unui anti-individualism polemic, fie în acela al calmei laude a vieții în ce are ea general, permanent, meta-individual), cult al energiei umane, tendință de integrare în grandioasa dinamică a naturii, care la Miron Radu Paraschivescu n-are nimic opus civilizației, creației omului. Mișcarea fundamentală a poeziei lui este așadar aceea de deschidere și revărsare a eului în afară. Poetul se identifică simbolicului **Semănător**:

„...Belșug din sine lumii trage cu forța
calmă, hotărîtă,
A marelui risipitor ce-și dă sămînța
nevăzută
Spre ample veșnicii deschise, sfîrșindu-se
biruitor.“

Proza noastră în ultimii douăzeci de ani

de **Ov. S. Crohmăniceanu**

Am oroare de bilanțurile literare. Ele sînt nădejdea talentelor debile, care măcar într-o înșiruire de nume, într-un registru tematic tot izbutesc să se strecoare și încep să aibă senzația că există. Două decenii sînt un răstimp destul de mare ca realele valori să se impună, și orice concesie făcută mediocrității, chiar prin simplă citare, duce la applatizarea peisajului literar. Relieful lui adevărat n-are cum apărea, dacă înălțimile de carton create din mărinimiile criticii nu sînt date la o parte. Literatura noastră nouă a devenit, apoi, în acești douăzeci de ani, o realitate prea evidentă, cu o înfățișare a ei proprie, distinctă, ca să aibă nevoie spre a se defini de trudnice înșiruirii complexe. Primul omagiu pe care-l merită este de a o privi astfel. Iată pentru ce mi-am luat libertatea să fac pe marginea prozei noastre din ultimii douăzeci de ani considerațiile următoare, poate nesistematice, fără pretenții, dar cu această optică.

Ce-l izbește, așadar, pe orice observator, imediat, atunci cînd se oprește asupra unui asemenea capitol nou de istorie literară? Cred că în primul rînd sentimentul de conlucrare a genera-

țiilor scriitoricești. El e dat, firește, și de literatura mai veche, dar nu într-o egală măsură. Dorința de a aduce o mărturie esențială, unică, pe care o anumită experiență omenească a prilejuit-o, stă acum la originea celor mai izbutite opere. Scriitorii par a-și fi împărțit, spontan, după acest criteriu, cîmpul de investigație al realității. Nu vreau să spun că toți au respectat un astfel de îndemn lăuntric. Dar operele majore au apărut acolo unde el a funcționat, iar eșecurile s-au produs, nu de puține ori, tocmai acolo unde el a lipsit. Faptul spune ceva. Proza acestor douăzeci de ani se caracterizează printr-un acut simț al istoriei. Într-o realitate definită de profunde răsturnări revoluționare, ideea fixării printr-o mărturie cu caracter propriu, special, a unei experiențe omenești elocvente se impune oricărui scriitor autentic. Dar mai e nevoie ca el să capete credința că prefacerile social-morale din jurul său sînt cu adevărat ineluctabile, să-l atragă mișcarea vieții și să învingă tentația evadării în antemortalitate, dobîndind sentimentul că depozitia sa particulară, dacă e sinceră și dreaptă, e așteptată de toată lumea, întrucît are calitatea de a lumina un

mare proces al umanității întregi. E meritul politicii culturale înțelepte a Partidului nostru de a fi creat un climat spiritual în care această atitudine scriitoricească să triumfe. Ea s-a concretizat însă în mai multe chipuri. Scriitorii cu o operă de o viață îndărătul lor s-au simțit împinși să-și reia temele care i-au obsadat, dar dintr-un punct de vedere nou, superior ca înțelegere. Cel dintâi exemplu l-a dat Mihail Sadoveanu. În ultimele lui cărți se poate remarca o netă intenție de dialog cu sine însuși a autorului. Acesta nu pare a ține atât să adauge monumentalele sale opere încă un șir de pagini admirabile, cât să aducă în sfârșit răspuns întrebării dureroase pe care ea o ridicase o jumătate de veac: „cum ar fi cu puțință ca norodul nostru, fixat în formele lui antice de viață, să fie cîștigat pentru lumea nouă“, cum „să transportăm în Europa de azi această insulă a trecutului, care-i țărâna română“, fără să pierim sub „plugul progresului“. E un loc comun azi că „Păuna Mică“, „Mitrea Cocor“, „Nada Florilor“ se înscriu într-o lungă dezbateră a literaturii sadoveniene ca niște concluzii edificatoare. Dar nici din „Nicoară Potcoavă“ nu lipsește această nobilă strădanie de împlinire măreață. Cartea face „suma“ reflecțiilor rapsodului asupra istoriei noastre, aducînd sub înfățișări diferite pe toți reprezentanții eposului național al luptei pentru libertate și dreptate în trecutul neguros și mitic. Sînt aici întruchipați în viteazul Strămurare hoții cu funcții justițiare, ca Vasile cel Mare, Ilie Siminicarul sau Cosma Răcoare, în Ghiță Botgros țărani cu suflete înecate de obidă ca șerbul Constantin Moșoc, în Alexe Tobîrnac răzeșii „puștiiți în lume“ din pricina lăcomiei boierești ca Șoimăreștii, în Cubi Lubîș depozitarii înțelepciunii străvechi ca Mehmet Caimacan, în presvitera Olimbiada femeile cu fire bărbată ca Vitoria Lipan, în mezinul Alexandru feciorii cu sîngele înfierbîntat de toate

nesăbuițele tinereții ca Jderul cel mititel. Și printre ei, dotat cu o clarviziune melancolizantă, Nicoară Potcoavă, omul care-și depășește epoca și trebuie, în consecință, asemenea lui Chesarion Breb, să aleagă calea renunțării. În nici un alt roman istoric al său, Sadoveanu n-a înfățișat mai limpede cum se leagă „slobozenia“ din afară de cea dinăuntru. Povestea lui Nicoară Potcoavă cîștigă o valoare simbolică exemplară, cu o forță de iradiere excepțională asupra unei întregi epoci zbuciumate și tragice din istoria noastră.

Impulsuri asemănătoare animă și creația de după 23 August a lui Camil Petrescu. Nuvelele lui „Mănușile“, „Turnul de fildeș“ și „Cei care plătesc cu viața“ tind iarăși să continue o dezbateră oprită înainte de eliberare în fața unor dileme, aparent fără dezlegare. Luciditatea la care a ținut atîta romancierul poate fi însă împinsă mai departe — iată lecția epocii. Și Camil Petrescu a căutat cu o nobilă consecvență să și-o însușească. În „Cei care plătesc cu viața“ există un episod cu o semnificație tulburătoare: momentul cînd Ladima asistă, noaptea, la transportul pe furiș al cadavrelor muncitorilor asasinați în Piața Teatrului Național. Mă tem că înțelesul mai profund în ordine simbolică, al scenei, a scăpat comentatorilor. Eroul ia cunoștință de acest act atroce exact atunci cînd își dă seama că prietenul pe care-l însoțește, un actor, și-a pierdut auzul pentru că nu receptează senzațiile sentințelor. Coincidența dă cheia nuvelei. Lumea lui Ladima, a intelectualității, s-a aflat la un pas de cea înfrățită firesc cu ea, a proletariatului revoluționar. A existat, izbutește să sugereze scriitorul, un paralelism tragic într-o luptă cu țeluri comune. Doar o opacitate blestemată, echivalentă cu miopia, i-a împiedicat pe oameni ca Ladima și prietenii săi, eroii lui Camil Petrescu, să-și descopere mai devreme frații ade-

vărați, pe cei care în bătălia împotriva unei lumi monstruoase, dușmană inteligenței, plăteau „cu viața“.

Nu s-a stăruit, cred, îndeajuns, nici asupra ideii majore implicate în trilogia închinată de autor lui Bălcescu. Masivul roman „Un om între oameni“, ca și „Nicoară Potcoavă“, țintește să fie și o judecată asupra anumitor momente ale istoriei naționale cu ecouri ulterioare în întreaga noastră viață socială. Multe personaje par în mod bizar cunoscute. În *Scarlat Turnavitu* orice ochi mai atent îl descoperă pe Rică Venturiano, junele cu inima rănită de un „angel radios“. Tudor Firșerotu, cu neamurile lui nenumărate, are instinctul de familist al jupinului Dumitrache și cultul acestuia pentru respectabilitatea persoanei sale, temute în tot Oborul. În sfârșit, numeroase asemenea identificări se pot stabili de-a lungul romanului. Uimitor e că în el personajele caragialești apar într-o ipostază eroică. *Scarlat Turnavitu* le ține soldaților discursuri în stilul „Vocii Patriotului Național“: „Nu ne omorâți, fraților... Nu trageți, fraților... Sinteți și voi fiii patriei... Ascultați glasul lui Mircea, al lui Ștefan cel Mare, al lui Mihai Viteazu...“, dar se aruncă efectiv asupra tunurilor într-un gest sublim. Parola lui Firșerotu, trimisă sutelor săi de fini, să coboare cu calfele și teșgetarii din prăvălii asupra Bucureștilor e comentată iar ca în „Noaptea furtunoasă“:

„— Dumitriță, pune obloanele numai-decît!

— Dă ce, jupîne?

— Dă ce, dă nece? Pune obloanele, mă, și veniți toți în uliță la nea Tudor... Ai la Constituție!

— Cu steagul, jupîne?

— Cu steagul, mă!“

Marșul Oborenelor, nu mai are însă nimic ridicol, dimpotrivă capătă dimensiuni epice. Cine cunoaște pasiunea pe care a pus-o Camil Petrescu în reabilitarea lui „Mitică Popescu“ nu se va mira. Ba mai mult, va avea reve-

lația obiectivelor mari ale acestui admirabil roman al revoluției de la 1848. A existat un moment istoric — vrea să dovedească autorul — când personajele caragialești nu cunoscuseră încă decalajul rizibil dintre vorbe și fapte, dintre aparență și esență. Degradarea eroilor săi în ordine adînc umană, la o scurtă distanță de timp, ilustrează iarăși tulburător, prin contrast, ceea ce a însemnat, concret, omenește, trădarea burgheziei. Pentru o bună bucată de vreme, destinul unui popor a stat atunci, la 1848, în cumpăna istoriei, reușește să sugereze cu o rară putere-persuasivă romancierul prin textura asute de întîmplări banale și excepționale, prozaice și dramatice, hilare și cutremurătoare.

Tendințe asemănătoare de a preciza în sensul experiențelor capitale ale epocii noastre preocupări caracteristice pentru opera lor mai veche conțin și romanele pe care le-au scris după eliberare Ion Călugăru, Ion Marin Sădoveanu și Oscar Walter Cisek. Și în ele istoriei i se cere să vorbească, să-și dezvăluie lecțiile ascunse. Ion Călugăru arată cum „Lumina Primăverii“ pune în mișcare trei feluri de seve: ale naturii în ghetto-ul micului târgușor moldovenesc, ale eroilor cărții, intrați într-o dificilă vîrstă de impulsuri tulburi, de nostalgie chinuitoare și ale vremii, peste care trece vîntul neuitatului an 1917. În „Ion Sîntu“, un intelectual e confruntat cu evenimentele hotărîtoare pentru formația lui totul dînd o speță de „Bildungsroman“ socialist, chemat să explice prin alcătuirea sufletească a eroului, elanurile de generozitate ca și miopiile generației sale. În „Pirjului“, autorul urmărește fascinat moduri cum îndărătul lui Horia, Cloșca și Crișan, fără ca ei să bănuiască vre-o clipă, istoria urzește umbre uriașe, legendare.

George Călinescu a împins cel mai departe acest dialog cu opera sa anterioară. Acțiunea romanului „Bietul Ioanide“ se desfășoară în anii fascis-

mului și războiului, iar a „Scrinului Negru“ îmbrățișează, într-o bună măsură, chiar vremurile noastre. Afirmatia mea, că tema gravă și secretă în „Enigma Otiliei“ e paternitatea, cu diversele ei implicații, a întâmpinat rezistențe. Dar noile romane vin să-mi confirme observația. „Enigma Otiliei“ dezbătea problema paternității sub aspectul ei economico-social: cine va avea grije de cei doi orfani? cum va îndeplini lumea, în care se mișcă eroii, o astfel de funcțiune universal-umană? Acum problema e urmărită mai departe în implicațiile ei etice (care sînt răspunderile unui părinte în formația copiilor săi?) și estetice (poate creația artistică să suplinească omeneste actul firesc al perpetuării prin urmași?) E de remarcat că *Scrinul Negru* începe cu înmormîntarea Caterinei Zănoagă și cu disputa organizată de clanul Hangerliilor pe tema tutelei fiului eroinei, tînărul Filip. Acesta e iarăși un orfan ca Felix și Otilia, și soarta lui apare grevată de o paternitate încărcată. Băiatul e odrasla nelegitimă a prințului Max Hangerliu, cu care Caty avusese o pasageră aventură adulteră. Rubedeniile aristocratice îl revendică pe micul Filip. Ele îl consideră, după maniile lor nobiliare, unicul prinț „rumîn“, pretendent la domnie și, în ciuda decăderii sociale pe care o trăiesc, fac din băiatul firav și precoce obiectul a noi vise nebunești și rizibile de „restaurație“. În jurul viitorului lui Filip se desfășoară o întregă cursă grotescă de vanități și speranțe deșarte. Aceasta-i dă romancierului prilejul de a reconstitui cu o vervă carageliană universul spiritual al unei clase scoase din scena istoriei. Tema tragică a cărții e destinul copilului împins pînă în pragul sinuciderii de ambițiile demente ale „părinților“ săi adoptivi. Totodată romanul Caterinei Zănoagă, cu existența pasională, zăbatecă și lipsită de sens a eroinei, e un preludiv al soartei pe care ea i-o va croi lui Filip. În alt plan,

Ioanide trăiește drama părintelui pedepsit prin copii, pentru greșelile sale trecute. Detașarea arhitectului de evenimentele sociale, de ecoul lor în viața indivizilor nu e privită deloc necritic, cum s-a spus, deși prezentarea „obiectivă“, ba chiar amuzată a disprețului croului pentru „dobotocii“ din jur poate creea o astfel de falsă impresie. Desfășurarea acțiunii și sensurile mai adînci ale cărții în direcția preocupărilor grave ale autorului, demonstrează însă dimpotrivă că Ioanide plătește crunt indiferența lui superioară. Din pricina ei copiii săi, Pica și Tudorel, ajung sub influența „centurionilor“ și sfîrșesc ignobil. La capătul romanului, eroul rămîne înfrînt, împruținat, cu sufletul devastat. De aici și titlul: „Bietul Ioanide“. „Scrinul negru“ prezintă, o dată cu înțelegerea, acum, a răspunderii paterne într-un chip dureros, ca o remușcare, și încercarea arhitectului de a învinge prin creația liberă, într-o lume a elanurilor constructive, obsesia dispariției fără urme în hăul vremii. Romanele lui G. Călinescu se reîntorc, așa cum se vede, la o idee-cheie a operei sale și, fapt deosebit, o confruntă nemijlocit cu realitățile vieții noastre sociale din ultimele decenii.

O caracteristică a prozei românești din acești douăzeci de ani este și vizibila ei strădanie de a demitiza înfățișarea lumii înconjurătoare. Inițiativa operației, cum era de așteptat, a aparținut tot generației vîrstnice. Ea avea în primul rînd a se răfui cu un șir de prejudecăți, care o împiedicase să privească lucrurile în față fără nici o fetișizare de clasă, din perspectiva gîndirii înaintate. Tărîmul celor mai îndărătnice tendințe de mitizare a realității în literatura noastră rămăsese satul românesc. Chiar geniul realist al lui Rebreanu nu reușise să distrugă aici toate icoanele convenționale, deși înfăptuise o operă uriașă de salubritate. Pentru demoliția integrală a reprezentărilor idilizante era nevoie de o înverșunare

polemică, de o furie aproape iconoclastă. Cîntăreț altă dată al amarului din coaja nucilor crude, din ierburile Bărăganului și din ochii robilor pămîntului, Zaharia Stancu și-a descoperit-o în structura intimă a ființei sale. Nici un prozator român n-a dat o asemenea cutremurătoare viziune „dinăuntru“ a infernului lumii rurale, supuse pînă mai ieri unei exploatări sălbatice, bîntuite de mizeria cea mai neagră, de foame și ignoranță, silite să adopte în raporturile umane o asprime inimaginabilă. În universul reconstituit cu o minuție halucinatorie, de romanțier, nu mai e loc pentru nici o iluzie. Totul stă sub cruda și nemiloasa lege a luptei pentru existență.

„Descult“ e o carte de o tragică poezie, în care sensibilitatea infantilă învață „să nu uite“, deoarece condiția frustrării se gravează în fiecare act uman elementar. „Pădurea Nebună“ extinde viziunea aceasta necruțătoare a eroului, încorporîndu-i și lumea micilor tîrguri de provincie dunărene. Falsul lor aer de patriarhalitate se spulberă sub privirile ironice ale vagabondului decis să nu facă prea mulți purici aici și învățat să lovească dacă nu vrea să fie lovit. O întregă zonă de inspirație a prozei noastre intră o dată cu aceste pagini ale lui Zaharia Stancu într-un climat nou. El face să treacă o arșiță devastatoare peste hectare de literatură dulceagă și idilică, incendiindu-le și pustiindu-le. Romantismul naturist în toate prelungirile sale mărturisite și nemărturisite devine imposibil după o carte ca „Descult“, și dacă el mai reapare sub o formă sau alta își dovedește automat completa desuetudine prin comparație cu ea.

Aspectele sub care timpurile de ieri dobîndesc o maximă actualitate sînt desigur acelea în stare să dezvăluie elaborarea tenace, obscură, dar inexorabilă a prezentului. Conștiința scriitoricească era firesc să caute în trecutul apropiat urzile istoriei, să în-

cerce a răspunde întrebării: care a fost sarea pămîntului capabilă în ordine umană să pregătească recoltele din August '44?

Lupta comuniștilor care, în ilegalitate, au înfruntat teroarea întregului aparat de stat burghez, închisorile, lagărele și plutoanele de execuție, organizînd neobosiți masele, deschizîndu-le ochii, educîndu-le și conducîndu-le la victorie s-a impus prozatorilor ca o dimensiune fundamentală a realităților contemporane. Revelarea ei a fost obiectul mai multor cărți cu o netăgăduită valoare documentară, lipsite însă de forța care conferă printr-o viziune proprie, originală, viața faptelor și oamenilor. Lucru ciudat, aceasta i-a reușit în special unui poet. Mihai Beniuc are meritul de a fi dat jurnalul emoționant al participării intelectuale la mișcarea ilegală. Romanele sale „Pe muche de cuțit“ și „Dispariția unui om de rînd“ se disting mai cu seamă prin autenticitatea reconstituirii ambiantei și reacțiilor sufletești. Vibrația adîncă o aduce aici intuirea condiției umane într-o astfel de bătaie subterană. Autorul face sensibil universul oamenilor nevoiți să meargă „pe muche de cuțit“, să îmbine, printr-o mare stăpînire morală, viața obișnuită la lumina zilei, cu cea secretă, de luptă împotriva ordinii existente.

Un capitol cu totul inedit al prozei ultimilor douăzeci, de ani privește însuși procesul transformărilor umane. Aici, mărturia principală au adus-o scriitorii care, ca Marin Preda, Eugen Barbu, Titus Popovici, V. Em Galan, Aurel Mihale sau Francisc Munteanu s-au format oarecum în două lumi. Afirmăți în anii puterii populare, ei au apucat să cunoască și vechea societate, atingînd încă înainte de eliberare vîrsta înțelegerii; de aceea literatura lor e prin excelență tabloul unei astfel de experiențe. Romanul lui Marin Preda, „Moromeții“, reconstituie cu o uluitoare autenticitate viața zilnică a satului românesc, așa cum se

desfășura ea în preajma războiului. Dar tot acest univers apare problematizat în direcția viitorului și cartea dezbate practic chestiuni înscrise pe primul plan al construcției socialiste. Spiritul revoluționar se vedește de la început. Ideea reducăției sufletului țărănesc capătă din primele pagini o lovitură mortală. Romancierul reușește să susțină o proză de sondaje psihologice abisale, de reacții morale ambigue, demonstrând cu o obiectivitate totală, fără să dea nici o clipă impresia că urmărește ceva, cum se năruie iluziile de independență ale micului proprietar agricol, cum încercând să se apere de lumea banului printr-o permanentă disimulare, printr-o dedublare sufletească, acesta își automutilază practic existența, trăiește o dramă dezolantă a însingurării. Cartea creează nu numai unul din marile tipuri ale întregii noastre literaturi dar, o dată cu el, o formulă umană de extraordinară expresivitate națională, comparabilă doar cu cea a țăranelui lui Creangă sau Sadoveanu. Nu este o întâmplare că se vorbește acum curent de humorul moromețian. Personajul a făcut sensibil un *stil*, ceea ce nu se petrece în fiecare zi într-o literatură. O problemă contemporană de extremă acuitate ajunge să fie pusă în termenii ei radicali și luminată printr-o experiență specifică a poporului nostru cu o rară pregnanță. „Moromeții“ se înscrie astfel, am mai spus-o, printre operele cu răsunet mondial pe teme similare, fără să pălească în fața lor oțuși de puțin — și când spun aceasta mă gândesc la „Fructele mâniei“ de Steinbeck sau la „Pogonul lui Dumnezeu“ de Caldwell. Procesele transformării vieții, Marin Preda le-a urmărit și în legătură directă cu prefacerile revoluționare. În nuvelele lui, „Desfășurarea“, „Ferestre întunecate“, „Îndrăzneala“, intră sub raza reflectorului sufletele cărora inechitatea și lipsa de tandrețe a lumii vechi le-a paralizat avinturile și le-a obligat la o retractibilitate dureroasă.

Autorul dezvăluie cu finețe cum are loc aici înfringerea reținerilor și indiferenței prin închegarea unor relații noi umane, cum, nu ușor și nu fără dramatism, energii nebănuite sparg puternice închistări morale țîșnind înții timide, apoi impetuoase la suprafață.

Experiența acestei umanități face evidentă o anumită concluzie moral-socială de extremă actualitate. Socialismul, demonstrează convingător autorul, îi redă omului puterea de a crede într-o ordine bazată pe triumful adevărului, binelui, frumosului și dreptății. Orice perpetuare a mecanismelor vechii lumi sub firme noi, atrage atenția Marin Preda, prin natura sensibilizată la astfel de fenomene a eroilor săi, are un caracter monstruos și inspiră o imensă și legitimă revoltă. Asupra aspirației adânci de a izgoni pentru totdeauna din raporturile omenești neîncrederea, precauția, insistă și romanul „Risipitorii“, care, având de astă dată ca obiect în mod nemijlocit realitatea socialistă, e o excelentă carte consacrată prieteniei. Mărturie de prim ordin a unui scriitor apărut de asemenea la hotarul a două lumi se dovedește și creația lui Eugen Barbu. Oricât ar părea de paradoxal, dar calitățile celui mai bun roman al său, „Groapa“, se manifestă exact acolo unde opacitățile criticii a văzut slăbiciunile narațiunii. S-a spus astfel că autorul dăruie proporții de haiduci eroilor lui, hoți ordinari, și exaltă pitorescul mahalalei în spirit romantic. Dar Eugen Barbu are tocmai meritul de a fi părăsit primul imaginea idealizată și livrescă a periferiei. În locul figurațiilor vagi, cu tot felul de implicații simbolice din cărțile lui G. M. Zamfirescu, apare un admirabil tablou realist, fascinant prin mulțimea și precizia detaliilor sugestive și poezia pulsațiilor sălbatice ale vieții. Din „Groapa“ dispare umanitarismul dulceag, care imblânzea totul pentru liniștea conștiințelor mic-burgheze și intervine

curajul de a privi datele acestui univers în întreaga lor cruzime. Cartea „demitizează“ și ea o lume, nesfiindu-se să-i arate fața fără fard. I s-a reproșat de asemenea „Groapei“ că se menține, după vorba poetului, într-o „slavă stătătoare“, rămânind egală sieși, sus-trasă din dinamica istoriei. Dar ceea ce ațiția comentatori ai cărții au ignorat e că ea reprezintă în fond istoria trecerii de la un stil de hoție la altul, de la domnia oarecum bonomă, „tradițională“ a lui Bozoncea (botezat, nu fără rost „starostele“) la regimul cruzimii și violenței, care nu cunoaște absolut nici o lege, la banditismul disperat al lui Paraschiv. Fostul șef al bandei fura numai când avea nevoie, se îngrijea într-un fel de soarta „șuților“ și „caramangiilor“ din jurul său, exercita asupra-le un soi de oblaudire părintească, severă, dar și protectoare. „Ucenicul“ pradă și ucide dintr-o înverșunare sălbatică, antiumană, urmărind plăcerea primejdiei și trăind beția afirmării puterii, pînă chiar la neglijarea profitului. Între Bozoncea și lumea înconjurătoare ființează un fel de pact tacit. Hoțul se înscrie oarecum în distribuția socială și negustorii îi dau adesea de bună voie tributul. Paraschiv intră în divorț nu numai cu ordinea, dar cu oamenii în genere. E dincolo de orice dubiu că, în această evoluție, de care practic cartea se ocupă, apare surprins cu o strălucită intuiție poetică, un proces istoric simp-tomatic, de sălbăticire a lumii capitaliste, de intrare a ei tot mai mult sub imperiul neomeniei și violenței. Paraschiv este omul vremurilor noi de după primul război mondial. Foarte curînd ele îi vor transforma odată cu instaurarea fascismului „filozofia“ în rațiune de stat. Iată deci că și acest roman, aparent al imobilismului istoric, se vedește o carte a unui univers în mișcare. Prefacerile lui structurale, dislocările morale pe care le va suferi prin răsturnările revoluționare de la 23 August 1944 se întîlesc

astfel surprinse în multe din nuvelele autorului. „O canistră cu apă“, poate cea mai izbutită dintre ele, urmărește cu încetînitorul, chiar un astfel de moment al „alegerii“. Eroul trebuie să se decidă în ceasul al doisprezecelea și țînd degetul încordat pe trăgaci. Așa cum la Marin Preda satul era zona socială care intra prin reprezentanții săi cei mai autentici în seismele istoriei contemporane, la Eugen Barbu cartierele muncitorești, mahala-lele din preajma atelierelor de căi ferate sau marilor uzine alcătuiesc mediul transformărilor, care-l reține pe narator. Faptul că are de a face cu o umanitate incomparabil mai înaintată sub raportul conștiinței, nu-l împiedică, spre meritul său, să fie atent la deplasările morale, la momentele sufletești cheie, semnificative pentru un proces interior. Drept exemplu, stau majoritatea nuvelor din volumul „Oaie și ai săi“ și mai cu seamă neuitata „Muncă de jos“. Cu ea, ca și alți colegi ai săi de generație, prozatorul își extinde mărturia și asupra realităților noi socialiste. Romanul „Face-rea lumii“, cum indică și titlul, este îndreptat integral în această direcție și izbutește, cel puțin, să înfățișeze cu o desăvîrșită atencitate reacțiile unui simplu lucrător tipograf devenit director de întreprindere, în fața multiplelor probleme politice, economice și morale, pe care i le ridică munca de conducere.

Titus Popovici pare a asculta și el de același imperativ interior. „Streinul“ este o carte a căutărilor și totodată a revelațiilor succesive în conștiință, trăite de un tînăr intelectual care resimte foarte viu convulsiile societății burgheze, înaintea agoniei ei. „Setea“ devine, în schimb, romanul răsturnărilor revoluționare, actul nou al „dramei pămîntului“ cu un conținut istoric exploziv. Ca și la Marin Preda, ca și la Eugen Barbu, mărturia îmbrășițează concomitent realitatea celor două lumi. Tendința lui Titus Popovici

este a se situa exact în punctul lor de interferență, acolo unde, ca la o pornire de sloiuri pe un fluviu, ghiața pînă peste tot, apele țîșnesc la suprafață involburate, tulburi, furioase, revărsîndu-se peste maluri. Epica „Streinului“ ca și a „Setei“ e stăpînită de o febră a momentelor cînd mișcarea istoriei se precipită, antrenează destinele într-un vîlmășag uriaș. Romanțierul izbuteste la rîndul lui să se ridice peste simpla înregistrare a acestei senzații copleșitoare și să o obiectivizeze în destinul cîtorva personaje memorabile, printre care primul loc îl ocupă, incontestabil, Ana Moț. În sfîrșit, un alt capitol distinct al mărturiei colective aduse asupra realității de proza ultimilor douăzeci de ani aparține generației tinere.

Aproape toți reprezentanții ei au lucrat în redacții de ziare, au cutreierat țara în lung și în lat, au stat o bucată de vreme pe șantierele socialiste, au cunoscut adesea gospodăria colective și de stat, îndeaproape, asistînd la înființarea lor, urmărindu-le apoi sistematic dezvoltarea. Mulți au fost, o vreme, chiar brigadieri pe șantierele de la Salva-Vișeu, de la Bumbești-Livezeni sau de la Bicaz. Lumea constructorilor socialismului le-a devenit o realitate cotidiană, viața centrelor industriale recent ridicate, familiară, a satului complet colectivizat, de asemenea. Nota distinctă a prozei lor e că ea pleacă de la o realitate nouă, dar considerînd-o un cadru firesc, în raport cu care urmează a fi examinate problemele curente ale existenței. Dimensiunea *morală* a actelor omenești capătă astfel o însemnătate deosebită la prozatori ca D. R. Popescu, Th. Mazilu, Fănuș Neagu, N. Velea, N. Țic, Pop Simion, Vasile Rebreanu, Ion Băieșu, Sorin Titel, Ștefan Bănuțescu, Radu Cosașu ș.a.

Există o proză a marilor evenimente contemporane și modelul ei e „Setea“ lui Titus Popovici. Un asemenea roman e și „Fuga“ lui Aurel Mihale, narațiune

zgoduitoare prin autenticitatea ei ca și prin tensiunea dramatică sub care se desfășoară. Aici obiectul cărții e războiul cu toate vicisitudinile sale. Autorul năzuiește către o definire pilduitoare de destine în raport cu niște împrejurări social-istorice decisive, și dacă romanul amintit își coagulează întreaga substanță pe primele admirabile trei sute de pagini în jurul unui singur erou, confesiunile din volumul „Noapți înfrigate“ urmăresc țeluri monografice, arătînd cum evenimentul marchează simultan diferite destine, imprimîndu-le deodată o desfășurare dramatică imprevizibilă. În asemenea reconstituiri epice ale unor momente capitale din istoria noastră contemporană, și-au dat măsura talentului și alți prozatori din generațiile scriitoricești, despre care am vorbit: Eusebiu Camilar cu „Negura“, Nagy Istvan cu „La cea mai înaltă tensiune“, Astalosz Istvan cu „Vîntul nu se stîrnește din senin“, V. Em. Galan cu „Bărăgan“, Fr. Munteanu cu „Un oraș de pe Mureș“ și „Statuile nu rid niciodată“, N. Jianu cu „Cumpăna luminilor“, Al. I. Ștefănescu cu „Al cincilea anotimp“. Romanele lor tind să capete epitete ie-gate nemijlocit de evenimentele vremii, să fie romanele războiului, naționalizării, înființării primelor unități socialiste în agricultură, industrializării ș.a.m.d.

Ceea ce rezistă mai ales în ele, dincolo de părțile friabile pe care vremea a început să le supună demolăției, este atmosfera unui anumit moment istoric cu temperatura lui ridicată, imaginea vieții colective scoase din matca ei obișnuită și îndreptate spre acte istorice hotărîtoare.

În schimb, o serie de nuvele și schițe aparținînd ultimei promoții de prozatori aduc în bătaia reflectoarelor planul existenței individuale. Eroii lor sînt oamenii care au participat direct sau indirect la înfăptuirea unor mari prefaceri revoluționare și le continuă azi, clădind edificiul lumii noastre

noi. Cum se desăvârșește umanitatea socialistă, ce chimie interioară îi determină structura, de la astfel de întrebări pleacă în special literatura tinerilor scriitori. Diversitatea ei e destul de mare și ține înții de varietatea tipologiilor omenеști studiate. N. Țic și N. Velea, pe terenurile defrișate de Marin Preda se simt înclinați să exploreze firile închise, pe care le apasă greu un trecut umilitor. Personajele lor au să-și învingă rețineri, anxii, neîncredere și să-și vindece leziuni morale grave, câteodată incurabile. Ni-cuță Tănase, acolo unde nu alunecă în industrie literară, („M-am făcut băiat mare“, „Derbedei“) surprinde la rîndul său o psihologie caracteristică tinerilor fără căpătui, certați cu orice formă de disciplină socială, recuperabili însă într-o lume care le arată încredere. Pe Th. Mazilu îl atrage procesul raționalizării vieții afective, printr-o înțelegere sporită a necesității actelor omenеști. Eroi lui descoperă în socialism o simplitate umană profundă, susținută de criterii morale clare ca niște axiome. În comparație cu ea, răsucirile sufletești îi apar auturului lovite de o zădărnice totală, de o complicație artificială și deci ridiculă. De aici, atunci cînd nu cade în reducții vulgarizatoare, capacitatea sa deosebită de denunțare a imposturii morale, a pozei. D. R. Popescu și Fănuș Neagu, mai aproape de Eugen Barbu, preferă firile voluntare, impulsive sau excentrice. Gestica joacă în manifestările acestor oameni rolul definitoriu, pentru că rezumă adesea atitudini generale în fața vieții. Humoriile lor depind nu în mică măsură și de aspectele naturii; o conviețuire intimă cu ea a făcut din astfel de suflete aparate sensibile la toate modificările peisajului, iar înfățișarea acestuia le dictează, nu o dată, dispozițiile morale.

Pe Vasile Rebreanu îl interesează alunecările psihice care au loc în subconștient și nu se trădează aproape

prin nimic în comportările umane, pînă cînd deodată hotărîrile apucă un curs neprevăzut. La Sorin Titel observația se concentrează pe nuanțele delicate, aproape imperceptibile ale schimbării peisajului sufletească sub efectul deciziilor dictate de etica nouă.

În ansamblul ei, proza noastră a izbutit să năruie în ultimii douăzeci de ani o îndărătnică prejudecată literară, părerea că mediile sociale avute, „civilizate“ și „culte“, cum credea Lovinescu, au singure o adevărată viață interioară, că o umanitate supusă vicisitudinilor luptei pentru existență nu oferă nici un cîmp investigațiilor psihologice profunde, fiindcă n-are probleme complexe de conștiință. De la „Moromeții“ la povestiri ca „Poarta“ și „În treacă“ de N. Velea, „Pădurea“ și „Nabucodonosor“ de D. R. Popescu, „Păpușa“ și „Drum întins“ de Fănuș Neagu, înfrîngerea acestei optici constituie implicit o victorie a realismului consecvent asupra unei mentalități intelectualiste și totodată o reabilitare meritată a oamenilor simpli, făuritorii istoriei. Faptul că ei au devenit eroi literari cu o bogată viață interioară, a cărei autenticitate se dovedește incontestabilă, că populează cu problemele lor de conștiință serioase și complicate romane, nuvele și povestiri excelente, ilustrează mai viu ca orice caracterul revoluționar al prozei noastre noi.

O astfel de biruință a concepțiilor înaintate nu trebuie compromisă prin fetișizări străine realismului. Înlăturînd prejudecata care-i interzicea omului de rînd să aibă o psihologie complexă, marxismul nu ignoră specializarea vieții intelectuale. A crede că toate problemele spirituale și morale se pun cu o egală acuitate la orice nivel de conștiință înseamnă a cădea în absolutizări naive. Spun aceasta pentru că victoria amintită pare a fi însoțită și de unele limitări care se resimt. Interesul acordat de proza noastră nouă

formelor superioare ale vieții intelectuale e încă slab, susținut doar de puține opere citabile: „Bietul Ioanide“ și „Serinul negru“, „Străinul“ și „Risipi-torii“, „Pe multe de cuțit“ și „Dispa-riția unui om de rînd“. Astăzi, chiar simplii constructori ai socialismului sînt adesea oameni cu o conștiință ri-dicată, se mișcă printre noi într-o sferă înaltă de idei politice, eco-nomice, morale și științifice. Ide-a-lizarea tipului uman, care cu cîteva vorbe de duh, o bătaie amicală pe umăr, un instinct elementar de clasă și două lozinci rezolvă toate dilemele existenței, ascunde o optică semănă-toristă, reactualizată și travestită în haină contemporană. Investirea sufle-telor primitive cu toate calitățile vi-ciază cîteodată pagini de proză valo-roasă, imprimîndu-le o suficiență iri-tantă. O operă epică, nelipsită de certe calități, cum e romanul lui Ion Ruse „În portul de pescari“ suferă efectele unei asemenea viziuni. Pînă și recon-stituirea amplă, cu arhitectură masivă, trilogia „Cordovani“ de Ion Lăcrăn-ja, plătește un tribut serios ace-s-tei tendințe, cînd autorul, așa cum critica a arătat, îi dăruie eroului său, ultimul țaran intrat în gospodăria co-lectivă și omul apucăturilor violent individualiste, capacitatea de a ana-liza cu o excepțională clarviziune po-litică fenomene sociale complicate și contradictorii.

Inventariile tematice, utile, întrucît indică zonele de viață neexplorate încă, au cusurul că scapă asemenea as-pecte nu mai puțin importante. În era marilor dezbateri social-filozofice pe tema viitorului umanității, a cuce-ririi cosmosului, a chiberneticii și ma-șinilor electronice, proza noastră e da-toare să-și învingă timiditatea față de formele cele mai înalte ale vieții inte-lectuale și să extindă investigarea lor cu îndrăzneală fiindcă însăși viața i-o cere.

Poezia epică a dobîndit în acești douăzeci de ani și o remarcabilă va-rietate sub raportul expresivității.

În privința tehnicii de a nara un fapt, de a descrie o situație, de a face analiza reacțiilor sufletești sau a le sugera doar prin comportamente, de a desfășura firul acțiunii, etc. prefe-rințele autorilor sînt deosebite, ilus-trînd marea multitudine a stilurilor cărora realismul socialist le oferă po-sibilități largi de afirmare.

Arta veche a povestirii, cu voluta savantă a frazei construită astfel încît să vrăjească auditoriul, răpindu-l din realitatea imediată și purtîndu-l în lumea ficțiunii, își găsește continua-torul principal în Eusebiu Camilar, devotat unui gen de proză lucrată, desfășurată fără grabă în perioade ample, după o eufonie anumită. Tra-diția sadoveniană a narației, susținută în primul rînd de cel care istorisește și nu urmărește deloc să dispară îndă-rătul faptelor evocate, ci dimpotrivă își afirmă mereu prezența prin accen-tul ironic sau înduioșat, prin inflexiu-nea lirică, o continuă și V. Em. Galan.

Cu o alcătuire poematică, proza lui Zaharia Stancu e și ea puternic su-biectivizată. Aici, însă, fraza construită dispore cu desăvîrșire. Narația se transformă într-un lung monolog rostit „la cald“, adică prin retrăirea scene-lor narate. Lirismul e atît de intens și de direct încît imprimă propoziții-lor, acolo unde e necesară sublinierea, simpla repetiție a cuvintelor, cu o stă-ruință obsesivă, cînd nu cade în ma-nieră, de un mare efect. Originală e și tehnica proustiană după care Zaha-ria Stancu își desfășoară narațiunea, fără nici o planificare prealabilă, în-credințîndu-se spontaneității asociative, aducînd episoade și figuri în funcție de mișcarea capricioasă a memoriei. Nota foarte personală o dă un soi de îndurjire interioară, o luptă cu senti-mente copleșitoare și cu materia ver-brală găsită mereu insuficientă.

O formulă tot lirică, dar de cu totul alt ordin aduce proza lui Geo Bogza, adoptând de la început o viziune poetică specială. Autorul își alege o perspectivă neobișnuită, *geologică*. Ceea ce pare de obicei înzestrat cu atribuțiile veșniciei (cadrul geografic: munții, apele, câmpiile), devine pentru el materie în mișcare, supusă transformărilor. Cotidianul dobândește astfel o dimensiune senzațională și Geo Bogza descrie o fată mîncînd un măr ca și cum ar fi martorul cine știe cărui eveniment cosmic. Electricizarea satelor o vede în perspectiva luptei omului cu bezna ancestrală. Hiperbolele acestea îndrăznețe, poetul, cum s-ar conveni mai drept a fi socotit, le susține prin mari falduri retorice. Fraza lui ia o înfățișare arhitecturală, închipuie pentru imagini pietre, esplanade, portaluri, șiruri de trepte, într-o intonație gravă lautrémontescă.

George Călinescu practică fără dificultate o mulțime de formule epice. „Scrinul Negru“, cum atrăgea atenția cu pătrundere Al. Piru, e și roman balzacian clasic, și roman poem, și roman epistolar, și roman eseu, și roman analitic, și roman reportaj, care include piese brute documentare, ca proza lui John Dos Passos. Structură intimă a stilului o dă pînă la urmă o mare frenezie imaginativă, stăpînită, un patos adus prin distanțare spirituală la materialitatea lavei împietrite.

Camil Petrescu e un analist. Toată viața s-a războit cu calofilia. Proza lui disprețuiește orice pieptănare în dauna *autenticității*, a transcrierii directe, liminare, dar elektrizate de neastîmpărul intelectual.

Un analist e și Marin Preda, dar cu mijloacele prozei obiective. Tehnica lui e a narației indirecte — libere, (Erlebte Rede), care reproduce viziunea subiectivă a unui fapt, așa cum se reflectă el în conștiința personajului respectiv. Modelele sînt aici Dos-țoievski și Faulkner. Formula de na-

rațiune a acestuia din urmă pare să-l fi atras și deosebi, nu însă în raocour-çi-urile de timp prea dese și schimbările de perspectivă fulgerătoare. Marin Preda utilizează cu măsură tehnica faulkneriană a istorisirii, adaptînd-o în mod original preocupărilor lui. Pe același drum merge deocamdată N. Velea, în cîteva povestiri sub formă de confesiune, mai recente, Al. I. Ghilia și într-o măsură V. Rebreanu, care a deprins însă arta conexării unor planuri de viață disparate și a descripției paralele amănunțite, astfel încît pînă la urmă întîmplările să depășească natura lor propriu-zisă și să cîștige o aură simbolică.

Eugen Barbu practică o proză nervoasă de fapte, de montaj cinematografic. Interesant e că autorul nu disprețuiește deloc atmosfera și-și susține întotdeauna textul printr-o poezie foarte pregnantă a cadrului. Aceasta o dă epitetul de o rară frăgezime, senzația trează a culorilor și miresmelor ca la Matei Caragiale. De asemenea prozatorul introduce cu abilitate monologul interior de factură hemingway-ană, atunci cînd crede de cuviință. Proza lui Fănuș Neagu, pe o linie înrudită, acordă o atenție și mai mare sensitivității. În el se recunoaște de pe acum un bun creator de atmosferă. La Ștefan Bănuțescu cadrul natural capătă prin pînze mari pictate în tonuri sumbre, o prezență obsesivă, apocaliptică. D. R. Popescu, într-o direcție paralelă, conjugă proza de acțiune din decupaje cu cea de reconstituire a filmului vieții interioare și de transformare a anumitor elemente din povestire în simboluri. Textul ia la el o alcătuire poetică foarte originală.

Un gen de narațiune obiectivă „factică“, modernă, de mărturisire blazată, „rece“, a diverselor întîmplări atroce trăite, îl cultivă Fr. Munteanu. Către o relatare zgîrcită, cu mișcarea psihologică în subtext pare a se îndrepta

în ultima vreme Pop Simion, pe cînd Al. Simion caută efectele de atmosferă prin acumularea răbdătoare a elementelor cadrului ambiant.

Din arta solidă de creator a lui Liviu Rebreanu, din facultatea pe care o avea el de a face să trăiască sufletul mulțimii, descinde proza lui Titus Popovici. Către același tip de reconstituire obiectivă, sobră, atentă la mișcare, tinde și Aurel Mihale, și în nulele sale eliberate de o sfătoșenie cam desuetă, Remus Luca. Printre tineri, de o asemenea formulă se apropie uneori N. Țic și cu mai multă culoare Petre Sălcudeanu.

Narator dotat, Petru Vintilă își caută încă un stil propriu între distanțarea ironică de obiectul istorisirii („Mister Pinkerton în țara uriașilor“) și reconstituirea de biografii rezumative pentru o întreață lume („Mărirea și decăderea Păunei Varlaam“). Capacitatea de a trăi poezia livrescă a vagabondajului pe întinsul fără margini al apelor dăruie, cred, vibrația cea mai autentică literaturii lui Radu Tudoran, în largul său atunci cînd se lasă purtat de vîntul aventurii cu „toate pîn-

zele sus“, după cum gustul prelungirii ipotezelor științifice prin tulburătoare speculații imaginative conferă povestirilor fantastice ale lui Vl. Colin nota lor originală.

Fenomenul cel mai îmbucurător în proza nouă îl constituie, fără indoială, via emulație. Ea face autorii să-și dispute permanent domeniile și formulele. Cunoșcătorul atît de profund al universului țărănesc, Marin Preda, a scris un roman despre intelectuali și acum în urmă o povestire „exotică“, dar de fapt cu substrat filozofic, „Friguri“. Eugen Barbu, iubitor al prozei de acțiune, încalcă în „Facerea lumii“ tărîmul literaturii analitice. Numeroși autori tineri specializați în povestirea scurtă, ca N. Velea, Fănuș Neagu, Pop Simion, Radu Cosașu, ș.a. se pregătesc să înfrunte dificultățile romanului. Alții ca Vasile Rebreanu, Alecu Ivan Ghilia, Ion Lăncrănjan, D. R. Popescu, N. Țic, au și dat piept cu ele. Căutările acestea neobosite sînt o imagine concludentă a climatului în care proza noastră nouă își sărbătorește douăzeci de ani de experiențe rodnice.

O privire asupra prozei românești contemporane¹⁾

de Paul Georgescu

O imagine multilaterală a trecutului

Fiecare epocă vede altfel trecutul, reținând din desfășurarea seculară a istoriei îndeosebi acele elemente la care ea însăși este sensibilă. Aflat pe o treaptă superioară a evoluției, trăind din plin revoluția cea mai radicală pe care o cunoscuse societatea românească, lăsând în urmă un război teribil și o lume bazată pe exploatare care-l făcuse să sufere, scriitorul vremii noastre reflectează cu gravitate asupra istoriei patriei. El folosește acum o metodă de cunoaștere științifică, știe că motorul societății este lupta de clasă, știe să discearnă esențialul de secundar. Cu ajutorul concepției revoluționare despre lume a clasei muncitoare, folosind metoda materialismului istoric, el nu mai privește istoria ca o aglomerare singeroasă și haotică de fapte, care rătăcește bezmetic de la o bătălie la alta, ci își dă seama că trecând adesea prin teribile perioade, ea merge totuși înainte, are un sens. Marxism-leninismul a dat scriitorilor posibilitatea să stabilească și raportul just dintre

masă și erou, ca expresie a uneia din clasele în luptă, deci să tipizeze. Între numeroasele cărți ce-și propun să învie trecutul pentru a-l înțelege mai bine, putem stabili trei categorii: *romanul istoric ce folosește documentele; evocarea aproape memorialistică a unor experiențe de viață; descrierea luptei partidului nostru pînă la Insurecția Armată.*

Evocarea istorică a lui *Eusebiu Camilar* relevă calitățile morale ale poporului asupra („Turmele“ 1946), descriere cu vibrație patriotică acte de bravură din istoria luptelor pentru independența națională („Poarta furtunilor“, 1955, „Povestiri eroice“, 1960). Lirismul solemn predomină asupra desfășurării epice, atmosfera asupra descrierii sociale, legenda se substituie psihologiei. *C. Ignătescu* sadovenizează excesiv în înfățișarea luptelor unor colectivități rurale, pentru apărarea drepturilor sociale vechi, răzășești, de poftele latifundiarilor („Moșia oamenilor slobozi“, 1950; „Mitruț al Joldii“, I., 1953, II, 1954). Față de aceste evocări mai mult lirice, alte romane preferă narațiunea descriptivă, de cele mai multe ori cen-

¹⁾ fragment dintr-o lucrare dedicată literaturii noastre noi.

trată în jurul unei figuri istorice, a unor, evenimente reale. Dintre acestea amintim: *I. D. Mușat* — „Răscoala iobagilor“ (1952), *D. Almaș* — „Neculai Milescu-Spătarul“ (1954), *Radu Teodoru*: „Brazdă și paloș“ (I, 54; II, 56), *N. Deleanu*: „Nedeia din Poiana-Miresei“ (1955), *Mihnea Gheorghiu*: „Ucenicia cărturarului“ (1955), *Vlaicu Birna*: „Romanul Caterinei Varga“ (1960). *Ion Marin Sadoveanu* reinvie cu multă culoare antichitatea pe pământul dac, într-un episod dramatic al luptei de clasă din Histria. Aceste romane, în general destul de bine orientate din punct de vedere social-istoric, caută să descrie cât mai documentat și exact epoca în concretul ei, să reconstituie întreaga structură socială și insistă asupra tipicității eroilor, asupra caracterelor sociale generale, fără a reuși îndeajuns în individualizarea lor. Acțiunea epică se confundă aproape cu desfășurarea evenimentelor social-politice.

Dintre evocările lirice se detașează „Nicoară Potcoavă“ (1952) iar dintre romanele istorice bazate pe epica obiectivă „Un om între oameni“ (1953—1957). În „Nicoară Potcoavă“, *Mihail Sadoveanu* povestește cu mijloacele marelui arte un moment tragic din zburciumata istorie a Moldovei când, după moartea lui Ioan-Vodă cel Cumplit, echilibrul de forțe era în folosul celor ce oprimau Nicoară, răzbnătorul lui Ioan-Vodă, expresie a năzuințelor populare de libertate națională și socială, își ia, conștient de situația reală, ce-i era nefavorabilă, sarcina pedepsirii boierilor trădători, pentru a marca în felul acesta o continuitate necesară, chiar dacă nu imediat rodnică. Iar după ce Nicoară va cădea pradă uneltirilor, un alt erou se va ridica din popor: Ghiță Botgros.

Apare astfel, pentru întâia dată în literatura română ideea istoriei ca necesitate înțeleasă.

Folosind epica obiectivă, *Camil Petrescu* narează amănunțit, pe baza do-

cumentelor, evenimentele revoluționare de la 1848. Construit pe mai multe planuri, romanul analizează nu numai fiecă clasă socială, stabilindu-i poziția față de revoluție, dar și nuancează cu precizie categoriile sociale din cadrul fiecărei clase. Desfășurarea acțiunii urmează îndeaproape dinamica luptei de clasă. Comportarea eroilor și destinul lor sînt tipice pentru categoria socială pe care fiecare o ilustrează. Dintre eroii cărții, domină impresionanta figură a lui Nicolae Bălcescu. Păcat doar că scriitorilor pașoptiști li se acordă în roman o importanță inferioară celei pe care au avut-o în realitatea socială a vremii, iar Eliade Rădulescu e caricaturizat fără a se ține seama de multiplele și marile lui merite culturale. Printr-o impresionantă documentație, prin claritatea și forța lui tipologică, prin crearea impresionantei figuri literare a lui Nicolae Bălcescu, „Un om între oameni“ rămîne cel mai bun roman istoric românesc realizat cu mijloacele prozei obiective.

Tot un roman istoric, fiindcă e alcătuit pe bază de documente, trebuie considerat și „Zorii robilor“ (1950), de *V. Em. Galan*, carte care, pentru prima dată zugrăvește evenimentele singeroase de la 1907, punînd accentul pe colaborarea proletariatului revoluționar cu țărănimea răsculată. Germeni ai acestei alianțe surprinde și *Mihail Sadoveanu* în ediția mult îmbogățită (1950) din „Nada florilor“.

Cu „Descult“ (primul volum în 1948), urmat de „Dulăni“ (1952), imagine deosebit de impresionantă a satului exploatat, debutează proza de evocare aproape memorialistică a trecutului apropiat. *Zaharia Stancu* reface monografia satului vechi, înfometat, exploatat de moșier, terorizat de primar, jandarm și perceptor, amețit de crișmar și de popa Bulbuc. Descrierea tăioasă, minuțioasă, insistentă a mizeriei, impresionează. În raport cu anteriorile evocări ale satului de altă dată, scriitorul pune un accent deosebit asupra deter-

minantelor economice, asupra răzvrătirii sociale, reliefează furia mocnită dar nestinsă împotriva împilatorilor. Răscoala de la 1907 e oglindită cu o participare psihologică nemijlocită. De altfel, întreagă această carte cu totul remarcabilă apare ca realizarea unui angajament moral, luat în urma bezmeti-celor represiuni moșierești : „Să nu uiți, Darie !“ *Ion Călugăru*, în „Lumina primăverii“ (1948), continuă destinul lui Buumaș, eroul din neuitata „Copilărie a unui netrebnic“. Devenit adolescent, Buumaș trăiește, în același hîrbuit fîng moldovenesc, mizeria sporită a primului război mondial, dar și bucuria vestirii Marei Revoluții din Octombrie. Adolescentul își sporește orizontul, cunoaște dramaticele relații rurale. Talentul portretistic incisiv al lui Ion Călugău e aici nesecat. Tot din lumea apă-sată a satului ne vine și „Așa am învățat carte“ (1955) și „Puntea“ (1964), po-vestiri lirice pline de revoltă, adesea dramatice, ale poetului *Dimitrie Cor-bea*. *I. Puțuri* publică în 1952, pe aceeași temă, romanul „Orbecanii“. *Ion Istrate* evocă și el, într-un stil popular și excesiv regional, sub influența pu-ternică a lui Creangă, suferințele sa-tului vechi („Din neagra țărănie“, 1957), amintire a copilăriei, în care tonul haz-liu diminuează din dramatism. După remarcabilul roman realist, publicat la capătul războiului, „Sfîrșit de veac în București“, *Ion Marin Sadoveanu* ur-mărește mai departe evoluția eroului său, acum adolescent, „Ion Sîntu“ (1957) în începutul de veac, pînă la izbucni-rea primului război mondial. Acțiunea se petrece mai ales în mediul intelec-tual, dar autorul subliniază cu grijă interferențele cu muncitorii revoluțio-nari, influența socialismului asupra ti-meretului în formație. Chiar dacă toc-mai acest aspect nu e cel mai realizat epic, el e semnificativ pentru evoluția scriitorului. Numeroase romane publică *I. Ludo* („Dommul general guvernează“, 1953 ; „Starea de asediu“, 1957 ; „Re-gele Palaelibus“, 1957, etc.) ce se ocupă

cu vervă ziaristică de politicieni bur-gezi și mediul gazetăresc între cele două războaie. În acest lung pamflet cu tendință simplificatoare, primează aneodota. O evocare lirică a satului, cu accentul pe răzvrătire, realizează *Ion Pas* în ciclul „Lanțuri“ (1950), în vreme ce un ciclu paralel de nuanță memo-rialistică („Zilele vieții tale“, 1949), apoi „Cartea de vremuri multe“ (1963), evocă îndeosebi episoade din mișcarea muncitorească. Povestindu-și copilăria, *Marin Preda* reface într-un roman me-morabil, „Moromeții“ (1955), imaginea satului imediat antebelic, demonstrează artistic șubrezenia micii gospodării ță-rânești, urmărește influența nocivă a pătrunderii capitalismului în agricul-tură. Perioada descrisă de Marin Preda era inedită : sîntem înaintea ultimului război mondial ; altele sînt și proble-mele. Cu drama lui Boțoghîna, țăranul bolnav de plămîni care-și vinde pămîntul pentru a putea încerca să se vindece, scriitorul aduce și el în scenă foamea endemică apăsînd secular sa-tele noastre ; Țugurlan este eroul re-voltat ce nu mai vrea să-și suporte si-tuația și în care descifrăm pe comu-nistul de mîine. Dar dacă exploatarea este și în „Moromeții“ fenomenul ca-racteristic și dominant al satului de ieri, modul ei de a se exercita s-a schimbat ; mijlocușul Ilie Moromete are pămînt dar e asaltat din toate părțile de presiunea capitalului. Agenții spe-cifici ai capitalismului (Aristide, Bă-loșu) constituie un element nou în viața satului tradițional, folosînd metode noi. Ilie Moromete, mijlocușul, simte din plin șubrezenia micii proprietăți rurale, paralel cu măcinarea familiei și ero-ziunea valorilor. Lăsînd acum de o parte fireștile deosebirii de valoare ar-tistică și inerentele particularități lite-rare ale acestor cărți, reținem două ca-racteristici comune. În primul rînd pregnantul caracter autobiografic ce dă forță concretului, relief faptelor și transmite senzația de autentic, de trăit, ce impresionează. În al doilea rînd,

dacă acești prozatori descriu mizeria și suferința maselor, nedreptatea vechii orînduirii, ca și romancierii realiști critici din trecut, prozatorii noi aduc față de anteriorii lor, și uneori față de ei înșiși, nu numai o perspectivă a viitorului justițiar, dar și o atenție sporită față de revolta maselor, insistența asupra năzuințelor populare și a dorinței de răsturnare violentă a orînduirii burgheze bazate pe exploatare. Eroii acestor cărți caută căi de ieșire și uneori le găsesc. Autorii doresc să stabilească legătura cu proletariatul revoluționar chiar dacă se ocupă de medii foarte deosebite de cel muncitoresc. Prin speranța ce străbate cele mai negre pagini, aceste evocări se deosebesc de proza antebelică, aduc un suflu cu totul nou în proza românească.

Marile mișcări sociale care au transformat țara trebuiau descrise nu numai în modul acesta oarecum indirect, ci și prin înfățișarea însăși a mișcării revoluționare, a forței ei conducătoare, Partidul Comunist Român. Fără oglindirea luptei partidului în condițiile grele ale ilegalității, fără evocarea figurilor de eroi ai clasei muncitoare, de luptători încercați ai partidului, reflectarea trecutului apropiat ar fi fost lipsită tocmai de elementul ei esențial, dinamic, revoluționar. Unele romane evocă perioada antebelică. A. G. Vaida depune o mărturie dramatică a cărei valoare e diminuată de voința de „literaturizare“ („Scînteii în beznă“, 1953; „Clocote“, 1955). Tînărul Al. Simion, aflat la primul său roman, („La marginea orașului“, 1962) descrie într-un concret sugestiv lupta organizației de partid dintr-un oraș moldovenesc pentru organizarea unui sindicat forestier, pentru transformarea unui conflict economic într-o grevă politică. Se reține prezența, evoluția și acțiunea masei muncitorești, cît și atmosfera de la clubul socialist. În „Poveste de dragoste“ (1962), Remus Luca sintetizează o jumătate de veac de lupte în destinul unui activist, Vidrăsan. Primele sindicate so-

cialiste, trădarea liderilor social-democrați de dreapta, criza politică provocată de atitudinea față de primul război mondial, întemeierea partidului nostru, apoi ilegalizarea lui de către partidele burgheze, organizarea și desfășurarea de greve muncitorești, împletirea muncii conspirative cu aceea în mijlocul maselor constituie episoade semnificative ce tind să refacă, în momentele ei esențiale, cinci decenii de luptă muncitorească. Nu se poate spune că epoca războiului nu i-a preocupat pe scriitori, prozatorii căutînd să descrie aspecte cît mai semnificative. „Negura“ (1949) de Eusebiu Camilar, „Eroica“ (1958) și „Steaua bunei speranțe“ (1964) de Laurențiu Fulga sînt cărți patetice, stăpînite de o atmosferă sumbră, cu pasaje dramatice dar și cu altele năpădite de comentarii retorice și grandilocvente. Interesant prin ineditul observației este „Jurnal de front“, (1954, 1959) de H. Zincă, autor de altfel al mai multor schițe și nuvele inspirate din lupta antifascistă. Alte cărți, în formula romanului de aventuri, descriu antrenant îndeosebi acțiunea de detectare și surprindere a unor spioni furișai pe teritoriul republicii noastre. Haralamb Zincă a debutat în 1950 cu nuvela „Primăvara“ și are o activitate literară bogată: „Cazul R.—16“ (1953), „Urmele“ (schițe, 1954), „Amintire“ (1956), „Ultima toamnă“ (roman, 1958), „Un civil în tranșee“ (1959), „Dintre sute de catarge“ (roman, 1961), „Palma lui Hercules“ (nuvele, 1963), „Sfîrșitul spionului fantomă“ (1963) etc. Acțiunile unor detașamente de patrioți în spatele frontului hitlerist și evoluția morală a unor eroi în focul luptei sînt descrise cu dinamism de Radu Lupan în „Războiul ascuns“ (1961). Hotărîrea unui soldat de a nu mai lua parte la un război ce nu era al său e urmărită dramatic, emoționant de Aurel Mihale („Fuga“, 1963), autor ce surprinde de asemenea aspecte din războiul antifascist, într-un volum de nuvele dintre care cîteva remarcabile („Nopti înfrigate“, 1957).

Mai mulți scriitori își aduc de asemenea contribuția fragmentară la un fenomen complex și pe care nici un romancier nu l-a cuprins încă în ansamblul său. Cele mai multe cărți de proză dedicate acelei perioade și-au concentrat însă atenția asupra marilor transformări ce se pregăteau în țară, unde lupta maseilor largi era condusă de partid în vederea răsturnării dictaturii fasciste, alungarea ocupanților hitleriști și eliberarea patriei. Pregătirea și desfășurarea Insurecției Armate constituie, evident, o mișcare de prea vaste proporții și e prea complexă pentru a fi cuprinsă într-o singură carte. Aspecte ale mișcării de eliberare organizate și conduse de partid au fost reflectate însă în numeroase romane.

Bine organizată, cu o dinamică epică surprinzând ritmul acțiunii, „Șoseaua Nordului“ (1959) de *Eugen Barbu* pune accentul pe aspectul conspirativ în dauna caracterului de masă al luptei partidului. Romanul are însă calitatea de a-i caracteriza bine pe eroi în acțiune. „Ieșirea din Apocalips“ (1960) de *Al. I. Ghilia* reușește să sugereze atmosfera de încordare, de tensiune a momentului anterior Insurecției Armate. „Pe muche de cuțit“ (1959) și „Dispariția unui om de rind“ (1963) de *Mihai Beniuc* surprind aspecte semnificative din acțiunile partidului în rîndurile intelectualiilor, evoluția unor intelectuali de origine țărănească spre comunism. Este, de asemenea, cea mai viguroasă și convingătoare denunțare a sadismului fascist. Interesantă prin autenticitatea și pregnanța amănuntelor, „N-a fost în zadar“ (1960) de *Al. Șiperco* descrie activitatea studenților uteciști în plină teroare fascistă, reușind să refacă starea de spirit, mentalitatea și atitudinea unei colectivități luptătoare. Fără a avea deosebite merite artistice, cartea impresionează prin adevărul vieții și dramatismul obiectiv al situațiilor. *Vladimir Colin* descrie cu lirism acțiunile antifasciste ale unor muncitori din Constanța („Întoarcerea pescă-

rușului“, 1959, 1961). *Vladimir Colin*, născut în 1921 în București, debutează ca poet (primul volum „27 Poeme“, 1947); ca prozator își păstrează lirismul („Soarele răsare în deltă“, 1952), fantazia („A zecea lume“, 1964), calitățile ce fac ca și scrierile sale pentru copii („Basme“, 1953, 1955, 1963, „Basmele Omului“, 1958, 1962; „Legendele țării lui Vam“, 1961), să cunoască succesul și să fie traduse în multe limbi străine. *Teodor Mazilu* surprinde atmosfera unui cartier muncitoresc în anii împotrivrării („Bariera“, 1960). *Șerban Nedelcu* descrie acțiunea antifascistă în mediul învățătorilor săteni, schițând în Nisipaș un personaj contradictoriu, interesant („Învățătorii“, 1962). *Ben Corlaci* debutează ca poet („Manifest liric“, 1945), scrie proză fantastică („Moartea lîngă cer“, 1946), apoi după câteva nereușite abordează epica obiectivă descriind lupta comuniștilor în mediul medicilor cu pasaje grandilocvente ce dăunează psihologiei („Cazul Doctor Udrea“, 1959). *Horia Panaitescu* povestește episoade dramatice („Arderi“, 1959; „Zîmbetul“, 1961) cu sunet autentic din aceeași perioadă. Mănturii interesante a publicat și *Maria Arsene*. Tot de oglindirea acelei epoci, fără a se concentra îndeosebi asupra luptei comuniștilor, dar luminînd aspecte inedite ale evoluției unor categorii de cetățeni, se preocupă și alte romane, printre care „Rădăcinile sînt amare“ (I—V, 1959) de *Zaharia Stancu*, „Străinul“ (1953) de *Titus Popovici*, „Veneam din întuneric“ (1962) de *Nicolae Jianu*, „Terra di Siena“ (1962) de *Francisc Munteanu*, „Al cincilea anotimp“ de *Al. I. Ștefănescu* (1963) etc. *Petre Sălcudeanu*, în „Strada Lux“, înfățișează un interesant caz de involuție politică și morală — efect al bunătații neselective.

Un reportaj retrospectiv despre crimele naziste („Ninge peste Ucraina“, 1945), scrie dramaturgul *Aurel Baranga*. Tot cu mijloacele reportajului retrospectiv sînt scrise și schițele lui *Ioan Grigorescu* („Obsesia“, 1960), despre

atrocitățile de la Auschwitz. Citeva schițe sînt remarcabile.

Reiese chiar din această simplă enumerare, ce nu poate fi completă, și care nu-și propune o judecată estetică, varietatea de aspecte din lupta partidului, reflectată în numeroasele episoade dramatice, varietate cu ajutorul căreia se poate compune o imagine în general fidelă. Nu mai este necesar să subliniem noutatea temei, fără precedent în literatura română, bogăția ei inepuizabilă de subiecte, idei, aspecte, situații complet noi. Chiar dacă nu s-a scris încă un roman al Rezistenței, al Insurecției Armate și mai ales al eroiceii contribuții românești la înfrîngerea totală a fascismului, (și aceasta se explică prin complexitatea însăși a unei asemenea sarcini), contribuția literaturii la cunoașterea acelei epoci teribile nu e deloc de neluat în seamă, mai ales în ansamblul ei, dar și prin fiecare realizare în parte. Să reamintim de asemenea că scriitorii noștri au reușit să îmbogățească literatura română cu numeroase figuri remarcabile de eroi comuniști, dintre care cei mai des amintiți sînt Atanasie Mustea, nea Vițu, Vidrăsan, Mareș, Licu Oroș, Avram Proțap, Ardeleanu, Dumitrana, Toma Voican, etc.

Critica literară s-a ocupat pe larg de fiecare dintre aceste cărți, discutînd adesea în contradictoriu, dar dincolo de lipsurile, de multe ori reale, semnalate în cronici și articole, nimeni nu poate nega că, împreună, ele constituie un capitol cu totul nou și original al literaturii române, absolut indispensabil în înțelegerea uriașelor transformări revoluționare ce au urmat și pe care le trăim.

Proza satului romînesc

Proza romînească s-a preocupat, în trecut, cu o stăruință îndurerată, de viața satului, acordînd țaranului o atenție „măsurată cu tragica lui soartă”,

cum spunea Mihail Sadoveanu, evocator neobosit al suferințelor țărânimii exploatare, creator al unor capodopere ca „Baltagul”, „Hanu-Ancuței” ș.a. Numeroși sînt prozatorii ce și-au adus contribuția zguduitoare la dosarul „cestiunii agrare”, din care reamintim capodoperele lui *Liviu Rebreanu* — „Ion”, „Răscoala” —, dramatica evocare a lui *Ion Slavici* — „Moara cu noroc”, romanele lui *Duiliu Zamfirescu* („Viața la țară”, „Tănase Scatiu”) sau *Cezar Petrescu* („Comoara regelui Dromichet”, „Apostol”, „1907”), din care, cu toate limitele și confuziile ideologice, răzbește seculara și neistovita revoltă a lucrătorilor plugari. Cu o atît de bogată și strălucită tradiție, scriitorii noștri, cei mai mulți de origine țărănească, în orice caz buni cunoscători ai realităților rurale, și-au îndreptat privirea spre viața satului, într-o nouă perspectivă, liberați de limitele ideologice ale trecutului, călăuziți de lumina marxism-leninismului.

Am amintit în capitolul anterior cîteva romane ce evocă trecutul de suferință al satului, o evocare realistă realizată în epoca rezolvării fericite a prezentului socialist. *Mihail Sadoveanu* își aduce contribuția sa de mare prestigiu deschizînd drumul cu „*Mîtreă Cocor*” (1949). Eroul cărții este figura clasică a țaranului sadovenian, cristalizînd în el valorile omeniei și reînduplecarea; numai că aici, scriitorul a subliniat mai puternic energia și răzvrătirea eroului. Trecut prin școala urii (mizeria pe moșia boierească și chinurile războiului), fierbînd de o seculară mînie împotriva împilatorilor, *Mîtreă Cocor* nu mai ia însă calea codrilor, ca părinții săi. Cunoscînd partidul, țaranul răzvrătit a devenit revoluționar; întors, după victoria împotriva fascismului, la Malul Surpat, el va conduce acțiunea îndelungat așteptată, de expropriere a odiosului Treinasuri, prin care țaranii deveneau adevărații stăpîni. Cartea unește, opunîndu-le, trecutul cu viitorul; se încheie cu per-

spectiva luminoasă a colectivizării, pentru care mai rămânea însă „de străbătut drumul spinos al înțelegerii“. Mitrea Cocor constituie o figură memorabilă prin tipicitate a literaturii noastre realist-socialiste.

Dacă „Mitrea Cocor“ încheia cu reforma agrară, „Setea“, 1958, remarcabilul roman al lui *Titus Popovici* se concentra asupra acestui eveniment important. Condițiile revoluționare în care are loc actul de dreptate determină caracteristici specifice care-l deosebesc profund de alte împroprietări din trecut, ciunte, incomplete, abundând în nedreptăți. Lupta pentru reforma agrară e dusă de masele populare în frunte cu comuniștii (Ardeleanu, George Teodorescu); lor li se opun partidele istorice, care folosesc o politică dublă (baronul Papp de Zerind), oscilând între teama de a-și pierde cu desăvârșire orice suport în masa țărănească și rolul de exponenți ai claselor exploatatoare; de aici folosirea diversivelor (ațișarea șovină din fața prefecturii, ciocnirea dintre Luncani și Moțogani). Lupta ia însă un tot mai accentuat caracter revoluționar, astfel încât partidele istorice, ce se solidarizează deschis cu moșierii, se demască definitiv în fața maselor. Meritul scriitorului este de a fi surprins condițiile concrete, sociale și istorice complet deosebite în care se desfășoară evenimentul. Originalitatea cărții stă, în primul rând, în conținut. Mitru Moț este, ca și Mitrea Cocor, țăranul dîrz, pe care suferințele și condițiile specifice ale războiului l-au exasperat, l-au radicalizat, făcîndu-l apt de a înțelege îndată cuvîntul partidului. Mitru Moț era un revoluționar care se ignora. Procesul de radicalizare a țăranimii muncitoare e de altfel surprins și de alți prozatori ce explică tocmai această nouă îndrăzneală. În „Îndrăzneala“ (1959), *Marin Preda* creează, cu Anton Modan, în felul său original, un tip înrudit cu Mitrea Cocor și Mitru Moț. Dincolo de particularitățile artistice firești, cele

trei figuri marchează un proces istoric: radicalizarea maselor țărănești în condițiile războiului, transformarea unei largi categorii de revoltați în revoluționari, în condițiile reformei agrare, sub influența directă a ideilor partidului nostru.

Aurel Mihale tratează în „Ogoare noi“ (1952) probleme ale alianței dintre clasa muncitoare și țăranimea muncitoare, sub aspectul concret al activității SMT-urilor, iar în „Destin“ (1958), sub aspectul exemplului înaintat al GAS-urilor. Munca în aceste unități reprezenta o dublă sarcină politică, fiindcă realizarea sau eșecul aveau nu numai o înfrîurire directă asupra economiei socialiste, dar și un ecou hotărîtor asupra maselor țărănești în problema colectivizării agriculturii. Așa se explică aspectul etic al muncii, devenit o problemă de conștiință pentru eroii cărții. De un incontestabil merit de pionierat se bucură „Temelia“ (1951) de *Eusebiu Camilar*, „Pîine albă“ (1952) de *Dumitru Mircea*, „Trandafir de la Moldova“ (1953) de *Ion Istrati*. Dumitru Mircea a publicat în continuare schițe din viața satului nou și volumul de nuvele „Oameni și pămînturi“ (1960). Dincolo de stîngăciile, idilismul și schematicile acestor prime romane, lipsuri provenite, în parte, din lipsa unei experiențe umane mai largi, aceste romane atacă, pentru prima dată în literatura noastră, o temă fundamentală nouă, o experiență socială și psihologică cu totul inedită. Colectivizarea reprezenta lepădarea unor deprinderi străvechi, un alt mod de viață, noi relații între oameni, pe alte baze. Reflecția literară a unor asemenea probleme și mentalități cerea curaj și de aceea ne amintim cu simpatie de Cocoran, Onufrie Ochi-de-Vulpe sau Toma Gavrilaş, eroi îndrăzneți, ce apăreau pentru întîia dată în viață și în literatură. O carte însemnată realizată pe această temă este „Bărăgan“ (I. 1954; II, 1959) de *V. Em. Galan*. Autorul urmărește pe de o parte ridicarea une-

gospodării de stat dintr-o stare jalnică la o situație înfloritoare, pe de alta înfruntarea de clasă din satul Lespezi; cele două planuri nu sînt paralele ci se influențează reciproc. Ceea ce asigură superioritatea acestei cărți față de cele amintite mai sus și dedicate aceleiași teme este îmbinarea spiritului de observație cu spiritul critic; descrierea se desfășoară într-un cadru social precis, concret, și aceasta contribuie la impresia generală de realitate, de viață; iar spiritul critic al autorului, ce se manifestă față de toate personajele, inclusiv față de eroul pozitiv, Anton Filip, sporește impresia de autentic, de veridic. Cele două volume se opresc însă înaintea actului colectivizării, deși se poate spune că-i stabilesc solid premisele.

Descrierea întemeierii unei gospodării colective avea să fie realizată într-un mod memorabil în „Desfășurarea” (1952), nuvela, încă neîntrecută, pe această temă, a lui *Marin Preda*. Scriitorul reunește dramatismul și precizia cu care e redată lupta de clasă în acel moment istoric, concentrarea artistică și adîncimea analizei psihologice. Acțiunea, care se petrece într-o singură zi, dezvăluie în mod neașteptat, dar clar, forțele sociale în luptă, surprinde deplasările sociale petrecute în ultimii ani în satul românesc (de aici și elementul de surpriză), ca și modificările petrecute în conștiința oamenilor. Motivarea socială a psihologicului e riguroasă, fără a umbri din finețea nuanțelor cu care ne-a obișnuit *Marin Preda*. În „Cuscii” (1958), *Al. I. Ghilia*, propunîndu-și de asemeni să descrie întemeierea unei gospodării agricole colective, împletește în mod original problema centrală cu aceea a mijlocașului Petre Istrate, în jurul căreia se polarizează și se înfruntă forțele noului și ale vechiului.

Paralel cu sporirea și întărirea creștîndă a sectorului socialist al agriculturii, fenomen istoric ce avea să ducă la victoria totală și definitivă a socia-

lismului la orașe și sate (Martie 1962), prozatorii au urmărit să oglindească acest fenomen de întărire politico-organizatorică a unităților agricole socialiste, însoțite de creșterea nivelului cultural-politic al maselor țărănimii colectiviste, obținut în lupta noului împotriva vechiului. Amintim dintre acestea „Ana Nucului” (1953) și „Liniștea iernii” (1957) de *Remus Luca*, „Zilele săptămîinii” (1953) și „Vara oltenilor” (1964) de *D. R. Popescu*, „Drum deschis” (1960) de *Șerban Nedelcu*, „Lența” (1954) de *Francisc Munteanu*, „Casa” (1962) de *Vasile Rebreanu* ș.a. Dacă „Lența” și „Ana Nucului” reliefează creșterea tipică a unor conștiințe în satul nou iar „Zilele săptămîinii” evidențiază eroismul în lupta de clasă (Matei Călărașu), romanul lui Vasile Rebreanu, „Casa”, analizează condițiile colectivizării întregului sat, legînd acest fenomen de înțelegerea servituților ce însoțesc mica proprietate. E cazul să amintim din numeroasele reportaje pe acelea ale lui *Petru Vintilă*, *Al. I. Ghilia* și *Paul Anghel* („Victoria de la Oltina”, 1961). De menționat sînt și reportajele lirice ale lui *Traian Coșovei*, cu certe valori de sensibilitate și poezie, dar înecate adesea de un imagism sentimental și grandilocvent. Deasemeni, proza viguroasă a lui *Ion Ruse* („În portul de pescari”), din care se reține primul volum. Se poate remarca în aceste cărți descrierea diferențiată a forțelor sociale ce acționează în colectivitatea sătească, înfățișarea acesteia ca o realitate dinamică, în mișcare, împletirea problemelor politice și organizatorice cu interesul față de modificările petrecute în conștiința oamenilor, cu dezbaterea nuanțată a problemelor morale. Creșterea ponderei problemelor etice și sporul de nuanțare psihologică, înregistrate cu vremea, nu s-au făcut în dauna socialului, dimpotrivă, sînt rezultatul unei mai bune cunoașteri a realității, a unei mai atente cercetări a dinamicii sociale a satului nou. Înlăturarea schematismului n-a putut fi de-

cît rezultatul unei mai adînci cercetări a vieții noi, originală în manifestările ei necunoscute altor epoci.

Profundele transformări prin care a trecut satul românesc în ultimele două decenii și care nu-și află precedent în nici o altă perioadă a istoriei noastre, i-au atras pe unii scriitori în crearea unor opere masive, cu o viziune globală, ce cuprinde desfășurarea cascadei uimitoare a unor evenimente de mare însemnătate. *Lucia Demetrius* (fiica scriitorului Vasile Demetrius, născută la 29 septembrie 1910, a publicat înainte de război nuvele), a scris — în afara câtorva piese care au impus-o printre dramaturgii fruntași — mai multe volume de nuvele („Album de familie“, 1945; „Oameni și jivine“, 1956; „Oglinda“, 1957; „Nunta Ilonei“, 1960) din viața micii burghezii (remarcabilă este „Ultima Tauber“, 1956) și a satului nou, în care se vedește amănunțimea analizei. Ciclul „Primăvara pe Trînavă“ din care au apărut pînă acum primele două volume (I, 1960; II, 1963) caută să surprindă transformările petrecute în satul nostru după Eliberare. Cel de-al doilea volum se încheie deschizînd perspectivele colectivizării. Romanul are o cuprindere monografică și se remarcă prin precizia și meticolozitatea descrierii și prin — cu toate condițiile particulare ale cătunului respectiv — tipicitatea personajelor principale, care ilustrează atitudinile sociale principale în fața evenimentelor noi.

Soluția psihologică a eroilor, relațiile dintre ei, modificările în conștiință, sînt urmărite cu migală pricepută.

Ion Lăncrănjan debutează dintr-o dată cu un roman masiv. Această operă de o concepție amplă, cuprinzătoare, este romanul în trei volume „Cordovanii“ (1963). Prin intermediul eroului său, Lae, întors de pe front acasă, în sat, autorul descrie amănunțit marile prefaceri sociale și psihologice care s-au desfășurat în ultimele două decenii în viața țărânimii noastre. „Căci, pove-

tindu-și viața Lae Cordovan o scrie, obligator, și pe aceea a satului său Dunga-de sus de lîngă Alba Iulia“, spune Dumitru Micu¹). Și: „*Avem în „Cordovanii“ istoria contemporană a satului ardelean și romînesc în genere, adunată în biografia unui țăran care traversează de la înapoierea din război pînă în ziua cînd își redactează cererea de intrare în gospodăria agricolă colectivă“*. Apoi: „*Cursul acestora (al evenimentelor), ca și, în general, al existenței satului, e urmărit din interior, problematica socială, istorică, e trăită profund, cu intensitate“*. I. Lăncrănjan împletește conflictul mare, social, din sat, cu conflictul personal, dar nu mai puțin tipic, ce-l opune pe Lae, mai întii celorlalți Cordovani, apoi colectivștiilor. Cu toate particularitățile satului transilvan și cu toate caracteristicile pregnante ale naratorului erou, valoarea tipicității nu scade, fiindcă tipicul nu se realizează prin îndepărtarea condițiilor ci este expresia necesității ce-și face drum, fără greș, printre particularitățile concrete. Critica a remarcat violența pasiunilor, răsucirile sufletești ale lui Lae Cordovan, duritatea înfrunțărilor lor și ritmul narativ pe alocuri prea lent ce îngreunează îndeosebi ultimul volum. Puterea de cuprindere monografică a cărții, bogăția conținutului social ca și reușita figură a lui Lae, fac din „Cordovanii“ o carte însemnată. Schițe din mediul țărănesc („Seri albastre“, 1960; „Luna beată“, 1960), dovedind pricepere în povestire dar, pe alocuri, și un anume idilism, a scris *Costache Anton*, care publică acum fragmente dintr-un roman dedicat satului nou. Cea mai urgentă sarcină pe care viața o pune acum în fața prozatorilor noștri este aceea de a cuprinde problemele specifice ale satului colectivizat, în epoca victoriei totale și definitive a socialismului la orașe și sate. Cel dintii roman care a răspuns

¹ D. Micu: „O epopee a satului contemporan“, *Viața romînească*, 1963 (oct. 1964, 310).

acestei chemări a vieții este „Vara Oltenilor“ (1964) de *Dumitru Radu Popescu*, ce analizează cu finețe relațiile din satul deplin colectivizat.

Uzina și marele șantier în literatură; proza citadină

Deși clasa muncitoare constituia forța dinamică în lupta poporului pentru democrație reală și socialism, totuși prozatorii progresiști de la începutul secolului s-au preocupat prea puțin, în raport cu importanța ei obiectivă, să reflecte artistic viața muncitorimii noastre; aceasta s-a întâmplat fie datorită originii țărănești a celor mai mulți prozatori, fie prin influența nocivă a semănătorismului, apoi a poporanismului, care fie că îndepărtau pe scriitori de la descrierea vieții citadine, fie că le insuflau oroare de ea, în bloc, determinându-i să o reflecte trunciat, limitând-o doar la mediul burghez. Dar evenimentele istorice care au urmat au reliefat atât de puternic rolul hotărîtor al clasei muncitoare conduse de partidul ei de avangardă în alungarea fascismului și eliberarea patriei, apoi în construirea unei societăți noi, liberate de exploatare, încît ignorarea pe mai departe a factorului esențial, îndrumător al societății, a devenit imposibilă. Vom împărți proza pe tematică muncitorească în trei categorii: *evocarea trecutului de suferință și luptă al clasei muncitoare, proza uzinei socialiste, proza marilor șantiere.*

În ceea ce privește evocarea vieții din trecut a clasei muncitoare, trebuie să menționăm ciclul lui *Ion Pas* „Zilele vieții tale“, descriere înduioșată a copilăriei și tinereții petrecute în mediul muncitoresc, carte care pe lângă interesul ei documentar deosebit, reține prin concretul sugestiv ce creează impresia autentică a vieții (primul volum apare în 1949). „Cartea de vremuri multe“ (1963) de același autor — cea mai reușită carte a sa — ne dezvăluie

un portretist și un memorialist talentat ce știe să selecteze esențialul, ca și amănuntul semnificativ. „Oaie și ai săi“ (1958) de *Eugen Barbu* și „La marginea orașului“ (1962) de *Al. Simion* se disting prin aceeași impresie de autentic pe care o dă concretul, amănuntul de viață. Existența zilnică a unor muncitori ceferiști în condițiile grele ale societății capitaliste este evocată de *Remus Luca* în „Dimineața de Mai“ (1953) și „Poveste de dragoste“ (1962). Și *Remus Luca* și *Al. Simion* se preocupă îndeaproape de lupta revoluționară, dînd astfel o imagine cu totul nouă a orașului de provincie; ambii romancierii descriu, de asemenea, pentru prima dată, cu amploare și forță, pregătirea și organizarea de către partid a unor mari greve. Fără a fi o prezentare monografică a periferiei bucureștene, „Bariera“ (1959) de *Teodor Mazilu* reușește să surprindă sugestiv atmosfera din vremea ultimului război și să creeze artistic chipuri de muncitori conștienți.

Marcînd trecerea spre vremea noastră, *Geo Bogza* cuprinde în „Oameni și cărbuni pe Valea Jiului“ (1947) imaginea puternică a minerilor care, în condiții extreme, dădeau țării devastate cărbunele fără de care aceasta nu s-ar fi putut reface. Remarcabila nuvelă „Moartea lui Iacob Onisia“, încorporată apoi în volumul de reportaje citat, surprinde un accident de muncă provocat de neomenia patronilor ce se mai mențineau încă. Pornind de la un „fapt divers“, *Geo Bogza* se ridică la general și, cu un dramatism zguduitor, atinge probleme majore. Luptînd din greu cu o boală ce avea să-l răpună prematur, *Ion Călugăru* scrie primul roman dedicat efortului oamenilor din industria socialistă de a grăbi reconstrucția țării — „Oțel și pîine“ (1962), al cărui merit de pionierat este incontestabil. *Dragoș Vicol* în „Valea fierului“ (1954) și *Nicolae Jianu* în „Izvorul roșu“ (1955) caută să redea avîntul minerilor în aceleași condiții excesiv de grele;

tot N. Jianu dedica în 1952 un roman — „Cumpăna luminilor“ — constructo-rilor unei hidrocentrale. Prozatorul, la început ziarist, debutează cu nuvela „Ucenicul Năsturaș descoperă viața“ (1949). În afară de romanele semnalate și de nuvele a publicat „Veneam din întuneric“ (1962), evocare a copilăriei și adolescenței antebelice într-un târg moldovenesc. N. Jianu are forță epică, știe să creeze situații încordate, o atmosferă sumbră ce impresionează; din păcate, relațiile cuprind adesea o doză de neverosimil iar epicul e diluat printr-un sentimentalism verbos.

Surprinzând tipuri fundamentale, căutînd să definească în concret conflictul dintre nou și vechi, scriitorii noștri au dedicat vieții din unitățile noastre industriale numeroase romane și nuvele ample, dintre care amintim: inegală dar interesantă „Ana Roșculeț“ (1949) de Marin Preda, „În orașul de pe Mureș“ (1954) și „Statuile nu rid niciodată“ (1957) de Francisc Munteanu, „Oțelul“ (1961) de Constantin Chiriță, „Podul amintirilor“ (1963) de Ieronim Șerbu și „Dunărea revărsată“ de Radu Tudoran (1961), în care autorul surprinde aspecte semnificative din viața unui șantier naval în zilele noastre. Radu Tudoran, autor al cîtorva romane înainte de Eliberare, se dovedește în cartea amintită ca și în „Toate pînzele sus!“ (1954) un prozator antrenant, cu calități epice, capabil să creioneze figuri interesante, deși prea adesea face concesii unui sentimentalism îndoielnic și șabloanelor literaturii ieftine („Întoarcerea fiului risipitor“, 1946). E de reținut un roman solid din lumea petrolului („Flăcări, 1945), un „Aurul negru“ mult mai sobru, mai concentraț, mai reușit. Ieronim Șerbu a început să publice înainte de război. În ultimele două decenii a scris romanele „Rădăcinile bucuriei“ (1954) și „Podul amintirilor“ din viața unei mari uzine bucureștene. Prozatorul își dovedește calitățile de analist și în nuvele, dintre care merită îndeosebi a fi menționate „Hoțul“

(1957), „Izgonirea din rai“ (1958) și „Nuntă în stepă“ (1955).

Am putea menționa la acest capitol reportajele cu problematică largă ale lui *Horia Liman*, cele monografice, minuțioase ale lui *Vasile Nicorovici*, cele cu imagini sugestive ale tinărului *Romulus Rusan*, sau pe cele adesea interesante ale lui *V. Vîntu*, *Tita Chiper* ș.a. Încercarea interesantă a lui *T. Mazilu* „Aceste zile și aceste nopți“ (1963) de a prezenta cu ajutorul humorului lupta dintre nou și vechi într-o uzină, a reușit doar în satira vechiului. Reprezentanții noului apar schematici, obtuzi și antipatici. Lupta clasei muncitoare condusă de Partid pentru înlăturarea clasei exploataatoare și cucerirea puterii e redată de *Corneliu Leu* în „Puterea“ (1964). Acțiunea se desfășoară îndată după Insurecția Armată, în trei zile, și se petrece într-un oraș de provincie. Sînt de reținut îndeosebi asediul primăriei ocupată de comuniști de către bande de huligani ai partidelor „istorice“, figura muncitorului Drăgan și a ofițerului patriot Vasiliu, chipuri de politicieni liberali; din păcate, majoritatea personajelor pozitive sînt neindividualizate iar psihologia lor prezentată sărac. *Corneliu Leu* a mai publicat două romane („Ochiul dracului“, 1956; „Vîrsta de aur“, 1957) în care dovedește vervă satirică.

O altă categorie tematică, foarte înrudită cu precedenta, a format-o proza marilor șantiere socialiste, cu elanul, cu forfota lor uriașă, cu relații între oameni complet necunoscuți ce statornicesc între ei prietenii intense. Drumul l-a deschis *Geo Bogza* cu prețuitul său reportaj „Porțile măreției“; vibrant este patosul creării din nimic, plin de solemnitatea începutului. În romanul „Cumpăna luminilor“ (1952), *Nicolae Jianu* caută să închege o construcție epică în jurul ridicării unei Hidrocentrale. Reporter al avîntului („Energii“ 1960) ce se orientează spre schița de observație psihologică („Noaptea tovarășilor mei“, 1962), *Radu Cosașu* caută

să surprindă cu pricepere psihologică trăsăturile caracteristice constructorului. Eroii săi, îndeosebi adolescenți, sînt stăpîniți de un entuziasm realizat în concret, febrilitatea lor, uneori verbosă, se traduce însă în construcții trainice. Un alt tînăr prozator, încă inegal, ce s-a concentrat asupra acestui tumult creator este *Nicolae Țic*. În cîteva romane — „Ora 6“ (1960), „Anii tineri“ (1961), „Un vals pentru Maricica“ (1963) și numeroase schițe el e preocupat de relațiile noi, specifice, stabilite pe marile șantiere. Eroii săi sînt tineri muncitori (Pavel Oniga, Bănică, Modoran) dornici de a se depăși, de a trăi în spiritul eticei proletare. Cărțile amintite deși suferă de inegalități în realizare și au o construcție deficitară, nu rar de schematic, (firește, nu-l includem aici pe Geo Bogza!), rețin totuși atenția atît prin noutatea tipologiei, a relațiilor, cît și prin entuziasmul tineresc care le însuflește.

Ștefan Gheorghiu debutează cu o novelă, „Rotița“ (1948), dedicată unui inovator. În schițele publicate după aceea se preocupă cu precădere de viața muncitorilor. Volumul „Brățara“ (1964) cuprinde nuvelele „Singur“, „Amăgiri“, „Brățara“ și „Dimineată de august“. În ele e urmărit drumul vieții unui tînăr, deși autorul îl botează în fiecare novelă altfel, din copilăria sa mizeră pînă în momentul Eliberării care coincide cu al maturizării sale politice.

Amintim și schițele-reportaj, entuziaste, ale tînărului *Ion Băeșu*.

Prozele ce descriu viața clasei muncitoare, contribuția ei hotărîtoare la construirea socialismului, nu sînt, firește, egale ca realizare artistică, ele au însă cîteva caracteristici și merite comune. Mai întîi aducerea în literatura romînă a unui mediu social nou, și nu a oricărui ci al aceluia esențial, fundamental pentru înțelegerea epocii noastre. Cu prea puține modele artistice, scriitorii și-au propus să reflecte viața și lupta clasei muncitoare și aceasta tocmai în momentul în care

„clasa în atac“, revoluționînd întreaga societate, își modifica însuși modul său de existență. Deci scriitorii au avut de înfrînt importante greutăți provenind din faptul că destui dintre ei nu cunoșteau dinainte mediul muncitoresc și au trebuit, deci, totodată, să se și documenteze. În al doilea rînd, cărțile amintite au reușit să creeze tot pentru întîia dată în literatura romînă un complex tipologic, să creeze literar tipurile fundamentale ale mediului social reflectat. Unele figuri — cum ar fi Vidrăsan, Horvath, nea Vițu, Pavel Oniga — au îmbogățit literatura noastră pe o latură esențială. Tabloul nostru nu ar fi însă complet dacă am uita figurile de muncitori, cu roluri importante, răspîndite prin cărți cu alte teme: Anton Filip („Bărăgan“), Mareș („Șoseaua Nordului“), Ardeleanu („Străinul“ și „Setea“), Emil („Ieșirea din Apocalips“), Bochiș („A venit un om“) etc. etc.

Am lăsat îndeosebi de o parte „Risipitorii“ (1962) de *Marin Preda*, fiindcă romanul îmbină descrierea familiei muncitorești, Sterian, cu aceea a evoluției unor personaje din alte medii. Deși „Risipitorii“ are tendințe cuprinzătoare de frescă, totuși baza epică a romanului o constituie destinul familiei Sterian: Petre și Toma, vechi activiști de partid și copiii lor: Constanța, care e profesoară, inginerii Vale și Gabi, activistul Anghel. Prin evoluția acestor fii, ca și a doctorului Sirbu, de origine țărănească, scriitorul analizează probleme specifice ale intelectualității de tip nou. Desigur, compoziția socială a romanului e mai complicată, dar atenția se concentrează, spuneam, în cea mai mare parte, asupra acestor medii. În „Risipitorii“, înțîlnim o caracteristică destul de generalizată la romanele pe temă muncitorească, anume problematica etică, preocuparea specială pentru modificările petrecute în conștiința personajelor, ca reflex moral al revoluției. Recuperarea elementelor șovăielnice, confuze, asoci-

ale, constituie o grijă permanentă a eroilor pozitivi, imbinată cu atitudinea intransigentă, combativă față de manifestările vechiului. Meritul lui Marin Preda, în „Risipitorii“, constă îndeosebi în bogăția și acuitatea problemelor etice și caracterologice, în condiționarea lor socială, nuanțată în interdependența complexă a personajelor.

Cum era și firesc, problemele specifice ale intelectualilor au suscitât interesul scriitorilor. Dacă Marin Preda, în „Risipitorii“, pune accentul asupra intelectualității de tip nou, alți prozatori discută îndeosebi problema opțiunii, a aderării sau nu a revoluției. Aproape toate cărțile amintite pînă acum la acest capitol introduc în acțiune intelectuali, îndeosebi ingineri, dintre care unii, pasionați ai meseriei lor, sfîrșesc prin a înțelege dreptatea comuniștilor, alții însă, sabotori înrăiți, înhăitați cu dușmanul de clasă, se dovedesc irecuperabili. Fără a ignora că au existat asemenea tehnicieni ostili socialismului, ni se pare totuși că unii prozatori, din dorința de a-și fabrica un conflict, au exagerat cu mult peste marginile realității, introducînd mecanic „inginerul sabotor“. Menționăm printre intelectuali eroi de romane și grupurile de pictori, frământați de destinul artei lor din „Terra di Siena“ (*Francisc Munteanu*) și „Podul amintirilor“ (*Ieronim Șerbu*); de asemenea figura bine conturată a învățătorului comunist George Teodorescu, factor activ în viața politică a satului nou, dublat de labilul Suslănescu, reprezentant literar al oportunismului („Setea“), sau prezența lui Andrei Sabin („Străinul“), figură remarcabilă a adolescentului răzvrătit.

„Bietul Ioanide“ și „Scrinul negru“ de *G. Călinescu* întruchipează, în arhitectul Ioanide, pe creatorul de excepție, confruntat întîi cu realitățile teribile ale fascismului și ale războiului, apoi cu opera monumentală de construcție a socialismului, la care aderă total. Pus în primul volum să aleagă între fascism și o democrație burgheză

demisionară surprinsă cu un sarcasm teribil — dar, din păcate, necunoscînd ideea comunistă — Ioanide se retrage în apolitism. Aderarea apoliticului la comunism nu ne e descrisă, astfel încît în al doilea volum ne aflăm de o dată în fața unui Ioanide antrenat în opera de construcție; dar tocmai opera de construcție este, din păcate, lăsată pe un plan secund, apărînd ca un decor oarecum convențional, valoarea incontestabilă dînd-o și aici excelenta satiră a vechiului. Nu e mai puțin adevărat că cele două romane ale lui *G. Călinescu* aduc o mărturie a preocupărilor și frământărilor prin care a trecut vechea intelectualitate romînească în ultimele trei decenii, la un înalt nivel intelectual și artistic.

De intelectualitatea revoluționară, legată de lupta partidului înainte de Eliberare, s-a ocupat *Mihai Beniuc*, la început în primul volum al romanului „Pe muche de cuțit“ (1953), apoi în voluminoasa carte „Disparația unui om de rînd“ (1963). Deși în primul volum imaginea luptei partidului nu era foarte cuprinzătoare, iar atitudinea autorului față de eroul principal nu era totdeauna critică, totuși „Pe muche de cuțit“ rămîne romanul care aduce pentru înția dată în literatura romînă figuri de intelectuali comuniști, luptînd în condițiile cumplite ale ilegalității. Cartea impune de asemeni atît prin situația originală și interesantă în care se află eroul, cît și prin impresia puternică de autenticitate, de viață, pe care izbutește să o comunice povestirea; iar *Atanasie Mustea* rămîne un erou de care te atașezi, pe care nu-l uiți. Distingîndu-se printr-o construcție extrem de originală, „Disparația unui om de rînd“ exprimă o concepție polemică față de teoria omului excepțional. „*Romanele lui Beniuc* — scrie *Radu Popescu* ¹⁾ — au acest caracter pasionant,

¹⁾ *Radu Popescu*, *Cronica literară din „Viața romînească“*, nr. 2, 1964.

atît prin autenticitatea pătimaşă cît și prin observarea critică de pe o poziție transpersonală, — interesul și plăcerea cu care se citește depășesc cu mult tot ceea ce poate fi defectuos în construcția, în analiza, în echilibrul lor interior". Cu ajutorul unei parabole greu de rezumat aici, Mihai Beniuc fundamentează excelența individului prin marile valori modeste: abnegația, devotamentul, statornicia ș.a. — subsumate idealului comunist. Măreția omului stă deci nu în ceea ce-l desparte de mase ci în capacitatea de dăruire față de un măreț ideal universal. Deși realizarea nu este egală pe toată suprafața, — remarcabilă e îndeosebi reconstituirea vieții lui Avram Proțaș, care este de fapt o reconstituire sugestivă a epocii — romanul impresionează prin bogăția faptelor, prin forța de acuzare a fascismului, prin interesul comentariilor eseistice, prin varietatea stilurilor literare și prin aceeași comunicare directă a sentimentului de viață, de autenticitate. În roman se întretaie, de fapt, într-un mod cu totul neprevăzut, două acțiuni, două planuri: există un roman al lui Avram Proțaș, care e, ziceam, o evocare bogată a epocii, cu satul transilvan, mediul universitar, cazarma burgheză, societatea germană după venirea lui Hitler, etc., și activitatea de partid ce se opune eroic la presiunea fascistă, conduce masele spre răsturnarea revoluționară a situației; există de asemenea un roman al romancierului, și e parabolic, eseu al actului de creație literară. E de semnalat humorul care gîlgeie în această carte plină de situații dramatice. Construcția demonstrează ideea că viața e plină de surprize, de neprevăzut, iar romancierul trebuie să urmeze sînuozitățile realității, nu o schemă prefabricată. În ansamblu, cartea e remarcabilă prin originalitatea de conținut și expresie. Cu „Bietul Ioanide“, „Scri-nul negru“, „Pe muche de cuțit“, „Dispariția unui om de rînd“ și „Risipi-

torii“ — romanul citadin românesc, des-tul de vitregit în trecut, se îmbogățește cu noi opere valoroase. Evident, și alte romane amintite în acest capitol își desfășoară viața la oraș, dar fie e vorba de mici și pașnice așezări provinciale („Străinul“, „În orașul de pe Mureș“, „Statuile nu rîd niciodată“, „La marginea orașului“, „Poveste de dragoste“, etc.) — fie se concentrează asupra unui mediu izolat, a unui cartier anume („Groapa“, „Bariera“), fie se limitează aproape exclusiv la o unitate de producție, tratată amănunțit („Podul amintirilor“, „Aceste zile și aceste nopți“), lipsind astfel cartea de caracteristica principală a citadinismului, întrepătrunderea multiplană ce corespunde complexității sociale; ceea ce, firește, nu constituie o judecată de valoare, ci numai una de situație tematică. În orice caz e de subliniat că zugrăvirea vieții muncitorești e legată strîns de marile aglomerări umane.

O privire asupra Capitalei aruncă și Al. I. Ștefănescu în „Al cincilea anotimp“ (1963), carte ce-și distribuie atenția între mediul muncitoresc, intelectual, și cel burghez în vremea războiului și în primii ani de după Eliberare. Dacă mediul muncitoresc și rapacitatea burgheză sînt descrise doar corect, romanul reține însă prin evoluția lui Justin Rădulescu, absolvent al Facultății de Filozofie, personaj caracteristic pentru deruta unei părți a tinerei intelectualități în anii fascismului; dorința lui de neangajare dovedește atît ostilitatea față de fascism cît și neputința de a găsi o soluție. Evoluția acestui tînăr cam apatic și apolitic spre o poziție de angajare activă e ur-mărită cu simțul nuanțelor.

În ansamblu, romanul constituie un proces reușit al apolitismului și impune figura inedită, originală literar, a lui Justin Rădulescu.

Și alte medii sociale au fost oglindite în proza ultimelor două decenii. După „Golani“ lui Liviu Rebreanu și

„Bariera“ lui George Mihail Zamfirescu, *Eugen Barbu* reia în „Groapa“ (1957 ; 1963) descrierea mediului pitoresc și sordid al borfașilor periferiei bucureștene. Cartea se remarcă prin mari valori stilistice, care au revelat un prozator liric cu deosebită acuitate. În volumele de nuvele nu aduce nimic nou, din păcate, sub aspectul ideilor și al perspectivelor sociale. În volumele de nuvele „Oaie și ai săi“ (1958) și „Prinzul de duminică“ (1962) — ce cuprind câteva nuvele remarcabile — trecem de la un proletariat rural la periferia urbană, rămânând astfel într-o zonă de interferență bine surprinsă. O mică burghezie de mahala, pitorească și cam sordidă își face afacerile mărunte în mijlocul unei lumi proletare, de care se teme și pe care o detestă. În nuvele, ca și în „Șoseaua Nordului“, despre care am vorbit, mediul muncitoresc apare într-un concret al cotidianului ce impresionează prin senzația puternică de adevăr al vieții.

Mișcările dezordonate ale micii burghezii în epoca noastră sînt înregistrate cu mijloace analitice de *Lucia Demetrius*, în volumele amintite (nuvela „Ultima Tauber“ este remarcabilă), de *Iulia Soare* („Familia Calaff“, 1956) și *Cella Serghi* („Surorile Barotă“, 1958, „Căd zidurile“, 1950); sau cu o vervă uneori cuceritoare, de multe ori excesivă, de *Ury Benador* în „Gablonz“ (1961). *Petru Vintilă* scrie nuvele despre mica burghezie provincială, dintre care se remarcă în mod deosebit „Mărirea și decăderea Păunei Vanlaam“. Prozator fecund, *Petru Vintilă* a scris numeroase reportaje („Dobrogea în marș“, 1961; „Șoseaua milionarilor“, 1961), schițe, nuvele din viața minerilor („Salamandra“, 1949), a satului („Ciobanul care și-a pierdut oile“, 1954), a tîrgului provincial („Oraș de provincie“, 1954), etc. Scriitorul a debutat în 1948 cu povestiri și versuri, tipărind apoi multe cărți de proză („Revolta“, 1949; „Brazilă în luncă“, 1950; „Nepoții lui Horia“, roman, 1951; „Moștenirea“, 1955; „De-

zertorul“, 1956; „Eroul necunoscut“, 1957; „Linia vieții“, 1958; „Drumul dragostei“, roman, 1963; etc.). Cele mai bune nuvele au fost strînse într-un volum („Pe scena vieții“, 1962). Bun povestitor, adept al prozei obiective, adesea cu scene dramatice, știind să rezume sugestiv un întreg destin, *Petru Vintilă* are însă, adesea, tentația diluației și a narațiunii nesemnificative, inutil încercată. Tot din mediul mic burghez, *Ștefan Luca* în „Balul intelectualilor“ (1961) obține efecte satirice. Integrarea intelectualului în colectivitatea satului socialist e analizată de *Ștefan Luca* („Însemnările unui învățător“, 1963) și *Florin Mugur* („Noaptea în sectorul Nord“, 1964). În proza satirică obțin succese *Nicuță Tănase* („M-am făcut băiat mare“, etc.), *Sergiu Fărcășan* („Micul televizor“, 1961, „Războiul Cesiumiștilor“, 1963). Mediului provincial antebelic *Zaharia Stancu* îi dedică o carte remarcabilă — „Pădurea nebună“ (1963), cu o viziune artistică originală. Dacă tradiția literară era de a înfățișa tîrgul de provincie ca un loc putred al plictiselii și ratării încete, *Zaharia Stancu* creează un roman al lăcomiilor cumplite și al ciocnirilor dure, peste care suflă un negru vînt romantic.

Contribuția generațiilor vîrstnice

Considerabilă în toate sectoarele literaturii și artei, contribuția scriitorilor care, la Eliberare, creează o operă cunoscută și recunoscută, s-a manifestat, evident, și în domeniul prozei; această contribuție trebuie cercetată separat, pe de o parte fiindcă trăsăturile caracteristice ale prozatorilor vîrstnici, azi, au fost examinate în secțiunea consacrată literaturii dintre cele două războaie, și deci nu mai e cazul să revenim, pe de altă parte fiindcă și problemele literaturii lor au un specific provenit din experiența de viață,

necesitatea unei auto-reconsiderări etc. În anul Eliberării, *Mihail Sadoveanu* împlinea 64 de ani de viață și crease o operă monumentală. Iată însă că scriitorul, ce folosise presa pentru a demasca fascismul, își reia activitatea publicistică întreruptă în anii războiului, militând pentru ideile păcii și socialismului. Activitatea publicistică a marelui scriitor este nu numai foarte semnificativă pentru atitudinea sa civică dar are și o deosebită valoare artistică. În lumina transformărilor revoluționare pe care le trăia, însușindu-și concepția despre lume a clasei muncitoare, Mihail Sadoveanu a înțeles mai profund anumite probleme ce-l preocupaseră din totdeauna. Bucurându-se de victoria țărănimii muncitoare asupra vechiului ei asupritor, moșierimea, scriitorul a consacrat reformei agrare o carte, „*Mitrea Cocor*“ (1949), ce a cunoscut o mare popularitate atât în țară cât și în străinătate, fiind distinsă cu Medalia de aur a păcii. Eroul reunește trăsăturile țaranului răzvrătit din opera sadoveniană, numai că acum el nu se mai trage în codri, ci cunoaște drumul acțiunii juste, drumul revoluției. „*În „Mitrea Cocor*“ — scrie Dumitru Micu¹⁾ — *vrăjmășia dintre eroul principal și prigonitorii lui nu mai e o simplă destăinuire în șapte înfiorate, între două veșnicii de tăcere (...) Pentru întâia oară, un erou sadovenian dobândește biruință asupra potrivnicului nu răpunându-l și logodindu-se, apoi, cu tăcerea codrilor, ci îngenunchindu-l prin forța unită a celor năpăstuiți, întemeind împreună cu aceștia — în mijlocul societății organizate, iar nu în taina sălbăciei — o așezare care să cinstească numele omului*“. Fiindcă *Mitrea Cocor* nu este numai primul țaran din literatura română ce devine revoluționar; întâlnind partidul, devenind comunist, el înțelege de asemenea ceea ce răzvrățiții de altă-

¹ D. Micu, „Romanul românesc contemporan“, 1959, p. 81.

dată din opera sadoveniană nici nu bănuiau, și anume că soluția definitivă a problemei țărănești în epoca mecanizării agriculturii nu putea fi risipirea micii proprietăți individuale, ci proprietatea colectivă. De aceea romanul se încheie cu perspectiva colectivizării socialiste.

Mihail Sadoveanu a încercat el însuși să scrie despre această realitate a viitorului („*Păuna Mică*“, 1947), să o ia înaintea timpului. Caracterul de anticipație a făcut ca opera sa să conțină multă aproximație și fantazie sociologică, iar epica să fie rarefiată, fără consistența obișnuită; dar iubitorul de literatură sadoveniană descoperă și aici pagini de o mare frumusețe, ce țin mai ales de descrierea naturii. E de remarcat, de asemenea, că neîncrederea veche a scriitorului față de tehnică, asociată de el dominației burgheze, face loc în „*Păuna mică*“ unei atitudini noi, prin înțelegerea faptului că tehnica va fi acum în folosul și în puterea oamenilor muncii. „*Aventura în lunca Dunării*“ (1954) e într-un fel un reportaj dintr-o gospodărie agricolă de stat, o relatare a scriitorului, gospodăr priceput și atent la realizările practice, dar plină de o fantazie grațioasă și o voce bună rar întâlnită în literatura sa. Dominantă în ambele cărți e dorința de a populariza cu mijloacele literaturii această formă superioară de muncă în colectiv, pe care scriitorul o îmbrățișează cu entuziasm. Reluând o fermecătoare evocare a adolescenței sale, „*Nada Florilor*“, marele scriitor o perfecționează artistic și introduce amintirea primelor întâlniri cu proletariatul revoluționar.

În 1952 apare povestirea istorică „*Nicoară Potcoavă*“, una dintre capodoperele literaturii române. La baza cărții stă textul uneia din cărțile debutului, „*Șoimii*“ (1904), dar modificările sînt mari și profunde. Scriitorul elimină romantismul juvenil, intriga amoroasă ce conducea acțiunea devine acum secundară, tabloul social al epocii se com-

pletează, se îmbogățește. Proslăvirea eroismului militar trece în umbră, se reliefează în schimb eroismul interior, al răspunderii față de istorie, față de popor. Scriitorul folosește simbolul pentru a da narațiunii de o mare densitate poetică maxime semnificații. Bogăția de idei, tensiunea trăirii, perfecția artei povestirii dau o excepțională valoare acestui grav imn al libertății, concepută ca necesitate înțeleasă. În lumina marxism-leninismului, acest episod tragic pe care-l trăiește cu luciditate Nicoară, devine un moment necesar în dialectica istoriei; iar răzbușătorul Ion Vodă cel cumplit, simbolul eroului ce, în fața viforului advers, ține trează făclia libertății. Mihail Sadoveanu s-a stins pe neașteptate la 19 octombrie 1961, cu douăzeci și șase de zile înainte de a fi împlinit 81 de ani, lăsând neterminate două romane, „Lisaveta“ și „Cîntecul Mioarei“. Paginile scrise au fost publicate în presa literară. Poporul a cinstit devotamentul marelui artist pentru cauza poporului. Prezent în toate acțiunile care au marcat drumul nostru spre socialism, academicianul Mihail Sadoveanu a fost președinte al Uniunii Scriitorilor, vice-președinte al Academiei R.P.R., deputat în Marea Adunare Națională a R.P.R. și vice-președinte al Prezidiului Marii Adunări Naționale, președintele Comitetului român pentru apărarea păcii, membru în Consiliul internațional al păcii, Erou al Muncii socialiste (1953); în 1961 i s-a decernat premiul Lenin pentru pace. În anii noștri, opera lui Mihail Sadoveanu s-a bucurat și se bucură de o largă difuzare, semn al unei mari prețuiri. Între 1954 și 1959 s-a tipărit ediția de Opere în 18 volume.

Nemulțumit de o societate pe care o detesta, și de el însuși fiindcă nu o putea doborî, monologînd neobosit cu pasiune și recompunînd lumea din monologul său, analist obsedat de luciditate dar neputînd să-și depășească subiectivitatea, urînd minciuna, ipocrizia, lașitatea și mai ales conformismul, Ca-

mil Petrescu a găsit în concepția despre lume a clasei muncitoare răspuns la întrebările chinuitoare pe care le treceuse eroilor săi, fără a fi reușit nici prin ei să le afle soluția. Noua tinerete a scriitorului, ce împlinise în anul Eliberării 59 de ani, s-a manifestat printr-o fertilă literatură regăsită. Bun polemist și mînuitor de idei, Camil Petrescu scrie numeroase articole pe teme politice și culturale, unde aduce strîngenta argumentației, putere de asociație și mai ales o credință pasionată în idealurile socialismului. Prima nuvelă, — „Cei care plătesc cu viața“, 1949 — redă un episod dramatic din lupta clasei muncitoare și anume represiunea sîngeroasă de la 13 Decembrie, din Piața Teatrului Național. În celelalte opere, s-ar putea spune că scriitorul își reia eroii și problemele lor în același context intolerabil, al vechii societăți, dar cu deosebirea esențială că, acum, acești eroi nu se mai izbesc de zidul opac al neînțelegerii, ci acționează conduși de un ideal. Faptul că scriitorul și l-a ales drept principal erou pe Bălcescu este foarte semnificativ, fiindcă el reprezenta strălucit acel atașament față de idei, cea tensiune teribilă, permanentă, ce i-a caracterizat todeauna pe eroii lui Camil Petrescu; în același timp el reprezenta și pe luptătorul lucid, ce-și pune întreaga pasiune în folosul unei cauze logice și juste, intelectual de înaltă valoare ce a găsit în acțiunea utilă maselor dezlegarea propriilor sale probleme.

Scrierea remarcabilei piese „Bălcescu“ (1948), i-a prilejuit lui Camil Petrescu, om de o scrupulozitate exemplară în domeniul ideilor, să cerceteze amănunțit nu numai viața revoluționarului pașoptist ci și întreaga epocă, în implicațiile ei multiple. Rezultatul acestei covârșitoare documentări îl constituie romanul „Un om între oameni“ (I, 1953; II, 1955; III, 1957). Această vastă frescă a epocii de la 1848, ce depășește două mii de pagini, nu a putut fi terminată, din pricina morții fulgerătoare (14 mai

1957) ce l-a doborât pe scriitor la 63 de ani, în plină forță creatoare. Camil Petrescu, cel mai strălucit reprezentant al prozei românești de analiză, supune acum calitățile sale de analist rigorilor prozei obiective. Într-adevăr, „Un om între oameni“ este o frescă socială în toată puterea cuvântului, în care sînt reprezentate prin personaje ilustrative nu numai toate clasele sociale, ci și categoriile care le compun. Prozatorul a dat o mare atenție tuturor elementelor concrete ale epocii, îmbrăcăminte, mobilă, obiceiuri etc., căutînd, asemeni lui Balzac, să sugereze situația socială și chiar caracterul personajelor prin asemenea descripții concrete. Firește, nu numai prin acestea atitudinea e fixată, în principal, de atitudinea de clasă față de revoluție. În compunerea frescei sale, prozatorul a utilizat mișcărilor de masă, discuțiile, monologul interior, etc., folosind un ton îndeosebi exasperare incandescentă caracteristică romanelor anterioare. Cartea e lipsită de un conflict central propriu, urmărind îndeaproape mișcarea revoluției, ce-i împrumută propriul său dinamism. Dacă Bălcescu rămîne principalul personaj al romanului, el e înglobat în epocă într-o măsură mai mare decît în piesă. „Bălcescu rămîne singurul erou din opera lui Camil Petrescu — scrie B. Elvin — care optează în deplină cunoștință de cauză și a cărui consecvență nu se datorează fixității sentimentelor, ci unei lucide educații de energie și nestrămutare. Bălcescu nu arată ca celelalte personaje ale scriitorului, ora și secunda propriului lor mecanism, ci indică pe aceea a evenimentelor produse în istoria umanității și căreia i se integrează deplin conștient“¹⁾. „Un om între oameni“ rămîne un roman monumental al literaturii noastre realist-socialiste. Marele prozator a mai publicat, în afară de cărțile

¹⁾ B. Elvin, — Camil Petrescu“, 1962, pg. 177.

menționate, un volum de „Nuvele“ (1953) și piesa „Caragiale în vremea lui“ (1957).

Activitatea lui G. Călinescu se desfășoară pe mai multe planuri. În afară de publicistică — „Cronica optimismului“, rubrică săptămînală în revista „Contemporanul“ — de un volum de poezii („Lauda lucrurilor“, 1963), de opere critice și monografii erudite de care ne vom ocupa la locul cuvenit, G. Călinescu a publicat și două romane („Bietul Ioanide“, „Scrimul negru“), — și acestea ne interesează îndeosebi aici. Totuși, activitatea multilaterală a scriitorului nu trebuie considerată drept o simplă calitate formală, fiindcă ea corespunde unei varietăți de mijloace înglobate într-o viziune unitară, umanistă. Urmarea acestei caracteristici în proza lui G. Călinescu este aceea că romanul său participă la eseu, la considerațiile asupra artei, folosește asociația erudită etc., sporindu-i astfel bogăția de idei. Dacă „Enigma Otiliei“ fusese un roman cu temelie și schelărie clasice, în noile cărți crește substanțial rolul analizei psihologice și al considerațiilor eseistice, ceea ce era de altfel necesar ținînd seama că acțiunea se petrece în mediul intelectual, artist. „Bietul Ioanide“ face procesul unei democrații burgheze capitularde în fața presiunii fasciste, denunțînd la intelectualitatea veche lașitatea, oportunismul, meschinăria. Pentru a sublinia asemenea vicii, aliate cu sterilitatea intelectuală, autorul dublează confruntarea politică printr-o acțiune paralelă, lupta pentru succesiunea unei catedre, denunțînd astfel micimea personajelor și dintr-un alt unghi. Eroul romanului, arhitectul Ioanide, dezgustat de mediul în care se afla, pierzîndu-și cei doi copii ce intraseră într-o aventură de dreapta, se refugiază într-o seninătate apolitică, nerezolvînd, de fapt, nici una din problemele sale. Romanul constituie însă, neîndoielnic, o acuzație puternică adusă inumanității fasciste și lașității intelectualilor aserviți burgheziei. „Bie-

tul Ioanide" constituie de asemenea o galerie de portrete literare admirabile, de o concentrare sugestivă rar întâlnită. Există numeroase situații clasice, rezolvări cu humor de calitate și, în general, ținuta intelectuală a cărții o situează la un loc de cinste în proza românească.

„Scrinul negru“ continuă existența lui Ioanide în condițiile construirii socialismului. Ideea politică a cărții este că socialismul, orînduire prin excelență constructivă, creează condițiile optime intelectualului creator, constructor prin excelență. Acțiunea urmează trei direcții: romanul, reconstituit prin scrieri, al Katiei de Zănoagă, care descoperă incisiv viața trecută a burgheziei; romanul „foștilor“, în condițiile revoluției socialiste, de satiră fină; romanul arhitectului Ioanide, ce se vrea, pe o anume latură, o carte a geniului fecund. Dacă în primele două direcții G. Călinescu excelează în portrete, îndeosebi satirice, evocînd cu sarcasm elevat lumea stafiilor sociale, portretul bogat în sugestii al lui Ioanide nu satisface totuși pe deplin. Impresia provine din aceea că romancierul e preocupat mai ales de monologul interior al lui Ioanide, care nu se confruntă suficient cu realitatea. Stilul bogat, sugestiv, nuanțat, e de o expresivitate excepțională. „Scrinul negru“ este, îndeosebi prin aspectul său satiric, ca și prin varietatea sugestiilor intelectuale, unul dintre cele mai interesante romane apărute în ultimele decenii. Să reținem, de asemeni, din „Scrinul negru“, în afara tradiționalului dispreț pentru burghezie, dorința entuziastă a intelectualității de a se integra util în marea operă de construcție a socialismului.

În afara unei bogate activități publicistice (unele articole au fost strînse în volume: „Despre scris și scriitori“, 1953; „Însemnări de cititor — Reflecții de scriitor“, 1958), piese de teatru („Pirjolul“, 1954) și reluarea în spirit critic a principalelor sale cărți dinainte de război, Cezar Petrescu a publicat nu-

meroase volume noi. Printre acestea amintim: „Războiul lui Ion Săracul“ (1945), condamnare a sîngeroasei aventuri antonesciene, „Vino și vezi“ (1954), nuvele despre realizări ale socialismului, episodul „Ajun de revoluție 1848“ (1958), romanul „Oameni de ieri, oameni de azi, oameni de mîine“ (1955), pe bază de memorialistică și observații reportericești. A murit la 9 martie 1961, la 69 de ani, lăsînd neterminat romanul „Vadim sau Drumul pierdut“ din care au apărut fragmente în 1962. Se știe că eroul literaturii anterioare a lui Cezar Petrescu era tîmărul sărac dar ambițios ce reușea să urce prin mari eforturi în ierarhia vechii societăți; dar ajuns acolo unde dorise, el privea în jurul său și făcînd procesul lumii burgheze o condamnă, el simțindu-se un învins, lipsit de soluții și perspective. Acum, în lumina socialismului, romancierul face procesul burgheziei din afara ei și o condamnă în bloc, reface critic evoluția eroului său, văzînd cauza eșecului în compromisul acestuia cu societatea capitalistă. „Descoperirea cea mare a scriitorului, — scrie Mihaï Gafița¹⁾ — temeiul atașamentului său față de noul regim, stă în constatarea modificărilor aduse de socialism în sistemul de relații dintre individ și societate“. Și: „Scriitorul devine preocupat să afle un drum al intelectualului în cadrul acestei societăți noi, pe măsura modificărilor intervenite“.

Din păcate, diluarea, verbozitatea ziaristică vizibilă încă de la sfîrșitul deceniului al treilea, diminuează valoarea prozei sale, care rămîne mărturia evoluției unui scriitor altă dată în derută, spre soluția salvatoare a socialismului.

Ion Pas se impune în aceste două decenii prin două cicluri de romane: „Lanțuri“, evocare a suferințelor trecute ale țărănimii și „Zilele vieții tale“, prima descriere mai amplă a mișcării

¹⁾ Mihai Gafița: „Cezar Petrescu“, 1963, pg. 318, 319.

muncitorinii bucureștene. Proza, pe bază memorialistică a lui Ion Pas e predominant lirică și se remarcă îndeosebi prin portretistica sa („Carte de vremuri multe“, 1963). Așa cum s-a mai spus înainte, Ion Pas are de asemeni meritul de a fi realizat cea dintâi evocare mai cuprinzătoare a vieții și luptei clasei muncitoare în primele decenii ale secolului nostru. *Ion Marin Sadoveanu* își continuă ciclul început cu „Sfârșit de veac în București“ (1942) printr-un „Bildungsroman“, în care povestește formarea intelectuală și morală a unui tânăr la începutul secolului („Ion Sîntu“, 1957). Se rețin îndeosebi paginile ce evocă atmosfera intelectuală a vremii cit și cele ce analizează influențele artistice exercitate asupra eroului, iar mult mai puțin reconstituirea mediului socialist. „Taurul mării“ (1962), reînviere a anticei Histrii, are pagini plastice, sugestive, cu deosebire cele închinat mării. În *Ion Marin Sadoveanu* se remarcă un colorist dens, un liric al senzațiilor ce se supune disciplinelor prozei obiective. A murit în februarie 1964, la câteva luni după ce împlinise 70 de ani. Dintre scriitorii vîrstnici care și-au adus contribuția la dezvoltarea prozei noi, reamintim pe regretatul *Ion Călugăru*, stins prematur la 54 de ani (a murit la 22 mai 1956), care a publicat romanele „Lumina primăverii“ (1948) și „Oțel și pîne“ (1949; 1952), scenariile dramatice „Ion și Salomeia“ (1947) și eseul „Clovnul care gîndește“ (1949), nuvelele „Am dat ordin să tragă“ (1948) și „Măseaua stricată“ (1949); în presa literară au apărut postum fragmente dintr-un interesant jurnal intim. Poetul *Demostene Botez* a fost prezent și în proză. În afara cîtorva însemnări de călătorie prin țări străine, reamintim romanele psihologice „Obsesia“ (1946) și „Oameni de lut“ (1947). Cel dintîi înfățișează două cazuri de obsesie erotică (medicinistul Costel și așezatul conu Ghiță), celălalt descrie cu amănunțime o dramă țărăneasă, petrecută într-o familie tiranizată de bă-

trînul bețiv Vasile Voicu. Ulterior, câteva volume de nuvele descriu viața nouă a satului și a intelectualității. Scriitorul surprinde întâmplările semnificative pe care le cercetează cu mijloacele analizei. Amintim de asemeni pe *Ionel Teodoreanu*, cu o sobră și interesantă carte de portretistică („La porțile nopții“, 1946), pe poetul *Ion Vinea* (au apărut fragmente din romanul dedicat presei din trecut, — „Lunatécii“), *Ury Benador* („Gablonz“, 1961), *Henriette Yvonne Stahl*, cu partea a doua la romanul „Voica“ și fragmente dintr-un nou roman; *I. Peltz* („Vadul fetelor“, 1949). Poetul *V. Voiculescu* a scris în ultimele două decenii, pe lingă versuri, numeroase proze ce vor fi publicate postum. Cîteva schițe, apărute pînă acum, sînt releabile. Lucrări interesante a publicat și *Felix Aderca*.

Surprins de eliberare la vîrsta patriarhilor (născut la 19 sept. 1882), vîgurosul prozator *Ion Agîrbiceanu* găsește energia de a lua atitudine civică progresistă, îndeosebi ca luptător pentru pace. Prozatorul își îmbogățește monumentală sa operă cu noi pagini: „*În ultimele decenii* — scrie Mircea Zăciu — scriitorul a îmbinat satira cu lirismul amintirilor, dînd, din acestea, cîteva volume noi de o uimitoare prospețime și intensitate a poeziei, „*Din copilărie*“, „*File din cartea naturii*“.

Eugen Barbu

În 1957, romanul „Groapa“ revela brusc un talent deosebit. Scriitorul, născut în București la 20 februarie 1924, debutase în ziaristică în 1945. Cartea, situîndu-se în tradiția „Golaniilor“ lui Rebreanu și a „Barierei“ lui G. M. Zamfirescu, înfățișa lumea pestriță și adesea interlopă a periferiei bucureștene. În groapa Cuțarida, trăiesc laolaltă hoți, ca Paraschiv și Bosonea, circiumari speculanți ce fac afaceri dubioase, dar și oameni cumsecade ce își cîștigă cumplit de greu o existență precară. Cri-

ticată pe drept pentru lipsa de perspectivă socială, cartea a mai suferit și atacuri neîntemeiate privitoare la stil, vocabular, etc. Scriitorul a remediat, într-o nouă ediție (1963) lipsurile remarcate, ocupându-se și de mediul proletar, pătruns de revoltă față de orînduirea burgheză. Capacitatea de creare a atmosferei e cu totul deosebită; portretul rapid și sugestiv, vorbirea violent colorată, obiceiurile inedite, adesea crude ale celor de „la fund“, stilul bogat și elegant, dovedind un artist priceput, au situat „Groapa“ printre cele mai frumoase cărți ale ultimelor două decenii. Prozatorul s-a impus, de la început, printr-o remarcabilă acuitate a senzațiilor, forță ce apare, deasemeni, în volumele de reportaje („Pe un picior de plai“, 1957; „...Cît în 7 zile“, 1960) în care prozatorul ia contact direct cu realitățile construirii socialismului. În reportaje, scriitorul îmbină fericit eseistica și lirismul. Alte lucrări în proză („Tripleta de aur“, 1956; „Unsprezece“, 1956) consacrate sportivilor, nu sînt de reținut. Paralel cu apropierea directă de viața nouă, prin reportaj, prozatorul trece la investigarea trecutului apropiat al clasei muncitoare prin nuvele („Oaie și ai săi“, 1958; „Prînzul de Duminică“, 1962) și roman („Șoseaua Nordului“, 1959). În nuvele apare o lume de interferențe, periferia bucureșteană și proletariatul satului (Oaie și ai săi sînt ceferiști, locuind în sat, legați încă de munca pămîntului). E deci un mediu de tranziție între sat și oraș. Eroii săi sînt oameni pașnic, blajini, care, exasperați de mizerie și suferință — efecte ale exploatării — sfîrșesc prin a se revolta cu o îndirjire neașteptată. Remarcăm, dintre nuvele, „Tereza“, „În lumina lunii“ (episoade din lupta comunistilor pentru doborîrea fascismului, înglobate apoi în romanul „Șoseaua Nordului“), „Munca de jos“ și „Oaie și ai săi“; din al doilea volum, „Înmormîntarea lui Dumitru Alexandru“, „Domnișoara Aurica“ și „O canistră cu

apă“. Narațiunea e concentrată, dramatică, evocarea surprinde concretul vieții, redat plastic. Filonul liric nu a dispărut, dar e difuzat discret în epic. O situație dramatică („Pe ploaie“) se încheie, din păcate, meschin, o alta („Un pumn de caise“), degenerază în umanitarism dulceag și neverosimil. Prin forța concretă a evocării, prin acuitatea senzațiilor și dramatismul concentrat al expunerii, nuvelele reușite ale lui Eugen Barbu constituie o bună descriere a periferiei bucureștene anterioară eliberării.

Cu „Șoseaua Nordului“ (1959), prozatorul experimentează epica obiectivă. Acțiunea strînsă a romanului antrenează o serie de episoade, emoționează. Eroii cărții trăiesc vremea apăsătoare a ocupației fasciste; comuniști, ei întreprind acțiuni folositoare dar primejdioase. Dumitrana, Mareș, Ina, Niculescu se reliefează pe planul acțiunii, foarte puțin, însă, pe cel al conștiinței, care rămîne insuficient investigat de autor. „Șoseaua Nordului“ constituie una din realizările romanului nostru ce evocă lupta maselor, condusă de comuniști, în vederea pregătirii Insurrecției Armate. „Facerea lumii“ (1964) se petrece în zilele noastre. Nucleul romanului îl constituie o întreprindere de curînd naționalizată, și acțiunile noului director, fost muncitor, pentru transformarea locului său de muncă într-o întreprindere socialistă. Treptat, însă, sfera de interese se extinde, cuprinzînd personaje din medii variate. Ca și cărțile anterioare, „Facerea lumii“ dovedește posibilitățile scriitorului în surprinderea autentică a vieții muncitorimii noastre. „Reușita o măsoară înainte de orice faptul că Filipache, noul director, membru de partid din ilegalitate, trecut prin școala închisorilor politice, reușește să devină personajul cel mai interesant din roman“, scrie Ov. S. Crohmălniceanu, în judicioasa lui cronică („Gazeta literară“, XI, 19 (529), 1964). Și, tot același: „Resutul lucrătorilor din tipografie e lăsat

însă aproape în întregime să facă figuraje (...) Sentimentul reacțiilor masei nu dispăre totuși pentru că regia e bună și fiecare apariție se produce la timpul potrivit, iar replica individualizează figurile atâta cît trebuie"... „Adversitățile, frământările nu izbutesc să sugereze o înfringere de principii, de sisteme morale, de concepții diferite asupra omului. Prea se raportează totul la necinstea câtorva indivizi, a căror comportare detestabilă e de altfel evidentă aproape oricui..." „De lipsa unei acute problematizări suferă și toată istoria fetei lui Filipache". Autorul își utilizează din plin „paleta picturală într-o serie de evocări și tablouri admirabile. Eugen Barbu se dovedește încă o dată un prozator-poet, atras de pitoresc și de culoare..." „Acesta e alt aspect solid al cărții după prezentarea figurii lui Filipache, reliefată viguros pe fundalul clasei sale..."

Geo Bogza

Debutînd ca reporter, pamfletar și poet, Geo Bogza își unifică, după Eliberare, cele trei filoane, astfel încît ceea ce fuseseră direcții și preocupări, devin caracteristici ale artei sale. Geo Bogza a dat prestigiul literar reportajului, pe care proza burgheză îl degradase, infuzîndu-i un lirism patetic, grav, cu imagini memorabile. Aproape toate scrierile sale au vioiența pamfletului direct, chiar în obiectivele sale social-politice. De la reportaj, scriitorul a reținut atît promptitudinea în atacarea temelor celor mai actuale, obișnuința de a scrie doar despre ce a cunoscut prin experiență directă, personală, cît și atenția extremă la aspectele realității, la viața cea de toate zilele, la faptele diverse. Prozatorul nu inventează, nu afabulează întîmplări, personaje, acțiuni, ci are o încredere desăvîrșită în elementele realității observate și transcrise ca atare. Fantezia sa poetică e totuși remarcabilă și ea

constă în capacitatea scriitorului de a descoperi extraordinarul sub aparența banalului. Căci ceea ce pare altora obișnuit sau chiar banal, ascunde, pentru Geo Bogza, o mulțime de relații ce integrează faptul într-un context inedit. Spre deosebire de reporterul burghez care aleargă după fapte senzaționale, Geo Bogza descoperă în cele mai neînsemnate, aparent, fapte, legi istorice. De aici obișnuința de a prezenta cotidianul sub aspectul senzaționalului.

Caracteristicile literaturii lui Geo Bogza constă într-un anume echilibru între realitate și fantezie, între fapte și semnificația lor. În cele mai bune pagini ale sale, reporterul și poetul se echilibrează, se completează, scriitorul redă cotidianului poezia pe care o extrage din cotidian. Cînd faptele se rarefiază, poezia nu mai e substanțială, comentariul se dilată, grandiosul devine grandilocvent, gravitatea melancolică devine emfază monotonă. Fantezia poetică folosește mai multe procedee pentru a ne dezvălui sensul, semnificațiile vieții de fiecare zi. În primul rînd, se descoperă dimensiunile adînci, în timp, ale faptului relatat. În valea Jiului, minierii văd întipărită, în stratul de cărbune, urma unei frunze, amintire străveche a pădurilor carbonizate; atunci, imaginația poetului reînvie cadrul și freamătul lui se simte în galeriile subpămîntene. Alteori, se stabilesc relații spațiale, faptul concret e înglobat într-un context uriaș, capătă proporții epopeice. Contemplînd efectele luminoase ale unui bec electric instalat într-un sat, Geo Bogza reintroduce acest fapt izolat în contextul marelui din care făcea parte, în acțiunea inițiată de partid de a scoate pămîntul românesc din străvechiul întuneric. Printr-o suită vertiginosă de asociații istorice, în timp și spațiu, faptul concret capătă un ecou colosal.

O altă caracteristică a prozei lui Geo Bogza, un alt mod de manifestare a fanteziei artistice, e raportul dintre om și natură. Pentru el, natura e o dina-

mică dramatică, un câmp uriaș de bătălie. Ceea ce altora le apărea drept static și pictural, lui Bogza îi apare ca dinamic, dramatic. Munții sînt cetăți luate, cu asalt de furtuni, râul își taie drum prin lupte grele, filoanele de aur nu sînt „zăcăminte“ ci aurul, „lichefiat și zăpăcit“, fuge, se strecoară, se ascunde, hărțuit, urmărit, filoanele aurifere se răspîndesc în masa muntelui ca sistemul nervos într-un corp omelesc, etc. Deci natura nu e un dat static ci o permanentă transformare, o devenire, nu este un etalon al eternității ce ar strivi fragila și trecătoarea ființă umană, ci o neîncetată și violentă ciocnire între contrarii, o bătălie permanentă, de unde și senzaționalul titlurilor. Pentru ca natura să nu mai fie eternă, statică și pitorească, ci dinamică, violentă, patetică, a fost necesar ca prozatorul să o privească la propria ei scară geologică, de unde necesitatea amintitei coborîri în timp, în trecutul străvechi. În această perspectivă geologică și universală, orice descriere de natură devine un reportaj dintr-un război în curs, pe care-l urmărim cu emoție. Bogza nu opune naturii individul izolat, ci umanitatea. În lupta sa străveche și glorioasă, intrată acum în faza ei superioară, socialistă, rațiunea umană domolește și fertilizează natura: de aceea el va lăuda munca minerilor și în genere a muncitorilor ce fac materia lentă să fie folositoare omului, îndiguirea și canalizarea apelor, electrificarea... Pentru Bogza, toate lucrurile tehnice sînt semne ale biruinței rațiunii umane asupra naturii neraționale. Motorul acestei evoluții explozive, lupta de clasă, a dus la biruința socialismului, cea mai mare descătușare de energii din istorie. Prozatorul laudă îndeosebi capacitatea omului comunist de a prevedea viitorul și de a-l organiza rațional.

Cum am văzut, printre mijloacele de plasare și concretizare a realității, de transmitere a unei puternice emoții, Geo Bogza folosește, pe lângă integra-

rea faptului concret într-un context de mari proporții spațiale și temporale, și procedeul descrierii materiei ca pe un proces viu, dramatic, procedeu ce exprimă o viziune dinamică. Dar această etapă analitică de concretizare plastică nu este și ultima. Scriitorul descoperă, în concret, simbolul, întilnește, în cazul particular generalul, transmite deci idei încărcate de o mare forță emoțională. Aceasta se datorește concepției scriitorului ce reface unitatea dialectică a lumii. În toți acești ani, Geo Bogza a rămas un pamfletar, în cel mai nobil înțeles al cuvîntului; ziaristul ce a demascat cu vehemență artistică vechea orînduire bazată pe monstruoasa exploatare, a participat, în anii noștri, cu aceeași pasiune contemporană, nu numai la biruințele socialismului, dar și la toate etapele luptei pentru pace. Gravitatea sa fundamentală se manifestă în fraze ample, ce se desfășoară solemn, cu repetiții poetice avînd drept scop sublinierea ideii, cu imagini vii, sintetice, adesea memorabile.

În primul an după Eliberare, Geo Bogza publică (1945) „Cartea Oltului“, reportaj masiv ce însoțește râul de la izvor la contopirea cu Dunărea, carte a frumuseților țării, dar și denunțare a sălbaticii mizerii în care oamenii noștri, pe atunci, erau ținuți. „Cartea Oltului“, prin viziunea sa dinamică a naturii, este însă și lauda energiei, a curajului și perseverenței, o poetică Simfonie Eroică. „Pe urmele războiului în Moldova“ (1945) e un reportaj despre dezastrele războiului, în timp ce „Oameni și cărbuni în Valea Jiului“ (1947) descrie vitejeasca luptă a minerilor cu natura, cu urmările războiului, cu exploatarea ce mai dăinuiau, pentru a da țării devastate cărbunii de care avea o imperioasă nevoie. Alte reportaje, scrise cu aceeași forță artistică: („Începutul epopeii“, 1950; „Porțile mării“, 1951; „Tablou geografic“, 1954), aflate împreună cu alte lucrări în proză (Reportaje, pamflete, articole) în cu-

prinzătorul volum „Pagini contemporane“ (1957), dovedesc aceeași pasiune combativă pentru actualitate. Între timp, Geo Bogza a continuat să publice, sporadic, poezii, pe care nu le-a strâns în volum. În 1960 au apărut cinci volume de opere intitulate „Scrieri în proză“. Născut la 6 februarie 1908 în Ploiești, Geo Bogza a debutat în 1927. Scriitor al realității nemijlocite, al actualității, el a dat reportajului virulența pamfletului și concentrarea plastică a poeziei, ridicându-l la nivelul marelui arte.

Eusebiu Camilar

S-a născut la 7 octombrie 1910, în Udești (Suceava) dintr-o familie de țărani. Cunoscut, la Eliberare, și ca poet, dar mai ales drept povestitor, publică un volum de nuvele „Avizuha“ (1945), în care continuă atmosfera sumbră, violentă, cu viziuni prăpăstioase din „Cordun“ și „Prăpădul Solobondei“, cărți ce pornesc de la denunțarea indignată a mizeriei țărănești. Apoi, prozatorul scrie două romane: „Negura“ (I, 1948, II, 1948; ediția revăzută, 1961), carte ce acuză în aceeași tonalitate sumbră, vineție, într-o atmosferă de furtună acumulată, suferințele țărănimii (Coston Cimpoieșu), minate de neomeni ca Vartic, într-un război ce nu era al poporului nostru. „Temelia“ (1951), primul roman despre gospodăriile colective, ce exprimă dragostea autorului pentru țărănime, deși are pasaje realizate, suferă de pe urma unei acțiuni stângace și a personajelor schematice. Deși a scris romane, Eusebiu Camilar rămâne un povestitor, evocând într-o atmosferă de baladă voinicască („Valea Hoților“, 1948) răzvrătirea țărănimii împotriva exploatării moșierești, întâmplări dramatice de pe vremuri („Inimi fierbinți“, 1963), sau vitejia străbunilor în apărarea vetrei („Poarta furtunilor“). Uneori, povestitorul e duios și sentimental („Nopti Udeștene“, 1960), alteori de un patetism învolburat, sau

de o solemnitate cam rigidă. Talentul său de povestitor autentic și de poet i-au îngăduit să facă excelente traduceri din „1.001 de nopti“ (1956) și din poezia clasică chineză. În tradiția povestirii moldovenești, Eusebiu Camilar s-a situat ca discipol al lui Creangă și Sadoveanu, stilul său mergînd spre valori populare, regionale și orale, cu căutarea calofilă, uneori excesivă, a vorbelor vechi, cronicărești; uneori însă, influența stilistică a lui Sadoveanu merge pînă la pasișă (unele file din „Povestiri eroice“, 1960 și „Pămîntul zimbrului“, 1962). Dacă proza lui e surpată pe alocuri de emfază și grandilocvență, iar stilul frumos e ros cite o dată de manierism, dacă epica de fabulație de largi proporții nu-i e la îndemină, Eusebiu Camilar este un povestitor cu mari posibilități în proza de atmosferă, care reușește să dea narațiunii un aer grav de legendă. Această atmosferă de legendă se întâlnește și în „Turmele“ (1946), carte ce realizează cel mai bine echilibrul calităților lui E. Camilar. „Turmele“ e povestea unor sate de ciobani maramureșeni care, spre a nu se supune apăsării grofești, transmigrează în Moldova, unde înfruntă cu dîrzenie lăcomia boierească. Povestitor liric, cutremurat în fața naturii, creator de solemnă atmosferă legendară și practicant al stilului frumos, Eusebiu Camilar rămîne, în primul rînd, un evocator al suferințelor trecutului, un elogiator emoționant și solemn al frumuseții patriei și al marilor virtuți morale ale poporului.

V. Em. Galan

Debutînd ca ziarist (după Eliberare, lucrează la „Victoria“ lui N. D. Cocea, din 1946 e redactor la „Scînteia“) și ca prozator satiric (nuvela „Calul lui moș Eftimie“, 1950, pamfletul „Memoriile agentului Teică Pasăre“, 1947, majoritatea schițelor din volumul „De la popot încoace“ 1958), V. Em. Galan și-a păstrat multă vreme, drept compo-

nente ale literaturii sale, obișnuința de a porni de la fapte reale, observate direct — ca în „Bărăgan“ — și filonul satiric, care uneori țîșnește mai puternic. În primul său roman, „Zorii robilor“ (1950, 1961) e înfățișat un episod inedit și semnificativ al revoltelor din 1907, acțiunea de solidarizare a muncitorilor ceferiști din Pașcani cu țărani răsculați; sînt de remarcate, de asemenea, reușitele pagini ce satirizează mediul politicianilor burghezi. Ironia se manifestă și în comedia de moravuri „Prietenă mea Pix“ (reprezentată în 1960; în volum 1953). Dintre năvălele și schițele prozatorului se reține deosebit „La Răzeși“, foarte frumoasa evocare de atmosferă a unui sat izolat, încremenit sub apăsarea mizeriei și a prejudecăților speculate abil de chiaburul Iosub Prisăcaru; ridicarea în ceață dar definitivă, în condițiile revoluției socialiste, a țărănilor, e descrisă cu o atenție nuanțată și pricepută. Prin densitatea atmosferei și precizia psihologiei sociale, „La Răzeși“ e una din cele mai bune nuvele apărute în ultimele două decenii. Mai amintim volumele de povestiri („Mesajul lui U-Iun-Tuo“, 1955; „Vecinii“, 1955) despre viața nouă a țărănilor chinezi, pe care scriitorul a cunoscut-o într-o călătorie mai îndelungată. Dar opera cea mai populară a prozatorului este romanul „Bărăgan“, din care, pînă acum, au apărut două volume (I, 1954; II, 1959).

În anul publicării primului volum al romanului, V. Em. Galan împlinise 33 de ani (s-a născut la 15 februarie 1924, în Săveni—Dorohoi, regiunea Suceava); se afla, deci, la începutul maturității sale artistice. „Bărăgan“, a cărui acțiune se petrece în 1948, povestește procesul transformării unei gospodării agricole de stat situată în Balta Ialomiței, dintr-o fermă falimentară într-o bogată unitate socialistă. Cel ce conduce această acțiune este directorul nou numit al G.A.C.-ului, Anton Filip, muncitor cu experiența muncii de partid,

om cinstit și întreprinzător. Acțiunea înglobează de asemeni viața satului vecin, Lespezi, cuprins treptat de tumultul revoluției. Dacă primul volum insistă asupra acțiunii lui Anton Filip, cel de-al doilea — ale cărui fapte se desfășoară într-o singură noapte — se preocupă îndeosebi de frămîntările din sat, frămîntări întreținute de elemente reacționare. Anton Filip e un om de acțiune, ale cărui hotărîri rezezi, descumpănesc uneori pe colaboratorii săi, deși ele sînt solid gîndite și se dovedesc juste. Caracterul său se dezvăluie și în acțiune, ca o energie neistovită, îndrumată de un spirit practic, gospodăresc, atent la amănunte, dar fără a pierde din vedere obiectivele principale. Anton Filip este unul dintre cei mai realizați eroi pozitivi ai prozei noastre realist-socialiste.

Simpatia cititorului se îndreaptă și spre inginerul agronom Matei, fire năvalnică, uneori pripită, dar stăpînită de pasiunea muncii sale, om cu intenții excelente și capabil de perfecționare. Printre personajele negative se reliefează chiaburul Erhan, care, în volumul al doilea, devine aproape figura din prim plan a cărții. Deosebit de abil, Erhan își dă seama că forțele revoluționare nu vor putea fi învinse și trece alături de ele; dar interesele sale de clasă, cît și mentalitatea achizitivă, îl trag înapoi, spre dușmanii socialismului. Contradicțiile lui Erhan sînt analizate minuțios, cu spiritul nuanțelor. V. Em. Galan practică proza obiectivă, deși în al doilea volum ponderea analizei psihologice crește mult. Povestitor minuțios, el are o deosebită grijă față de amănunte, notează toate faptele, gesturile, vorbele personajelor, comentîndu-le, ceea ce contribuie la o cît mai exactă reflectare, dar în același timp generează și o anume încetinire a ritmului narativ. Carte ce reflectă începuturile transformării socialiste în agricultură, „Bărăgan“ rămîne ca unul din cele mai reușite romane pe teme actuale.

Al I. Ghilia

Debutează în publicistică în 1948, la 18 ani (născut la 1 martie 1930, în satul Ghilia, Dorohoi), își tipărește primul volum — povestirea „Frații Huțulea“ în 1955, iar primul roman — „Cuscrii“ — în 1958. Al. I. Ghilia a practicat intens reportajul literar („Cîntece de drumeție“, 1958 ; „Scrisori din Bă-răgan“, 1960 ; „Asaltul timpului“, 1961), descriind realizări ale oamenilor muncii, la început într-un ton liric, adesea impregnate de sentimentalism, apoi mai viu, mai dinamic. Ultima carte de reportaj — „Insula speranței“ 1963 — ne vorbește despre viața nouă, liberă și eroică a poporului cuban, folosind o compoziție cinematografică, alternînd descrierea concretă, la fața locului, cu texte oficiale, telegrame, tăieturi din ziare, poeme în proză — proprii — monologuri interioare etc. Cu unele repetiții și lungimi, impresia generală e vie, trepidantă, reușind să transmită cu emoție entuziasmul constructiv ce însufletește insula speranței. „Cuscrii“ (1958), e un roman al satului de azi, descriind conflictul între forțele noului, ce doresc întemeierea unei gospodării agricole colective, și cele retrograde, ale vechiului, ce se opun acestui proiect. Lupta pentru colectivizare e îmbinată firesc cu un alt conflict, ce-i opune pe doi tineri care se iubesc, părinților încâlciți în tocmeli. Figura cea mai nuanțată a romanului e a mijlocașului Petre Istrati, țaranul cinstit ce s-a convins cu greu dar temeinic de necesitatea colectivizării ; personajul negativ cel mai reliefat e Marchidan, oportunist strecurat în partid, a cărui firească eliminare duce la succesul colectivei. Cartea suferă de un ritm narativ prea lent, pricinuit, între altele, de lipsa de dinamism a comuniștilor din roman. Cea mai bună carte a tinărului prozator este „Jeșirea din Apocalips“ (1960 ; ed. revăzută, 1962), evocare dramatică, de o intensă atmosferă, a anilor ultimului război. Sugerînd pregătirea Insu-

recției Armate și starea de spirit generală din țară ce i-a făcut posibilă victoria, autorul urmărește trei personaje principale : muncitorul comunist Emil, ce acționează în sensul organizării Eliberării patriei, fratele său, țaranul soldat Gheorghe, care trăiește experiența frontului, și mama acestora, ce îndură mizeria și suferă pentru fiii ei. Cele trei personaje simbolice marchează evoluția opiniei publice, radicalizarea politică a maselor. Cartea nu intenționează atît să ne relateze o acțiune (sub aspect epic, ea are unele inconsecvențe și obscurități), cît să ne transmită o stare de spirit, ceea ce reușește bine, cu mijloacele prozei de atmosferă, ale unor imagini simbolice, ale ritmului tot mai accelerat. Evoluția prozei lui Al. I. Ghilia de la reporterul liric, cam sentimental, și de la o narațiune domoală, către o proză dinamică, de esență, îndreptățește, în ceea ce-l privește, cele mai bune speranțe.

Remus Luca

Autor de schițe (volumele „Povestiri“, 1955 și „Cămașa de mire“, 1958) și de nuvele, dintre care unele ating aproape proporții de roman, Remus Luca se dovedește un povestitor care știe să analizeze cu răbdare toate datele problemei înfățișate, să pătrundă pe-ndelete în toate ascunzăturile sufletești ale eroilor săi, oameni ce se lasă greu cunoscuți, opun interlocutorului o rezistență pasivă, anevoie de înfrînt. Prozatorul este preocupat, încă de la început (născut la 25 mai 1923 la Tîngu-Mureș, intră în ziaristică după Eliberare), de probleme etice. „Ana Nucului“, (1953), utemistă dintr-un cătun, numită directoarea unui cămin cultural, se pasionează de munca ei și se dezvoltă vertiginos ca om, ca personalitate, ceea ce o pune în conflict cu soțul ei, tinărul Petre Nucului, băiat harnic dar care nu suportă situația de inferioritate intelectuală și socială în care se află față de

femeia lui. „Liniștea iernii“ (1957) e semnificativă pentru modul de a povesti al prozatorului căci, alegînd anotimpul aparent liniștit al iernii, el urmărește cu migală înfruntarea ascunsă dar energetică între nou și vechi, înfruntare ce duce la întărirea colectivei, prin înfrîngerea vechiului. „Dimineată de mai“ (1959), nuvelă bună, analizează multilateral sentimentul de vinovăție pe care-l resimte personajul principal, Ion Cindea, mecanic de locomotivă, pentru că nu s-a alăturat luptei partidului în cele mai grele vremi. Deși nimeni nu-i reproșează nimic, totuși el are remușcări, încearcă sentimentul iremediabilului. Autorul reface filmul întâmplărilor și astfel se desfășoară în fața noastră, sugestiv, viața unui muncitor și a familiei sale, în cadrul orașului de provincie.

Pornind tot de la o problemă morală, pledînd pentru constanța sentimentelor în dragoste, romanul „Poveste de dragoste“ (1962) descrie sintetic viața unui muncitor comunist care străbate adversitățile secolului cu un impresionant atașament față de partid. Romanul e... o conferință, pe care vechiul activist, Vidrăsan, o ține utemiștilor din T., ce devine, de fapt, o evocare dramatică, sobră, pe alocuri doar cam seacă, a eroiceii lupte duse de comuniști în condițiile ilegalității. În afară de numeroase episoade remarcabile (în deosebi al grevei de la Bradu), de scene de masă bine conduse, se impune figura lui Gheorghe Vidrăsan. Ceea ce asigură reușita romanului — cea mai bună operă a lui Remus Luca — este tocmai figura eroului central, cuceritor prin firescul eroismului, întrupare a fidelității și stabilității idealului și sentimentelor; imaginea lui Gheorghe Vidrăsan se elaborează lent dar sigur, atingînd o tipicitate memorabilă. Ultimul volum de nuvele („Ziua întîlnirilor“, 1964) discută tot probleme etice, analizînd diferite situații mai complicate ale căsătoriei. Uneori ritmul narativ al prozei e prea lent, conflictul dra-

matic neconcludent, fiindcă unul din cei doi poli ai conflictului lipsește, personajul aflîndu-se într-o falsă dilemă. Monologul eroinei din nuvela „Ziua întîlnirilor“ rămîne interesant prin minuția psihologică. Ca prozator, Remus Luca a realizat în lucrările sale bune un anume echilibru între proza obiectivă și o atentă analiză psihologică.

Aurel Mihale

Cu toate că a scris și nuvele („Vin apele“, 1960; „În pragul primăverii“, 1952; „Judecata“, 1952 ș.a.), Aurel Mihale e un talent epic căruia-i sînt necesare construcțiile vaste, cuprinzătoare. Autorul preferă fresca, descrierea socială amănunțită, multilaterală, pe cît se poate completă. Autorul se orientează către sectoare importante ale societății contemporane. Încă de la primul său roman, „Ogoare noi“ (1951), scriitorul, care nu împlinise încă 30 de ani (născut la 7 august 1922, în comuna Spantov (Oltenița), dintr-o familie de țărani săraci, a urmat Facultatea de Litere și Filozofie; în calitate de comandant de companie a făcut toată campania anti-hitleristă pe front; debutează în literatură în 1948), dovedește bune calități de compoziție, precum și capacitatea de a se orienta just în probleme actuale. „Ogoare noi“ descrie cu o amănunțime inutilă și cam greoaie munca neobosită a unei brigăzi de tractoriști, condusă de Mihai Zaharia. Din păcate, scriitorul rămîne la suprafața lucrurilor, psihologia oamenilor e săracă. Aceeași metodă descriptivistă duce și în „Floarea vieții“ (1955) la schematismul personajelor și la convenționalismul previzibil al acțiunii. O variantă nouă, concentrată și oarecum îmbunătățită („Destin“, 1958), reușește într-o mai mare măsură să dea imaginea vieții unor tineri ingineri agronomi, devotați cauzei socialismului. Cu „Nopti înfrigurate“ (1957), prozatorul face un brusc salt calitativ. Momentele semni-

ficative ale războiului nostru antifascist, cuprinse în năvele, sînt ordonate cronologic, iar volumul are o unitate organică. Dramatismul obiectiv al situațiilor, tensiunea firească a narațiunii, modul concret, plastic și selectiv în care sînt dispuse amănunțele, și — în general — realismul povestirii, creează o impresie puternică. Autorul descrie convingător eroismul armatei noastre în războiul deosebit de greu dus împotriva hitleriștilor. Din volum se rețin în mod deosebit „Nopti înfrigurate” și „Casa de piatră”. Prozatorul a publicat apoi „Fuga” (1963), roman ce izolează un episod din războiul din Est. „Fuga” este odiseea sergentului Dragomir Jiga, țaran sărac, exasperat de un război al cărui scop nu-l înțelegea, care în toamna lui 1942 pornește din cotul Donului pentru a sosi, în primăvara anului următor — după ce trecuse prin nenumărate încercări și primejdii — tocmai în satul său de lângă Dunăre; ajuns acolo, își dă seama că primejdia n-a dispărut. Calitățile lui Jiga fac din el un personaj tipic pentru masele de țărani-soldați, sătui de un război ce nu era al lor, dar care vor dovedi eroism în războiul just antihitlerist, unde știau că luptă pentru pămînt, pentru o viață nouă. Neprevăzute, dramatice, episoadele (cu excepția celui odesit, prea lung și destul de neverosimil), țin trează atenția cititorului, îl impresionează puternic. Autorul, care se dovedește un bun constructor, a manifestat o mare severitate selectivă, evoluînd astfel, hotărît, de la o proză descriptivă spre o literatură de semnificații. „Fuga” este unul dintre romanele remarcabile apărute în ultimele două decenii.

Francisc Munteanu

Proza lui Francisc Munteanu, în cea mai întinsă parte a sa, își extrage seva din bogata experiență de viață a scriitorului. Născut la 9 aprilie 1924, în comuna Vețel, regiunea Hunedoara, din-

tr-o familie săracă, el trebuie să-și câștige singur existența, drept care e ucenic lăcătuș la Reșița, ucenic la un pictor de firme, marinar între Brăila și Bratislava, apoi muncitor într-o fabrică textilă din Arad. Activitatea ziaristică o începe în 1946, la 22 de ani, la „Patriotul” din Arad, cu reportaje și schițe, iar în 1950 își tipărește primul grupaj de schițe. În ultimii ani, Francisc Munteanu s-a dedicat mai ales cinematografilei, ca scenarist, apoi și ca regizor. Inspirată dintr-o experiență de viață foarte variată, într-o epocă de mari transformări, literatura lui Francisc Munteanu descrie mai ales întâmplări dramatice din vremea ultimului război și evenimente semnificative, petrecute în primii ani după Eliberare. Romanul apărut în 1954, „În orașul de pe Mureș”, mult discutat și care l-a făcut pe autor cunoscut maselor de cititori, descrie procesul de recalificare morală și tehnică a unui tînăr, Mircea Rotaru, într-o mare uzină socialistă; nuvela de proporții „A venit un om” (1956), surprinde problemele noi ale unui muncitor, Mihai Bochiș, trimis cu muncă politică într-un sat; „Fericitul negustor” (1957) arată degingolada lui Laurențiu Barna, odrasla unei familii bogate, care nu se poate împăca de loc cu munca; „Statuile nu rid niciodată” (1957), cel mai bun roman al său, povestește evenimentele semnificative petrecute într-o mare fabrică, în primii ani după război. Eroul cărții, Horvath, bine schițat, e un muncitor comunist ce cucerește simpatia cititorului prin aliajul original de combativitate și jovialitate, mobilizează masele la lupta politică și economică. „În orașul de pe Mureș” și „Statuile nu rid niciodată” se înscriu, cu toate inegalitățile lor, cu tributul plătit schematismului, printre primele romane realizate pe tema vieții muncitorești. Tot inegal, cu episoade nerealizate (discuțiile despre pictură), pierzînd ideea artistică a cărții într-un final confuz, este și ultimul roman al lui Francisc Munteanu, „Terra di

Siena", care povestește totuși antrenant tinerețea lui Toma Voican ce, luptând din greu cu sărăcia, reușește să devină pictor, apoi sub presiunea evenimentelor, în anii războiului, se apropie de comuniști.

Autentic în descrierea mediilor cunoscute, Francisc Munteanu știe să dea neprevăzut narațiunii, prin brusca întorsătură pe care o iau faptele. Calitățile sale se manifestă îndeosebi în schițe. În cele trei volume de schițe („Hotel Tristețe“, 1957 ; „Cerule începe la etajul 3“, 1958 ; „Prietenul meu Adam“, 1962), prozatorul relatează fapte adesea dramatice din viața aceluiași erou — care povestește la persoana întâia — mînat de neprevăzut, mizerie și de hazardul sîngeros al războiului. Acest erou continuu e un tînăr tăcut, aparent flegmatic, cu reacții neașteptat de violente ce trădează o sensibilitate ascunsă, cu atitudini bruște de îndrăzneală ce-i pun mereu viața în pericol. El observă cu mînie că, în societatea capitalistă, și îndeosebi în vreme de război, voința lui e anulată de forțe pe care nu le cunoaște, și care-și rîd cu brutalitate de toate proiectele sale ; de aici atracția către comuniști, ce știu să-și construiască propriul lor destin, supunîndu-și prin cunoaștere legile obiective ale societății. Prozatorul povestește cu aparentă indiferență fapte dramatice, obiectiv impresionante, mărginindu-se aproape numai la descrierea comportamentului și la relatarea seacă a dialogului esențial. Cînd situațiile sînt dramatice — și de cele mai multe ori, sînt — acest mod de relatare sporește emoția transmisă ; dar cînd situațiile sînt obișnuite, uneori chiar nesemnificative, iar autorul nu poate îmbogăți faptul prin analiza psihologică sîngace și superficială, atunci schița e fără valoare. În deosebi volumul „Prietenul meu Adam“ suferă de manierism.

În general, însă, în cărțile de schițe se găsesc cele mai incontestabile realizări ale prozatorului.

Titus Popovici

Apariția romanului de debut, „Străinul“ (1953), l-a impus de la început pe Titus Popovici ca pe un prozator interesant, plin de forță epică, atacînd direct aspectele sociale și politice ale epocii noastre. Romanul a impresionat și prin tinerețea scriitorului care, născut în 1930 la Oradea, după ce a absolvit facultatea de Filologie din București, semnalîndu-se literar prin cîteva schițe, avea în anul apariției primului său roman doar 25 de ani, vîrstă ce contrasta cu maturitatea sa literară. Trei ani mai tîrziu, Titus Popovici publică un nou roman, „Setea“, care dovedește creșterea masivă a calităților artistice. În 1960 se reprezintă piesa „Passacaglia“, evocare a luptei pentru Eliberare, în care se confirmă capacitatea lui de organizare epică și atracția către discuția de idei. Un amplu reportaj despre Cuba („Cuba, teritoriu liber al Americii“, 1962), e informat și bine scris. De asemeni, Titus Popovici s-a dovedit foarte activ în domeniul scenariilor cinematografice și a scris interesante articole pe teme politice și literare.

Titus Popovici continuă proza obiectivă, pe care, între cele două războaie, a ilustrat-o cu atîta forță Liviu Rebreanu. Romanele tînărului scriitor dovedesc o mare putere de cuprindere a realității, înfățișînd aproape monografic diversele aspecte ale mediului descris, ceea ce presupune densitate epică și știință a tipizării. Într-adevăr, personajele sale principale sînt reprezentative pentru clasa și categoria socială respectivă, ele se conturează într-o acțiune stringentă, veridică, bine condusă. Faptele alese sînt semnificative pentru problema centrală discutată, conflictul e în genere dramatic, amănuntele sugestive. Aceasta nu înseamnă că prozatorul refuză posibilitățile analizei psihologice, dimpotrivă, le folosește cu pricepere, ca și discuția de idei revelatoare mai ales pentru acele personaje cu o structură mai complicată

(George Teodorescu) sau altele abia în formă (Andrei Sabin), sau labil contradictorii (Suslănescu); numai că aceste procedee sînt complimentare, subsumate desfășurării epice, astfel încît spre deosebire de un analist ca Marin Preda, Titus Popovici a excelat în proza obiectivă, predominant epică. O altă caracteristică însemnată a epicei lui Titus Popovici este capacitatea remarcabilă de a mișca mase cu un sigur simț al ansamblului, în care amănuntele, bine selectate, au forță sugestivă. Scenele ce descriu bombardamentul orașului, sau exodul populației în fața armatelor fasciste („Străinul“), cucerirea prefecturii de către mase sau ciocnirea dintre Luncani și Moțogani („Setea“), dovedesc un talent deosebit în această direcție esențială pentru romanul contemporan. O altă caracteristică o constituie forța satirică în prezentarea personajelor negative (directorul liceului, baronul Papp de Zerind, prefectul colonel Belega, ziaristul Vlăslan etc. — în „Străinul“ — Suslănescu, Cloambeș, etc. — în „Setea“).

„Străinul“ descrie perioada ultimului război mondial într-un oraș de provincie situat la granița de vest, încheindu-se cu zilele Eliberării. Pe primul plan se află un grup de adolescenți, pe care epoca îi silește, foarte devreme, să ia o poziție politică: socialism sau fascism, să opteze pentru sau împotriva demnității umane și a civilizației. Specificul epocii transformă fiecare act individual într-o asemenea luare de poziție în chestiunile fundamentale. Critica școlii burgheze, făcută cu o vervă cam juvenilă dar simpatcă, se întrecește cu portrete vii de profesori (Crăioc, Petra) și elevi (Andrei Sabin, Lucian, Sonia). Portretele politicianilor burghezi sînt bine reușite, iar jocul duplicitar, de o fină grosolanie, al lui Papp de Zerind (personaj ce-l amintește bine pe Iuliu Maniu) e redat excelent. Păcat doar că figurile muncitorilor comuniști, a lui Ardeleanu în special, sînt destul de

convenționale, deși descrierea acțiunilor de masă ale muncitorilor îndrumați de comuniști, impresionează. Personajul cărui autorul îi acordă cea mai mare importanță este Andrei Sabin, elev de liceu care se ciocnește de duritatea societății respective, ceea ce îl obligă să gîndească serios asupra ei și să adopte o atitudine determinată de inteligența, de firea lui cinstită și de generozitatea vîrstei. Uneori, însă, autorul i-a împrumutat eroului prea mult din propria sa înțelegere ulterioară, astfel încît Andrei Sabin înțelege de la început atît de multe, încît ne mirăm de ce evoluția sa politică mai întîrzie pînă la sfîrșitul cărții. Totuși, în numeroase episoade, Andrei Sabin reușește să ne intereseze și pînă la urmă să ne cucerească simpatia; el rămîne în literatura noastră nouă ca un tip reprezentativ al adolescentului, format în cea mai grea epocă a istoriei, cu o gravitate prematură, ce constituie specificul respectivei generații, gravitate altoită farmecului și grației acelei vîrste.

„Setea“ impresionează prin vigoarea cu care romanul a fost clădit. Calitățile s-au dezvoltat, au devenit predominante. Se remarcă ușor un robust talent epic, cu bune calități de portretizare, de obiectivare psihologică și de mișcare a maselor, cu un simț sigur al ansamblului dar și al detaliului. Constatăm, în acest roman, care e replica rurală a „Străinului“, capacitatea scriitorului de a se mișca ușor în medii diferite, calitate prețioasă pentru evoluția unui prozator. „Setea“ este romanul reformei agrare, desfășurată în condiții revoluționare, sub conducerea comunistilor. Scriind romanul reformei agrare, Titus Popovici a înțeles că acest important moment istoric înseamnă atît sfîrșitul victorios al secularei și dramatice lupte duse de țărănimea muncitoare pentru pămînt, cît și începutul unei noi etape în viața satelor noastre; așa dar, că reforma agrară constituie un moment al unui proces evolutiv

și nu poate fi redus la el însuși. „Cum se va transforma această colectivitate, dintr-o masă amorfă, ușor de manevrat de dușmanii ei, într-un aliat al clasei muncitoare? — scrie Dumitru Micu. *) Masele se călesc, dobîndesc conștiința revoluționară în focul luptei. Autorul romanului „Setea“ a înțeles acest ade-văr, reușind astfel să dezvăluie, în cu-prinsul unor episoade de o impresio-nantă forță epică, procesul tipic de radicalizare a țărănimii sărace, în con-dițiile luptei pentru pămînt duse în li-beritate, sub conducerea partidului cla-sei muncitoare“.

În „Setea“, problema pămîntului ră-mîne aceea în jurul căreia se dezlăn-țuie patimile și în raport cu care se definesc oamenii. Bătrîna Ana, figură dîrză, plină de energie și violență, ad-mirabil descrisă, reamintindu-ne de Vidra (Hașdeu), Mara (Slavici) și Vi-toria Lipan (Sadoveanu), reprezintă ve-chea atitudine față de pămînt, deter-minată istoric. Pămîntul este pentru ea valoarea supremă. Setea de pămînt nu apare deloc în carte ca o funcție meta-fizică a țaranului și nici măcar ca o sete de avere, ci reprezintă — în con-dițiile vechii societăți — singura po-sibilitate de a fi luat în seamă, de a fi „în rîndul oamenilor“. Printr-o dialectică a pasiunilor însă, obținerea acestei valori supreme o face să piardă tot ce merita strădania depusă, fiindcă în condițiile proprietății private, va-lorile posesive se transformă, pe plan uman, într-o non-valoare. Mitru Moț, sărac, fără pămînt, se întoarce de pe front cu o ură la început fără obiect; dar devenit comunist, Mitru se simte plin de forță și își pune marea lui energie în folosul colectivității. O per-sonalitate complexă, remarcabil reali-zată este Gavrilă Ursu, al cărui echi-libru familial și sufletesc, bazat pe pro-prietate, se prăbușește. Dacă Ardeleanu, activistul de partid, rămîne, ca și în „Străinul“, aceeași figură atașantă, dar,

*) D. Micu, op. cit., pg. 153.

din păcate, depersonalizată; ideile noas-tre sînt susținute convingător de George Teodorescu, personaj bine realizat, ce reprezintă intelectualitatea devotată cauzei partidului. Învățătorul George Teodorescu, om integru și cu sentimen-tul răspunderii, reușește să dobîndească, preț al suferințelor prin care trecuse, conștiința necesității istorice. Prin atî-tea calități, „Setea“ se dovedește una dintre cele mai remarcabile realizări ale literaturii noastre noi.

Marin Preda

Născut la 5 august 1922, în Siliștea-Gumești, lângă Roșiorii de Vede, regiunea București, într-o familie de țărani, Marin Preda, după ce urmează școala Normală, se stabilește în București, unde intră în ziaristică și începe să publice schițe pe care le strînge, în 1948, într-un volum, „Întîlnirea din pămînturi“. Cu toate neclaritățile ce se manifestă în cîteva schițe, acest prim volum e remarcabil prin forța și pre-cizia artistică, dovedind o personali-tate literară cu totul neobișnuită la un debutant. De atunci, prozatorul a pu-blicat numeroase nuvele ce au rețî-nut îndelung atenția cititorilor și a criticii: „Ana Roșculeț“ (1949), „Desfășurarea“ (1952), „Ferestre întunecate“ (1957), „Îndrăzneala“ (1959), — reunite apoi în volum (1960), — iar recent, „Friguri“ (1963); de asemenea, în 1955, apare primul roman al lui Marin Preda, „Moromeții“, iar în 1962, cel de-al doi-lea, „Risipitorii“. Firește, că valoarea acestor lucrări nu este egală, însă chiar și în cele mai puțin izbutite cititorul recunoaște tensiunea narațiunii, finețea analitică excepțională, acea viziune ar-tistică atît de specifică, într-un cuvînt originalitatea cu totul deosebită a lui Marin Preda.

Cartea care a suscitât cele mai multe comentarii și cele mai justificate apre-cieri este „Moromeții“, descripție amplă, amănunțită și exactă a satului romî-

nesc înaintea celui de al doilea război mondial. Ea s-a impus, în primul rând, prin nouitatea problemelor. În literatura noastră, care a descris cu forță artistică, în numeroase opere, suferințele țăranului lipsit de pământ, Marin Preda aduce pentru întâia dată drama miciei proprietăți rurale în cadrul societății burgheze. Această trăsătură fundamentală, instabilitatea și precaritatea miciei proprietăți țărănești, determină structura psihologiei personajelor și a problemelor noi. În acest sens, „Moromeții” constituie o replică egală la „Ion”, celebrul roman al lui Liviu Rebreanu. Evoluția psihologică a lui Ilie Moromete, disoluția familiei sale, drama cuplului Birică-Polița, nenorocirile răzvrătitudii Tugurlan sau ale lui Boțoghină, cel silit să-și vândă pământul ca să-și salveze viața, etc. toate acestea sînt determinate în fond de caracteristicile noii etape în care pătrunsesse satul românesc și care nu mai fuseseră descrise în literatura noastră. *„Încadrată în tabloul realităților complexe ale comunei, gospodăria Moromeților — scrie Dumitru Micu*) — reflectă, exemplifică un proces social-istoric inevitabil în condițiile capitalismului”*. Dacă se poate afirma, pe drept, că „Moromeții” constituie o monografie a satului antebelic, trebuie să se aibe în vedere, în același timp, că autorul nu s-a mărginit la simple descrieri, ilustrate cu personaje semnificative, ci a știut să exprime, cu ajutorul analizei psihologice, bogata viață sufletească a țăranului nostru. Critica a comentat atent problematica etică a cărții.

Figură centrală a romanului este Ilie Moromete, mijlocășul al cărui echilibru sufletească se bazează pe poziția sa economică și socială, aparent independentă. Precaritatea miciei proprietăți, loviturile pe care le primește, una după alta, provoacă o mare tulburare în conștiința lui tulbure, surprinsă cu un

simț al nuanțelor și al gradății excepționale. În același timp, însă, Ilie Moromete este, ca și eroii lui Sadoveanu, exponentul valorilor morale populare: disprețul față de lăcomia chiburească a lui Bălosu, neîncrederea absolută în statul claselor exploatatoare, prețuind omenia, buna cuviință manifestată ceremonios, spiritul de într-ajutorare, un anume echilibru sufletească exprimat prin sobrietate și pondere etc. Spre deosebire însă de lumea sadoveniană, relațiile sociale sînt mai dure și mai întortochiate (ne aflăm în altă etapă a dezvoltării societății), oamenii sînt mai aspri (ne aflăm în Cîmpia Dunării), iar autorul pune un accent deosebit pe valorile inteligenței. Ilie Moromete e un spirit ascuțit, îi plac glumele, are vervă asociativă etc. Ironia, ascunsă dar extrem de vie, e de altfel una din caracteristicile importante ale prozei lui Marin Preda. În afară de aceasta, Marin Preda e un fin analist, în timp ce eroii sadovenieni sînt prezentați sintetic, în sfîrșit, Marin Preda nu e un povestitor, el înglobează psihologia, prozei obiective.

Prozatorul nu-și idilizează deloc eroul, are față de el o atitudine lucidă, deși plină de simpatie. Moromete, cu toată inteligența sa, nu înțelege legile sociale cărora le este victimă, de unde și zbaterea sa tragică; în același timp, el e marcat de individualismul micului proprietar, nu are sentimentul de solidaritate activă al proletariatului, vrea să rezolve singur sarcini istorice care-l depășesc cu mult. Ov. S. Crohmălniceanu a observat și caracterul său disimulat, rezultat al secularei apăsări sociale, al îndelungatei experiențe colective, în care a fost obligat să-și domine reacțiile și să-și cenzureze vorbirea. Toate acestea fac din Ilie Moromete un personaj tipic pentru vremea și categoria sa socială, profund semnificativ pentru numeroase caracteristici ale mentalității țărănești. Semnificațiile acestui tip complex sînt însă și mai numeroase; critica a vorbit, între al-

*) D. Micu, op. cit., pg. 133.

tele, de faptul că Moromete își păstrează și își apără o zonă de disponibilitate adolescentină, o anume tinerețe sufletească. Ilie Moromete, personaj tipic și în același timp singular, rămîne unul din eroii cei mai interesanți ai prozei românești. Dacă figura lui domină romanul, aceasta nu înseamnă că cititorul nu mai reține și alte personaje și întâmplări: răzvrătitul Tugurlan, drama lui Boțoghină, sarcasticul Cocoșilă, tenebroasa Guica, iubirea dintre Biriică și Polina, suferințele sensibilității Nicolaie al lui Moromete sau tipuri de reprezentanți ai „albăstrimii“ satelor, Aristide Bălosu. Din desfășurarea cărții se realizează imaginea complex dramatică a satului românesc antebelic. S. Damian *) a observat cu dreptate că *„Ideea armoniei interioare în desăvîrșirea umană rămîne un motiv fundamental al cărții“*.

Cu excepția „Îndrăznelii“ — care analizează modificările petrecute în conștiința unui țaran, Anton Modan, în cursul ultimului război, transformarea revoltei anarhice în conștiință revoluționară — nuvelele pe care Marin Preda le publică după 1948 sînt consacrate realităților socialiste. Eroul lui Marin Preda a suferit cumplit în vechea societate și primește cu încredere socialismul, trecînd de la o stare de prudentă expectativă (explicabilă prin faptul că, în trecut, fusese mereu înșelat), la o atitudine de încredere activă. Pentru acest erou, principala problemă este aceea a demnității cucerite, cu reversul ei, umilința din trecut; de aici, reacția lui violentă, ori de cîte ori elemente ale vechiului încearcă să-l repună într-o situație de inferioritate morală. În istorica acțiune de colectivizare a agriculturii, acest erou (care se numește în „Desfășurarea“ Ilie Barbu), vede nu numai o ridicare masivă a nivelului său de trai ci și stabilirea unor noi relații între oameni;

baza noilor relații nu mai e proprietatea, care implică lăcomie, avariție și neomenie, ci munca și, în genere, calitatea morală a omului. Eroul prozei sale ascunde sub aparențe aspre o mare sensibilitate, încă retractilă, și dorința de afecțiune. Dintre nuvele, cea mai rezistentă și cuprinzătoare se dovedește „Desfășurarea“. Iniințarea unei gospodării agricole colective reaprinde vechi conflicte cu substrat social, ascute contradicții existente și, în focul luptei, se călesc caracterele, se demască vechiul, se consolidează noul. Eroul acestei nuvele, Ilie Barbu, despre care am vorbit, e o figură remarcabilă a prozei noastre ce reflectă realitatea socialistă, figură semnificativă pentru literatura lui Marin Preda. *„Dar amestecul original de ironie și candoare, de interes limitat pentru problemele materiale și de dor, de contemplare, această unitate a reacțiilor, rămîne o particularitate a literaturii rurale a lui Marin Preda“* — scrie S. Damian **).

Scriitorul care încercase cu nuvela „Ana Roșculeț“ să descrie mediul muncitoresc, nu fără observații interesante, părăsește, cu „Risipitorii“, satul, dîndu-ne fresca, pînă acum cea mai cuprinzătoare a orașului socialist. Construit pe mai multe planuri, romanul aduce în scenă muncitori, activiști de partid și de stat, medici, învățători, etc. — ca și elemente ale fostelor clase exploatatoare. Critica a subliniat numeroasele probleme etice (ale criteriilor de valorificare socială, ale muncii socialiste ca împlinire a personalității umane, precum și ale prieteniei, iubirii, etc.) ridicate de prozator. Bogat în idei și sugestii, romanul e dominat de problema muncii, de atitudinea față de muncă într-un stat socialist, de sentimentul de răspundere morală față de colectivitate. Problema centrală rămîne însă, ca și în celelalte cărți ale scriitorului, aceea a demnității umane: socialismul a dezrobit omul de exploa-

*) S. Damian: „Direcții și tendințe în proza nouă“, pg. 31.

**) Ibidem.

tare și, ca un corolar, instituie între oameni relații umane. Aducând cunoscutele calități de analist ale lui Marin Preda, — prin care e superior altor realizări pe această temă — îmbogățind substanțial tematica și universul său problematic, romanul nu are însă o construcție prea solidă, comportarea personajelor nu e totdeauna riguros motivată, iar psihologia eroilor nu are, totuși, profunzimea și finețea psihologică excepțională din „Moromeții“. Marin Preda are, ca și Caragiale, urechea fină, vorbirea eroilor e surprinsă cu un autentic inedit și savuros. Particularitățile artistice frapante, ca și unghiul de vedere moral, a influențat adânc asupra tinerilor prozatori. Teodor Mazilu, N. Tic, N. Velea, D. R. Popescu, cel puțin într-o etapă a creației lor, îi sînt tributari. În plină forță creatoare, Marin Preda s-a impus de pe acum printre cei mai buni scriitori ai noștri, prin bogăția și profunzimea problemelor etice, prin tensiunea psihologică, prin deosebita finețe analitică și, în general, prin modul original în care reflectă artistic societatea contemporană.

Zaharia Stancu

S-a născut la 9 octombrie 1902, în comuna Salcia, dintr-o familie de țărani săraci. A debutat după primul război; cel dintîi volum — „Poeme simple“ — e din 1928. Zaharia Stancu publică, în 1957, o selecție cuprinzătoare din poeziile sale, cu titlul „Poeme simple“, în 1955 o culegere în două volume din pamfletele dinainte de război: „Sarea e dulce“ și „Cefe de taur“; în 1948 publică „Zile de lagăr“, apoi „Secolul omului de jos“, „Călătorind prin U.R.S.S.“ (1950); în aceste două decenii e foarte activ în publicistică.

Cunoscut la Eliberare ca poet și pamfletar, Zaharia Stancu își va da măsura în 1948 cu „Desculț“, carte ce a cunoscut un deosebit succes, nu numai în

țară ci și în străinătate. Ulterior, prozatorul își va amplifica vechea versiune prin introducerea unor episoade publicate („Dulăii“, 1952; „Florile pămîntului“, 1954), altele inedite (între care emoționantul episod „Costandina“). Noua versiune în trei volume (I „Clopote și struguri“, II „Printre stele“, III „Carul de foc“) este urmată de „Jocul cu moartea“ (1962) și „Pădurea nebună“ (1963). Paralel cu ciclul „Desculț“, Zaharia Stancu a mai tipărit romanul în cinci volume, neterminat, „Rădăcinile sînt amare“ (1958—1959); înrudit cu celălalt ciclu prin prezența eroului-narator, Darie, acest roman ce tinde să cuprindă medii diverse dinaintea și după cel de-al doilea război mondial, conținînd numeroase episoade impresionante și multe îndrăznele tehnice, a fost aspru criticat în presa literară, fiindcă în pofida unor portrete originale și a episoadelor emoționante, vădește inconsecvența construcției și o prea mare inegalitate a realizării artistice.

Izbutirea de seamă a lui Zaharia Stancu rămîne ciclul „Desculț“, din care au apărut pînă acum cinci volume. Eroul povestitor, Darie, evocă anii copilăriei și adolescenței sale, ca și mediile pe care le-a cunoscut: satul mizer al copilăriei, Bucureștiul în anii primului război mondial, călătoria dramatică, forțată, în vremea aceluia război printr-o peninsulă Balcanică infometată și înșingerată, pentru a se reîntoarce, în primii ani postbelici, într-un tîrg de provincie din cîmpia Dunării. Firul epic e în genere cronologic, deși numeroase episoade fac un salt în timp, înapoi, reamintind întîmplări trecute. Zaharia Stancu face parte din familia povestitorilor, situîndu-se — cu caracteristici originale importante — într-o strălucită tradiție ilustrată de Ion Creangă și Mihail Sadoveanu. Naratorul ne transmite doar întîmplări trăite, care l-au emoționat, drept care literatura sa are un caracter pronunțat autobiografic, amintindu-ne prin aceasta de Panait

Istrati — iar din literaturile străine, de „Universitățile mele“ a lui Maxim Gorki, sau de unele cărți ale lui Knut Hamsun. Termenul de memorialistică vine de la memorie și, într-adevăr, nu numai că întregul ciclu e un flux al memoriei construit pe logica afectivă-asociativă, dar capacitatea scriitorului de a readuce în prezent întâmplări de mult trecute, cu evocarea exactă a vechii atmosfere și cu pregnanța amănuntelor, este cu totul remarcabilă. Forța de evocare a lui Zaharia Stancu stă tocmai în această capacitate de a retrăi și a ne comunica trecutul ca pe un prezent intact, în violența emoțiilor și acuitatea percepțiilor. O altă caracteristică a literaturii sale, strâns legată de puterea emoțională a memoriei, este fuzionarea lirismului cu violența pamfletului; tonul amar al narațiunii e zguduit adesea de energii izbușniri. Lirismul se manifestă uneori autonom — anumite pasaje sînt poeme în proză; altele însă el inundă și îmbibă textul dînd amărăciune, nostalgie, disperare, exasperare, narațiunii. Cînd pamfletul e dublat de un liric, impresia artistică a puternică; dacă el rămîne singur, tonul e sec, ziaristic, violența de limbaj nu e susținută artistic — așa cum se întîmplă mai ales în unele pasaje din „Rădăcinile sînt amare“. Am amintit cîteva asemănări literare; se cade să și disociem: violența și amărăciunea tonului îl deosebesc de bucuria și exuberanța povestirii lui Creangă, modul direct, personal, nedistant, îl deosebesc de narațiunea sadoveniană, iar lipsa patetismului sentimental al solidarității, îl distanțează de Panait Istrati.

Zaharia Stancu excelează în descrierea stărilor de mizerie extremă. Lunga sa povestire e o evocare mînioasă, gîl-gînd de indignare cînd reținută, cînd revărsată, a vechii societăți burghezomoșierești, bazată pe exploatare, pe nedreptate, împilare, umilire. Scriitorul reține, în mînia sa demascatoare, uimitor de multe fapte, întâmplări ce demonstrează artistic acest adevăr fun-

damental. Dacă alți prozatori. (Rebreanu, Camil Petrescu ș.a.) ce au criticat vechea societate porneau de la aparență spre esență, îndepărtînd încet și treptat falsele speranțe cu care clasele exploatoare căutau să ascundă, să mascheze, durerosul adevăr, în schimb Zaharia Stancu merge direct la esență, face abstracție de ceea ce vrea să pară un personaj, îl prezintă așa cum este în fond. De aceea, jandarmul, primarul, politicianii burghezi, negustorii, și în general exponenții aparatului de opresiune burghez, nu caută, la Stancu, să-și mai ascundă esența de clasă ci vorbesc și se poartă așa cum le sînt intențiile ascunse. Ei vorbesc cinic, se poartă dur, relațiile sociale sînt de o brutalitate neacoperită. Spre deosebire de Geo Bogza — de care-l apropie fuziunea lirismului cu arta pamfletului — Zaharia Stancu pune accentul principal pe fapte și întâmplări dense, pe care nu le comentează decît rar (și atunci lapidar), spuse sec, concentrat, dur.

„Zaharia Stancu narează, — scrie Dumitru Micu*) — cu o durere reprimată, scrișnită parcă din dinți, neîngăduindu-și sie-și și cititorului nici o lacrimă, stîrnind nu înduișoare, ci o indignare crescîndă, o explozie de ură împotriva celor vinovați de suferința abrutizantă a descultilor“.

E o abundență în „Descult“ de fapte dramatice, legate epic între ele doar prin traectoria zigzagată a lui Dariu, fapte ce converg însă în același sens demascator.

Prezența ce dă unitate ciclului este aceea a lui Dariu, mai întîi copil apoi adolescent, martor sensibil, tăcut, îndîrjit, al tuturor acestor întâmplări terribile, pe care, acum, ni le povestește. Faptul că „Descult“ e un monolog imens al unui singur personaj, nu dăunează însă caracterului obiectiv, de largă frescă socială, al cărții: dimpotrivă, monologul tinde să devină o evo-

*) D. Micu, op. cit., pg. 89.

care aproape monografică mai întâi a satului, apoi a târgului de provincie, cu largi incursiuni în alte medii. Personajele ce apar pe parcurs sînt extrem de numeroase, cîteva revin, cele mai multe sînt însă episodice; toate au însă o tipicitate marcată, un pronunțat caracter de clasă, fiind reprezentative pentru categoria socială respectivă. În prezentarea acestor personaje episodice, scriitorul nu a folosit metoda analitică, dimpotrivă, a subliniat apăsat la fiecare erou o singură trăsătură fundamentală de caracter, relațiile sociale sînt dure, brutale, bazate pe exploatarea cea mai cinică. Evident, o operă atît de vastă nu poate fi egală în realizarea ei, unele episoade suferă de diluție, le lipsește tocmai acea densitate caracteristică lui Zaharia Stancu. Izbuirile cele mai depline sînt primul și al cincilea volum. În afară de acestea sînt de remarcate numeroase episoade memorabile, cum ar fi „Costandina“ (în vol. II), „Florile pămîntului“ etc. În evocarea vechiului sat, exploatat și terorizat, a vieții, obiceiurilor și mentalității țărănești, Zaharia Stancu a reușit (și aceasta într-o literatură atît de bogat reprezentată în tematica țărănească) să aducă o viziune artistică nouă, profund originală, asupra lumii satelor. „Jocul cu moartea“ — al patrulea volum al ciclului — e un roman picaresc ce dezvăluie în felul aspru al prozatorului dezastrele războiului. Într-un București ocupat de nemți (primul război mondial), Darie e ridicat de o razie împreună cu alții și silit să însoțească un convoi de vite pentru frontul german de la Salonic. Darie străbate pămîntul violent al Balcanilor, calcinat de mizerie, însîngerat de lupta popoarelor neînduplecate. Acțiunea e plină de neprevăzut, stăpînită de hazardul negru al războiului. Reține prietenia ciudată, ambiguă, cu Diplomatul, individ sordid și corupt. Din păcate, aici, figura morală a lui Darie balansează între o amărăciune eclesiastică și un cinism afișat, față de care autorul nu

ia atitudine în nici un fel. Remarcabil este romanul orașului provincial în anii următori primului război mondial — „Pădurea nebună“. Și aici acțiunea urmează peregrinările lui Darie. Cartea are o construcție solidă, de un epic concentrat, personajele, chiar cele secundare, sînt creionate sigur, precis. Eroii lui Zaharia Stancu sînt caractere, în sensul clasic. Moartea unchiului Tone, iubirea cu Uruma, plimbarea prin pădure cu Valentina sau tragedia Despei sînt episoade memorabile, de o mare forță artistică. În ansamblu, ciclul „Descult“ constituie una dintre construcțiile însemnate ale prozei românești, operă durabilă în care toate procedeele și caracteristicile literare amintite se concentrează într-o acuzație dramatică împotriva unei societăți nedrepte, iremediabil condamnată de istorie.

Tineri prozatori

Cu rare excepții, tinerii prozatori au crescut la școala reportajului, adică a experienței directe, a legăturii nemijlocite cu faptele semnificative, a operativității tematiche, a sensibilității la nou. Evoluția lor literară incipientă se îndreaptă mai ales către problemele etice ale formării omului nou, spre ecoul pe care faptele îl au în conștiință. Despre alți tineri scriitori — I. Lăncrănjan, Paul Anghel, Radu Cosasu, H. Rohan, V. Nicorovici, Petre Sălcudeanu, Al Simion, Ștefan Gheorghiu, I. Băeșu, Costache Anton, Nicolae Țic, Corneliu Leu, R. Rusan, am discutat în altă parte. *Teodor Mazilu*, prozator mai ales satiric, debutează cu portrete în care personajele negative sînt întruchiparea cîte unui viciu („Insector de buzunar“, 1956; „Galeria palavrăgilor“, 1957). „Bariera“ (1959), e mai puțin un roman al periferiei în anii ultimului război, cît mai ales un excelent portret al lui nea Vițu, personaj pozitiv, de data asta caracterizat prin calmul muncitorului ce nu se lasă

doborât de greutate, ironia ce provine din conștiința superiorității de clasă față de burghezie, inteligența și bună-tatea selectivă. Din păcate, trecînd la acțiune, Vițu e mai puțin viu iar cutremurul epic din final pare forțat, uneori chiar neverosimil. „Aceste zile și aceste nopți“ (1963) conține bune capitole satirice, care nu reușesc însă să se închege într-un roman din pricina unui epic neverosimil și a unor personaje pozitive schematice, de un puritanism agresiv, antipatic. Caracteristic satirei lui T. Mazilu e, pe lângă capacitatea portretistică, idiosincrazia față de rămășițele societății burgheze, travestite pe plan moral. Scriitorul elogiază simplitatea, firescul, spontanul în relațiile dintre oameni.

Povestitor talentat, al cărui epic violent se îmbină cu lirismul — în felul lui Panait Istrati, dar fără setea de spațiu și umanitarismul acestuia — *Fănuș Neagu* a publicat pînă acum trei volume de schițe, ascendente ca valoare: „Ningea în Bărăgan“, 1959, „Somnul de la amiază“, 1960, și „Dincolo de nisipuri“, 1962. Dintre schițe se rețin mai ales „Cantonul părăsit“, „Dincolo de nisipuri“, „În văpaia lunii“, „Păpușa“ ș.a., remarcabile prin intensitatea lor. Patetismul sentimentelor elogiază ființele integre, curajoase, temperamentele tumultuoase ce se exprimă integral în acțiunile lor cam haotice. Acest temperament impulsiv e receptiv la nuanțele naturii, natură de care se folosește pentru a exprima afectivitatea personajelor. În ultima vreme, tînărul prozator a început să publice fragmente interesante dintr-un roman.

Reporter original al realităților noastre („Paralela '45“, 1958; „Anul 15“, 1959) sau al realităților din alte țări socialiste („Pieton în Cuba“, 1963), *Pop Simion* se caracterizează prin contopirea unei sensibilități afectuoase, calde, cu o gravitate aproape solemnă. Cău-tînd în deosebi persoanele ce se disting în muncă, el apreciază, la eroii săi, cu precădere, entuziasmul, capa-

citarea de a se dăruie eficient. A debutat în 1955 („Călători cu bucluc“). Cu „Afișe de bal“ (1960), „Ore calde“ (1962) și „Oameni ai zilelor noastre“ (1963), tînărul prozator face reușite fișe caracterologice, pregătite — evident — pentru opere de mari proporții. *Ioan Grigorescu* debutează în 1954. Autor de schițe („Cinema Madagascar“, 1957; „Unde vîntul miroase a petrol“, 1961) și reportaje („Cocteil-Babilon“, 1963), Ioan Grigorescu își menține nealterate calitățile literare ale ziaristului: atenție mereu trează, o vervă polemică neîncetată, o mare sete de fapte, de concret, o compunere multiplană dinamică și atractivă. „Obsesia“ (1960) cuprinde o serie de nuvele, bazate pe documente și relatări autentice, care reușesc să creeze o impresionantă imagine a vieții din lagărul de la Auschwitz. Patosul denunțării, atracția către întâmplări dramatice și priceperea în selectarea și dispunerea gradată a faptelor, îl caracterizează pe scriitor. A publicat cîteva cărți de călătorii cu însemnări interesante din U.R.S.S., R. P. Polonă, S.U.A. ș.a.

Ștefan Luca debutează în 1954 cu volumul de nuvele „Cișmele și noroi“. Se remarcă apoi, în continuare, ca nuvelist („Din satul meu“, 1956; „Lala“, 1957; „Drumul trece prin pădure“, 1960; „Itinerar neobișnuit“, 1962) tratînd subiecte din viața satului nou. Cele mai bune volume sînt: „Balul intelectualilor“, 1961 și „Însemnările unui învățător“, 1963.

H. Rohan debutează în 1949 și publică mai multe volume în care îmbină reportajul cu proza de observație („Echipa 53“, „Uși deschise“, 1961).

Dumitru Radu Popescu debutează cu schițe („Fuga“, 1958), dintre care unele — „Păpușa spînzurată“, „Cutia de conserve“, „Singuri“ — dovedeau un talent deosebit. O încercare epică mai mare, „Zilele săptămîinii“ (1959) este dedicată întăririi gospodăriilor colective. Se rețin unele episoade dramatice și figura lui Matei Călărașu, țăran cu o men-

talitate înaintată, capabil să-și jertfească viața pentru cauza colectivității. Ultimul volum de nuvele, „Umbrela de soare“ (1963), îl impune în conștiința cititorilor prin tensiunea la care ajunge narațiunea în câteva lucrări („Căruța cu mere“, „Ploaia albă“). Cele mai bune reușite le are tânărul prozator, pînă acum, într-o proză densă, străbătută de o tensiune lirică și cu folosirea judicioasă a simbolurilor, prin care se comunică direct idei grave. Cu mențiunea lirismului bine temperat, a simbolului și a analizei psihologice fine, D. R. Popescu e, mai ales, un adept al prozei obiective, cu situații dramatice. Romanul „Vara Oltenilor“ (1964) descrie noile relații din satul complet colectivizat. Președintele gospodăriei e un Ilie Moromete, în condiții cu totul noi. Inteligent, cumpătat, muncitor cu pricepere, el exprimă calitățile morale ale țaranului nostru, reușind să devină una din figurile cele mai atașante ale prozei noastre. Intrigile și zizaniile unui grup de meschini afaceriști împotriva lui sînt urmărite cu atenție. În genere, eroii cărții sînt bine creionați iar vorbirea lor complicată, sinuoasă și abundentă e redată cu un firesc cuceritor. Calitățile de analist se confirmă, vădîndu-se, acum, și acelea de bun constructor. Deși unele pasaje suferă de diluție, acțiunea e antrenantă. Autorul a reușit să sugereze notabile modificări în conștiința țărănimii collectiviste.

Debutînd tot printr-un volum de schițe, — „În plină zi“ 1959— oarecum invadat de lirism (volum din care se reține fragmentul „Pămînt amar“), *Vasile Rebreanu* obține succes cu romanul „Casa“ (1962). Cartea împletește povestirea colectivizării integrale a unui sat, cu întîmplările familiei Iroftei. Dacă narațiunea colectivizării e mai puțin încheagată, reținîndu-se mai ales episoade și portrete (activistul Dura, mijlocașul Pompiliu Grancea, ajutor de șofer, Salomia), în schimb „romanul“ familiei Iroftei este remarcabil. Autorul reușește bine să

transmită presiunea socială pe care revoluția victorioasă o exercită asupra „casei“ Iroftei, atmosfera de ostilitate ce domnește în casă. Personajul principal, bine realizat, Irimia Iota, ginearele nătîngului viclean Iroftei, e un Ion în cu totul alte condiții, ce sfîrșește deci prin a intra în conflict violent cu noua sa familie, chiaburească, și a înțelege utilitatea colectivizării.

Schițele lui *Nicolae Velea*, reunite în volumul „Poarta“ (1960), s-au bucurat de un succes îndreptățit. Analist de o mare finețe, prozatorul urmărește procesul formării omului nou, surprinzînd momente semnificative, sau aminteste întîmplări dureroase ale unei copilării rurale întunecate de sărăcie. Sentimentul proprietății alterează relațiile dintre oameni, distruge chiar dragostea (nuvela remarcabilă, „Întîlnire tîrzie“). N. Velea apără, ca și M. Preda, o zonă interioară de puritate, pledează pentru menținerea unor valori ale copilăriei — fantezia, delicatețea sentimentelor. Mai ales primele sale schițe, transmit dureros sentimentul copilăriei furate, în vechea societate nedreaptă. În lucrările mai noi, (volumul „Opt povestiri“ 1964) tânărul prozator surprinde cu subtilitate analitică deosebită și cu un humor discret, ascuns, ecoul pe care-l au în conștiință, faptele contemporane. Cele mai bune schițe din ultimul volum sînt „Noapte indispusă“, „Întrerupere“ și „La groapa de fumat“, care-l situează printre talentele cele mai originale. Izbitor este faptul că sensibilitatea acută a scriitorului se exprimă printr-un stil de o voită impasibilitate, cu imperceptibile modulații ironice.

Cîteva schițe ce ivesc nădejdi a publicat *Nicolae Breban*. Firește că tinerii prozatori nu și-au dat încă măsura talentului, nu s-au definit pe de-a-ntregul, astfel încît și caracterizarea lor e supusă modificărilor ulterioare. E de reținut că ei, în primul rînd, reprezintă viitorul prozei românești. O tradiție strălucită le creează obligații.

Mesajul umanist al poeziei contemporane

de M. Petroveanu

Avanpost al unei literaturi dedicate în mod deliberat cauzei omului, beneficiind de privilegiul exprimării directe a sufletului, poezia actuală ilustrează mai evident decât oricare dintre genurile „obiective“ imaginea influenței regeneratoare exercitate de revoluția socialistă asupra conștiinței artistice. O privire cit de sumară, proiectată din acest unghi asupra antecedentelor poeziei din ultimii douăzeci de ani, va înlesni însă aprecierea noului ei conținut.

STIHIA SOLITUDINII

Triumfătoare în cursul secolului al XIX-lea aproape pretutindeni, orînduirea burgheză și-a dezvăluit și în țara noastră tarele iremediabile. Violentată în „voia ei de bine, frumos și adevăr“ de duplicitatea unei clase care drăpează opresiunea în faldurile libertății și egalității, poezia a sfîșiat, începînd cu Eminescu, vălul imposturii burgheze, denunțînd adevărul amar al muncii exploatare și al vieților frînte în mizerie. Chiar poezia care nu a îmbrățișat ne-

mijlocit idealul social, s-a arătat deosebit de sensibilă la consecințele profund nocive pentru esența umană ale împărțirii societății în clase antagoniste. Indiferent de modalitatea reflecției acestui proces, cei mai reprezentativi poeți care, de la același Eminescu pînă la Arghezi, s-au aflat pe un plan sau altul în opoziție cu societatea, au cristalizat durerea însingurării fără ieșire în limitele sociale date. Devenită una din componentele intrinseci ale scriitorului în genere și în special ale poetului, solitudinea a ajuns să decidă de destinele ineseși ale versului pînă în ajunul epocii noastre, tot așa cum sigiliul ei întunecat marchează în continuare evoluția poeziei, în lumea dominată de spectrul alienării omului. Mărturiile despre ravagiile încelulării morale abundă. Istoria literară le-a consemnat și continuă să le consemneze. O reinventariere ar depăși prea mult scopul acestei incursiuni în trecut. Mai importantă este sublinierea voinței prin care poezia a încercat să conjure propria sa stare de spirit, să reziste blestemului unei atitudini aparent inexpugnabile. Desigur,

succesul tentativelor a depins pe de o parte de adâncimea „rănilor“ provocate de către agresiunea, spirituală, dar deseori și materială, a burgheziei, pe de altă parte de tăria asediatului, de măsura în care acesta a recurs la sprijinul poporului și al forțelor lui avansate, sau, cel puțin al valorilor umaniste de gândire și sensibilitate. Prodigioasa personalitate a lui Tudor Arghezi și-a extras prestigiul poate în primul rând din energia cu care, ridicându-se din bolgiile deznădejdiei, din tenebrele neantului și din spaimele mistice :

*Singuri, acum, în marea ta poveste,
Rămân cu tine să mă mai măsoar...
Fără să vreau să ies biruitor.
Vreau să te pipăi și să urlu : „Este !“*

luptă cu îngerul de umbră, în numele setei de absolut, al armoniei și purității, al pasiunilor și artei poporului său :

*Nu-ți voi lăsa drept bunuri, după moarte,
Decât un nume adunat pe-o carte.
În seara răzvrătită care vine
De la străbunii mei până la tine.*

*Din graiul lor cu-ndemnuri pentru vite
Eu am ivit cuvinte potrivite.*

Un Bacovia, conștient de originea socială a răului ce-l devora, prooroc al prăbușirii „burghezului“, nu a dispus însă de tăria necesară convertirii unei așteptări desnădăjduite („O, vino odată, măreț viitor !“), într-o credință atât de trainică încât să fie un instrument eficient de luptă. De aceea, principala sa formă de opoziție o constituie conștientizarea martirajului, plânsul însuși al solitudinii atroce :

*Sînt solitarul pustiilor piețe,
Sînt cel mai trist din acest oraș.*

Sentimentul, comun, purtătorilor de „tristeți fără motiv“ ca Demostene Botez :

*Stau în întunericul nopții ca în pămînt.
Nu se aude nimic și mi-i frică de mine...
Viața mea mă înspăimîntă,*

înstrăinaților de sine, ca Emil Isac :

*Tot ce fac e al altuia.
Tot ce zîmbesc e al altuia.
Sînt străin de mine însumi,*

căutătorilor fără busolă ai Eului, ca Otilia Cazimir :

*În noaptea rea care-o simt cum vine,
Mă caut singură pe mine...
Pe unde-i încă pîlpîrea vie
A sufletului care-a fost al meu?*

modulează „Flauturile de mătase“ ale lui Camil Baltazar și bîntuie neliniștea sufletească a unui A. M. Sperber, cînd nu-și arogă funcția „destinului cu funia“ (G. Lesnea) ori se zbate în tentațiile spaimei (Horváth Imre).

Pe un făgaș paralel, Alexandru Philippide, respingînd orice contact cu o lume descalificată și care îi exasperază senzația de „viață alături“ și „marile singurătăți din mine“, se închide într-o mîndrie intratabilă, de unde se dedă exercițiului goethean al cunoașterii „mumelor“ (esențelor) și proiecțiilor de ficțiuni romantice, în genul lui Hölderlin și mai ales Edgar Poe. La capătul extrem al orgoliului artistic, Ion Barbu decantează pînă și aromele folclorice, spre obținerea unei poezii sustrate devenirii socotite compătitoare, încremenită într-o „slăvă stătătoare“ ori într-un „balcanisim“ fabulos de pitoresc. Prin el, poezia a experimentat limita fatală, impasul „nobilei“ sterilități pe care-l atinge claustrarea disprețuitoare, și numai vigoarea temperamentului, ardoarea unei vitalități refractare esteticii mallarméene, asigură marelui talent al lui Ion Barbu incandescența. Peste barierele unei filozofii regresive, hrănite

de mistica trecutului anistoric, a comunității pastorale și a tainelor cosmice impenetrabile, Lucian Blaga revarsă spectacolul tonic al freneziei vitale, al prospețimii unui spirit fecundat de tumultul dragostei, al suflului simplu și al naturii. Nu la mare distanță de pașii „printr-spice“ ai lui Blaga, Adrian Maniu se leagănă în iluzia eludării contradicțiilor generatoare de suferință, prin virtutea unei arte deduse exclusiv din cultul trecutului, al naturii și folclorului stilizat, precum Pillat se apără de morbul existenței alienatoare, prin atașamentul la peisajul și tradițiile țării.

Dacă la un pol, poezia se retrage din fața prezentului ostil în refugiul precar al individualismului, în seducțiile evazionismului în timp și în spațiu, în furtuna vieții elementare, asociate, la celălalt pol, ea trece sub impulsul exasperării populare și în special al clasei muncitoare, călăuzită din ilegalitate de comuniști, la înfruntarea ordinii capitalului. Asaltul se desfășoară fie împotriva convențiilor morale și artistice, a tabuurilor oficiale și a epigonismului patriotard, șovin sau post-semănătorist, fie împotriva temelilor societății ca atare. În primul caz, rebeliunea se consumă mai mult negativ, întredinând exclusiv aversiunea față de rutina academică și conformismul burghez, printr-un limbaj de șoc, provocator și un umor feroce, „negru“ sau absurd. Este direcția grupurilor moderniste, de la dadaism la suprarealism, a lui Urmuz, Geo Bogza, Voronca, Șt. Roll, Sașa Pană. În al doilea caz, opoziția înrădăcinată în viața și lupta maselor evoluează rapid către baricadele revoluției, de unde flutură deschis, în măsura posibilă atunci, flamura răsturnării edificiului burghez și a înlocuirii lui printr-o orînduire într-adevăr umană. Apelînd la „discursul“ democratic cu gesticulația largă a lui Whitman, la formele în același timp savante și populare ale lui Lorca și la cîntecul lăutăresc, plin de culoare,

vervă și foc sentimental, Miron Radu Paraschivescu preconizează un lirism accesibil, atît prin „Cîntecele țigănești“, cît și prin versurile de genul „Declarației patetice“ :

*Vin în fața voastră, oameni,
în îndoita mistune de agitator și duhovnic...*

*Am deprins legile tovărășiei,
pe care nici o lege nu le scrie
decît în ochii și-n zîmbetul vostru ome-
nesc.*

Am deprins legile luptei ascuțite, dîrze...

Obiective identice slujește încă mai adecvat poezia promotoare a comunității de destin între „eu“ și „noi“, între artist și colectivitate, pe tonul de profet înarmat cu secure și coasă, a lui Goga și Coșbuc, ori în spiritul cîntecului de jale și minie populară. Cu o notă predominant țărănească (Dumitru Corbea în vol. „Războiul“ sau „Sînge de țaran“), cutreerată de nostalgii eseniniene și speranțe mesianice (Zaharia Stancu din „Poemele simple“, în special în „Poemul roșu“ și „Buna-Vestire“) cu un timbru de protest tulpure („Înfricoșatul județ“ de Em. Giurgiuca) sau mai limpede („V-am dat o dotnă nouă, jurați, de vreți, pe ea!“ sună un vers de Emil Isac), lirica revoltei își cucerește cu Mihai Beniuc o elocvență contagioasă, răzvrătită chiar în durere :

*Hei, fraților, la mine-n sînge,
Istoria contemporană plînge !*

Rezultat al transformării unei insursecții pe jumătate individuală, pe jumătate țărănească în conștiință revoluționară, poezia lui Mihai Beniuc este, în anii războiului și imediat după eliberarea țării, emanația cea mai reprezentativă a uneia din revendicările fundamentale ale umanismului militant : sfărîmarea exploatării și a asupririi de clasă. În împrejurările în care țara,

batjocorită și aruncată de hitlerism într-un război nedorit a fost silită să-și redobândească prin luptă independența națională, această trăsătură se completează organic cu o puternică conștiință patriotică :

*Sînt feciorul unui neam sărac, —
bieți romîni ce răscolesc pămîntul
unde-și au pămîntii lor mormîntul.
Tare-mi este neamul ăsta drag.*

Trebuie relevat însă că tendința de afirmare a idealului revoluționar a solicitat și aripa modernistă a frontului literar antiburghez, chiar dacă într-un chip veleitar și prin intermediul unui limbaj impropriu accesibilității inerente liricii sociale. O retrospectivă fidelă va îngloba intențiile de depășire a negației pure pe care le manifestă, sporadic sau mai apăsător, Gellu Naum și Virgil Teodorescu dintre suprarealiști, Eugen Jebeleanu dintre ermetici, Radu Boureanu, dintre evazionisti, fascinat de viziunea premonitoare a „Calului Roșu”, sau Marcel Breslașu, cu aspirația sa de a răspunde prin luptă loviturilor a ceea ce el numea destin impenetrabil.

Tot astfel nu se poate să nu se evidențieze chemarea de un umanism specific feminin lansată de Magda Isanos, strigătul ei de speranță în triumful vieții asupra morții, al omeniei asupra barbariei, al generozității asupra egoismului opac. „Anul Unu” augurează una din tradițiile poeziei feminine de astăzi : confesiunea răscolitoare a sentimentelor civice, alături de aceea a pasiunilor intime, prefigurate mai de mult de Maria Banuș în „Țara Fetei”.

PROCESUL TRECUTULUI ȘI AL DUȘMANILOR OMULUI

Dezvoltată nemijlocit din impulsul revoluționar, asimilînd marea experiență de artă și cunoaștere a poeziei de rezistență la virusul individualist, lirica nouă a devenit treptat un instrument

de propagare a valorilor „etern-umane”, din perspectiva superioară a umanismului socialist. În lupta pentru recuștigarea esenței umane, era inevitabil ca poezia să intenteze vechii societăți un proces cu care pînă la eliberarea țării de sub fascism putea numai să amenințe. Dosarul cu depozitiile victimelor îndepărtate sau mai recente ale trecutului stă deschis, iar rechizitoriul se pronunță cu pasiunea și autoritatea dictată de o cauză dreaptă și biruitoare. Stăpînită de o ironie glacială („Patronul” de Maria Banuș), critica la adresa spolierei și împilării izbucnește în torente de revoltă corosivă în vestitul pamflet arghezian „1907”. Șarja, despuind eroii de masca umană îndărătul căreia se convulsionează, monstruos de vii, patimile setei de profit („Comu Alecu”, „Duduia”, „Ciocoiul”) își găsește corespondența în violența amară a descripțiilor mizeriei colective :

*Pruncii la sîn le smulg, să morfolesc
fîțele mătci, ca de cîlți și tască.
parcă hrănite numai cu bozii și ciuperci,
sugacilor le unge limba cu zer și terci.*

Prin priviri panoramice sau tablouri de masă („Cîntarea Romîniei” de Miron Radu Paraschivescu, „Povestea Povestilor” de Marcel Breslașu), a căror generalitate se bizuie pe reprezentări de eroi istorici sau legendari, în maniera folclorică a baladelor, prin simboluri vaste din lumea naturii sau a omului, („Sîngele popoarelor” de R. Boureanu) evocări de episoade tipice, ori numai de atmosferă, prin confesiuni pur lirice, rezumative adică a experienței proprii, poezia pune într-o evidență acuzatoare rădăcinile ale căror rădăcini le-a smuls definitiv puterea populară.

Lirica polemică proiectează suferința tinereții epuizate, manevrată ca un obiect de schimb sau ca o miză în jocul de calcule sîngeroase al capitalului, în viziuni de un grotesc tragic, precum „Ceea ce nu se uită” de Eugen Jebeleanu. Exhortație halucinant

de ucigătoare în pomenitul „1907“ de Arghezi („I-al pe ciocoi ca hreanul și dă-l pe răzătoare“), sancțiunea pe care poezia o reclamă împotriva orînduirii dezumanizate se însoțește cu angajamentul luat în fața viitorului, în fața generațiilor de mîine :

*Dacă voi uita tot ce am îndurat,
nu voi mai muri niciodată...
Dar cum singurul meu bun e memoria,
o memorie de paisprezece carate...
N-am să uit niciodată nimic*

(Eugen Jebeleanu)

sau :

*N-am să vă uit niciodată,
ucigași ai pădurii de oameni,
...pânoplii uriașe ale deșertelor glorii*

(Radu Boureanu)

Acționat de un puternic resort revanșist, dialogul cu trecutul opune — și aceasta este semnificativ — spectacolului crispant al speranțelor nimicite, imaginea elanului neîngenunchiat care a galvanizat de-a lungul vremii pe luptători. Ne gîndim la „Chivără Roșie“ (de Mihai Beniuc), închipuind „județul cel drept al poporului“, „județul cel greu“, care a continuat spiritul răzvrătirii tras pe roată ; la Horia (din ciclul lui Vlaicu Birna din „Tulnice în munți“), la Doja (din poemul „1417“ de I. Melișsz), la Tudor din poemul cu același nume al lui Mihai Dragomir și din „Întîmplări din marea răscoală“ de Mihnea Gheorghiu, la Bălcescu și Sahia (în amplele portrete epice ale lui Eugen Jebeleanu), la eroii anonimi ai răscoalei țărănești din „Descîntece“ de Demostene Botez, și „1907“ de Teodor Balș, la marinarii solidari cu răscoala de pe vasul „Potemkin“ („Rapsodia marinarilor“ de George Dan), la Filimon Sirbu (din „Lumini ce nu se sting“ de Virgil Teodorescu) și Donca Simo (evocată, cu o rară gingășie lirică în „Cîntec de leagăn

pentru Donca“ de Marcel Breslașu), la Lazăr de la Rusca din balada cu același nume a lui Dan Deșliu, sau la profilurile de luptători comuniști, schițați în „Copiii cartierului“ de Cicerone Theodorescu, în „Doftana“ de Dumitru Corbea, în „Balada împușcaților“ de Ion Brad.

Războiul antifascist e văzut de mulți dintre poeți ca o experiență crucială pentru destinul personal. Ecran sau fundal al dezbaterilor interioare ori resimțit ca experiență vitală („Întoarcerea armelor“ de Mihai Dragomir, „File dintr-un carnet de campanie“ de Victor Tulbure, „Stîncă de pe Tatra“ de Nicolae Tăutu), războiul se identifică cu un proces de conștiință, la căpătul căruia insul iese regenerat :

*Arma se răsuțește singură, ca un
răspuns
Am murit de ajuns.*

Acum, am ieșit din morminte.

(Mihai Dragomir)

Urmărită în incarnările ei paroxistice, în hecatombele în masă („Peisaj de iarnă la Buchenwald“ de Ion Bănuță), ori în travestiurile perfide, cum este țeroarea subtilă, generatoare de „copii bătrîni și lucizi“ („Pogrom“ de Maria Banuș) — mutilarea omului lovit de fascism și războiul său și-a aruncat umbra și asupra generației de poeți afirmați în ultimii ani. Grevăți la vîrsta amintirilor confuze și firave, un Nichita Stănescu ori Cezar Baltaș deplîng puterea de infiltrație a spectrului în cea mai fragilă și mai pură țesătură a sufletului. E vorba de candoarea strivită :

*Copilărie, netrăită minune,
îți izbiră pămîntul cizmele brune,
basmelor tale și anii
otrăviți cu sunete stranii*

(Nichita Stănescu)

de visurile arse :

*Aproape fără vîrstă am rătăcit atunci.
Subțire caravană plutind în ceața mată,
lăsam în lutul unor carbonizate lunci,
copilăria mea carbonizată.*

(Cezar Baltag)

E adevărat că întâlnirea cu încarnările istorice ale idealului social și național, necesitatea de a cuprinde acțiuni ample și pline de consecințe imediate sau ulterioare, au impus poeziei recursul persistent la modalitățile epicului, uneori de proveniență folclorică. Stimulator pentru tot ce este străduință de concretizare a marilor proiecte, genul epic deține aptitudinea de a trasa exemple, de a propune într-un personaj colectiv sau individual modele de comportare în fața obstacolelor inerente luptei, în fața vrăjmașului de clasă și a sacrificiului suprem. În sfîrșit, prin trecerea comodă a granițelor dintre autentic și fictiv, dintre istorie și legendă, genul în cauză conferă faptelor și autorilor acestora nimbul de glorie și fabulos care a fost totdeauna răsplata cea mai înaltă a devotamentului social și patriotic. Tot atît de adevărat e că incurajarea legitimă a diverselor specii epice a dus la încercări de absolutizare dogmatică și, dintre numeroasele întreprinderi de această factură, multe nu au răspuns exigențelor artistice din lipsă de suflu, de virtuozitate sau de inventivitate, reprezentînd simple adaptări, localizări ale prototipurilor moștenite. Timpul a selectat însă o serie de poeme, demonstrative atît pentru vocațiile epice autentice, cît și pentru vivacitatea genului în condițiile potențării dimensiunilor omului, și sub rezerva investiției sale cu capitalul ideilor noi. „Lazăr de la Rusca“, de exemplu, emană forța caracteristică conduitei militantului comunist. Jertfa sa se săvîrșește ca un ultim act de luptă. Eroul, deși piere singur și în chinuri, opune inchizitorilor îndîrjirea senină pe care i-o trans-

mite conștiința solidarității cu poporul și a invincibilității crezului său. De parte de a monopoliza domeniul, genul pe care nu trebuie în orice caz să-l reducem la baladă, căci cuprinde numeroase variante narative, își dispută înțietatea cu formele confesiunii și meditației. Lupta comunistilor în ilegalitate, insurecția armată și începuturile revoluției populare, de la mișcările de masă pentru cucerirea puterii la marile acte revoluționare, fac obiectul ciclurilor cu multiple fațete lirice, ca de exemplu : „Toasturi de ziua partidului“ (Miron Radu Paraschivescu), „Poem despre tinerețea noastră“ (Gellu Naum), „Calea Griviței“ (Cicerone Theodorescu), „Scrisoarea către anul 2000“ (Ion Bănuță), „Piclă“ (Al. Șahighian), „Scrisori de condamnați la moarte“ (Nina Casian), „Cărbune roșu“ (Tiberiu Utan), „Generația mea“ (Veronica Porumbacu), „Inima muntelui“ (T. G. Maiorescu), etc. În același timp, se observă că poezia cu punctul de plecare direct în istorie nu perpetuează servil mijloacele tradiționale. Alternanțele dintre liric și epic, dintre anecdotic și patetic, intervențiile eului liric sub formă de comentarii la contextul narativ, dramatizările obținute prin scene de masă și confruntarea protagoniștilor, incursiunile în mit și în fantastic, asigură primenirea continuă a acestui domeniu. Ba, interesant e că epicul e suspectabil de evoluție, de aspecte inedite. „Balada țaranului tînăr“ a lui Ion Gheorghe reprezintă o replică creatoare la balada „Lazăr de la Rusca“, energia specifică a poemului său provenind din lucrarea pîrghiilor sufletești, din dinamica pasiunilor contradictorii angajate într-un țel unic. În orice caz, modalitățile zise epice împlinesc serviciul, indispensabil unei literaturi cu un registru complex, de a fi colaborat la redeschiderea „porților măreției“, la renașterea monumentului și la reactivarea funcției cetățenești a artei.

RĂZBOI ȘI PACE

Una din ipostazele cele mai active ale poeziei contemporane este aceea de protectoare a vieții însăși, a păcii. Precedată de o lungă carieră artistică, tema intrată în repertoriul constant al poeziei, oarecum de la sine (Arghezi, Camil Petrescu, Adrian Maniu, Ion Vinea, Perpessicius, etc.) a trezit vibrații, răscolitoare cred fără exagerări de circumstanță, aproape la oricare dintre poeți. Din punctul de vedere al problemei discutate, hotărâtoare este însă optica prin care e scrutată una din problemele socotite fără soluție ale societății omenesti. Denunțată în interesele de acaparare care o dictează, blamată prompt oriunde se declanșează sau amenință numai, — cum au arătat versurile de apărare a Cubei de ex., — agresiunea este stigmatizată ca un atentat dirijat nu numai asupra unei civilizații, a unor valori sau anume zone de umanitate, ci împotriva omului ca entitate și vieții ca atare. Conștientă de adâncimea primejdiei, poezia antirăzboinică și-a sporit spațiul de rezonanță cu o dimensiune cosmică, iar patosul ei tradițional, elegiac, dramatic ori polemic — a primit accentul tremurător, hamletic, cum observa Geo Bogza, al opțiunii între *a fi* și *a nu fi*. Evocarea a ceea ce se numește ororile războiului, a simțit nevoia depășirii reprezentărilor de tip goyesc sau hugolian, muiate în culorile de sânge ale unui câmp de bătălie, ale unui ținut bombardat, ale unui fundal localizabil undeva și acoperit de imaginea trupurilor ucise :

Pământul grăi :

Mi-i încă plină țărîna de sânge

Mi-e greu încă lutul de-atîtea mor-
mînte,

de oameni tăcuți, de oseminte.

(Demostene Botez)

În momentul în care cadrul este planeta și victima omenirea întreagă, plastica masacrelor devine fantastică :

O ghîară-a scăpărat
Și-a sfîșiat din creștet
pînă la talpa lui albastră
muiată-n apa mărilor
văzduhul.

Urlînd, încovoiat, împotriviindu-se,
văzduhul zămislește
sicrie de cenușă, mari dricuri ce se
surpă,
flăcări și cenușă.

(E. Jebeleanu)

Poezia antirăzboinică apelează la forme menite să sugereze simboluri, alegorii și „visuri“ („Visul omului-cal“, „Visul pescarului bătrîn“ din „Surîsul Hiroshimei“), „coșmare“ („16 coșmare hitleriste“ de Geo Bogza), „glasuri“ („Glasul cenușiu“, „Glasul femeii care și-a pierdut copilul“ din „Surîsul Hiroshimei“), ori „suflete“ plutind undeva în văzduh, ca în „O viziune a păcii“ de Nichita Stănescu. Centrul de greutate se deplasează fatal asupra stărilor de conștiință sau de spirit, exprimînd imperativul meditației asupra destinului uman. În sfîrșit, lirismul antirăzboinic se alimentează din straturile pasiunilor elementare, plămădite în carnea și sîngele omului. A te adresa universului și comunității umane, în numele ființei surprinse în postură maternă, de soție sau iubită, este modalitatea preferată de Maria Banuș :

Da, voi striga cu strigătul adînc,
pătimaș,
al femeii care-și apără puii,
și cu strigătul limpede-al omului
ce urmărește atent, înfiorat
cum în ochii copilului său crește
o flacăără...

ELOGIUL MUNCII ȘI VISUL ACTIV

În poezia nouă, omul nu este numai ceea ce este, dar și ceea ce poate să devină : stăpînul condiției sale. Virtua-

litate care, actualizată rareori în istorie, în momentele de coincidență fericită dintre visul omului și cerințele societății, constituie în socialism o realitate în mers, și nu o ipostază privilegiată. Datorită noilor condiții omul își imprimă pecetea voinței creatoare asupra elementelor. În poezia consacrată construcției socialiste, accentele se diversifică în raport cu gradul acestei tensiuni prometeice care urcă de la îndemnul exprimat cu mijloacele liricii publicistice către o activitate imediat utilă, până la dezlănțuirea entuziasmului vital înaintea spectacolului oferit de creația omenească în ansamblu. Asimilată unei ofensive continue, în care zidirea uzinelor și întemeierea de gospodării colective echivalează cu o tranșee smulsă iar omul cu un ostaș, edificarea socialistă conferă poetului un rol de comandant în front și poeziei timbrul mobilizator la o înceștere cu atât mai contagioasă cu cât e pașnică. Ritmurile ei se precipită, tonul devine viril și sentimentul propulsiv este acela al unei fraternități totale, de corp comun. Atributele sufletești accentuate vor fi entuziasmul, îndârjirea și eficiența acțiunii colective îndreptată către o singură țintă: „*Aceasta-i legea frumuseții, vie: / un pisc ai cucerit, te-așteaptă altul, / căci niciodată nu-i sfîrșit înaltul*“ (Eugen Frunză).

O dată cu reactualizarea muncii în expresiile ei tradiționale precum lucrarea cîmpului, poezia scoate în relief sensul muncii industriale, al tehnicii în genere, ca formă de dominare a materiei rebele. Năvălind masiv în poezie, obiectele modelate prin intermediul mașinii suscită „lauda lucrurilor“ — cum spune G. Călinescu — elogiul destoiniciei și inventivității, în ultima instanță, al spiritului. Producției bunurilor de civilizație i se acordă un impuls generic și eforturile corespunzătoare sînt asimilate proceselor de gîndire științifică și artistică, ale *cunoașterii*. De vreme ce atinge, în exercitiul muncii stăpîne pe fructele ei, treapta

pe care stă gînditorul și artistul, omul transformă munca în creație. Creație, munca lasă în urmă trecutul de servitute, este o formă a libertății cucerite. Triumful omului este una din cele mai valoroase și mai fecunde achiziții ale poeziei, datorită căreia se reîncarnează cu un conținut nou, vechea nostalgie eminesciană a titanismului. În spiritul ei, poemul arghezian „Cîntare omului“ reface, precum marile sinteze de genul „Legendei secolelor“ sau „Tragedia omului“, devenirea prometeică a umanității, mișcarea sa dureroasă pe scara progresului :

*Trecerea își oprise și suflul și-aștepta:
Va birui pămîntul sau zvîrcolirea ta?
...Îl vezi, căzut în trîntă, că iar
zvîcnește drept?
S-ar zice că e-n luptă cu cerul,
piept la piept.*

*...Se răscolește firea, adînc, în
măruntaie,
s-a mai muncit și rupe-nceștarea,
se-nconvoaie,
și ocrotindu-și sînul cu palma și
rărunchii,
se frîng din nou și iarăși i s-au deschis
gemunchii.
Așa e înălțarea și prețul se plătește,
cu chin și suferință și slavă, omenește.*

G. Călinescu difuzează de pe un fundament materialist concepția lansată în Renaștere, a corespondențelor organice dintre forța expansivă a omului și energiile cosmosului, a armoniei dinamice, implicînd unitatea și „lupta“ dintre universul uman pe de o parte și universul fizic (infinitul mare și mic), pe de alta. Sarcina poeziei este a da „Raport“ despre dialectica noilor relații dintre om și cosmos :

*Sub sticla groasă care arde,
în mîini c-un instrument de coarde,
veghez sub Cancer și sub Leu,
pletos ca și Orfeu...*

*E tarea lor mașinărie;
rezistă orice schelărie,*

*putem clădi alte celăți,
și-ara pustietăți.*

*Se stinge-ncet la afelie
această fină vijelie.
Cînd se destramă negrul cort,
cîntînd, eu dau raport.*

Simbioza dintre civilizație și natură, trezește entuziasmul perpetuu al poetului, căre, o dată cu lucrurile, proclamă și pe creatorul ei, omul. Himeric în cadrele romantismului vizionar și, de aceea, condamnat la ineficiență, proiectul existenței după legile visului se întruchipează. Abisul dintre halucinație și realitate e acoperit. A trăi conform visului tinde să fie nu numai o simplă ipoteză poetică, o temă (Mihai Beniuc își așează un volum sub acest semn), dar un mod de viață „cosmic“, o zilnică „desprindere de țărnm“ (Ilie Constantin), o optică naturală („Ochii“ de Leonida Nearnțu), conform cu reprezentările moderne amestec de abstracte și totuși concrete ale materiei. Solemnă, plină de ferveoarea gravă pe care o implică stadiul inițierii în stilul cosmic de existență, la Cezar Baltag :

*Ajung materia. Ca dintr-un turn sonor,
pe tîuri în soirală mă cobor,
și propagîndu-mă, aștern în zare
filtrate straturi de argint, fecund
azurul suplu, căile stelare...
Canalele realității le desfund,*

atitudinea apare ca o stare de spirit spontană, trăită cu un elan aerian de Nichita Stănescu :

*Pentru că înot și zbor în sus,
abia mă mai ajung din urmă
amintirile,
ca niște bule de aer.
Undele verzi, mișcătoare...
Pentru că înot și zbor în sus,
voi îmbrățișa luna
sau poate un trup de-al meu viitor
căruiă îi sînt amintire, urcînd și arzînd.*

Întoarsă în vesmint de conchistador din cosmosul unde „aruncătorul de

aștri“ a sondat infinitul, poezia reabilitează, paralel cu inițiativa constructivă, visul plastic :

*Eu ți-am aflat spirala-n care sîntem
fluid și matcă, stea și giuvaer;
cu mii de ochi ți-am răscolit adîncut*

(Vasilé Nicolescu)

PATRIOTISMUL — IZVOR DE ARMONIE A OMULUI CU LUMEA

Condiția cosmică nu epuizează formele acordului dintre om și lume. Aceleași armonii răsună între ramele geografice și istorice ale țării. Într-o accepție mai bogată decît lăsa să se înțeleagă cuvîntul, patriotismul nu e numai legătura cu pămîntul „țării mele și al meu“ din ultimul volum arghezian, „Cadente“, ci descoperirea patriei socialiste, a celei ce și-a cicatrizat rănilile haturilor, dușmăniind atîta vreme pe truditul lor stăpîn și orgoliosul lor rob. Prietenie cu pămîntul devenit o pavază a omului :

*Doar lungile meridiane
îi mai brăzdează nevăzut,
Cu ireale filigrame
Încovoiera lui de scut.*

(Demostene Botez)

identificare cu istoria lui :

*De vrei să știi nepoate, cine-am fost,
Istoria învaț-o pe de rost.*

(Mihai Beniuc)

e sentimentul de recunoștință pentru partidul care :

*Ne-ai dăruit această Primăvară
care și-n miezul iernii poartă flori...
Prinos de flori ți-aduce-ntreaga țară.*

(Marcel Breslașu)

Peisajul și sufletul viu al țării s-au integrat deci în sensibilitatea și meditația generală, în țesătura eului. Desigur, interpretările sînt diferențiabile, după amploarea ecourilor deșteptate de con-

sonanța dintre poezie și ambianța natală.

Fior aproape feciorelnic la tot ce e delicat în natură și în organizarea vieții actuale, la mugure și mladă, crîng și pădure tinărară, plantă și vietate plăpîndă, la portul și simțirea discret-sărbătorească :

*În gardul de muiete, statornică
și-naltă,
tu, poartă de pe Iza, mi-ai răsărit sub
daltă,
și te-am cioplit cu grijă, de drag,
nu pe simbrie,
în jurul casei mele punînd statornicie...
Să mă șoptească apa, să mă dorească
țara
(Tiberiu Utan)*

Melodie învăluind într-o atmosferă de basm noua țară :

*Am limpezit fîntîna de nămol
și fluierul izvoarelor ne cîntă
în albiu seci cîndva pe cîmpul gol...
Oglinzi de lacuri ți-am întins, pădure,
pădurea-i fermecată. O ramură doar,
frîntă,
dac-o atingi, dă clocot de lumină...
(Ion Brad)*

Colind pe plaiurile țării, cu popășuri la hore și clacă, furișări pe lîngă îndrăgostiți, cu însoțirea țaranilor la muncă și distribuția roadelor, cu zile și nopți petrecute la stîna, prîntre ciobani și turme :

*Cînd pleci din bărăganele arșiței
cu turmele spre munți, cîntînd din nai,
uncheș mi-l dai pe baciul Mioriței,
și-mi sui poemul pe-un picior de plai.
(Victor Tulbure)*

Bucurie a recoltelor de aur (G. Lesnea și Dragoș Vrînceanu), optică nouă a priveliștei altădată „zbrîncită“ de haturii, a ogorului nefărămițat, care seamănă astăzi cu „o frunte descrescîțită de țaran“ (Nicolae Stoian), cumul de senzații robuste, provocate de rodnicia

cîmpului și de transmutații industriale ale materiei și imn noilor alchimisti :

*În preajma focului, oameni puțini,
incendiați și învăluți de praf,
sînt valențele ce leagă materia
în componența ei,
formulele ce închid în ele sensul
acestor transformări uluitoare
(Ion Horea)*

Tinerete perpetuă, plină de o voinție exuberantă înaintea cartierelor orașului, a șantierelor și marilor construcții încinse de o jerbă de culori și sunete, de chemări și răspunsuri, în care spontaneitatea reacțiilor explodează ca un joc de artificii :

*Aurăria, cerul și zăpada
de pe-o paletă care le alintă
împodobesc palatului fațada.
Apoi zugravul intră în incintă.
El stă pe scară logodînd culori
și-amestecînd cu pensula minuni.
Din mîna lui țîșnesc fazani ușori
și-i poposesc pe antebraț păuni.
(Al. Andrișoiu)*

Sinfoniei elementelor i se opune contrapunctul uneltelor și mașinilor, animația din marile centre industriale („Hunedoara“ de Em. Giurgiuca, „Reportaj“ de Dimitrie Stelaru), ritmul nou al vieții rurale („Flăoarea muncii“, „Fată frumoasă“, de Dumitru Corbea; „Bărăgan“ de Florența Albu), pulsația galeriilor de mină („Intrarea în metropola subterană“, de Ion Rahoveanu, „În abataj“ de Ion Acsan), forfota șantierelor („Stelele sînt aproape“ de Radu Cîrneci, „Dimineți la Bicaz“, de Dim. Rachici, „Luminile orașului“ de Const. Abăluță), mîndria constructorilor :

*Într-o zi, brațele noastre tinere
au proptit rigla de cer și echerul
de lună
și am imaginat în inima Reșiței
agregate moderne.*

(Anghel Dumbrăveanu)

*și te va învălui răsăritul cu tandrele-i
raze, aici,
totdeauna aici,
unde zilei ce trece visele tale i-au fost
trenă de argint*

DESCOPERIREA UNIVERSULUI COTIDIAN

Coborâtă în sfera cotidianului, armonia năvnită se dezvoltă din intimitatea cu obiectele casnice, de uz și decorație publică, cu acelea fără utilitate, hărăzite jocului copilăresc ori petrecerii adulte, sau chiar cu acelea care și-au pierdut sensul, dar nu substratul afectiv. Într-un univers restrâns, se reflectă dominația unor valori sufletești, inaccesibile înstrăinatului de sine sau mîngiate ca un refugiu față de lumea unde nu puteau înflori. Spre deosebire de poezia în care omul, asimilat el însuși unui lucru, e covârșit și terorizat de obiecte, sau se comportă neutru și indiferent față de ele, în noua viziune lucrurile fi atestă prezența învăluitoare. Prin mijlocirea lor, tandrețea de orice sursă, a maternității, a femeii îndrăgostite, a soției, dogorește potolit :

*Privirile noastre știu să brodeze fluturi
pe pînza cenușie a zilelor,
așa cum lumina poate înmulți cu o sută
și diviza printr-o mie — bucuria mare,
unică, a vieții*

(Veronica Porumbacu)

Universul cotidian recuperează ingenuitatea dispărută („Constructorilor tineri“ de Grigore Hagiu și „Ora candelor“ de Florin Mugur), favorizează menținerea candoarei infantile, surprinsă cu o grație de pictor naiv :

*Am crescut cu înălțarea orașelor
noastre moderne...
Umării mei s-au prefăcut în catarge
puternice,
multe păsări se așează cu amurgul
pe ele*

*aducindu-mi lumina plajelor străvezii
ca strugurii...
(Petre Stoica)*

și sporește sentimentul de miracol citadin :

*Sub ferestre,
din zece în zece pași,
copacii tunși par foșnete stilizate.
Iar după un colț,
imprevizibile,
parcurile rostogolesc sunete verzi
și cataracte de răcoare*

(St. Augustin Doinaș)

Pînghii ale unei vitalități acut senzoriale („Descîntec de ploaie“ de Ana Blandiana, „Somnul iubitului“ de Constanța Buzea) sau domestice cu gingășie („Liniștea vîntului“ de Violeta Zamfirescu, „Stanțe de seară“ de Mihai Negulescu, „Univers pe calea ferată“ de Ion Crînguleanu, „Primele semne“ de Sina Dănciulescu, „Descoperirea lumii“ de Mioara Cremene, „Poema citadină“ de Ștefan Iureș, elementele ce alcătuiesc domeniul cotidian devin simboluri ale bucuriei de a trăi și apropierei dintre semeni. „Să ne facem daruri“, poemul Ninei Cassian este o invitație la înțelegerea socială și conștientă a fericirii. „Sărbătorile zilnice“ se cuceresc în fiecare ceas, ca tot atîtea victorii ale conștiinței asupra inerției. E motivul pentru care poeta ridică o odă supremei însușiri a omului, luciditatea :

*Dacă mi-aș pierde mîinile și picioarele,
pe tine n-aș vrea să te pierd, luciditate.
Eu știu că dimensiunea ta dă adevărata
cunoaștere,*

*așa cum în unele după amieze,
cînd exuberanța luminii a trecut,
și seara ambiguă e încă departe,
totu-i uimitor de precis și de curat,
uimitor de intens și de nou.*

În concepția autoarei, dragostea, nealterîndu-și puritatea, își expune cursul în fața lumii, fără timiditate sau discreție cu privire la piedicile sau eşecu-

rile întîmpinate, ba chiar cu ostentație și nerv polemic, ca o lecție administrată nu atît altora, cît sieși („Spectacol în aer liber“). Mod de a preveni asupra necesității de a apăra fericierea, în fiecare clipă a vieții. Apărarea cea mai eficace este, neînvață strategia, atacul. Împotriva cui? Împotriva prejudecăților restante, a mentalității egoiste încă persistente, împotriva a tot ce întîrzie progresiunea spiritului socialist în raporturile dintre indivizi și în ei înșiși. De unde coloratura etică a noii poezii „întime“. Poezia nu abandonează modalitățile clasice, didactic-gnomice, ale reflexiei morale, ale căror convenții sînt însă inovate structural („Fabulele“ lui Marcel Breslașu). Înlocuind acidul satirei rondelilor reputate ca lirice („Am luat rondelul, nu o spadă. / Cu el nu fulger pe tîlhari [...] E pentru cei rămași în coadă, / Un bici, cu noduri mici și tari“, spune Cicerone Teodorescu), folosind parodia (Marin Sorescu), epigrama (Tudor Măinescu) în slujba criticii vechiului, angajează în bătălie și modalitatea nouă a confruntărilor etice în plină stradă, așa dar tot în cadrul cotidian. Iscată din situații banale, din „aventuri zilnice“, lipsite de o semnificație aparentă, polemica purtată de Geo Dumitrescu cu inumanitatea, lașitatea, ignoranța pretențioasă și cu valorile perimate, aparținînd claselor defuncte, coboară normele codului etic socialist de pe podiumul exigențelor abstracte, într-un concret viu, aproape dramatic. (Compuse în stilul „discursului“ liric, intersectat de fragmente scenice, descripții și relatări, comentării pline de asociații, versurile sale nu pot fi ilustrate în maniera lor specifică printr-un citat ori altul).

SENSUL FERICIRII

Expansiunea completă a ființei, — scopul ultim al comunismului și domeniul celui mai adînc lirism — reprezintă unul din marile bunuri ale

poeziei actuale, și prețul ei îl măsoară poate în primul rînd confesiunile celor care au resimțit în „carnea și sîngele lor“ otrava proceselor de alienare. Izbitoare este, în astfel de glasuri, ardoarea de a trăi, biciuită de amintirea vieții mutilate.

Cerînd „armistițiu“ vechilor dureri :

*Oprește-ți alăuta, lăutare,
Ceva-n suspinul ei mă doare
Și nu vreau să mi le mai știu,
Fantome vechi cu vîlul plumburiu,
Mîhnirile de-odinioară.*

Arghezi reclamă răgaz pentru o nouă existență :

*Sînt poate desfăcut, sînt poate ostent
Călcînd pe aripi și pe punți de iasă ?
Nu, insul meu se cere însutit.
Dați-i răgazul să renască.*

În „Frunze“ ca și în „Poeme noi“ și „Cadențe“, spectacolul lumii e privit cu vibrația originară, ba cu o apetență mai lacomă :

*Dați-i năvală uriașă
robului vostru cel de voie bună.*

Elan calm în versurile noi ale lui Lucian Blaga, sentimentul împlinirii eului — sentiment cîștigat, cu sprijinul îndrumătorului conștiințelor care este partidul — echivalează, pentru Demostene Botez, cu o descoperire a propriei umanități, după o lungă călătorie în întuneric :

*Prin galerii cu nalte bolți de dom,
Acum, tîrziu de tot, am dat de-un om,
Ce m-a-nvățat că steaua mea polară
De-abia acum începe să răsară,
iar Omu-acela ce-am găsit sînt eu.*

Drumul regăsirii îl atestă și poeziile postbelice ale lui Philippide. După o rătăcire „Cîndva, la Styx“, poetul conchide „cînd pier-aceste ciudățenii“,

*Luai și eu spre lume cale-ntoarsă,
De nici un fulger fruntea mea nu-i
arsă.*

Socialism înseamnă cultură

de Demostene Botez

Fiecare popor, oricât de tânăr, are o cultură proprie, cu un specific anume, și anumite limite. Până la eliberarea popoarelor-colonii, s-a crezut aproape unanim că ele nu au o cultură. Acum însă, iată că ies la iveală nu numai mărturiile unei culturi autohtone ci și relicvele unor vechi civilizații.

În concepția noastră, cultura unui popor este totalitatea valorilor materiale și spirituale create de el în procesul muncii sociale, desfășurată de-a lungul istoriei sale.

Natura și limitele ei sînt determinate de condiții și subiective și obiective, de însușirile și înclinațiunile aceluia popor, dar mai ales de condițiile sociale, economice și politice în care a trăit și s-a dezvoltat. Cultura se definește, se întregeste într-o anumită direcție sau își schimbă conținutul, după transformările social-istorice ale vieții poporului.

Condițiile istorice vitrege în care a trăit poporul nostru nu au permis, secole de-a rîndul, dezvoltarea culturii sale, prin mijloacele înaintate ale vremii și prin mijloacele de expresie specifice vieții culturale.

Dacă cîțiva privilegiați erau familiarizați cu cultura greacă și cu literatura latină și degustau rafinamentele

lui Rabelais, milioane de romîni nu știau nici măcar a citi romînește. Cultura lor a rămas, vreme de secole, folclorul, tezaur artistic în care se exprimă bogăția vieții sufletești a poporului.

A fost nevoie de eroismul unei generații de adevărați patrioți, de suflul revoluției de la 1848, pentru a se defini o cultură romînească. Atunci o seamă de intelectuali, în care era puternică și trează conștiința națională, au pus temeliiile solide ale culturii romînești.

Savanți, scriitori și artiști de seamă, de-a lungul deceniilor celei de-a doua jumătăți a secolului al 19-lea și începutul secolului 20, au promovat știința și cultura romînească și le-au făcut cunoscute și prezente peste hotare.

Au fost ctitorii culturii romînești. Dar nici acest efort nu a putut duce la crearea unei culturi produs al întregului popor, din pricina regimului burghezo-moșieresc și-a menținerii poporului în analfabetism.

Căci, nu se poate numi cultura unui popor doar suma aportului cîtorva intelectuali, ci suma creației de valori materiale și spirituale ale întregului popor în procesul muncii sociale.

„De jos“, adică din masa oamenilor muncii pe care capitalismul — și în mod fățiș, prin violență, prin fătărnicie

și înșelăciune — îi înlătura de la învățătură, fișnește o puternică năzuință spre lumină și știință. Sintem în drept să ne mindrim că sprijinim această năzuință și o slujim“ (V. I. Lenin : „Despre cultură și artă“ ; ESPLP, Buc., 1957, pg. 371).

Despre o asemenea cultură a maseilor, a poporului nu se poate vorbi decît după eliberare, cînd toate forțele creatoare care zăceau înăbușite în acest popor s-au descătușat.

Această cultură, care se constituie constant, în toate elementele ei, începînd de la 23 August 1944, de-a lungul acestor douăzeci de ani, și care-și urmează drumul ascendent, nu este deosebită doar ca întindere, ca difuzare în masă, ci și ca specific, fiind calitativ superioară și ne mai servind ca mijloc de exploatare.

Cultura este astăzi un bun al maseilor. Dar nu numai atît. Ea este o anumită cultură, bazată pe fundament materialist, avînd o concepție marxist-leninistă despre lume, despre viață, despre societate, slujind ideile cele mai înaintate ale vremii, pentru progresul întregii omeniri.

Tot Lenin a definit și întinderea și finalitatea culturii unei singure clase, și viziunea viitorului în cuvintele : *„Înainte, întreaga inteligență, întregul geniu al omenirii, creaa numai pentru a asigura unora toate binefacerile tehnicii și ale culturii și a lipsi pe ceilalți de lucrul cel mai necesar — cultura și progresul. Acum însă, toate minunile tehnicii, toate cuceririle culturii vor deveni un bun al întregului popor și de azi înainte inteligența și geniul oamenilor nu vor mai fi transformate în mijloace de constrîngere, în mijloace de exploatare“.* (V. I. Lenin : „Despre cultură și artă“, ESPLP, Buc., 1957, pg. 244).

Este vorba de o cultură socialistă, fără speculații idealiste, — o cultură a poporului concepută ca bază a dezvoltării societății contemporane, ca o forță ce contribuie la sporirea bazei

materiale a socialismului, la formarea conștiinței socialiste ; ca un ajutor de mare preț, indispensabil, pentru realizarea condițiilor care să asigure tuturor un nivel de trai din ce în ce mai bun ; ca o parte a revoluției de eliberare a omului din ghiarele exploataării.

O asemenea cultură nu s-a putut concepe și naște decît în condițiile social-istorice de după eliberare, de instaurare a socialismului, decît în anii luptei pentru construirea socialismului, care nu se poate concepe fără cea mai largă cultură a oamenilor muncii, care creează în condițiile științifice și tehnice moderne.

Revoluția culturală face parte integrantă din revoluția socialistă. Ea trebuie să țină pasul cu toate marile transformări sociale, economice și politice, cu mărețele realizări materiale în toate ramurile de producție, cu ritmul progreselor uluitoare ale științei și tehnicii ce caracterizează acest secol.

Socialism înseamnă cultură.

Revoluția culturală a trebuit să-și înceapă munca în masă, de foarte de jos, — nu de la zero, ci de sub zero, — adică de la analfabetism.

Căci moștenirea unei culturi de masă, lăsată de clasa dominantă din trecut a fost dezastruos de deficitară. Era vorba de milioane (e-adevărat !), dar de milioane de... analfabeți. Peste 4 milioane. La care trebuiesc adăugate alte milioane de adulți care, deși urmaseră în copilărie cele 4 clase primare, — rămași fără nici un contact cu orice umbră de cultură uitaseră curînd și ce bruma mai învățaseră.

Revoluția culturală a stîrpit radical analfabetismul, care ne apare astăzi doar ca un material de studiu istoric, un episod dintr-un capitol de mult închis.

Alfabetizarea nu a constituit un scop în sine, ci un punct de plecare, un instrument de cultură.

În munca de culturalizare ce a urmat, au contribuit mai mulți factori : îndrumarea partidului, sprijinul guver-

nului, munca neprecupețită, obștească în mare măsură, a tuturor intelectualelor, iar la succesele obținute un aport hotărâtor l-a constituit dorința avidă de cunoaștere a poporului, voința lui de a recâștiga secolele pierdute, de a înțelege problemele epocii pe care o trăiește, lumea înconjurătoare, legile naturii și ale dezvoltării societății.

A urmat astfel, reforma învățămîntului, statornicit pe baze științifice și legat de viață și de cerințele construirii socialismului; reforma Academiei, organ suprem de ajutorare prin noi și înaintate mijloace științifice a muncii poporului de industrializare, de sporire a producției, de agricultură mecanizată, intensivă, — în locul forului de altădată, de speculații mai mult sau mai puțin... academice, dar perfect inutile prin caracterul lor idealist. Și a venit o largă organizare pe întreaga țară a culturii de masă.

Astfel, la îndemnul și din îndrumarea partidului, în anul 1949 un grup de intelectuali de seamă: academicieni, profesori universitari, conferențieri, cercetători, oameni de cultură și de artă, au constituit o organizație obștească: „Societatea pentru răspîndirea științei și culturii”, bine cunoscută de-a lungul unui deceniu sub denumirea prescurtată: S.R.S.C.

În această formă ea a desfășurat o activitate rodnică timp de 13 ani, adică pînă în iunie 1962, cînd a luat ființă Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă, în sinul căruia Consiliul pentru răspîndirea cunoștințelor cultural-științifice a preluat sarcinile fostei S.R.S.C. pentru a le îndeplini de aci înainte pe linie de stat, pe-o scară mult mai largă și cu mijloace mult superioare.

Acest nou mod de organizare a activității de răspîndire a cunoștințelor cultural-științifice a dat cele mai bune rezultate. În primul rînd a lărgit cadrul activității prin trecerea întregii munci de răspîndire a cunoștințelor culturale și științifice, atît la oraș cît și la sate, în atribuțiile Consiliului pentru

răspîndirea cunoștințelor cultural-științifice, ceea ce a dus la înlăturarea paralelismelor. A creat condiții pentru o mai bună și operativă colaborare cu celelalte foruri conducătoare în domeniul artei și culturii, prin concentrarea în cadrul Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă a Consiliilor teatrului, artelor plastice, cinematografiei, editurilor, cît și a Consiliului așezămintelor culturale. A creat condiții mai bune pentru colaborarea cu celelalte instituții culturale, științifice, de învățămînt superior etc., în vederea atragerii unui număr sporit de intelectuali la activitatea de răspîndire a cunoștințelor cultural-științifice. A creat o largă rețea organizatorică, menită să asigure desfășurarea activității de răspîndire a cunoștințelor cultural-științifice pînă în cele mai îndepărtate sate și cătune. Au fost create comitete de cultură și artă, în regiunile, raioanele și orașele țării, pe lîngă sfaturile populare, iar în cadrul acestora, comisii pentru răspîndirea cunoștințelor științifice, ca organe de specialitate ale comitetelor, a căror sarcină este răspîndirea cunoștințelor politice, științifice și cultural-artistice. Astfel, pînă jos, la raioane și orașe, există organisme care asigură desfășurarea unei intense și sistematice munci de popularizare a științei și culturii.

Caracteristica acestor organisme este faptul că în cadrul lor se îmbină într-un mod original conducerea pe linie de stat cu activitatea obștească a intelectualilor. Atît Consiliul pentru răspîndirea cunoștințelor cultural-științifice, cît și comisiile de răspîndire a cunoștințelor științifice sînt formate dintr-un mare număr de intelectuali, care în total însumează zeci de mii, și care desfășoară o activitate voluntară, obștească, participînd în mod nemijlocit la conducerea, organizarea și desfășurarea munci de răspîndire a cunoștințelor.

În raioane și orașe au fost create pe lîngă comisiile de răspîndire a cu-

noștințelor științifice, colective largi de lectori grupați pe domenii mari de specialitate (științe sociale, științe naturale, științe tehnice, științe agricole), care asigură desfășurarea continuă și la un nivel superior a acțiunilor de răspîndire a științei și culturii, îndeosebi la sate.

Ca urmare a acestor măsuri, autoritatea și prestigiul activității de răspîndire au crescut, creîndu-se toate condițiile pentru desfășurarea unei munci mai corespunzătoare, mai bine organizată, sistematică, multilaterală, de un nivel calitativ superior.

Însăși componența Consiliului pentru răspîndirea cunoștințelor cultural-științifice și a comisiilor regionale și raionale le conferă acestora o mare disponibilitate de valori creatoare, care asigură o activitate permanentă de înaltă ținută științifică și ideologică. Prezența în aceste organisme a unor specialiști de cele mai variate profesii, care beneficiază de o experiență psihologică mai vastă și de o pregătire competentă, a creat premisele favorabile pentru o orientare mai judicioasă a muncii, pentru un studiu mai atent, mai științific, pentru o analiză mai temeinică a fenomenului de cultură și, ca atare, pentru acțiuni mai eficiente de influențare spirituală multilaterală a auditorilor în spiritul socialismului.

Asistăm astfel la un fenomen pozitiv din ce în ce mai răspîndit, care constituie un alt aspect al apropierii muncii cultural-educative de viață în multiplele sale expresii, de munca și preocupările oamenilor: manifestările culturale „tip“, valabile oricînd și oriunde, lasă tot mai mult locul unor acțiuni care au ca punct de plecare profilul economic, social și cultural specific al diferitelor raioane și orașe sau fizionomia spirituală caracteristică diferitelor vârste și profesii ale participanților.

Tendința caracteristică merge spre abandonarea vechilor metode empirice, bazate pe rutină, în activitatea de răs-

pîndire a cunoștințelor cultural-științifice, în folosul unei înțelegeri superioare a acestei activități ca *pedagogie socială*. Ori, acesta este în primul rînd rodul participării intelectualității.

Înființarea Consiliului pentru răspîndirea cunoștințelor cultural-științifice și a comisiilor pentru răspîndirea cunoștințelor științifice, a creat cadrul necesar pentru participarea cu adevărat de masă a intelectualității la opera de difuzare a culturii în popor. Este semnificativă din acest punct de vedere următoarea situație statistică privind numărul de expuneri făcute de intelectualii din orașe :

Anul	Nr. de conferințe expuse	Nr. de auditori
1956	43.000	4.400.000
1958	70.000	8.000.000
1960	145.000	17.000.000
1963	332.000	43.000.000

Dar aceste date nu dau imaginea completă a activității în acest domeniu. Trebuie să adăugăm marelui număr de conferințe expuse în căminele culturale de către intelectualii satelor. În anul 1963 numărul total de conferințe expuse la sate atît de către intelectualii trimiși de la orașe, cît și de către intelectualii de la sate însumează 445.000. Numai în lunile iernii trecute s-au deplasat la sate, din București, din centrele regionale și raionale pentru a le vorbi colectivităților cca. 90.000 de intelectuali, dintre care mulți academicieni, cadre universitare, cercetători științifici, oameni de artă și cultură.

În zilele noastre apare evident că ideologia, cultura, știința se transformă tot mai mult în factori de sporire a producției de bunuri materiale, — prefacerile revoluționare din conștiința oamenilor reflectîndu-se în mod nemijlocit în transformările revoluționare din viața socială. E o interdependență reciprocă atît de strînsă, încît face o unitate.

Societatea socialistă se caracterizează printr-un înalt nivel tehnic. Ea făurește o bază tehnico-materială calitativ deosebită și superioară. Înseși necesitățile creșterii continue a producției și productivității, a introducerii tehnicii celei mai noi și a folosirii unor metode bazate pe cele mai avansate cuceriri ale științei, impun o ridicare tot mai mare și în proporție de masă a nivelului cultural-științific și tehnic al celor ce muncesc.

În același timp, caracterul conștient pe care l-a căpătat dezvoltarea istorică, munca fiecărui om, în condițiile socialismului, presupune o conștiință politică înaintată și o pregătire cultural-științifică ridicată, la fiecare om al muncii.

Izgonind sărăcia și lipsurile, revoluția socialistă a creat condițiile pentru realizarea unui ideal către care oamenii muncii din țara noastră au tins de milenii: acela de a se bucura de cuceririle geniului omenesc. Socialismul cere oamenii culti, bine pregătiți, cu un înalt profil moral, conștienți de sensul și înțelesul marilor prefaceri la care participă. Toate acestea sînt coordonate principale ale revoluției culturale ce se desfășoară în țara noastră.

Aplicînd cu fidelitate, în mod creator, învățătura marxist-leninistă, și ținînd seama de condițiile concrete de dezvoltare a țării noastre, Partidul Muncitoresc Român a condus înfăptuirea revoluției culturale ca o parte de cea mai mare însemnătate a transformărilor revoluționare care au dus R. P. Romîna la socialism.

Cu acest caracter de cultură în slujba omului și a nivelului său de trai, de viață și materială și spirituală, noua cultură are în prim loc un caracter umanist.

Revoluția culturală și-a propus să creeze din omul muncii un om nou, multiplu dezvoltat, un om „total”, — cum spunea Marx, — cu o dezvoltare amplă și integrală a personalității

umane: intelectuală, științifică, afectivă, fizică...

Noua cultură implică o concepție nouă despre om, un umanism integral, socialist, și ea nu se limitează, în lumea socialistă, doar la perfecționarea individului, ci creează condițiile absolut necesare ale perfecționării integrale a tuturor indivizilor în cadrul societății fără exploatare.

Concepția și învățătura Partidului nostru leagă nemijlocit perfecționarea omului de perfecționarea întregii colectivități. Nu este vorba să se transmită oamenilor muncii o moștenire culturală imuabilă, ci datele unei civilizații noi, în continuu progres.

Experiența cîștigată în decursul acestor ani în activitatea de răspîndire a cunoștințelor cultural-științifice este bogată, ea acumulîndu-se îndeosebi pe teren, unde situațiile multiple și concrete au născut mereu nevoia a noi practici adecvate.

Dar această experiență poate folosi cu deosebire în activitatea mai departe în interiorul țării, ea fiind generată și perfectată de spiritul specific al poporului nostru, de temperamentul său, de stadiul culturii sale, de o mulțime de alte condiții care țin de felul de a gîndi și a recepționa al poporului nostru.

Asemenea experiență într-un domeniu în strînsă legătură cu psihologia și structura spirituală a maselor unui popor nu este pe de-a-ntregul susceptibilă de a fi împrumutată de alte popoare, în bloc, fără adaptări la condițiile și stadiul de cultură al acelor popoare.

Nici chiar în sinul aceluiași popor, experiența acumulată ca o totalitate de norme și metode, nu-și poate avea o aplicațiune generică, ea variînd ca eficacitate după gradul de cultură al maselor cărora se adresează, și ceea ce este bun pentru sat, nu poate fi bun uneori pentru oraș.

Dacă inițiativa și scopul sînt aceleași, metodele trebuie să fie diferite

și nu numai atât, ci și variabile, ele modificându-se mereu chiar față de același auditoriu pe măsură ce crește nivelul său cultural.

Astfel, masele înseși devin primul îndrumător în activitatea aceasta de răspândire a cunoștințelor științifice și culturale, ele stabilind cu timpul, după preferințe și interes, și tematicile acestei activități ca și metodele pe care le agreează.

În această selecționare și inventivitate de jos în sus, se dovedește și eficacitatea în timp a revoluției culturale, și interesul tot mai viu al maselor pentru cultură, și contribuția lor permanentă, indirectă, la ameliorarea acestei munci.

Dar în activitatea de răspândire a crescut nu numai auditoriul, ci și colectivul intelectualilor care și-au dedicat mare parte din timpul lor liber acestei onorabile și patriotice activități.

Numărul intelectualilor care s-au angajat în această treabă a crescut constant, depășind astăzi cifra de o sută de mii. Și aceștia lucrează cu toată conștiința răspunderii pe care și-au asumat-o și, fără a socoti întrucâtva atins amorul lor propriu, inițiază singuri metode de instructaj, de îmbunătățire sistematică a activității lor, născând astfel în lumea lectorilor o nouă și specifică școală pedagogică.

Munca de răspândire a cunoștințelor cultural-științifice s-a desfășurat persistent și continuu de-a lungul celor 20 de ani de la eliberare. Ea a însemnat o parte, — și nu cea mai puțin importantă —, a revoluției culturale din țara noastră.

Această muncă a prilejuit crearea și descoperirea multor oameni și a multor aspecte noi de viață, de raporturi omenești însuflețite de o etică și o concepție nouă.

Cultura formează în om generozitate și spirit de dăruire. În fața marilor adevăruri ale lumii, în fața conștiinței frumuseții și grandorii ei, în fața marilor ei taine și a victoriilor omului în

dezvăluirea lor, se deschide în ochii omului de cultură un orizont imens care prin dimensiunile lui impune un sentiment de solidaritate între oameni, o conștiință colectivă în lupta cu natura, o înălțime de gândire purificată de egoism și meschine interese.

Nu e de ajuns să fii conștient că, în definitiv, cultura pe care ai agonosit-o cuprinde o mare moștenire a minților și strădaniilor din trecut, că ești un produs eminent social al unui lung șir de generații, pentru desăvârșirea căruia a contribuit într-o formă sau alta geniul permanent al poporului, creația lui acumulată, patrimoniul său spiritual întreg. Și că deci, astfel, ești purtătorul unui avut care nu-ți aparține și pe care trebuie să-l împărțești poporului.

Nu e de ajuns nici să ai doar această conștiință din care izvorăște simțul unei mari și permanente datorii patriotice.

Trebuie să împărțești cunoștințele tale cu pasiune, cu dragoste.

Și treaba aceasta, chiar inițiată și susținută de cele mai bune intențiuni, nu e ușoară. A ști, este doar un punct de plecare. A ști să împărțești altora, e, cum spuneam, o artă. Una care cere contribuția și a minții, și a inimii, și a cunoașterii drumului spre inimile oamenilor, și o învățatură acumulată pe viu, conferință cu conferință, printr-o îndelungată și atentă practică. Trebuie să fii om de știință desăvârșit în domeniul tău, să știi a vorbi, să cunoști bine limba poporului, să fii un bun psiholog și un încercat pedagog, să ai „știința oamenilor“, să fii fizionomist, să emiți pe lungimea de unde a sutelor de aparate de recepție individuală care așteaptă fiecare cuvânt, să știi a sesiza de îndată nedumeririle, neliniștile, să ai darul de a preveni orice deficiență, nu numai a ta, dar și a celor din sală, să ai tot ce cer sutele de ascultători pentru a te urmări cu interes și plăcere. Să fii clar, simplu, să fi ales bine esențialul din bogăția ta de cunoașteri, să...

Sînt mulți intelectuali care, prin tenăcitate, conștiinciozitate și experiență au strîns în practica lor formula complexă a unei perfecte conferințe. Aceștia sînt pasionații donatori de idei, care fac de ani și ani acest lucru, cu înălțimea etică a donatorilor de sînge.

În prezent nu se mai poate vorbi numai de o simplă participare, ci e vorba de o activitate proprie profilului intelectualității socialiste, care se încadrează în mod organic în definiția noului intelectual legat de popor. În acest context ne apar mai profunde, mai pline de semnificații cuvintele rostite de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej: „Este într-adevăr o cinste și o bucurie pentru fiecare om de cultură de a se ști participant al operei creatoare înfăptuite cu atîta abnegație de muncitori, de țărani, de întregul popor muncitor al minunatei noastre patrii!“¹).

Răspîndirea cunoștințelor științifice și culturale în mase cere modalități speciale, diferite de cele din învățămînt sau de cele academice.

Nu mai o practică îndelungată a putut să armonizeze necesitățile și aptitudinile maselor de auditori, cu prezentarea clară și accesibilă a conferențiarilor. Putem spune astfel astăzi că în această privință, experiența individuală a fiecărui conferențiar a găsit formele cele mai potrivite, expresiile cele mai plastice și mai pregnante, ca și căldura comunicativă absolut necesară.

Una din problemele cele mai importante ce s-au pus de la început, a fost asigurarea calității și exactității științific-ideologice a materialului expus.

Pentru aceasta, mult timp s-a crezut că este nevoie ca toate conferințele pentru întreaga țară să se elaboreze la conducerea centrală, prin oameni de știință și cultură din București. Parcă numai soarele ar fi dătător de lumină.

¹ Gh. Gheorghiu-Dej: „Cuvîntare rostită la Conferința organizației de partid a orașului București — Ed. politică, 1964, pag. 31.

A fost epoca, pe care aș denumi-o „de dinainte de Prometeu“.

S-a constatat însă că lumina era în mîinile și în puțința multor oameni din toată țara, cărora li s-a acordat toată încrederea, și care astăzi fac cea mai mare parte a materialelor pe care tot ei le expun, și care, în felul acesta, sînt mai direct legate de interesele și problemele locale, cele ce interesează mai mult pe ascultători.

Descentralizarea aceasta de elaborare a sporit simțitor numărul intelectualilor ce s-au integrat cu încredere în munca de răspîndire. Depasările pe teren și analiza periodică a activității de răspîndire au ajuns la concluzia că în regiuni și raioane se găsesc forțe intelectuale suficiente pentru a asigura o creștere calitativă continuă a activității de răspîndire a cunoștințelor cultural-științifice.

Dar dacă asigurarea justiției și calității adecvate este problema capitală, și în aceasta experiența ne-a învățat să descentralizăm elaborarea materialelor, să avem în mod just, încredere în masa intelectualilor din țară, și să organizăm un sistem eficace de instruire, azi în ființă cu rezultate bune, — apoi problema modalităților, a formelor de expunere, de prezentare a cunoștințelor științifice și culturale, nu este mai puțin importantă în determinarea eficacității întregii munci de răspîndire.

În această privință, experiența a adus multe învățăminte. Și aceasta, datorită ingeniozității de pe teren, datorită unui spirit de perpetuă primenire, ca și cerințelor mereu crescînde ale auditoriului, din ce în ce mai pretențios, pe măsura cunoștințelor deja căpătate.

La început, modalitatea de răspîndire aproape exclusivă era conferința, — o modalitate oarecum mai demult încetățenită la orașe, în fața auditoriului mai pregătit. Într-o mai mică măsură s-a practicat simpozionul, — impropriu denumit astfel, căci nu în sensul său strict, adică o discuție, un fel de masă

rotundă, nu schimburi de păreri și completări asupra unei teme mai controversate, ci tot ca o expunere făcută succesiv de mai mulți vorbitori care tratează fiecare un anumit aspect al temei.

Simpozionul, și la atât redus, s-a dovedit a fi mai atractiv decât conferința, fiind, prin schimbarea vorbitorului, mai puțin monotona, mai susceptibil să nască mereu curiozitatea și interesul. Chestie mai mult de psihologie. Simpozionul are însă dezavantajul de a dăltui nepotrivit de multe forțe intelectuale pentru prezentarea unei singure teme.

S-a mai practicat cu același succes simpozionul, ca o îmbinare de scurte conferințe asupra unor teme variate, legate în mănunchi doar printr-o justificare simbolică.

Forme de expunere a unor cunoștințe izolate, fără prea mare eficiență, de vreme ce nu pot da un sistem încheiat de cunoștințe! Mici fulgerări în beznă, în care poți întrezări doar un mic colț de adevăr!

S-a adoptat atunci ca o formă mai evoluată, mai corespunzătoare scopului urmărit: „*ciclul de conferințe*“, menit să transmită mai sistematic, mai organizat cunoștințele politice, științifice și culturale.

Aceste cicluri au fost mai bine urmărite de către oamenii muncii.

În ultimii ani ele au fost organizate îndeosebi în căminele culturale de la sate pe teme agrozootehnice, de economie agrară, de meteorologie, educative pentru tineret, pentru femei etc.

Ciclurile se mențin și astăzi cu succes. Ca și *lectoratele*, care cuprind un ciclu de expuneri dintr-un anumit domeniu al științei și culturii ce se țin periodic, în aceeași zi și oră și în același loc. Asemenea lectorate funcționează în întreprinderi, instituții, în cartiere (pentru femei) și în școli (pentru părinți) și ele se bucură de un mare interes, satisfăcând dorința de a căpăta o sumă omogenă de cunoștințe, speci-

fică formelor de învățămînt, fără a avea totuși acest caracter.

O formă a propagandei orale la sate, care a căpătat o adevărată tradiție în muncă și care se bucură de mare popularitate în rîndurile țărănimii este *brigada științifică*. Constituită din 4—5 intelectuali de specialități diferite (un profesor de științe sociale, unul de științele naturii, un inginer agronom, un medic, un jurist etc.), brigada științifică se deplasează într-o anumită comună, unde fiecare membru al acesteia dă răspunsuri de circa 15—20 de minute fiecărei întrebări puse în prealabil de țărani. Succesul brigăzii științifice se explică prin aceea că membrii ei dau răspunsuri problemelor celor mai arzătoare care-i preocupă pe colectivități, completînd aceste răspunsuri cu abordarea unor subiecte majore, de mare actualitate din viața politică și științifică. În anul 1963, comisiile de răspîndire a cunoștințelor științifice au organizat cca. 8.700 de acțiuni ale brigăzilor științifice.

Consultația științifică e o altă formă, cu mare eficacitate, în răspîndirea cunoștințelor de agrozootehnie și economie agrară la sate. În cadrul consultației științifice, un colectiv de 2—3 specialiști de înaltă valoare, cu multă experiență, se deplasează la sate și dă consultații cadrelor de conducere din agricultură (inginerilor și tehnicienilor din gospodăriile colective, președinților de gospodărie, brigadierilor și colectivștilor fruntași) în legătură cu cele mai importante probleme ale sporirii producției agricole, organizării muncii etc. Ținîndu-se pe centre de comună, aceste consultații constituie și un rodnic schimb de experiență între participanți. În iarna acestui an au fost organizate aproape 1.700 asemenea consultații științifice.

Experiența cîștigată în decursul citorva ani, ca și îmbunătățirea acestor două forme, fac din ele baza activității de răspîndire a cunoștințelor cultural-științifice la sate. Ele și-au dove-

dit o mare putere de mobilizare și o mare eficacitate.

Prin buna și perseverenta folosire a acestor forme, în decursul a 15 ani, putem spune că nivelul cultural al maselor a crescut simțitor. Activității Consiliului i s-a alăturat de foarte multe ori inițiativa individuală a oamenilor muncii, eliberați de vechi complexe inerente lungii lor stări de umilință.

Și astfel s-a ridicat o numeroasă categorie de oameni care cer ceva mai mult: care simt nevoia să învețe temeinic, să cunoască mai adânc anumite domenii care-i interesează îndeosebi, — fie în profesiunea lor, fie de cultură generală.

S-a născut astfel nevoia de a înființa, în anul 1954, universități muncitorești în întreprinderi. Programul universităților muncitorești cuprinde 3—4 cursuri din diferite domenii ale științei și culturii. În anul de învățământ 1963—1964 au funcționat 255 universități muncitorești cu cca. 50.000 de cursanți.

Universitățile populare au un program mai larg, cuprinzând un număr mai mare de cursuri, iar cursanții au posibilitatea să aleagă disciplinele pe care vor să le urmeze. Din anul 1962 funcționează Universitatea populară — București, care în acest an a avut 20 de cursuri și 8.000 de cursanți. După modelul Universității populare — București au funcționat în centrele regionale și în casele raionale de cultură alte 80 universități populare cu cca. 20.000 de cursanți. Demn de remarcat este faptul că în cadrul universităților muncitorești și populare și-au desfășurat activitatea un număr de intelectuali care au deja o bogată experiență în predarea lecțiilor. În anul de învățământ 1963/1964 au muncit ca profesori ai universităților cca. 5.000 de intelectuali din cele mai variate specialități.

Experiența și rezultatele ne arată interesul stărnit de aceste universități, — forme de învățământ popular. Numărul

lor, ca și numărul cursanților, crește în fiecare an. Destul să spunem că Universitatea populară — București a avut în 1962 circa 5.000 cursanți înscriși, iar în acest an 8.000.

Forma aceasta de învățământ popular fiind mai pretențioasă, punând mai multe și mai complicate probleme și de program și de lectori, și de varietate a cursanților și organizatorice, ar fi încă prematur să formulăm o concluzie precisă, valabilă.

Ceea ce putem spune este că oamenii manifestă interes sporit pentru o variație tot mai largă de domenii și că aceasta va fi forma cea mai potrivită, cea mai eficace de răspândire în viitor.

Un rol de seamă în răspândirea științei și culturii îl are în țara noastră — după cum se știe — propaganda scrisă. Fiecare editură tipărește, în funcție de profilul ei, un mare număr de broșuri de popularizare pe cele mai diverse teme politice, agrozootehnice și cultural-științifice. Totodată, în publicațiile periodice se tipăresc cu regularitate articole de popularizare a științei. Ne referim, de pildă, la revista „Știință și tehnică“ editată de Consiliul pentru răspândirea cunoștințelor cultural-științifice împreună cu C.C. al U.T.M. într-un tiraj de cca. 100.000 exemplare. În cadrul acestei variate literaturi, un loc însemnat revine broșurilor de popularizare editate de Editura Științifică, sub egida Consiliului pentru răspândirea cunoștințelor cultural-științifice.

Numărul, tirajul și varietatea acestor broșuri au crescut an de an. Astfel, în anul 1963 au apărut 72 de titluri într-un tiraj global de 2.659.000 exemplare, față de 58 de titluri într-un tiraj global de 1.462.000 exemplare tipărite în 1961; dacă în anul 1959 tirajul mediu al unei broșuri era de 12.707 exemplare, în anul 1960 el a crescut la 22.852 exemplare, ajungând în 1963 la 36.944 exemplare.

Consiliul pentru răspândirea cunoștințelor cultural-științifice a constatat

în activitatea sa că munca de popularizare impune, îndeosebi în actualul stadiu de percepere a maselor, — utilizarea largă a materialelor intuitive care imprimă expunerilor un caracter accesibil, concret și interesant, și acordă o atenție specială propagandei vizuale, asigurând elaborarea a numeroase expoziții, afișe științifice, plicuri cu fotografii și fotogazete, diafilme, și alte asemenea materiale.

Demonstrația, experiențele, prezentarea vizuală, au o mare putere de convingere.

Ținându-se seama de necesitățile mereu sporite pe care le ridică viața în acest domeniu și urmărind ca și în cadrul acestei forme de activitate să se asigure o folosire cât mai bună a forțelor pe baza unei concepții unitare, din acest an în cadrul Consiliului pentru răspândirea cunoștințelor cultural-științifice a fost creat un sector de propagandă vizuală care se ocupă de rezolvarea tuturor sarcinilor privind agitația vizuală în propaganda cunoștințelor politice, științifice și culturale.

Dar când vorbim de viitor, viziunea noastră depășește cadrul încă restrâns al universităților populare și muncitorești și al celorlalte forme mai simple de difuzare și ne gândim că mijloacele tehnice de difuzare a gândirii și cunoștințelor, atât de extraordinare în timpurile noastre, — mijloace într-adevăr de masă, ar fi cele mai propice și cele mai corespunzătoare pentru a răspândi cultura în întreg poporul. Audiția și apoi vizionarea, la mari depărtări, în fiecare cămin, a unei emisiuni reproduse instantaneu în milioane de exemplare, realizează în domeniul culturii o revoluție ale cărei rezultate pot fi impresionate.

Când universitățile muncitorești și populare vor fi ridicat o masă importantă de oameni, care, prin bucuria a ceea ce știu, vor voi să știe tot mai mult, și sălile nu-î vor mai putea cuprinde, atunci radioul și televiziunea, folosite înțelept în răspândirea cunoș-

tințelor cultural-științifice, vor desăvârși cea mai masivă formă de răspândire.

Încrederea nemănginită în posibilitățile de dezvoltare a omului și în forța lui de creație și progres, va cere în viitor lărgirea pe aceleași dimensiuni a posibilităților de a cunoaște, de a se cultiva.

Omul nou, cu fruntea iluminată de lărgimea orizontului ce-i stă în față, va vedea tot mai mult în cultură, nu partea ei de strădanie, ci aceea de mare mulțumire și bucurie, și mijlocul de a da vieții un stil uman, pentru sine și pentru ceilalți, astfel ca fiecare să iubească mai bine ceea ce face și să facă mai bine ceea ce iubește.

Cultura nu trebuie să fie o floare rară pe care o cultivi pentru tine cu gelozie, într-o intimitate tainică, — spunea un intelectual angajat în munca noastră, — ci un act de încredere și de iubire.

Din toate cele spuse, rezultă în mod necesar și caracterul profund democratic al noii culturi, și aceasta și pentru că ea este neapărat o cultură de masă, difuzată pînă în cele mai îndepărtate cămine omenești, dar și pentru că ea servește, — după cum am văzut, interesele și năzuințele, materiale și spirituale, ale întregului popor.

Căci apare evidentă legătura strînsă, pînă la unitate, dintre obiectivele noii culturi și obiectivele practice ale construirii socialismului.

Dar o cultură națională, și mai cu seamă una socialistă, nu se poate dezvolta normal, fără întrepătrunderea cu valorile culturii universale, fără preluarea a tot ce este bun și înaintat în ele, fără folosirea celor mai înaintate cuceriri ale acelei culturi multiple, — sinteză a creației geniului uman de pe tot globul pămîntesc. Prin această înfruntare și prin acești afluenți, cultura națională își verifică valorile, și ea întregeste, creează o bază pentru noi progrese. Nu se pot concepe astăzi culturi izolate, închise între graniți. Dar cu aceste cunoașteri, cul-

tura națională își păstrează specificul ei, și tocmai acesta constituie la rîndul său aportul adus la tezaurul culturii universale.

Ea se afirmă din ce în ce mai puternic pe plan internațional, unde știința, cultura și arta noastră se bucură pe toate meridianele, și în competiție cu cele mai vechi culturi, de un mare succes și necontestat prestigiu.

Cele de mai sus cuprind doar activitatea desfășurată de Comitetul de Stat pentru cultură și artă prin Consiliul de răspîndire a cunoștințelor cultural-științifice.

Dar asemenea activități fac preocuparea multor alte instituții și organizații de stat sau obștești, ale căror realizări sînt greu de redat în cadrul unui singur articol.

Revoluția culturală se desfășoară intens, pe scară largă, și constituie una din preocupările principale ale Partidului și Guvernului nostru.

Tabloul complex al realizărilor ei cuprinde întreaga populație a țării, fiecare om de astăzi avînd o nouă conștiință socialistă, un nou sistem de gîndire, științific ; o nouă concepție despre lume și societate, un nou umanism.

Radioteleviziunea – tribună a milioaneilor

de Constantin Prisnea

Se știe că una din laturile cele mai semnificative care pun pecetea pe noua noastră cultură îl reprezintă caracterul ei larg cuprinzător, de masă.

Accesul acesta către cultură al milioaneilor, faptul acesta de o necontestată evidență contrastează violent cu caracterul îngust, aproape inaccesibil al mijloacelor de cultură de dinainte de Eliberare.

Și fenomenul era valabil pentru oraș și se manifesta la superlativ în satele țării. Într-un discurs rostit la Academie în 1940, Liviu Rebreanu, aducând o „Laudă țaranului român“ spunea :

„După o sută de ani de emancipare... țaranul român se află în aceeași mizerie morală și culturală, iar standardul lui de viață nu s-a îmbunătățit cîtuși de puțin...”

N-am de gînd să examinez în rîndurile de mai jos nici felul în care slova tipărită și cititul acesteia au pătruns în satele de azi. Tot așa precum n-am de gînd să aduc laudă artiștilor amatori care au purtat eroii din „Serisoarea pierdută“ și dintr-o „O

noapte furtunoasă“ pînă-n cele mai îndepărtate colțuri ale patriei noastre. Și odată cu Caragiale pătrund și Gogol și Ibsen, și Gorki și Molière, și Vasile Alecsandri și Victor Ion Popa, ca să nu mai vorbesc de dramaturgia românească contemporană. Fără nici un fel de îndoială teatrul de amatori (în afara celui profesionist) a făcut posibil — în anii aceștia — un început foarte valoros de cunoaștere și pătrundere în masele largi populare ale marilor valori ale dramaturgiei, clasice naționale și universale.

În repertoriul multora dintre formațiile corale au intrat mai ales, în ultimul timp, piese clasice românești și din literatura universală. Dumitru Kiriac și Ion Vidu, G. Muzicescu și Ciprian Porumbescu, Gheorghe Cucu și Sabin Drăgoi sînt din ce în ce mai mult prezenți în programele marilor formații artistice de amatori.

Am întîlnit, ce-i drept încă destul de rar, dar începutul e evident, și bucăți de Brahms și Schumann, de Beethoven și Haendel. Mărturisesc că nu mică mi-a fost bucuria ascultînd corul din „Ivan Susanin“ în interpretarea țaranilor din Rucăr sau frag-

mentele din „Cîntarea Pădurilor“ a lui Șostakovici în execuția celor din Titu.

Activitatea Consiliului pentru Răspîndirea Cunoștințelor Științifice a făcut ca floarea intelectualității țării să intre în contact nemijlocit cu auditorii zecilor și zecilor de mii de conferințe ținute în orașele și satele Republicii noastre.

Radioul a căpătat în anii aceștia de la Eliberare un ritm de dezvoltare și o forță de pătrundere incomparabil superioară celor din anii de dinainte de război. Sînt grăitoare doar cîteva cifre. În anul 1938 existau doar două posturi de radio-emisie, în timp ce astăzi programele noastre se difuzează pe nu mai puțin de 30 posturi.

În anul 1938 existau 252.000 abonați la radio, cifră care pînă-n 1948 nu crește decît cu 6.000; astăzi avem 1.768.267 abonamente de radio. În 1944 s-au difuzat 4.333 de ore, iar în 1963 27.000 ore, fără să mai vorbim de emisiunile pentru străinătate, în cele treisprezece limbi totalizînd și ele aproape douăzeci și patru de ore zilnic. Televiziunea noastră transmite și ea programe avînd săptămînal o durată de 28 ore.

Procesul acestă de consolidare și îmbunătățire a artei cît și a puterii de pătrundere este în plină desfășurare. Dar să trecem la rosturile radioului și ale televiziunii în procesul general de creștere și înflorire a culturii noastre noi.

Ca factor activ în producerea valorilor spirituale și, nu numai atît, ci și ca mesager al lor, Radioteleviziunea Romînă prezintă atributele specifice întregii noastre culturi de astăzi: socialistă — în conținut, națională — în formele ei multiple de manifestare.

Legată organic de conținutul nou al culturii noastre contemporane, de formele și de aspectele ei variate, cu atît de largi perspective pentru o continuă înflorire, Radioteleviziunea Romînă răsfrînge în emisiunile ei imaginile acestei proaspete creații originale,

ivite din marele rezervoriu al virtutăților poporului, sporînd astfel deopotrivă valorile patrimoniului național ca și ale celui universal.

Fără nici un fel de îndoială un asemenea instrument de difuzare pe calea undelor auditive și audiovizuale a informațiilor politice, a muzicii, a teatrului și filmului, literaturii — prozei și poeziei — criticii literare și de artă, a cunoștințelor tehnice și științifice, poate să joace un rol deosebit de mare în ansamblul mijloacelor de difuzare a culturii.

Aparatul de radio și în ultimul timp televizorul au pătruns și pătrund cu rapiditate pînă-n cele mai îndepărtate cătune, pînă-n casele în care nu de mult întunericul nopților era risipit în primele ceasuri în cel mai bun caz de lampa cu gaz.

Și la aceste aparate oamenii iau cunoștință de cele mai noi evenimente interne și internaționale, ascultă piesele lui Alecsandri și Caragiale, muzică de tot felul. Televiziunea adaugă acestor cunoștințe și sentimentul unei prezențe, a unei participări la evenimentele urmărite pe micul ecran.

În primul rînd trebuie pomenită contribuția radioului la răspîndirea ideilor marxism-leninismului, la educarea maselor în spiritul concepției materialist dialectice despre lume. Abordînd în lumina ultimelor cuceriri ale științei cele mai diverse fenomene ale societății și naturii, renumiți oameni de știință răspund diferitelor probleme și întrebări puse de numeroși ascultători.

În domeniul informației politice, economice, științifice și tehnice, în afara numeroaselor jurnale și buletine de știri, programele de radio difuzează cu regularitate rubricile „Revista economică radio“, „Tribuna radio“, „Almanah științific“, „Știința în slujba păcii“, „Pe teme internaționale“ ca și ciclurile „Universității tehnice radio“ în care reprezentanți de seamă ai științei și tehnicii, publiciști valoroși elucidează

probleme de interes general în modalități din ce în ce mai interesante și mai accesibile unor mase cât mai largi.

În acest fel radioul a devenit cea mai mare, cea mai cuprinzătoare și cea mai la îndemână universitate populară.

Pe linia răspîndirii culturii noastre noi, radioul a difuzat numeroase emisiuni cuprinzătoare consacrate celor mai valoroase lucrări literare apărute în anii de la Eliberare. Cadre universitare și critici literari valoroși au prezentat pe „Mitrea Cocor“ și pe „Ni-coară Potcoavă“, „Un om între oameni“ și „Descult“, „1907“ și „Cîntare Omului“, „Moromeții“, „Setea“ și „Străinul“, „La cea mai înaltă tensiune“, „Surșul Hiroșimei“ și „Cordovanii“, etc.

Radioul a devenit în anii aceștia o tribună a scriitorilor noștri. De la cei mai tineri și pînă la patriarhul poeziei romînești, Tudor Arghezi.

Toți au apărut în fața microfonului țării depășindu-și amintirile, împărțindu-și gîndurile și impresiile despre marile realizări din țară, despre munca lor creatoare, citind adesea din operele lor. Cele mai frumoase versuri ale poeților noștri contemporani au ajuns la cunoștința ascultătorilor prin glasul celor mai buni actori ai țării. Cîte nu s-ar putea spune despre emisiunile de versuri cuprinse în „Antologia poetică“ în care și-au găsit loc cei mai reprezentativi poeți romîni și străini ai veacului XX!

Ca un omagiu de recunoștință și dragoste pentru cel mai mare poet român, cu prilejul aniversării celor 75 ani de la moartea sa, radioul a prezentat ascultătorilor săi acea „Ediție radiofonică Eminescu“ care în 25 de emisiuni prezentate de oameni de specialitate a cuprins cele mai valoroase poezii în lectura unor actori frunțași. În ultimii ani radioul a organizat ciclurile de „Istorie a literaturii romîne“, „Capodopere ale literaturii universale“ și „Oameni de seamă din istoria culturii“.

Din ciclul „Capodopere ale literaturii universale“ amintim: „Ruy Blas“ de V. Hugo, „Ana Karenina“ de L. Tolstoi, „Amintiri din copilărie“ de I. Creangă, „Georgicele“ de Vingiliu, „Hamlet“ de Shakespeare, „Lucefărul“ de M. Eminescu, „Colas Breugnon“ de R. Rolland, „Faust“ de Goethe, „Poeme“ de E. A. Poë, „Răscoala“ de L. Rebreanu, „Decameronul“ de Boccaccio, „Hanu Ancuței“ de M. Sadoveanu, iar din ciclul „Oameni de seamă din istoria culturii“: Leonardo da Vinci, Shelley, Caragiale, Verdi, Balzac, Luchian, Michelangelo, Dr. Gh. Marinescu, Beethoven, Goethe, Gorki, Dr. Cantacuzino, Shakespeare, Hemingway.

Un teatru cu adevărat popular a devenit „Teatrul la microfon“. Teatrul cu cei mai mulți spectatori. Teatrul cu cel mai cuprinzător repertoriu. Teatrul care se mîndrește să aibă cel mai valoros colectiv de actori și actrițe. Pentru că aici s-au strîns din toate teatrele țării. Sutele și miile de scrisori ale ascultătorilor noștri sînt cea mai vie dovadă a răsunetului de care se bucură acest teatru.

Deosebit de bogate și de felurile atit în conținutul cît și în forma lor sînt emisiunile muzicale, care cuprind creațiile de seamă romînești ca și pe cele universale.

Înflorirea fără precedent a culturii muzicale romînești în anii puterii populare și-a aflat în numeroasele emisiuni muzicale o oglindire la scara și proporțiile unei săli de concert, care cuprinde întreaga țară. Din însăși enunțarea numai a cîtorva titluri de emisiuni cum sînt: „Muzicieni la microfon despre succesele creației romînești“, „Succese ale creației și interpretării romînești peste hotare“, „Creația de operă și operetă în cei 20 de ani de la Eliberare“, „Dezvoltarea Teatrelor muzicale în anii puterii populare“, „Soliști romîni, laureați ai concursurilor muzicale internaționale“, „Cîntece create în anii puterii populare“, „Mari ansam-

bluri artistice“ poate rezulta caracterul lor variabil și larg cuprinzător.

Desigur, la acestea trebuie adăugată multitudinea programelor muzicale de cele mai felurite genuri difuzate zilnic, într-un mare număr de ore, meri-tuând a fi nu mai puțin subliniate con-certele formațiilor artistice ale Radio-televiziunii.

La rîndul său, Televiziunea prin cele două cicluri de emisiuni — unul con-sacrat dramaturgiei universale, iar ce-lălalt destinat literaturii beletristice uni-versale — a atras atenția telespectato-rilor asupra unor largi și importante sectoare ale creației geniului uman.

Trebuie menționate, chiar într-o su-mară enumerare, ca aceasta, titlu-rile de emisiuni cu care se mîndrește Radioteleviziunea Romîna, programele anume destinate atît copiilor cît și tineretului — adică unui public nu nu-mai larg și cuprinzător dar și deosebit de exigent.

Instructive și, totodată, atractive — emisiunile pentru copii, ca și cele pen-

tru tineret îmbrățișează — sub dife-rite forme — preocupări strîns legate de formarea intelectuală și moral-ce-tățenească a „schimbului de mîine“.

Dar, spuneam, Radioteleviziunea este nu numai mesagerul unor valori ale spiritului, așa cum ele înfloresc în cele mai felurile sectoare de activitate, pre-tutindeni în țara noastră sau pe alte meridiane ale pămîntului; microfonul și micul ecran comunică, totodată, ima-ginea creației făurite în chiar studiou-rile instituției, cu concursul celor mai de seamă reprezentanți ai culturii na-ționale și nu mai puțin cu acela al unor talente proaspete și viguroase în plină dezvoltare, ridicîndu-le pe multe din anonimul pînă la treapta notorie-tății prestigioase.

Radioteleviziunea ne apare, astfel, ca o imensă tribună, de pe al cărei podium se înalță cuvîntul adevărului și al fru-mosului, întruchipat în formele proprii emisiunilor, altfel spus, însuși mesajul ideii de progres, receptat și prețuit ca atare de milioanele de ascultători.

Fundamentarea științifică a istoriei literaturii

de Const. Ciopraga

Ideea de a îngloba istoriografia literară în categoria științelor s-a lovit mult timp de prejudecăți persistente, *literatura* și *știința* fiind considerate de unii drept domenii dacă nu opuse, cel puțin fără contingente. Germanul Baumgarten, autorul primei lucrări moderne de estetică (1750), afirmă că arta s-ar mărgini la cunoașterea particularului, în timp ce științei îi revine cunoașterea generalului, cea dintii reprezentînd o „gnoseologia inferior“, cealaltă o „gnoseologia superior“. Acum cîteva decenii hegelianul Benedetto Croce contesta, la rîndul lui, posibilitatea istoriei literare, aceasta neconținînd „fapte de serie“ ori „de repetiție“, nelămurînd cauzele, nepretîndu-se deci la generalizări. A făcut totuși istorie literară, situîndu-se „în capul unei întregi direcții literare al cărei cuvînt de ordine este *prin critica istorică la critica estetică*“¹⁾.

Jaloanele istoriei literare științifice fiind ignorate, rezultatele rămîneau palide. S-a înregistrat, printre altele, ne-

reușita fraților Grimm, în prima jumătate a secolului al optsprezecelea. Sainte Beuve, Taine, Brunetière n-aveau să ajungă la explicații științifice, deși pe anumite direcții au întrezărit adevărul. *La Critique scientifique* din 1888 a lui E. Hennequin, cu unele merite în sensul raportării literaturii la fenomenele sociale, eludează *metoda științifică*, dînd prioritate, în cele din urmă, explicației psihologice. Gherea, care o citează de mai multe ori, nu-i trece cu vederea slăbiciunile. *La Science de la littérature* (1928) a lui M. Dragomirescu nu-i decît o pledoarie exaltată pentru subiectivism, pentru subordonarea istoriei literare estetismului, — „știința“ literaturii devenind un capitol al frumosului în artă.

Față de asemenea tentative ratate, se înțelege că discuțiile despre o istorie științifică a literaturii întîmpinau rezistențe. Și Gustave Lanson, considerat creator al istoriei literare franceze, se declara reticent: „Va fi întotdeauna în studiile noastre o parte fatală și legitimă de impresionism (...) Ni se întîmplă destul de obișnuit să ne închipuim că facem știință obiectivă, cînd încălțăm simplu, în loc de al nostru,

¹⁾ G. Călinescu, *Principii de estetică*, 1939, p. 102.

subiectivismul vecinului“¹⁾... Marxism-leninismul a văzut în literatură, ca și în știință, un instrument de cunoaștere. Tot marxism-leninismul a fundamentat cercetarea științifică a fenomenului literar în toată complexitatea lui. Dar drumul de la căutările începutului pînă la istoria literară științifică n-a fost neted. Și nu o dată aceste căutări ilustrează aspecte ale luptei dintre materialism și idealism. Enumerarea principalelor tendințe, într-o retrospectivă succintă, proiectează lumini elocvente.

În 1373 municipalitatea florentină îi încredința lui Giovanni Boccaccio misiunea de a interpreta în fața tineretului studios geneza *Divinei Comedii*. Așa a luat ființă, pe cît se pare, cea dintîi catedră de istoria literaturii din lume. Alte catedre aveau să fie întemeiate cu timpul sub patronajul unor universități. Se studiau însă umanitățile greco-latine, accentul căzînd pe filologie, pe retorică ori pe cunoașterea canoanelor poetice. Despre constituirea unei discipline care să îmbrățișeze literaturile naționale nu putea fi vorba, deși în câteva țări fenomenul literar dobîndise prestigiu. Istoria literaturii, în sensul modern al cuvîntului urma să fie creația secolului al nouăsprezecelea, cînd progresul științelor, ca expresie a noilor relații economice, cerea o delimitare a domeniilor de cercetare. Ceea ce se făcuse într-o măsură mai mare în științele naturii, în fizică ori în geometrie, care reprezentau preocupări universale, — se încerca acum, din nevoia de ordine, de adîncire și sinteză, în terenul literaturii naționale.

Conceptul de naționalitate schițat acum, atrăgea după sine aspirația de a demonstra conținutul, specificul și formele sensibilității naționale. Din șirul argumentelor în sprijinul specificității naționale, — artele și literatura, alături de alte manifestări, nu puteau

fi omise. Evident, literatura constituia un argument din cele mai convingătoare, de aceea literatura devine o *mărturie* a istoriei și *oglinză* a unei existențe complexe. Statuile eline răspîndite prin muzeele apusene, precum și capodoperele lui Homer, Sofocle și Euripid n-au permis turcilor la 1821 să strivească pe greci, cînd s-au răzvrătit împotriva sultanului. Înlăcărarea lui Byron și a celorlalți pornea din respectul pentru creația unui popor înzestrat. „Arta și literatura, oameni de acum trei mii de ani, — remarca inteligent Ion Ghica — au luptat pentru libertatea Greciei“¹⁾.

Ce fizionomie avea istoria literaturii în primele decenii ale secolului trecut? Fără îndoială, una confuză, — și nu fără motiv. Integrată la începutul istoriei generale, ca simplu capitol al culturii, istoria literaturii (ca de altfel istoria în ansamblu) nu dispunea de o metodă adecvată obiectului. În fond, metoda presupune o concepție, sprijinindu-se pe o filozofie, — și în raport cu pluralitatea sistemelor filozofice burgheze s-a ajuns, în istoria literaturii, la o pluralitate de criterii. În a doua jumătate a secolului, dezbaterile metodologice se intensifică: unele exprimă tendințe subiective, altele tendințe spre obiectivare, dar lipsindu-le cheia dialectică, ajung la impas. Gustave Lanson deplînge „eșecul pretenției științifice“ al lui Taine și Brunetiere, declarîndu-se sceptic: „Numai cu multă discreție și rezerve îndrăznesc să transport această noțiune de *metodă științifică* în istoria literară“²⁾.

Direcția istorică, cea mai veche, este paralizată de respectul faptelor, al documentelor și cronologiei, neizbutind să stabilească sinteze și corelații între fenomene. Pentru Gustave Lanson, principalul reprezentant al istorismului la sfîrșitul secolului trecut și în primele decenii ale celui actual, istoria literaturii

¹⁾ *Méthodes de l'Histoire littéraire*, Paris, 1925, p. 29.

¹⁾ *Opere*, Espla, I 1956, p. 294.

²⁾ *Méthodes de l'Histoire littéraire*, Paris, 1925, pp. 21, 22.

reconstituie istoria operelor literare. „Studiul nostru este istoric. Metoda noastră va fi deci metoda istoriei; rezultatele noastre nu vor avea decât certitudinea istoriei, această «mică știință conjecturală»¹⁾. În privința finalității literaturii, profesorul de la Sorbona era desigur un partizan al autonomiei esteticului. În spiritul metodei lansoniene, Gustave Rudler concepe lucrarea *Les techniques de la critique et de l'histoire littéraires* (1923), dedicată maestrului său și dezvoltând laborios probleme de tehnică: bibliografia, critica externă și critica internă, critica generală, critica de atribuție și de restituire, critica surselor, critica genezei, critica influențelor, critica sociologică, critica psihologică și celelalte. Idealist și metafizic, istorismul practicat de un Schlosser ori de G. Bogdan-Duică își asumă ca principial obiectiv funcția înregistrării minuțioase, catagrafia notarială, cronica tiparului. Se concede că literatura își are propriul său domeniu, dar practic, istoria literaturii nu diferă ca viziune de istoria generală. Un timp, la Facultatea de litere din Iași, Istoria României și istoria literaturii române formează corp comun, fiind predată, potrivit tezei lui M. Kogălniceanu, de către un singur profesor. Istoria literaturii române vechi predată de G. Pascu nu era decât o istorie de date, seacă până la exasperare.

În vecinătatea istorismului, antidialectic, radical diferențiat de materialismul istoric, se situează metoda istorico-filologică (sau simplu filologică), aceasta identificând filologia cu istoria culturii. Unii filologi germani încearcă să subsumeze literatura și alte forme ale culturii unei singure discipline: filologia. În acest sens se pronunța și lingvistul Al. Philippide. „Filologia — scria el în *Un specialist român la Lipsa* — e acea parte a istoriei care are ca obiect de expunere viața omească în toate manifestările sale“. În

direcția unui factor lingvistic determinant se înscriu și teoriile lui Vossler, Spitzer și Bertoni. Estetica filologică susținută de Maurice Grammont sau de D. Caracostea caută de asemenea semnificațiile în sonoritatea sau plasticitatea cuvântului. „Conținutul în sine este o abstracție — declara D. Caracostea — singura realitate este exprimarea“.

Dacă prin exegeză filologică Renan a demonstrat numeroase inadvertențe istorice în textele biblice, negând caracterul lor sacru, drumul spre interpretarea științifică *stricto sensu* rămânea barat. Criteriul filologic nu trebuie subestimat, dar nici într-un caz el nu explică totul. Utilizat în scopuri mai mult sau mai puțin tehnice, în critica internă a textelor, în critica de atribuție, în critica de restituire, în critica influențelor, factorul filologic reprezintă doar un instrument cu acțiune limitată.

Pornind de la biografia epocii pentru a contura biografia unui scriitor, metoda biografică a lui Sainte-Beuve (admirată de Lanson) e în același timp una psihologică. Într-o măsură, biografia explică opera, iar criticului i se cere să descopere legăturile, pentru a defini fondul psihologic. Însă nu mediul, ci psihicul determină arta. Punctul de sosire al acestei metode este *portretul*, sinteza, reconstituirea geniului propriu fiecărui creator. Unul din volumele criticului francez se intitulează *Portrete literare*, altul *Portrete contemporane*. Intenția clasificării scriitorilor în grupuri și curente se lovește de scepticism, căci una e a studia indivizii („a intra într-un autor, a te instala în el, a-l produce sub diverse aspecte“) și alta a face studiul seriilor într-o „istorie naturală a spiritelor“.

Sainte-Beuve credea în psihologia unică, irepetabilă, a creatorilor. Taine recurge la o altă trăsătură diferențială: facultatea dominantă. În limbajul teoreticianului intră argumente din științele naturii, dovadă cât de mare fusese răsunetul lucrării lui Darwin din 1859

¹⁾ Op. cit., p. 28.

Despre originea speciilor pe cale de selecție naturală. „Facultățile unui om, zice Taine, ca și organele unei plante, depind unele de altele, ele sînt măsurate și produse de o lege unică“, de facultatea care dă profilul unei personalități. Factorul istoric și cel social își adaugă influența lor, determinînd fizionomia unei literaturi. Mai mult chiar, — creația se supune unor legi generale. Tendințele deterministe definite teoretic în introducerea la *Istoria literaturii engleze* (1863) au găsit audiență largă nu numai în Franța. Gherea și Ibrăileanu au văzut în triplul determinant propus de Taine (rasa, mediul și momentul) un pas important către o critică explicativă, de aspect sociologic. Armătura teoriei are totuși breșe serioase. Supraevaluarea temperamentului, a geniului (rasa), în comparație cu condițiile sociale (mediul) și mai ales considerarea istoriei (momentul) nu ca imagine a luptei de clasă, ci ca expresie a idealurilor claselor dominante — îngustează valoarea explicației, lăsînd loc arbitrarului.

Lui Brunetière, spirit raționalist și geometric, i se datorește o altă încercare, teoria privind evoluția genurilor literare. Și noul punct de vedere descinde din teoria darwinistă: genurile literare apar, se dezvoltă și dispar sau se prefac, întocmai ca ființele. „Pentru că știm că istoria naturală, că istoria, că filozofia au profitat (de cunoașterea teoriei evoluției) aș vrea să examiniez dacă istoria literară și critica n-ar putea s-o utilizeze de asemenea la rîndul lor“ (*Evoluția criticii, Lecția I*). Eroarea metodei evoluționiste constă în transferul de principii de la biologie la literatură. În modul acesta, *genurile literare* corespund *speciilor* din științele naturii, evoluția urmînd normele vieții celulare. Din forma inițială amorfă sau sincretică se face diferențierea pe genuri. Privit riguros, principiul evoluției, al acumulărilor cantitative, explică doar o latură a fenome-

nului literar. În lanțul de cauze determinante, evoluția nu-i decît o verigă.

Afinități cu sistemul lui Taine, dar și cu evoluționismul, sînt vizibile la germanul W. Scherer, care-și rezumă direcția de cercetare în trei vocabule: *das Ererbte* (fondul ereditar), *das Erlernte* (fondul dobîndit prin cultură), *das Erlebte* (fondul cîștigat prin experiența vieții). Ereditatea, cultura și viața determină personalitatea creatorului, care la rîndu-i reflectă epoca. A face istorie literară înseamnă, după Scherer, a realiza sinteza celor trei factori, întreprinzînd biografia literaturii.

Împotriva criticii cauzelor, la care se referă Taine și alții, metoda impresionistă, cu rădăcini în idealismul subiectiv (Mach, Bergson), preconizează suveranitatea impresiei, dreptul intuiției, critica devenind prelucrarea „logică“ a impresiilor. După un examen al părților, observațiile „sînt subsumate unei impresii totale, sublimate într-o imagine critică“. Analiza „e apoi reductată sintetic, așa încît să lucreze asupra imaginației prin sugestie“¹⁾.

Pentru impresionisții, valoarea este esteticul, de aceea metoda impresionistă e totodată una estetică. Extins după 1900, impresionismul a fost practicat și mai înainte de Jules Lemaitre și alții. Mai util ar fi, scria Lanson, „să recunoaștem și să stabilim rolul impresionismului în studiul operelor literare“, decît să-l negăm, căci impresionismul e „singura metodă care ne dă contactul frumuseții“²⁾. Pe urmele lui Emile Faguet, E. Lovinescu devine la noi stegărușul impresionismului, înțelegînd să se apropie „de esență, adică de frumos, prin intuiție, recreindu-l prin emoție“³⁾. În *Istoria literaturii romîne contemporane* (1926—1928), criteriul estetic domină în ciuda digresiunilor sociologice.

În numele unui dogmatism estetic devenit obiect de ironie, Mihail Dragomi-

¹⁾ G. Călinescu, *Istoria literaturii romîne de la origini*, 1941, p. 721.

²⁾ Op. cit., p. 30.

³⁾ *Cariera mea de critic*, 1942.

rescu ridică în cele trei volume din *La Science de la littérature* (1928) o schelărie pe cât de fragilă pe atât de inutilă. Dacă impresionismul se situează deschis la antipodul criticii științifice, metoda estetică dragomiresciană, anti-socială și antiistorică ajunge tot acolo, însă cu aere științifice. Întrucât istoria literară se ocupă mai degrabă de scrierile mediocre, „știința literaturii“ trebuie să ia în seamă numai frumosul desăvârșit: capodoperele. Importanță n-are decât originalitatea și fiindcă ceea ce-i original e și unic, la ce bun să studiem curente și influențele? Capodoperele se cer studiate ca realități independente, în structura lor internă (originalitate elementară și subiectivă, originalitate plastică, originalitate a formei etc.), „în afară de condițiile de timp, de spațiu și de cauzalitate“. Formalismul apare strivitor: „Nu e nevoie să știm nici cine a făcut-o, nici unde, nici când. Opera de artă este o ființă de sine stătătoare, cu viața ei proprie și ea trebuie pătrunsă, disecată, analizată în ea însăși“¹).

Sprînjindu-se pe psihologia lui Dilthey (*Gestaltpsychologie*) metoda structuralistă propune istoricului literar să descopere pe calea intuiției, dincolo de condițiile de cauzalitate, structuri, — sinteze, asociații logice — să creeze „puncte de vedere din care să iasă structuri acceptabile“²). Frumosul fiind creația geniului, istoria literaturii va căuta unicitatea structurii scriitorilor, într-o optică total subiectivă.

Cîți cercetători, — atîtea structuri posibile. Concluzia: nu s-ar putea vorbi la modul obiectiv de Hugo ori de Enescu, ci numai de cutare istoric ori critic literar *à propos* de fiecare dintre cei doi.

Există și alte tendințe care combină argumente diverse, cultivînd eclecticismul. Din rîndul acestora vom menționa metoda lui Albert Thibaudet din *Istoria*

literaturii franceze de la 1789, la baza căreia se află „teoria climatelor“ (extrasă din „mediul“ lui Taine), ideea „geografiei literare“ (ducînd la clasarea scriitorilor pe provincii) și criteriul „generațiilor“ (curente nefiind explicate prin cauzele sociale ce le-au produs, ci ca expresie a psihologiei diverselor generații). Metoda genetică aplicată la noi de D. Caracostea se concentrează asupra procesului de creație ca moment esențial. Istoria literaturii astfel concepută duce la tot felul de asocieri și disocieri, la studiul influențelor, la disecarea cea mai plicticoasă, pînă la pulverizarea în insignifiant. Încotro merge astăzi istoriografia literară burgheză? Istoriografia literară de după al doilea război mondial continuă în variante actualizate, principalele direcții estetizante. Toate direcțiile de interpretare se reduc de fapt la una singură.

Conturate sub egida filozofiei idealiste, metodele menționate alternează între subiectivism și dogmatism. Între absolutizarea unui singur criteriu și eclecticism, între refuzul de a se integra științei și pseudosciențism, între capriciul estetic și tehnicism, între izolarea frumosului și perspectivele spre societate. Discuțiile despre sociologia artei (Guyau) sau despre legile imitației în artă (Tarde), ca și acelea despre filozofia artei (Taine) converg în direcția unei explicații din care principiul luptei de clasă este sistematic ocolit. Comparatistului Philippe van Tieghem, ideea unei filozofii a literaturii îi apare ca un deziderat de viitor. Tot el regretă că profesorii „împing pe discipoli lor spre metode științifice mai mult decît spre preocupările literare și artistice“³).

Termenii de *știință* și *metodă*, aplicați trecutului, stau sub semnul relativității, unificarea lor într-o sinteză creatoare fiind o cucerire a marxism-leninismului. Istoriografia literară nu dispunea de o metodă științifică: i-a dat-o

¹) *Directive literare*, II, 1925, p. 7.

²) G. Călinescu, *Principii de estetică*, 1939, p. 113.

³) *Tendances nouvelles en Histoire littéraire*, Paris, 1930, p. 16.

marxismul, — singura concepție științifică despre lume. Fundamentarea istoriei literare ca știință trebuie pusă în legătură cu materialismul dialectic și materialismul istoric, ca știința legilor de dezvoltare a naturii și societății. Aceasta nu înseamnă că marxism-leninismul rezervă un capitol special principiilor menite să stea la baza istoriei literare, dar că aplicînd materialismul dialectic și istoric la interpretarea literaturii, dispunem de căile de investigație și explicare complete.

Care sînt principalele propoziții de la temelia metodei? Ce raporturi sînt între societate și literatură? Cum se reflectă relațiile sociale în literatură? Clarificări decisive aduce Marx, demonstrînd rolul relațiilor de producție în evoluția societății și gândirii. „Modul de producție al vieții materiale determină în genere procesul vieții sociale, politice și spirituale. Nu conștiința oamenilor determină existența lor, ci, dimpotrivă, existența lor socială determină conștiința (...) Odată cu transformarea bazei economice, este revoluționată mai încet sau mai repede toată uriașa suprastructură. Cercetînd astfel de revoluționari, trebuie să facem întotdeauna o deosebire între revoluția materială produsă în condițiile economice ale producției, care poate fi constatată cu precizie științifică, și formele juridice, politice, religioase, artistice sau filozofice, într-un cuvînt ideologice, în care oamenii devin conștienți de acest conflict și-l tranșează prin luptă. După cum un individ oarecare nu poate fi judecat după ceea ce gîndește despre sine, nici o asemenea epocă de revoluție nu poate fi judecată prin prisma conștiinței sale, ci, dimpotrivă, această conștiință trebuie explicată prin contradicțiile vieții materiale, prin conflictul existent între forțele de producție sociale și relațiile de producție“¹⁾.

¹⁾ K. Marx și F. Engels, *Despre artă și literatură*, 1953, pp. 5, 6.

Înseamnă că reprezentările, ideile sînt determinate de un factor esențial: de cel economic. „Dezvoltarea politică, juridică, filozofică, religioasă, literară, artistică etc. e bazată pe dezvoltarea economică. Dar toate se influențează reciproc, influențînd și baza economică. Chestiunea nu este că situația economică ar fi *singura cauză activă*, pe cînd toate celelalte nu exercită decît o acțiune pasivă, ci e vorba de o interacțiune pe baza necesității economice, care se impune totdeauna *în ultimă instanță*“²⁾. Determinismul are, în modul cel mai evident, baze materiale, concret istorice, încît istoria „încetează de a mai fi o colecție de fapte moarte“, simplă inventariere cronologică. Tot așa istoria literaturii nu poate fi concepută ca o galerie de opere disparate, ca un catalog de titluri. Interdependența dialectică dintre bază și creația artistică devine un criteriu de explicație privind geneza literaturii, a curentelor și școlilor.

O primă consecință metodologică duce la delimitarea și caracterizarea marilor perioade literare, potrivit orînduirilor sociale. În locul criteriilor arbitrare, precum criteriul delimitării pe secole (Emile Faguet), criteriul „familiiilor de spirite“ aparținînd aceleiași generații (Albert Thibaudet), criteriul personalităților dominante în epocă (G. Ibrăileanu), — se impune prin logica sa criteriul periodizării în funcție de evoluția societății. Datele liminare ale literaturii feudale ori burgheze variază de la o țară la alta, nefiînd vorba de limite rigide. Sînt cazuri cînd consonanța între starea economică și înflorirea gândirii, a literaturii, nu e totală. Trebuie să se țină seamă uneori de „împrejurări care preexistă nemijlocit“, acestea determinînd dezvoltarea inegală a formelor de cultură: cazul artei grecești, cazul literaturii lui Shakespeare, — acestea neavînd un raport direct „cu dezvoltarea generală a societății, deci

²⁾ *Op. cit.*, p. 9.

nici cu a bazei materiale“¹⁾. Interesant e și avântul literaturii germane din a doua jumătate a secolului al optisprezecelea. „Acest secol jalnic din punct de vedere politic și social, a fost în același timp marele secol al literaturii germane. Pe la 1750 s-au născut toate mințile luminate ale Germaniei, poezii Goethe și Schiller, filozofii Kant și Fichte și, după nici douăzeci de ani, ultimul mare metafizician german, Hegel. Din toate operele remarcabile ale acelei vremi emană un spirit de provocare și de răzvrătire împotriva întregii societăți germane, așa cum era ea atunci“²⁾. Și pentru a ne referi la literatura noastră, Dimitrie Cantemir reprezintă, în ciuda decăderii Moldovei, o culme unică, situându-se în galeria marilor personalități europene.

Cauze variate explică apariția acestor decalaje. Printre altele, se cer menționate: ideile moștenite, situația instituțională, cauze subiective (talent, geniu etc.).

Strâns legată de acțiunea relațiilor economice este explicația curentelor și școlilor literare. Etapele feudalismului (ascendent, întîrziat, muribund) pot fi identificate în reflexele lui artistice și literare. Clasicism, romantism, realism, realism socialist sînt expresia unor realități economico-sociale distincte, traducînd noi tipuri de literatură determinate de tipuri deosebite de organizare a societății. Sub înfățișarea lui progresistă, romantismul trebuia să exprime protestul împotriva constrîngerilor legate de moștenirea feudală. Un alt romantism, de esență reacționară, avea să opună „Revoluției franceze și iluminismului legat de ea“ tendința „de a privi totul din punct de vedere medieval“³⁾, paseist. Nu putea să apară un romantism românesc ca transplantare a celui francez ori german, — condiția *sine qua non* fiind similitudinea relațiilor sociale. Similitudinea

merge desigur pînă la un anumit punct, dincolo de care particularitățile naționale au cuvîntul, încît romantismul românesc al primei perioade, așa zisul romantism activ dintre 1840—1850, a fost — potrivit momentului istoric — militant și social, despărțindu-se de romantismul paseist, metafizic din Apus. Simbolismul românesc, de asemenea, răspundea unor realități de aici, dezamăgirii proletarilor intelectuali culți față de evoluția societății burgheze, curentul nefiind rezultatul exclusiv al influenței franceze.

Nu se poate contesta, firește, rolul influențelor și pe bună dreptate G. Ibrăileanu arăta că nu există cultură care să nu fi împrumutat de la altele. Dar împrumuturile, influențele nu se produc oricum, și E. Lovinescu minimaliză fenomenul, cînd susținea în *Istoria civilizației romine contemporane*, că influența franceză s-ar fi exercitat (la noi în orice condiții istorico-sociale. „*Sincronizarea*“ literaturii romine cu literaturile moderne apusene, propusă de E. Lovinescu, ca și „*francizarea*“ poeziei, propusă de O. Densusianu, erau simple proiecte subiective, neviabile, abita timp cît structura socială se deosebea. Influențele trebuie văzute din interior către exterior, ținînd seama de un complex de fapte: de structura socială, de împrejurările istorice, de ceea ce a fost înainte. Trebuie să se țină seama de rolul activ, transformator, pe care-l exercită factorul ce suportă o influență. Între două țări puternic diferențiate ca structură socială, influențele n-au șansă de acțiune, discrepanța istorică fiind un obstacol.

Întemeierea studiului literaturii comparate se explică prin necesitatea de a cerceta în complexul lor relațiile dintre două sau mai multe literaturi, urmărind fenomene analoge. Schimburile, întrepătrunderile, curentele ridică probleme din ce în ce mai variate. Dacă F. Baldensperger cercetează *filialia, geneza și influențele*, acestea din urmă: „vii și livrești, subconștiente și

¹⁾ Op. cit., p. 26.

²⁾ Op. cit., p. 271.

³⁾ Op. cit., p. 248.

conștiente, negative și pozitive, particulare și generale, accesorii și esențiale¹⁾, sfârșind nu odată în tehnicism, comparatism în perspectivă materialist-istorică urmărește raporturile de cauzalitate, racordând elementele într-o sinteză științifică.

Lărgind perspectivele, s-a ajuns la conceptul de literatură universală, cu totul altceva decât literatura generală, preocupată de juxtapunerea diverselor literaturi. Ideea literaturii universale, remarca Tudor Vianu, a fost formulată pentru întâia oară de Goethe într-o convorbire cu Eckermann în 1827. Istoriceste, literatura universală era efectul dezvoltării noilor relații economico-sociale din veacul trecut. Explicația științifică a fenomenului pornește de la principiul că literatura universală nu-i tot una cu suma literaturilor naționale, ci o realitate cu trăsături proprii, concretizată în schimbul și circulația ideilor, în reflectarea unor condiții similare. Termenul de „*universal*” nu trebuie număidecît opus celui de *național*, ci termenului de *particular*, perechea antinomică fiind *universal-particular*. Conceptul de literatură universală „se definește mai întâi prin depășirea literaturilor particulare”, însă universalitatea are în vedere „tocmai particularitatea unei literaturi, ancorarea ei într-un anumit spațiu și timp, în istoria specifică a unui popor”. Cu alte cuvinte, istoria literaturii universale urmărește definirea în devenire istorică a tendințelor și curentelor, bazându-se pe „capacitatea particularului de a include în cuprinsul lui generalul, fără a-și pierde specificul”²⁾.

În esență, raportarea creației la determinatele istorico-sociale constituie mijlocul indispensabil de a stabili în ce măsură literatura reflectă sau nu veridic realitatea. Fiind o categorie istorică, *realismul* nu poate fi conceput

ca o unitate de măsură imuabilă: realismul naiv al eposului grecesc era asociat cu elemente mitologice, realismul clasicilor francezi din secolul al șaptesprezecelea poartă amprenta structurii feudale, exprimând o anumită slăbiciune pentru *ordinea* compoziției, realismul secolului al nouăsprezecelea fusese al burgheziei care se emancipase de servituțile feudale tinzând la rîndul ei la acaparea puterii. *Comedia umană* a lui Balzac este după opinia lui Engels „o excelentă istorie realistă a «societății» franceze, descriind sub forma unei cronici, aproape an cu an, de la 1816 pînă la 1848, atacurile tot mai accentuate ale burgheziei ascendente contra nobilimii”. La acest din urmă realism se referă Marx, avînd în vedere pe romancierii englezi „ale căror pagini fine și elocvente au dezvăluit lumii mai multe adevăruri politice și sociale decît toți politicienii, publiciștii și moraliiștii de profesie la un loc”. Dickens, Thackeray, Charlotte Brönte au descris fiecare pătură a clasei mijlocii, de la „onorabilul rentier și posesor de efecte, care consideră orice fel de afaceri ca fiind vulgare, pînă la micul negustoraș și ajutor de avocat”¹⁾.

Demonstrînd că realismul implică „în afară de fidelitatea detaliilor, redarea fidelă a caracterelor tipice în împrejurări tipice”²⁾, Engels a sintetizat trăsăturile metodei într-o singură propoziție. Calitatea care asigură tăria realismului stă în întrepătrunderea dintre *particular* și *general* în funcție de condițiile istorico-sociale. Pe temelia acestei definiții s-au putut stabili coordonatele realismului critic, văzut ca un fenomen literar de tranziție, corespunzător unor realități sociale premergătoare revoluției. Dialectica prefacerilor sociale cerea însă depășirea realismului critic, iar Lenin a valorificat moștenirea realistă pentru a fundamenta, în noi condiții istorice, realismul socialist,

¹⁾ G. Rudler, p. cit., p. 160.

²⁾ Al. Dima, *Conceptul de literatură universală*, în *Secolul XX*, 1962, nr. 5-6, pp. 97, 98, 99.

¹⁾ K. Marx și F. Engels, *Despre artă și literatură*, 1953, p. 293.

²⁾ Op. cit., p. 137.

acesta unificând sub semnul partinității, cele mai înalte tendințe sociale, etice și estetice.

Vechilor istorici literari, ideea de generalizare în literatură le apărea temerară. Cunoașterea științifică a relațiilor dintre structura societății și literatură îi oferă cercetătorului marxist posibilitatea ridicării la generalizări, la știință. Câteva referiri în acest sens pot spune mult. Literaturile din antichitate, din feudalism și din perioada burgheză, corespunzând sistemelor sociale bazate pe existența claselor antagoniste, se încheie cu o epocă de decadentă. A existat o decadentă romană, una a sfârșitului Renașterii, există o alta a literaturii burgheze, cu trăsături ce caracterizează destrămarea unei structuri economico-sociale. „Istoria acționează temeinic și trece prin numeroase faze când înmormântează o formă de viață veche. Cea din urmă fază a unei forme istorice este *comedia* ei (...) De ce se petrec astfel de lucruri în istorie? Pentru ca omenirea să se despartă *cu vioșie* de trecutul ei“¹⁾. Alt exemplu: Engels observa că peisajele naționale poartă pecetea locuitorilor, a oamenilor, care le transformă potrivit intereselor materiale, psihologiei și sensibilității lor. Vechea Eladă era o „țară a panteismului“ și toate peisajele sale purtau „pecetea armoniei“. Peisajele olandeze sînt în „esență calviniste“. În peisajul englez „ți se pare că-l vezi pe Shakespeare strecurîndu-se cu pușca prin tufișuri, gonind vînat străin, sau te miri că în lunca înverzită nu se desfășoară aveau vreuna din divinele sale comedii“. Shakespeare a plasat toate piesele în peisajul natal. „Căci oricare ar fi locul acțiunii, Italia, Franța sau Navara, întotdeauna bătălii săi originali, dascălii săi arhideștepti, femeile sale drăgălaşe și bizare sînt în fond tot merry

1) Op. cit., p. 138.

England, îți dai mereu seama că numai cerul Angliei li se potrivește“¹⁾.

Factor dominant, omul trebuie să stea în centrul literaturii. Arta reprezentării omului ține de condiții complexe, de momentul istoric: „caracterizarea așa cum obișnuiau s-o facă *cei din antichitate* a devenit insuficientă pentru vremurile noastre“. Creatorul de talent știe să observe laturile contemporane, tipice și particulare, căci un personaj „se caracterizează nu numai prin *ceea ce face*, ci și prin felul *cum o face*“²⁾. Precursorii „dominației moderne a burgheziei“, n-au fost, „niște burghezi mîngîniți“, dimpotrivă, erau „mai mult sau mai puțin stăpîniți de spiritul de aventură caracteristic epocii lor“, se manifestau cu strălucire „în câteva domenii de creație“ și trăiau „în mijlocul frămîntărilor timpului lor“³⁾.

La antipodul unor Leonardo, Dürer, Machiavelli, Luther, se găsesc filistinii, — epigoni ironizați de Engels într-un portret expresiv. Toată existența lor este alcătuită din automatisme: „E' groaznică viața pe care o duc oamenii aceștia și totuși ei sînt mulțumiți cu ea; peste zi se cufundă în cifre și conturi, cu o pasiune, cu un interes de necrezut; seara se adună totdeauna la aceeași oră laolaltă, joacă cărți, discută politică și fumează, ca la nouă fix să se întoarcă acasă. Așa merge zi de zi, invariabil, și vai de cel care ar încerca să tulbure viața aceasta; îl așteaptă fără greș totala disgrație a familiilor suspuse. — Tineretul este îndrumat de către bătrîni să meargă pe aceeași cale; de altfel promise să le semene aidoma. Subiectele lor de conversație sînt cam uniforme; cei din Barmen vorbesc mai mult despre cai, cei din Elberfeld despre cîini; în cazuri excepționale trec în revistă femeile frumoase sau discută despre afaceri, atîta tot. La cincizeci de ani odată discută și literatură, înțelegînd sub denu-

1) Op. cit., pp. 589, 591, 593.

2) Op. cit., p. 149.

3) Op. cit., pp. 216, 217.

mirea aceasta Paul de Kock, Marryat, Tromlitz, Nestroy și compania. Ca buni prusieni ce sînt, deoarece se află sub stăpînire prusiană, sînt în politică a priori împotriva oricărui liberalism, cîtă vreme majestatea sa binevoiește să le lase Codul napoleonian; căci odată cu el ar dispărea orice „patriotism“¹⁾.

Instrîinarea omului de adevăratul său destin uman sub imperiul banului intră de asemenea în sfera cercetării. Analiza instrîinării din perspectiva umanismului socialist trebuie să urmărească foarte numeroasele contradicții: „dintre existență și esență, dintre obiectivizare și autoafirmare, dintre libertate și necesitate, dintre individ și specie“²⁾.

Referințele lui Marx la valori universale ca Dante, Shakespeare, Goethe și la alte figuri de primă mărime constituie excelente modele de investigație și interpretare din care pot fi deduse criterii științifice atît pentru critica literară, pentru teoria literară, cît și pentru estetică, — istoria literară științifică implicînd relații cu toate aceste domenii. Istoricul literar marxist nu va rămîne în marginea schemelor, ci operînd cu pătrundere, mînuind metoda dialectică, va desprinde din multitudinea faptelor liniile dominante, explicîndu-le în spiritul cauzalității istorice.

Perspective noi se deschid istoriografiei literare datorită importanțelor contribuții leniniste, fundamentală între acestea fiind teza despre raporturile literaturii cu lupta proletariatului: „chestiunea literară trebuie să devină o parte integrantă a cauzei generale-proletare“. Criteriul de valoare al unei literaturi trebuie să aibă în vedere în ce măsură creația servește scopului. În creația curentă, „fără excepție, trebuie să fie introdus curentul viu al cauzei vii proletare“. Literatura nu e o nobilă „inutilitate“, cum o denumise Doamna de Staël, ci o armă de luptă

în serviciul „milioanelor și zecilor de milioane de muncitori care alcătuiesc floarea țării, forța ei, viitorul ei“¹⁾.

Potrivit diferențelor de clasă, „există două culturi naționale în fiecare cultură națională“. Evident, constatarea se referă la națiunile împărțite în clase antagonice, — și datorită istoricului literar este să degajeze riguros, dar nuanțat, ce aparține în planul creației poporului, de ceea ce reprezintă negația sa. Procesul analitic se complică însă în cazul unor scriitori la care evoluția nu urmează o linie obișnuită. Ar fi o gravă eroare ca între *originea* de clasă și *atitudinea* față de lume, față de evenimentele sociale, să se pună *totdeauna* semnul egalității. La Tolstoi, la Hugo, la Alecsandri se relevă contradicții notabile. „După obîrșie și educație — scria Lenin — Tolstoi aparține celei mai înalte aristocrații moșierești a Rusiei; el a rupt cu toate vederile obișnuite ale acestui mediu și, în ultimele sale opere, a atacat, printr-o critică plină de pasiune, toate orînduiri actuale de stat, biserică, sociale, economice, întemeiate pe sclavia maselor, pe sărăcia lor, pe ruina țărănilor și a micilor gospodari în general, pe silnicia și fătărnicia de care viața contemporană e îmbibată de sus pînă jos“²⁾.

Solicitățile contrarii din ideologia demiurgului de la Iasnaia Poliana se relevă într-un portret construit din contraste, — protestul alternînd cu resemnarea, ideea acțiunii cu teoria non-violenței, realismul cu utopia. Însă contradicțiile din concepția tolstoiană „sînt expresia împrejurărilor contradictorii în care se găsea viața rusă în ultima treime a veacului al XIX-lea“. Destrămarea satului patriarhal rus, sub presiunea relațiilor capitaliste, a generat în mediile țărănești o psihologie specifică. „Tolstoi este mare ca exponent al ideilor și tendințelor care pe vremea izbucnirii revoluției burgheze din Ru-

1) Op. cit., p. 578.

2) Op. cit., p. 98.

1) Lenin despre literatură, 1949, pp. 7, 8, 11.

2) Op. cit., p. 81.

sia s-au format la milioane dintre tărani ruși. Tolstoi este mare pentru că totalitatea părerilor lui — dăunătoare ca întreg — exprimă tocmai particularitățile revoluției noastre ca revoluție *fărănească* burgheză“.

Trei principii metodologice sînt de reținut din articolele consacrate uriașului Tolstoi. Întîi : contradicțiile dintr-o operă literară aparținînd trecutului nu trebuie apreciate exclusiv prin prisma momentului actual, deși „o astfel de judecare este necesară, se înțelege, dar nu este suficientă“¹⁾, ci în perspectiva momentului concret istoric, în dialectica devenirii continue. Unitatea de măsură a prezentului nu poate fi aplicată mecanic altor epoci. Al doilea : contradicțiile din concepția unui scriitor „nu sînt numai contraziceri ale propriei sale gândiri“²⁾, ci consecința unor condiții complexe, social-istorice, determinînd o psihologie de clasă. Pentru delimitarea raportului dintre *intern* și *extern*, se cere să se demonstreze în ce măsură psihologia proprie trece în operă, împletindu-se sau nu cu psihologia unei clase. Și al treilea : în ciuda concepțiilor și sentimentelor personale, realitățile sociale își afirmă primatul. „Dacă avem în fața noastră un artist cu adevărat mare, atunci măcar unele dintre momentele esențiale ale revoluției trebuie să se fi oglindit în opera sa“³⁾. După cum opera lui Balzac a fost o oglindă a epocii restaurației, opera lui Tolstoi a fost una a revoluției ruse.

Pe plan metodologic, toate aceste principii au funcție analitică, vizînd definirea aspectelor parțiale. Ca și în latura analitică, aprecierea sintetică a modului în care conținutul de idei și-a găsit expresie artistică, trebuie făcută „numai din punctul de vedere al proletariatului“⁴⁾ revoluționar. Partinirile reprezintă garanția cercetării consec-

vente, în perspectiva „acelei clase care, prin rolul ei politic și lupta ei (...) și-a dovedit chemarea de a fi conducătoare în lupta pentru libertatea poporului și pentru eliberarea maselor de exploatare“.

În legătură cu funcțiile literaturii, pe primul plan trece la Lenin valoarea cognitivă : „lucrurile, lumea, mediul există independent de noi“ — „senzațiile noastre, conștiința noastră nu sînt decît o *imagine* a lumii exterioare“¹⁾. Scriitorului de talent i se cere o reprezentare veridică a lumii în tot complexul ei. Comunicarea vie, realismul în genere constituie coeficientul de durabilitate și interes al operei. Funcția socială (una din laturile funcției cognitive) se manifestă în dublu sens : pe de o parte, informînd, lărgind sfera cunoștințelor despre umanitate, pe de alta, activizînd, determinînd o atitudine. Imaginea artistică este o copie activă a realității obiective. Revenim la exemplul lui Tolstoi, în a cărui operă clasa muncitoare și-a putut cunoaște „mai bine dușmanii“²⁾, dar în a cărui *doctrină* s-au putut descoperi slăbiciunile unei ideologii, — ambele ipostaze determinînd nevoia unei atitudini. Se schițează totodată funcția morală a literaturii, în sensul moralei proletare, moralitatea fiind „subordonată intereselor luptei de clasă a proletariatului“³⁾.

Întrucît literatura constituie un instrument de cunoaștere a vieții, valorificarea pe scară largă a marilor creații devine o rațiune politică, socială și culturală. Deprecierea capodoperelor trecutului în favoarea inovației cu orice preț, a „modernismului“, poate atrage după sine un rău imens. Nici o mare literatură nu s-a construit pe loc gol. „Frumosul trebuie păstrat, trebuie să fie luat ca model, trebuie să pornim de la el chiar dacă-i «vechi». De ce oare să întorcem spatele frumosului auten-

¹⁾ Op. cit., p. 66.

²⁾ Op. cit., p. 73.

³⁾ Op. cit., p. 64.

⁴⁾ Op. cit., p. 74.

¹⁾ Op. cit., p. 145.

²⁾ Op. cit., p. 83.

³⁾ Op. cit., p. 198.

tic, să renunțăm la el ca la punctul de plecare pentru dezvoltarea ulterioară, numai pentru că e «vechi»? Moștenirea literară, în rodnică formulare leninistă, pornește de la teza că «arta aparține poporului». „Prin rădăcinile ei cele mai adânci ea trebuie să pătrundă în în-suși grosul maselor largi muncitoare. Ea trebuie să fie pe înțelesul acestor mase și iubită de ele“¹⁾. Indicațiile privitoare la preluarea critică „a tot ceea ce ne-a dat știința anterioară“, pentru a trece la dezvoltarea științei noi, sînt perfect valabile și pentru literatură.

Ideile marxiste au început să fie aplicate în cercetarea literară de pe la 1885 încoace. Engels se referise tangențial la cărțile populare germane; Paul Lafargue dă o interpretare marxistă folclorului în legătură cu funcția lui socială. După căutări destul de lungi, criticul german Franz Mehring se face cunoscut prin studiile sale marxiste consacrate lui Lessing, Schiller și Heine. De subliniat sînt contribuțiile lui G. V. Plehanov, teoretician al marxismului, umbrat însă de confuzii de nuanță narodnică sau menșevică. Renumitul militant politic a cercetat cu perspicacitate raporturile dintre literatură și viața socială, argumentînd că structura nu acționează direct asupra literaturii, ci prin mijlocirea ideilor și conștiinței sociale generate de structură. A definit cu claritate rolul personalității în istorie (1898), a sesizat dogmatismul de la baza criticii „universitare“ a lui Lan-son, iar în considerațiile despre secolul al optzecelea francez a formulat explicația că diversele curente sînt expresia tendințelor sociale contradictorii.

Însă întîietatea în cadrul criticii științifice europene îi revine lui Dobrogeanu-Gherea, care, pornind de la democrația revoluționari ruși, afirmîndu-se apoi ca marxist, a suferit la urmă o regretabilă involuție ideologicopolitică. Toți ceilalți critici marxiști

își încep activitatea după Gherea. Meritele lui ca întemeietor al criticii științifice românești sînt mari. Căci el, cel dintîi, a precizat legăturile de cauzalitate care explică operele literare, a văzut în „păcătoșenia vieții noastre sociale“ cauzele pesimismului din literatură și sfîrșitului de secol, a elucidat problema tendinței în literatură.

Lupta criticului pentru o literatură cu baze sociale și realiste corespunde ideilor sale socialiste. Lupta împotriva esteticii metafizice, a „artei pentru artă“ e purtată în numele doctrinei materialiste. Însă criticul a fost subjugat, cum remarca G. Ibrăileanu, de explicarea „cauzei primare“, de rolul determinismului social, nestăruind suficient asupra valorilor estetice, lăsate „pe ultimul plan“¹⁾. A interpretat mai bine curentele, grupările, adică ceea ce se sprijinea pe explicații sociologice, decît scriitorii luați în parte. L-a influențat, într-o măsură, comparatistul danez Georg Brandes (la rîndul lui înrîurit de marxism) cu lucrarea mult citată pe vremuri *Die Literatur des neunzehnten Jahrhunderts in ihren Hauptströmungen* (Literatura secolului al nouăsprezecelea în principalele sale curente, — 1872—1874). Încercînd să explice tipurile de scriitori cu note asemănătoare (decepționiști, optimiști), Gherea demonstrează că asemănările de mediu duc la asemănări de psihologie, de idei.

Dintre continuatorii lui Gherea, G. Ibrăileanu s-a străduit în prima etapă a activității sale să facă „critică științifică, adică a cauzelor“, să explice fenomenul literar în toată complexitatea. Și după îndepărtarea de socialism, ideile directoare marxiste sînt totuși aplicate cu destulă insistență. Îl preocupă mereu cauzele, condițiile specifice care determină schimbările. „Toate trebuie analizate, controlate, constatate, văzute care sînt cauzele (...) Fiind date anumite cauze, trebuie să se producă

¹⁾ Op. cit., p. 248, 249.

¹⁾ C. Dobrogeanu-Gherea, în *Viața românească*, 1920, nr. 3, pp. 439, 441.

anumite efecte". Astfel „literatura de la 1900 trebuia să fie o literatură caracteristică vremii, fiindcă a ieșit dintr-o stare sufletească și socială caracteristică”, deosebită „de cea de la 1880”⁴⁾. Fenomenele caracteristice unei epoci nu dispar în mod absolut la o anumită dată, unele reminiscențe prelungindu-se în epoca următoare. În-trepătrunderile, consideră cu dreptate G. Ibrăileanu, dau culoare epocilor de tranziție.

Ca și la Gherea, la Ibrăileanu se remarcă năzuința de a generaliza, de a găsi în istoria literaturii serii de fapte legate de factorii sociali. În timp ce critica literară — spunea el în cursul de Estetică — se ocupă de individ, istoria literară stabilește serii de epoci, de grupe, de indivizi, cercetează evoluția unei literaturi și evoluția genurilor. Ca metodă, istoricul literar trebuie să utilizeze pe larg procedeele criticului, acesta fiind mai puțin ținut să uzeze de acelea ale istoricului literar. Altfel spus, în istoricul literar se află, mărturisit sau nu, un critic.

De la „embriogenia” unei opere de artă, de la erudiția biografică, de la istorismul paseist pînă la istoria literară științifică de astăzi, ducînd la explicarea multilaterală, istoriografia literară a parcurs o cale lungă. Datorită marxism-leninismului dispunem astăzi de o istorie literară științifică, avînd atît o metodă cît și un limbaj tehnic adecvat. Erorile de aspect schematic, tendințele de a forța explicația pentru a corespunde criteriilor dogmatice, ca și efectele sociologismului vulgar, acestea din urmă antrenînd supraevaluarea

⁴⁾ *Istoria literaturii romîne moderne, Epoca Eminescu, 1928*, — curs litografiat, prelegerea VIII-a.

factorului social în detrimentul esteticului, au fost combătute în spiritul principialității marxist-leniniste. Aprecierea unilaterală a fondului ideologico-social, așa numitul *conținutism*, constituia o practică ce nu putea găsi ascultare, fiind contrarie specificului istoriei literare, înțelegerii științifice a unității dintre fond și formă. Valoarea și limitele sînt privite cu toată seriozitatea, în contextul istoric, ținînd seama de aportul operelor la reflectarea veridică a realității.

Studii privind raporturile folclorului cu literatura scrisă, valorificarea tradițiilor realiste, sublinierea rolului *Contemporanului*, cercetarea diverselor curente literare (semănătorism, poporanism, simbolism), ediții critice, reconsiderarea unor critici ca Titu Maiorescu și E. Lovinescu, precum și diverse studii comparative constituie cîteva direcții în care istoriografia noastră literară actuală înscrie contribuții de preț. Pe la 1900, Ilarie Chendi lansa în pustiu un apel judicios: „Dați-ne monografiile de scriitori!” Putem spune că majoritatea scriitorilor noștri sînt reprezentați astăzi în monografiile temeinice, unele excelente. A sosit timpul sintezelor vaste. Ca mărturie a fecundei activități de istoriografie literară concretizată în volume și periodice, elaborarea primului *Tratat de istorie a literaturii romîne* în cinci volume — în redacția acad. G. Călinescu — încorporează eforturile celor mai buni specialiști.

Perspectivile istoriografiei noastre literare sînt luminoase și încurajatoare. Experiența anilor de la eliberare, formarea unui lot de cercetători marxști și condițiile propice de studiu îndreptătesc cele mai frumoase speranțe.

Ideia industrializării în gândirea economică din România

de Costin Murgescu

I.

Determinarea caracterului economiei naționale și a direcțiilor spre care aceasta urmează să fie orientată a reprezentat, după ce unirea Moldovei cu Țara Românească a pecetluit actul de naștere a României moderne, preocuparea fundamentală în jurul căreia s-a dezvoltat gândirea economică românească.

În acest cadru, încă din primii ani de existență a noului stat, pe primul plan al dezbaterilor economice începe să treacă problema rolului rezervat industriei. Dacă pînă la înfăptuirea reformei agrare din 1864, principalul criteriu de demarcare între gândirea economică progresistă și gândirea economică reacționară era determinat de poziția față de cerința lichidării relațiilor feudale și a împroprietăririi clăcașilor, după reformă, principalul criteriu de demarcare devine poziția față de cerința dezvoltării unei industrii naționale.

Firește, această delimitare de ordin istoric — reforma agrară din 1864 —

nu trebuie înțeleasă în mod schematic și simplist.

Chiar înainte de 1864, necesitatea dezvoltării industriale a alcătuit o preocupare importantă pentru o seamă de economiști. Vom menționa, de exemplu, scrierile atît de semnificative în acest sens, și din păcate atît de puțin cunoscute, ale lui Carol Mihailic de Hodocin, care a pus cu tărie și claritate problema dezvoltării industriale a țării încă din prima jumătate a veacului trecut¹. Venit din Transilvania, C. Mihailic s-a stabilit în Moldova, unde a întreprins cercetări geologice, a fost primul director al școlii de arte și meserii din Iași și a desfășurat o apreciabilă activitate în domeniul industrial. „Este prea cunoscut — scrie el — că toate țările

¹. Vezi, în această privință, lucrarea: „Carol Mihailic de Hodocin despre economia Moldovei și perspectivele dezvoltării ei industriale” de Gh. Dobre în „Buletinul Institutului Politehnic”, Iași, Tom IX, fasc. 1—2, 1963. Citatele din C. Mihailic se fac după această lucrare.

ce se mărginesc numai cu lucrarea pământului, sint foarte înapoiate în privința avutului, a culturii și a industriei“, teză din care trăgea concluzia că „Avutul Moldovei și cultura, chiar și lucrarea pământului, se pot dezvolta prin introducerea industriei manufacturii“. ² Cu o adîncă înțelegere a cerințelor dezvoltării economice, C. Mihailic arătase în 1842 că „Nu ar fi numai de folos, dar încă și neapărat de trebuință a înființa în sfîrșit și aici în Moldova, după puțință, manufacturi de tot felul și cele mai neînsemnate producturi fabricate din țări străine“ ³

Militînd pentru dezvoltarea diferitelor ramuri industriale, C. Mihailic a acordat o atenție specială industriei metalurgice; în lipsa unei „fabrici de fier“ el vedea „cea mai de căpetenie pricină“ a rămîinerii în urmă a industriei și agriculturii, de unde și strădaniile sale spre a demonstra necesitatea dezvoltării industriei metalurgice deoarece „Temeiul, și cum am zis muma tuturor industriilor manufactuitoare pămîntene... sint fabricile de fier în țară“. ⁴

Așa cum ideia necesității dezvoltării industriale apare încă înainte de unire, persistența puternicelor rămășițe feudale în agricultură și relațiile dintre moșieri și țărani au continuat să reprezinte și după 1864, datorită caracterului limitat al reformei, terenul unor aprige dispute între economiștii progresiști și cei reacționari.

Conexiunea strînsă dintre „problema agrară“ și „problema industrială“ în procesul dezvoltării capitaliste a Romîniei, face ca — în general — principalii militanți pentru reforma agrară din 1864 să fie și primii militanți ai curentului „industrializant“ în formare,

² „Gazeta de Moldavia“, nr. 84 din 22 octombrie 1851.

³ „Despre lucrarea minelor de metal și observații asupra pădurilor din Valea Bistriței“, Iași, 1842, pag. 28.

⁴ „Gazeta de Moldavia“, nr. 84 din 22 octombrie 1851.

tot astfel cum pe economiștii adversari ai reformei îi găsim apoi printre adversarii dezvoltării industriale.

S-a observat, pe bună dreptate, că atitudinea față de toate celelalte probleme care se puneau dezvoltării economice a Romîniei decurgea inevitabil din atitudinea față de aceste probleme fundamentale. ⁵

Curentul industrializant s-a cristalizat și dezvoltat în focul unei lupte deschise împotriva teoriei conservator-reacționare a „Romîniei, țară eminentamente agricolă“, în care își găseau reflectarea, în primul rînd, interesele marii moșierimii.

Potrivit acestei teorii, rolul Romîniei în diviziunea internațională a muncii urma să fie limitat la producția și exportul de cereale, produsele industriale urmînd să fie importate din țările mai dezvoltate din punct de vedere economic.

⁵ Gh. Zane, în „Prefața“ la „Texte din literatura economică a Romîniei. Secolul XIX“, vol. I, București, 1960, pag. XIV.

Pe baza atitudinii adoptate față de problemele principale în funcție de interesele diferitelor clase sociale, prof. Gh. Zane delimitază astfel literatura economică a secolului trecut:

„De o parte literatura care a stat pe poziția menținerii „statului quo“ sau a unor transformări neînsemnate, adică menținerea marii proprietăți latifundiare, chiar dacă ar fi fost vorba de restrîngerea unor drepturi feudale, cu simpla eliberare a clăcașilor, cu menținerea caracterului „eminamente“ agrar al economiei romînești și cu o politică economică corespunzătoare în domeniul creditului, comerțului etc., de altă parte literatura care s-a situat împotriva „statului quo“, deci pentru lichidarea proprietății feudale și a privilegiilor acesteia, pentru emanciparea și împrumotarea clăcașilor, pentru transformarea caracterului agrar al economiei romînești în economia agrar industrială și pentru întemeierea unei mari industrii naționale, militînd totodată pentru independența economică, adică pe de o parte literatura cu caracter conservator și reacționar și pe de altă parte literatura cu caracter democrat și înaintat“.

Invocînd diferite considerente de „rentabilitate“, adepții teoriei menționate se opuneau măsurilor de stimulare a industriei naționale și preconizau concentrarea eforturilor de politică economică spre susținerea producției cerealiere a marilor gospodării agricole, fie de tip feudal, fie de tip capitalist; pe planul relațiilor economice externe, ei promovau o politică liber-schimbistă, prin intermediul căreia năzuiau să ajungă la ziua în care: **„Principatele Unite vor forma din întregul lor teritoriu, sub un regim de libertate absolută, un vast antrepozit comercial deschis produselor lumii“, „o piață permanentă, nu numai europeană dar și cosmopolită“.**⁶

În concepția unor astfel de teoreticieni, România nu trebuia să-și fundeze o industrie națională proprie, ci să devină un „antrepozit comercial cosmopolit“, ceea ce echivala cu menținerea ei în stare de inferioritate față de marile puteri industriale și de dependență față de importul de produse industriale din aceste țări. În teoria țării „eminamente agricolă“ interesele marii moșierimi se îmbinau astfel cu cele ale marilor state industriale care începeau să pătrundă, după Unire, în economia românească, încercînd să și-o subordoneze.

Îmbinarea strînsă de interese la care ne referim apare deosebit de evidentă la propovăduitorii cei mai zeloși ai unei asemenea direcții de dezvoltare, Alexandru D. Moruzi și Ion Strat.

Situîndu-se în general pe o poziție similară, alți adepți ai țării „eminamente agricole“ și ai liberului schimb, ca Nicolae Șuțu și Ion Ghica, recunoșteau totuși necesitatea unei dezvoltări industriale, dar restrîngeau această dezvoltare numai la anumite

ramuri ale industriei ușoare, întemeiate pe prelucrarea materiilor prime agricole de pe moșii.

Dominantă în prima perioadă după Unire, teoria de care ne ocupăm avea să exercite o influență nefastă în tot cursul existenței regimului burghezomoșieresc, bine înțeles cu nuanțe și intensități diferite, în funcție de interesele de clasă ale diferiților economiști și de evoluția generală a capitalismului în România.

Orientarea „eminamente agricolă“ și liber-schimbistă contravenea nu numai intereselor vitale ale dezvoltării economiei naționale, dar și intereselor burgheziei industriale. Compromisul încheiat între burghezie și moșierime, împletirea de interese dintre cele două clase exploatoare, au făcut ca această din urmă contradicție să se manifeste mai lent, treptat. Totuși, opoziția n-a putut să nu apară; ea a căpătat o acuitate deosebită în condițiile efectelor distrugătoare pe care le-a avut asupra tinerei industriei românești Convenția comercială încheiată cu Austro-Ungaria în 1875 și și-a lărgit posibilitățile de manifestare prin dobîndirea independenței naționale în 1877.

În acest context istoric se afirmă cu tot mai multă vigoare curentul de opinie în favoarea dezvoltării industriale a țării, curent inițiat de Dionisie Pop Marțian și Bogdan Petriceicu Hașdeu și care-și găsește o amplă intruchipare în lucrările economice ale lui M. Kogălniceanu, P. S. Aurelian și mai ales Alexandru D. Xenopol, pentru a nu cita decît pe cîțiva din cei mai reprezentativi economiști și istorici ai veacului trecut. Desigur, făuritorii curentului industrializant abordau problema din unghiuri de vedere adeseori diferite și preconizau uneori soluții diferite; ceea ce îi unește în același fir de gîndire, deasupra unor inerente deosebiri de care nu ne vom ocupa aici, este conștiința faptului că fără întemeierea unei puternice industrii naționale devin de neconceput

⁶ Al. D. Moruzi, „Progrès et liberté“, Galați, 1861; citat după textul republicat de Victor Slăvescu în volumul „Viața și opera economistului Alexandru D. Moruzi“, București, 1941, pag. 176.

dezvoltarea forțelor de producție ale țării, progresul ei economic, social și politic, asigurarea și consolidarea independenței naționale a României.

Ridicându-se împotriva tezelor liberalismului economic, cu ajutorul căroră adepții țării „eminente agricole“ încercau să-și fundamenteze pozițiile, partizanii dezvoltării industriale au subliniat cu tărie pericolul pe care-l generează tratarea abstractă, dogmatică, a legilor dezvoltării sociale.

Pentru Dionisie Pop Marțian, adoptarea unei anumite politici economice trebuie să se întemeieze pe analiza atentă a etapei de dezvoltare în care se află o țară sau alta. „Nu tot ce este bun, în faza dezvoltării lor actuale — scria el, referindu-se la tendința liber-schimbistilor de a copia mecanic politica țărilor avansate din punct de vedere industrial — ar fi fost bun și într-o perioadă de dezvoltare mai primitivă. Pentru aceasta dar, dacă studiind cu atenție împrejurările noastre economice, printr-o judecată sănătoasă nu am putea afla soluția unei chestiuni, exemplul model nu trebuie să luăm din actualitatea popoarelor înaintate, ci din comparația practicii mai multor popoare din timpul când se aflau în împrejurări economice ca ale noastre. FIECARE ETATE ÎȘI ARE TRATAMENTUL EI!“⁷.

Tentativa reprezentanților mării moșierimi de a-și înfățișa interesele drept cerințe care decurg din concluziile „științei“, stârnește indignarea nestăpinită a economistului român: „Mă scandalizez numai că perfidia a străbătut și în sanctuarul științei, aceasta

7. „Despre salinile țării“ în „Anale Economice“, 1861/I—IV. Citat după textul republicat de Victor Slăvescu în „Viața și opera economistului Dionisie Pop Marțian“, vol. II, București, 1944, pag. 232 (În continuare, trimiterele la opera lui D. P. Marțian se fac după această ediție).

mă sili să probez: cîntecele economiștilor cosmopoliți sînt adesea cîntece de Sirene“.⁸

Pe aceeași linie de preocupări, B. P. Hașdeu face o minuțioasă incursiune în istoria doctrinelor economice și subliniază că invocarea cerințelor legilor economice obiective devine „o pură speculațiune“ dacă aceste cerințe nu sînt confruntate cu condițiile concret-istorice ale societății;⁹ de pe această poziție, el nimicește, un an mai tîrziu, tratatul de economie politică al lui Ion Strat care „nu prezintă nici măcar meritul de a aplica din cînd în cînd, încai în trecut sau într-un chip eronat, absolutismul științei către condițiunile concrete ale României“.¹⁰

Împingînd și mai departe analiza, A. D. Xenopol arată că întreaga teorie a liberului-schimb nu reprezintă altceva decît un instrument prin care țările industriale urmăresc să-și mențină situația privilegiată.

„Economia politică a Franței și a Angliei — scrie el — nu merită numele de știință; ea este teoria pusă în serviciul unei practici și fiindcă practica este profitabilă țărilor acestora, teoria trebuie să vină să susțină, pe baza unor așa-numite principii, interesul curat material al acelor state, spre a-i da astfel o aparență mai puțin uricioasă. Fiindcă Franței și Angliei le convine de minune a exploata lumea, de aceea scriitorii ei — conștient sau inconștient — susțin că statele cele mai înapoiate trebuie să arunce sistemul lor, acela al libe-

8. Ed. cit., pag. 296.

9. „Agricultura și manufactura“ în „Traian“ nr. 79/1869, Citat după textul reproduș de Victor Slăvescu în „Economistul Bogdan Petriceicu Hașdeu“, București, 1943. Trimiterile la lucrările lui Hașdeu se fac, în continuare, după această ediție.

10. Recenzie la tratatul lui Ion Strat în „Columna lui Traian“, Nr. 40/1870. Ed. cit., pag. 132.

rului schimb... Pentru ce aceasta? Pentru că Anglia și Franța, fiind foarte înaintate în industrie, comerț și agricultură, popoarele cele mai înapoiate, lăsate numai cît în propriile lor puteri, nu vor putea niciodată să concureze cu dinsele și deci neputînd produce lucruri tot așa de bune și de ieftine cît dinsele, vor rămîne pentru totdeauna în o atîrnare față de ele".¹¹

În aceste împrejurări, pentru Al. D. Xenopol, „susținerea ideilor liberschimbiste la noi în țară este un adevărat act de trădare națională. Liberul schimb împiedică dezvoltarea industriei în țările cele mai înapoiate, ce nu pot concura cu cele mai înaintate. Liberul schimb osindește pe un popor a se îndeletnici vecinic cu agricultura, deci numai cu munca cea mai grea și cea mai rău plătită și a rămînea pentru totdeauna sclavul naturii în loc ca el să comande acesteia”.¹²

Condamnînd fără cruțare liber-schimbismul, gînditorii progresiști ai secolului XIX se ridică cu energie împotriva teoriei „țării eminentamente agricole”.

Încă la 1862, D. P. Marțian cercetează „Cauza principală a neputințelor noastre economice și sociale”, ajungînd la concluzia că „În ziua de astăzi, care este a solidarității intereselor internaționale — existența unui popor sterp în industrie este precară”.¹³

Criticînd pînă și pe unii precursori ai săi industrializați, cînd constată la ei anumite inconsecvențe în această privință, B. P. Hașdeu ironizează cu sarcasm faptul că nu există reprezentant al claselor dominante „care să nu fi repetit pe toate tonurile: „România a fost, este și trebuie să fie o țară agricolă”, spre a continua: „Și totuși nimic nu este nu numai fals,

dar încă mai periculos pentru existența națională decît această prosternațiune excepțională sub altarul Ceresei”.¹⁴ Pentru el, concluzia întregii istorii a gîndirii economice „se reazemă în pieirea oricărei națiuni curat agricole dacă nu face cu energie și la timp tot ce-istă în putință spre a deveni cît mai curînd un popor manufacturat”.¹⁵

Aceeași idee călăuzește pe M. Kogălniceanu care arată că: „Astăzi popoarele fără industrie sînt peritoare de foame, sînt sleite de acelea care o posedă și le face să plătească scump ceea ce ele nu pot să producă”.¹⁶

Subliniînd rolul industriei în dezvoltarea forțelor de producție ale unei țări, E. Winterhalder scria cu patosul epocii:

„Industria manufacturială, care completează și încoronează civilizațiunea unui popor, este nemărginită în rezultatele sale. Ea aduce la cea mai înaltă treaptă puterile producătoare, individuale și sociale. O apatie fizică și intelectuală, o învechită rutină, neștiința și servitutea sînt mai totdeauna tristul cortegiu al regimului agricol; o neconținută activitate; un progres neincetat, luminile și libertatea caracterizează regimul industrial și comercial”. El arăta apoi: „Industria întinde imperiul omului asupra puterilor producătoare ale naturii. Vinătorul nu întrebuițează nici a mia parte din ele, păstorul nici a suta; sub regimul agricol curat zis, risipa acestor puteri este încă mare: apa și aerul sînt încă puțin întrebuițate ca puteri mișcătoare; felurile minerale, cari sub mine industriale dobîndesc o valoare atît de mare, sînt nebăgate în seamă; materialele de foc (combustibilile) se risipește, piatra, varul și nisipul sînt puțin întrebuițate la construcțiuni”.¹⁷

¹¹ A. D. Xenopol, Studii economice, București, 1897, pag. 47—48.

¹² „Convorbiri economice”, din I.IV. 1877.

¹³ „Analele economice”, 1862/I—IV, nr. 9—12. Ed. cit., pag. 259—260.

¹⁴ Ed. cit., pag. 68.

¹⁵ Op. cit., pag. 114.

¹⁶ „Monitorul” nr. 62 din 16.III.1874. pag. 404.

¹⁷ Citat după „Texte din literatura economică în România”, pag. 253—254.

Pe o linie similară se dezvoltă gândirea economică progresistă și în Transilvania. Într-un articol publicat sub titlul „Dela Buzăul românesc”, Gh. Bariț se ridică împotriva împărțirii Europei în țări industriale în apus și țări agrare în răsărit „**tributare fabricilor, intereselor și plăcerilor**” celor dinții. „**Cînd cheltuim cu toți în afară și nu cîștigăm de la străini nici pe cît cheltuim — scrie el — atunci și eu, și oricare altul, ca parte a totului, avem dreptul a reflecta la răul ce întîmpinăm pe toți pașii**”. Respingînd tezele celor care susțineau că „luxul năintează industria”, Bariț sublinia în 1852 că noi n-am ajuns încă în situația în care „**fabricile se află înăuntru patriei și produsele crude se lucră aici pe loc, prin urmare și cîștigul rămîne tot acasă**”.¹⁸

Pentru un alt gînditor transilvănean, Partenie Cosma, „**Industria este în timpul de astăzi măsura cu care se cumpănește valoarea unui popor. În care măsură se dezvoltă industria la un popor, în ceea ce înăintează toți ceilalți factori de la care se condiționează bună starea lui, — comerciul, agricultura, artele, științele etc... pentru că le nutrește și le încălzește pe toate**”.¹⁹

Punînd cu toată tăria problema industriei, economiștii și istoricii de frunte din a doua jumătate a sec. XIX dezvoltă în opera lor o gamă largă de argumente în slujba ideii progresului industrial. Ei subliniază rolul industriei în dezvoltarea tuturor ramurilor economiei naționale și — respingînd încercarea moșierimii de a opune industria, în mod artificial, agriculturii — leagă indisolubil creșterea producției agricole de creșterea prealabilă a industriei, în special a ramu-

rilor sale mecanice, chimice și de prelucrare a produselor agricole. Observînd cu perspicacitate implicațiile social-politice ale industrializării, ei relevă că teoria țării „**eminamente agricole**” este nu numai o teorie a menținerii economiei naționale în stare de inferioritate, dar, în același timp, o teorie a reacțiunii politice și a împiedicării progresului cultural-științific al țării. Pentru B. P. Hașdeu, prima consecință a „**țării agricole**” este „**despotism înăuntru**”,²⁰ iar pentru Xenopol: „**În zadar se strigă după libertate în o țară curat agricolă, căci ea nu este cu puțință decît acolo unde sînt oameni liberi, iar oameni liberi nu se află decît într-o țară în care și industria joacă un rol însemnat**”.²¹ În alt loc, marele istoric subliniază că „**Dezvoltarea industriei în țara noastră ar da un avînt și altor ramuri de ocupație care zac în cea mai mare lîncezeală și care sînt iarăși esențiale civilizației: știința, arta și literatura**”.²²

Dar ceea ce preocupă, în primul rînd pe partizanii dezvoltării industriale din sec. XIX sînt gravele consecințe de ordin economic și politic extern care decurgeau din intrarea Romîniei, ca țară agricolă, în sistemul pieții mondiale capitaliste. Ei acordă de aceea o atenție deosebită schimburilor comerciale externe inechitabile la care o țară agricolă este condamnată. Nația agricolă, scria Mihai Eminescu, „**păgubește dublu toate tranzacțiile ei, la vînzarea produselor ei, la cumpărarea celor străine. Apoi e cumplit de mare diferența între valori. Încărcînd 500 vagoane de grîu, capeți în schimb o jumătate de vagon de obiecte de lux. C-un cuvînt, nația agricolă e expusă de a fi exploatată de vecinul industrial**”.²³

²⁰ Ibid. cit., pag. 73.

²¹ „*Studii asupra stării noastre actuale*” în „Convorbiri economice” din I.IV.1877.

²² „*Studii economice*”, pag. 132.

²³ „*Paralele economice*” în „*Timpul*” (1877).

¹⁸ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 28/1852, Citat după volumul George Bariț, „*Scrieri social-politice*”, București, 1962, pag. 148.

¹⁹ „Gazeta Transilvaniei din 1/15 septembrie 1881.

Ideea aceasta este prezentă la toți partizanii promovării industriei naționale. Tot Al. D. Xenopol este, poate, acela care o formulează în modul cel mai amplu: „Primul pericol la care va fi expusă țara curat agricolă este acela că ea va vinde ieftin și va cumpăra scump obiectele trebuitoare traiului”,²⁴ spre a arăta apoi că în relațiile de schimb cu țările industriale, țările agricole „Vor da cantități enorme de muncă brută, pentru o cîtîme foarte mică de muncă inteligentă. Cîte kile de griu nu sînt oare cuprinse într-un ornec de Geneva? Sute de țărani au asudat sub arșița soarelui, luni de zile pentru a produce ceea ce ornecarul din Geneva a produs în puține zile cu o osteneală mai mult intelectuală decît fizică. De aci urmează că țara agricolă își dă toată munca locuitorilor ei în schimb pentru o mică porțiune din munca țărîlor industriale.

Acesta este însă un rău foarte mare, căci un popor nu poate propăși decît în porțiune cu ceea ce produce. Dacă producțiunea sa va fi așa de proastă încît să trebuiască (a fi) întrebuințată, toată, pentru a plăti o porțiune minimă din munca altor țări, atunci ea nu va putea aplica puterile sale în alte direcțiuni și anume în acele ce dau naștere progresului și deci va rămîne îndărăt. Încît vedem că chestiunea industriei în o țară nu este numai decît o chestiune de cîștig, ci și o chestiune de civilizație”.²⁵

Preocupați nu numai de relațiile comerciale, dar și de ansamblul relațiilor economico-politice care se stabilesc între state inegale ca grad de dezvoltare economică, adepții dezvoltării industriale insistau cu energie asupra faptului că aceasta este singura cale prin care poate fi întărită independența economică și politică a țării.

„Singurul fundament puternic al independenței politice a unei țări este eman-

ciparea sa economică”.²⁶ afirma P. S. Aurelian, care a desfășurat timp de aproape o jumătate de veac o prodigioasă activitate pusă în slujba fundării industriei naționale în România.

Pentru considerente similare, B. P. Hașdeu socotea că o „națiune curat agricolă, după cum ne-am deprins cu toți a ne numi pe noi înșine, fără a înțelege greutatea vorbei, nu poate a nu se șterge de pe fața globului pămîntesc. Manufactura pentru România este o chestiune de viață sau de moarte”.²⁷

În numele acestor interese fundamentale ale dezvoltării Romîniei, Al. D. Xenopol face un rechizitoriu necruțător regimului burghezo-moșieresc: „Cea dintîi datorie a unei ocîrmuiri inteligente și patriote va fi să-și pună toate silințele spre a da cît mai curînd naștere unei mișcări industriale”. Pe temeiul acestei constatări de principiu, el acuză: „Facem o crimă reprezentanților națiunii, Camerei și Senatului, că nu s-a găsit încă nici o voce în corpurile legiuitoare care să propună ceva în favoarea dezvoltării industriei”.²⁸

Spațiul nu ne permite să menționăm întreaga bogăție de idei pe care o cuprinde literatura industrializantă din sec. XIX, literatură atît de puțin studiată și încă neanalizată critic în lumina materialismului istoric, deși reprezintă unul din capitolele cele mai fecunde și moștenirea cea mai de preț din întreaga istorie a gîndirii economice romînești. Ne vom mulțumi să menționăm că în măsura în care răspundea intereselor burgheziei industriale și posibilităților ei practice de a-și promova aceste interese în cadrul coaliției burghezo-moșierești și al dependenței față de capitalul monopolist străin, curentul industrializant și-a adus contribuția la subminarea teoriei țării „eminamente agricole” și la abo-

²⁴. Op. cit., pag. 14.

²⁵. Op. cit., pag. 26—27.

²⁶. „Economia națională” nr. 12/1887.

²⁷. Ed. cit., pag. 73.

²⁸. Studii ... pag. 59, 60.

lirea politicii liber-schimbiste, în locul căreia se trece, începînd din 1887, la o politică de protejare a industriei. Această politică a înlesnit dezvoltarea anumitor ramuri industriale în România, dar n-a corespuns nici pe departe așteptărilor pe care le legaseră de ea pionierii industrializării. Mai mult încă, de pe urma ei au beneficiat din plin și capitalurile străine investite în România, ceea ce a făcut ca odată cu dezvoltarea industrială să se întărească nu independența economică și politică a țării, ci dependența ei față de marile monopoluri imperialiste.

Prin extinderea anumitor ramuri industriale s-a format și dezvoltat însă în România clasa muncitoare care avea să preia apoi steagul industrializării, iar în vremea noastră, să înfăptuiască practic această idee. În perioada la care ne referim, Partidul social-democrat al muncitorilor din România (P.S.M.D.R.) a înscris, în Programul adoptat la Congresul de constituire, în 1893, ca un obiectiv al său „**Proteguirea industriei prin vămi, intrucit acestea nu vatămă interesele consumatorilor muncitori**“ (art. 13)²⁹⁾.

Ideia de dezvoltare industrială se îmbină în felul acesta cu cerința de apărare și promovare a intereselor celor ce muncesc.

II. Problema dezvoltării industriale a

României a dobîndit o perspectivă mai largă după ce — la 1 decembrie 1918 — s-a desăvîrșit unitatea națională a statului român.

În condițiile lărgirii sensibile a pieții interne, burghezia romînă a căutat să folosească conjunctura internă și internațională a primilor ani postbelici, spre a-și întări pozițiile economice și politice.

²⁹⁾ „Munca“ nr. 7 din 11 aprilie 1893.

Tendința aceasta și-a găsit una din expresiile sale în politica „prin noi înșine“ promovată de Partidul național-liberal, sprijinit pe cele două citadele financiare ale sale — Banca Națională a Romîniei și Banca Romînească. „Naționalizarea“ burgheză a capitalului inamic, crearea unor noi întreprinderi cu capital „național“, legea minelor din 1923, au jalonat primii pași ai politicii prin „noi înșine“, care avea să domine în perioada de stabilizare relativă a capitalismului.

Călăuzită de goana după profituri cît mai înalte, această politică hrăpăreață (întemeiată pe intensificarea exploatarea proletariatului și pe adîncirea exploatarea satului de către oraș) și anarhică (prin orientarea investițiilor spre ramuri și regiuni care făgăduiau o rentabilitate imediată) n-a reușit să deschidă o epocă de reală industrializare a țării. De altfel, faptele au demonstrat că burghezia romînă își supraapreciase forțele în inevitabila ciocnire de interese cu capitalul monopolist din occident; acesta a știut să utilizeze cu abilitate firele dependenței financiare în care prinsese regimul burghezo-moșieresc spre a impune — către sfîrșitul perioadei de stabilizare relativă — abandonarea politicii „prin noi înșine“.

Venirea la putere a partidului național-tărănesc, în 1928, a pus capăt încercărilor făcute de marea burghezie romînă în primul deceniu postbelic, cu scopul de a reimpărți în favoarea ei „sferele de influență“ deținute în economia noastră națională de capitalul financiar din occident. Mai mult, noul guvern a inaugurat o politică a „porților deschise“, care a înlesnit adîncirea dependenței economice a Romîniei față de marile monopoluri bancare din occident, monopoluri a căror poziție față de problema dezvoltării industriale a țării era definită cum nu se poate mai clar în raportul întocmit în 1932 de către controlorul instalat de finanța internațională pe lingă

Banca Națională: „este de dorit, scria el, ca în viitor România să-și orienteze exportul către produsele agricole”, deoarece industria ar fi costisitoare.³⁰

Această concepție corespundea într-un totu doctrinei oficiale a guvernului național-tărănesc, doctrina „statului țărănesc”, continuatoare — în condiții istorice noi — a teoriei țării „eminamente agricole”.

Poziția adeptilor „statului țărănesc” față de problema dezvoltării industriale a României era definită astfel de principalul exponent al acestui curent: „Baza existenței noastre de stat este agricultura; sintem, orice am fi și orice am face, un stat de țărani... Organizarea producției naționale înseamnă, înainte de toate, crearea condițiilor pentru ridicarea producției naționale a agriculturii”; aceasta deoarece „condițiile de existență naturală ale țării noastre nu deschid perspective dezvoltării dintr-un stat agrar într-un stat industrial”.³¹

O teorie care neagă faptul evident că dezvoltarea industrială este pîrghia hotărîtoare a oricărui progres al întregii economii, inclusiv al agriculturii, reprezintă, în orice țară a societății moderne, o absurditate teoretică și are în ultimă instanță un caracter reacționar. A încerca să frînezi dezvoltarea industrială înseamnă a încerca să frînezi de fapt dezvoltarea forțelor de producție; ori, tocmai această dezvoltare a forțelor de producție reprezintă criteriul suprem al progresului social.

Împotriva teoriei „statului țărănesc” s-au pronunțat atît vechea burghezie liberală, cît și exponenții ideologici ai noii grupări a burgheziei și finanței naționale care, după ieșirea din criza anilor 1929—1933, dobîndea și își consolida poziții monopoliste în eco-

nomie, cu sprijinul comenzilor finanțate prin bugetul statului. Ideologia acestui grup monopolist au desfășurat o acțiune sgomotoasă în legătură cu problema industrializării României; în această acțiune ei n-au ezitat să invoce și să reia unele din argumentele curentului industrializant din sec. XIX, spre a-și promova interesele egoiste de grup și a justifica profiturile fabuloase realizate pe seama bugetului.

Cît de departe erau „industrializantii” pe care-i promovau în arena ideologică aceste grupuri monopoliste în anii 1933—1940, de curentul industrializant din sec. XIX, se poate vedea dintr-un singur exemplu. Așcum am menționat, pentru gînditorii progresiști ai veacului trecut, dezvoltarea industrială a țării trebuia să reprezinte nu numai pîrghia dezvoltării forțelor de producție, dar și un instrument pus în slujba progresului democrației și al consolidării independenței naționale. Pentru „industrializantii” deceniului al IV-lea din acest secol, dezvoltarea industrială trebuia să accelereze întărirea capitalismului monopolist de stat și să se întemeieze pe dictatura fascistă.

Mai mult încă, principalul exponent ideologic al unei asemenea linii de „industrializare”, Mihail Manoilescu, a devenit adept al „Grossraumwirtschaft”-ului european, pe care năzuia să-l realizeze Germania hitleristă. Într-un articol publicat în revista hitleristă „Volk und Reich”, M. Manoilescu făcea chiar inventarul resurselor naturale pe care România urma să le pună la dispoziția „Europei unite”: țifei, gaz metan, energie electrică — în special prin folosirea resurselor energetice ale Dunării, la Porțile de Fier —, cereale („Și aici România ocupă un loc de onoare cu griul, porumbul și ovăzul ei”, scria el), grăsimi vegetale și animale, lemn.

După acest inventar suficient de edificator, M. Manoilescu se întreba: „Care sînt speranțele — ba chiar pretențiile

³⁰ Citat după „Probleme Economice” nr. 6/1959.

³¹ Virgil Madgearu, „Agrarianism, capitalism, imperialism”, București, 1936, pag. 101, 115.

— României față de noua Europă?“, spre a răspunde: „Ceea ce ne fâgăduiește Europa unită este o revalorizare a produselor agricole și o stabilitate a prețurilor. Amîndouă vor aduce o ridicare a productivității muncii.

„Prețurile interne europene drepte și stabile pentru produsele agricole, debușeul asigurat precum și PRODUCȚIA AGRICOLĂ după „COMANDĂ“, care sînt deja în curs, de pildă pentru soia și floarea soarelui, vor ajuta la crearea unei țărănime sănătoase și independente. Pe o astfel de piață internă sporită poate să se înrădăcineze și să se dezvolte organic marea industrie locală“.³²

Așa dar, toată „industrializarea“ despre care vorbeau exponenții fascismului românesc, urma să se reducă, în cadrul „Grossraumwirtschaft“-ului hitlerist, la exportul de combustibil, energie electrică și diferite materii prime și la dezvoltarea unei agriculturii „după comandă“.

Oricît de concludente în esența lor, direcțiile de dezvoltare la care se referă Mihai Manoilescu nu spun nici pe departe tot ceea ce se pregătea României prin „noua Europă“, în cadrul căreia colaborarea urma să se desfășoare astfel încît diferitele țări — cum afirma ambasadorul Ulrich von Hassel, președintele Consiliului economic al Reichului pentru Europa centrală — „nu vor pierde din libertate decît ceea ce se cere absolut în interesul acestei colaborări“.³³

După cum se vede, prima trăsătură a „industrializării“ pe care ne-o rezerva fascismul în cadrul „noii Europe“, consta în pierderea unei părți din in-

³² „Economia României în Europa unită“ în „Volk und Reich“, nr. 2/1942, reprodus, în traducere românească, în revista lui M. Manoilescu, „Lumea nouă“, nr. 1—6/1942.

³³ „Sporirea puterii economice prin colaborare“ în „Excelsior“ din 11 ianuarie 1942.

dependența națională; este drept, ne asigura von Hassel, nu toată libertatea, ci numai atîta cîtă era necesară colaborării!

Un alt teoretician al „Grossraumwirtschaftului“ hitlerist intra în detaliile acestei limitări. Este vorba de prof. Hudo Hassinger, președintele Institutului de Geografie al Universității din Viena, care într-o amplă lucrare dedicată „spațiului vital al popoarelor din sud-estul european“, arăta că România trebuie să-și dezvolte industria extractivă a petrolului și gazelor naturale și agricultura „dimensionînd producția după nevoile Germaniei“, din care ar urma să primească mașini agricole.³⁴ În schimb, arată același autor, „Politica industrială a statelor din Sud-Est nu va trebui să se desfășoare prin promovarea nediscriminativă a tuturor ramurilor industriale la adăpostul unor înalte ziduri vamale, ci ea se va îndrepta mai întîi către valorificarea produselor subsolului și producerea mărfurilor agro-alimentare, ca și către mărfuri finite ieftine produse în masă. Exportul țărilor industriale va rămîne încă multă vreme un cîmp de activitate pentru produsele cu o valoare ridicată și pentru sortimentele speciale, printr-o rațională diviziune a muncii; în special este vorba de exportul Reichului german care va avea să creeze împreună cu statele din Sud-Est organizația unui mare spațiu economic, care este întemeiat pe baze naturale și se realizează prin întregire reciprocă și diviziunea muncii“.³⁵

Pentru atingerea obiectivelor pe care și le propuseseră, economiștii hitleriști elaboraseră teoria „comunității economice europene“, pe care o defineau drept „o țintă politică ce trebuie susținută prin măsuri economice impor-

³⁴ H. Hassinger, „Lebensraumfrage der Völker der Europäischen Südos-tens“, în colecția „Lebensraumfragen Europäischer Völker“, Band I, Leipzig, 1942, pag. 611.

³⁵ Op. cit., pag. 612.

tante". În mod practic, aceste „măsurî economice importante“ tindeau la lichidarea suveranității naționale a statelor europene și la contopirea economiilor lor naționale într-un mare „spațiu vital“, în slujba Germaniei hitleriste. Este concludent, în acest sens, un articol publicat în 1943 de un specialist hitlerist de la Universitatea din Berlin căre sublinia neajunsurile pe care le creează existența mai multor „spații mici despărțite prin restricțiuni vamale“, spre a susține apoi că : „Dezvoltarea industriei nu trebuie să se fărâmițeze în spațiul european după punctele de vedere ale unei autarhii naționale de mici spații, ci trebuiește îndrumată în sensul unei cit mai largi contopiri a aprovizionării bunurilor“. După părerea acestui specialist, în dezvoltarea economică, în primul rînd „TREBUIE SĂ SE ȚINĂ SEAMĂ DE PUNCTELE DE VEDERE CONDUCĂTOARE TOTAL-EUROPENE“, punctele de vedere naționale ale diferitelor țări fiind restrînsse la aspecte subordonate.

Pe temeiul acestor considerații, el împărțea piețele naționale ale diferitelor țări „între piețele care rămîn la dispoziția producției locale și între piețele care trebuie deschise întregii producții europene. În legătură cu aceasta poate deveni (actuală (n. n.) — afirma el — și ideea unor complexe pe mari spații, un însemnat factor pentru reglementarea condițiilor de producție și vînzare în cadrul unei ordine economice interstatale“.³⁶

Care urma să fie rolul Romîniei în acest „complex pe mari spații“ ? Răspunsul îl găsim într-o declarație pe care Adolf Hitler însuși o făcea colaboratorilor săi : „Romînia ar face bine să renunțe pe cit posibil de a avea propria sa industrie. Ea ar îndrepta bogăția pămîntului său, și în special grîul său, spre piața germană. Ea ar primi de la noi, în contra partidă,

³⁶ Dr. Reitinger, „Economia industrială europeană“, în „Excelsior“, din 11 aprilie 1943.

produsele industriale de care are nevoie... Astfel, ar dispărea acest proleteriariat român contaminat de comunism“.

După cum se vede, legînd „industrializarea“ Romîniei de încadrarea ei în „Grossraumwirtschaft“-ul european preconizat de hitleriști, ideologii fascismului român pregăteau de fapt atît lichidarea independenței economice și politice a țării, cit și desființarea întregii industriei făurite în Romînia în decurs de un secol.

III.

In lupta împotriva teoriilor reacționare care, sub diferite forme, încercau să nege posibilitatea dezvoltării industriale a Romîniei sau să limiteze aceste posibilități la cîteva ramuri izolate și pentru fundamentarea necesității vitale a industrializării Romîniei, un rol hotărîtor l-a jucat Partidul Comunist Român.

„Împotriva acestor teoreticieni reacționari, care căutau să facă din țara noastră un apendice al marilor state industriale — arăta tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej în 1945 — ne-am ridicat din totdeauna noi, marxiștii, comuniștii, susținînd că progresul țării noastre este în directă și nemijlocită legătură cu progresul industrializării țării și că de țaria industrială a țării depinde în mare măsură însăși independența statului nostru“³⁷.

Consecvent poziției sale de principiu, partidul clasei muncitoare, continuatorul celor mai înaintate tradiții de luptă ale poporului nostru, l-a condus spre înfăptuirea acestei vechi năzuințe a sale : crearea unei puternice industriei proprii, temelie a dezvoltării economice și a ridicării nivelului de trai.

Realizarea industrializării pe baza învățaturii marxist-leniniste, în proce-

³⁷ Articole și cuvîntări, ed. IV, București, 1955, pag. 62.

sul unor profunde transformări revoluționare care au cuprins toate domeniile vieții, în procesul lichidării exploatării omului de către om și al construirii societății socialiste; transformarea industriei socialiste, înzestrată cu tehnica cea mai modernă, în pivot al dezvoltării complexe și multilaterale a întregii economii naționale care crește armonios, echilibrat, pe o linie mereu ascendentă și în ritm rapid; orientarea ei spre valorificarea superioară a resurselor naturale și ridicarea tuturor regiunilor țării — toate acestea fac ca industrializarea României să se înlățească în anii noștri pe o treaptă și la un nivel superior, la care nici cei mai înflăcărați precursori ai ideii industrializării n-au putut să viseze vreodată.

În lupta pentru industrializarea socialistă, Partidul Muncitoresc Român s-a călăuzit de cerința folosirii tuturor posibilităților interne de care țara noastră dispune, prin mobilizarea intensă a propriilor forțe și maxima valorificare a resurselor ei naturale. În același timp, în înlăptuirea progresului economic și tehnico-științific țara noastră, ca și celelalte țări socialiste, se sprijină pe relațiile de colaborare și într-ajutorare statornicite între statele socialiste.

Succesele înregistrate în cei 20 de ani trecuți de la eliberare, succese apreciate în întreaga lume, unde se vorbește despre economia națională a României ca despre una din cele mai dinamice economii contemporane, oglindesc justetea acestei politici.

Studiile de limbă în țara noastră

de Al. Graur

Lingvistica noastră are o lungă și glorioasă tradiție. Începând din secolul trecut, cu Bogdan-Petriceicu Hașdeu, cu H. Tiktin, Al. Philippide, L. Șăineanu, continuând în prima jumătate a secolului actual cu Ov. Densușianu, Sextil Pușcariu și alții, studiile asupra limbii noastre au căpătat o bază solidă pe care s-au putut lesne construi o gramatică, un dicționar și o istorie a limbii române. În prima jumătate a secolului al XX-lea făclia a fost dusă mai departe de învățați de frunte, printre care e destul să citez pe Iorgu Iordan, Al. Rosetti și E. Petrovici.

Eliberarea patriei noastre, acum douăzeci de ani, n-a rămas fără efect nici asupra studiilor de limbă. Libertatea, revoluția culturală, orientarea nouă a cercetărilor, sprijinul permanent din partea forurilor superioare au făcut ca lingvistica românească să se dezvolte impetuos și să depășească în toate direcțiile nivelul la care se ajunsese în trecut. Patru caracteristici mi se par cele mai însemnate când e vorba să apreciem rezultatele obținute și în general starea actuală a științei.

1. *Caracterul de masă.* Dacă pentru intervalul de pe la 1860 pînă pe la

1940, la cele câteva nume pe care le-am pomenit s-ar mai adăuga câteva, am epuizat lista lingviștilor români din trecut. Cu totul alta a devenit situația după eliberare. Reforma învățămîntului, în 1948, înmulțirea rapidă a facultăților (universitățile și institutele pedagogice cuprind astăzi vreo douăzeci de facultăți de filologie), crearea institutelor de lingvistică ale Academiei R.P.R. (de curînd s-a organizat un colectiv și pe lângă baza din Timișoara), înființarea Societății de Științe Istorice și Filologice cu zeci de filiale și sub-filiale, apoi a Societății de Studii Clasice, a Asociației Slaviștilor, a Societății Române de lingvistică, dau posibilitatea de muncă științifică unui număr tot mai mare de tineri. Astfel dispunem astăzi de peste 200 de specialiști capabili de creație independentă, ceea ce înseamnă de câteva ori mai mult decît toți cei care au publicat lucrări în cei 80 de ani dinaintea eliberării. Alături de ei mai sînt câteva sute de tineri care, îndrumați de colegii lor ceva mai în vîrstă, își fac cu succes primii pași în știință.

Dar caracterul de masă al lingvisticii se manifestă și în alt chip. Mă refer anume la cei cărora le sînt destinate lucrările noi. Numeroase lucrări se ti-

păresc în mii de exemplare, și nici tirajele de zeci de mii nu mai constituie o raritate. Dezvoltarea învățămîntului mediu, înmulțirea numărului studenților și, de asemenea, a particulelor care vor să se cultive au avut efect și în materie de lingvistică. S-au înființat rubrici permanente în reviste, în ziare, la radiodifuziune. Numai emisiunile prin radio consacrate problemelor de limbă atrag în fiecare an mii de scrisori din partea ascultătorilor.

2. *Caracterul omniprezent.* În trecut, cu rare excepții, lingviștii noștri nu se ocupau decît de limba romînă și nici măcar de toate aspectele ei. Trebuie adăugat că lingvistica nici nu era încă atît de ramificată cum e azi. În ultimii ani, odată cu lărgirea colectivelor de cercetători, și domeniul de cercetare a devenit mai variat, cu tendința de a se forma specialiști pentru toate ramurile lingvisticii și pentru cît mai multe familii de limbi. Astfel se cercetează la noi problemele de fonetică și de fonologie ale limbii romîne și ale altor limbi. La Cluj, unde aceste preocupări datează mai de mult, îndrumătorul este acad. E. Petrovici, care a elaborat acum cîțiva ani o teorie originală privitoare la consonantis-mul limbii romîne. La București, s-a creat de curînd Centrul de cercetări fonetice și dialectale, sub conducerea acad. Al Rosetti. Citez printre lucrările apărute aici *Cercetări asupra sonorității în limba romînă*, de Andrei Avram.

Vocabularul este studiat în primul rînd la Institutul de lingvistică din București, condus de acad. Iorgu Iordan. După ce s-au publicat mai multe dicționare de uz curent, acum se pregătește, cu concursul Institutului de lingvistică din Cluj și al unui colectiv din Iași, marele Dicționar al limbii romîne (o primă fasciculă a fost dată la tipar). Din toate aceste trei centre și de la Societatea de științe istorice și filologice provin volume de lexic

regional, materiale prețioase pentru elaborarea dicționarului nostru complet. De un mare ajutor în această privință sînt și dicționarele pe specialități, printre care trebuie amintit în primul rînd Lexiconul tehnic romîn. Ca un exemplu de lucrare cu caracter special utilă în același sens, mai citez *Păsările în nomenclatura și viața poporului romîn*, de Mihai Băcescu. După o scurtă perioadă de întrerupere, au fost reluate studiile asupra etimologiei, în special pentru a răspunde la necesitățile Dicționarului Academiei.

Se înțelege că studiul vocabularului cuprinde în sine și studiul înțelesurilor cuvintelor. Totuși semantica are și problemele ei aparte, legate de gîndire, de evoluția societății etc. Și acestea au început să fie studiate: citez, printre altele, lucrările profesorului Ion Coțeanu.

Formarea cuvintelor mai prezintă destule aspecte necunoscute. În ultimii ani s-au publicat în acest domeniu numeroase articole de reviste și, în vederea elaborării unui tratat, care mai întîrzie, s-au editat trei volume colective conținînd studii speciale.

Gramatica nu s-a bucurat în trecut de multă atenție (deși, ce e drept, au fost editate cîteva volume științifice). O noutate importantă în știința noastră a fost constituită de *Limba romînă contemporană* a acad. Iorgu Iordan (ediția întîia în 1954, ediția a doua în 1956). În ultimii ani, se pot cita ca lucrări valoroase *Locuțiunile verbale în limba romînă* de Florica Dimitrescu și *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba romînă* de Mioara Avram. Un colectiv al Institutului de lingvistică din București a elaborat de curînd, în a doua ediție, *Gramatica limbii romîne*, care pe de o parte reprezintă un progres față de lucrările din trecut și pe de altă parte constituie o bună bază pentru îmbunătățirea viitoare a gramaticii noastre.

Dialectologia și geografia lingvistică sînt în atenția lingviștilor de la Cluj, sub directa conducere a acad. E. Petrovici, și, mai de curînd, a celor din București, unde colectivul este condus de profesorul Boris Cazacu. S-au pus bazele unor noi atlase lingvistice romînești și s-au elaborat atlase pentru graiurile minorităților conlocuitoare. Ca o lucrare aparte trebuie citată *Elemente de dialectologie a limbii romîne* de I. Coteanu.

Preocupările de stilistică sînt relativ noi. Din trecut nu avem decît lucrările acad. Iorgu Iordan. În anii din urmă s-au publicat mai multe volume colective sub conducerea regretatului Tudor Vianu, care a dat el însuși exemplul bun. Din îndemnul lui s-a pregătit, și este pe cale de a fi terminat, un dicționar al limbii poetice a lui Eminescu. A apărut un prim volum al *Istoriei limbii romîne literare*, de Al. Rosetti și B. Cazacu și două volume de teorie generală: *Studii de limbă literară, probleme actuale ale cercetării ei*, de B. Cazacu, și *Romîna literară, problemele ei principale*, de I. Coteanu.

Studiul numelor proprii a luat o mare dezvoltare. În trecut se puteau cita numai lucrările de toponimie ale acad. Iorgu Iordan (recent a apărut volumul lui de privire sintetică, *Toponimia romînească*) și E. Petrovici. De curînd a apărut *Dicționarul onomastic romînesc* de N. A. Constantinescu, iar la Cluj s-au publicat numeroase articole în acest domeniu.

Trecutul limbii noastre găsește o bază de studiu în două lucrări asupra inscripțiilor latine din regiunea noastră (un volum de H. Mihăescu, altul de S. Stati).

S-a retipărit, în traducere romînească, *Istoria limbii romîne* a lui Ov. Denusianu, al cărei original francez nu se mai găsea de multă vreme în librării. O *Istorie a limbii romîne*, de la origini pînă în secolul al XVI-lea, a fost publicată mai demult de acad. Al. Rosetti și în ultimii ani este mereu

retipărită în ediții noi. Sub conducerea aceluiași, s-a pus în lucru un vast tratat colectiv de istorie a limbii romîne, care trebuie să ajungă pînă la vremea noastră (primul volum, cuprinzînd evoluția limbii latine, a fost dat la tipar). Mai e de menționat cartea lui N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice romînești*.

Problemele de limbă au fost abordate din punct de vedere psihologic (de Tatiana Slama-Cazacu) și din punct de vedere logic (de Henri Wald); cu sprijinul lingviștilor, matematicienii au atacat problemele de lingvistică matematică (acad. Gr. Moisil, S. Marcus). Mai mulți tineri aplică metodele structuraliste (Em. Vasiliu, Maria Manoliu); au fost discutate meritele și lipsurile glotocronologiei (Valeria Guțu-Romalo, I. Rizescu). În sfîrșit, n-aș vrea să uit lucrările, numeroase, de popularizare a științei.

S-au publicat lucrări privitoare la istororomînă (Traian Cantemir) și aromînă (T. Papahagi, Matilda Caragiu-Marioțeanu), un manual de lingvistică romanică de acad. Iorgu Iordan și, sub conducerea aceluiași, o creștomatie romanică, operă colectivă, din care un volum a apărut, al doilea e sub tipar și al treilea e gata redactat. În domeniul limbilor clasice avem o publicație periodică și importante lucrări de limbă (I. Fischer, C. Poghire), la care mai putem adăuga o lucrare intitulată *Limba traco-dacilor* de I. I. Rusu. În materie de slavistică, menționez lucrările lui I. Pătruț, *Fonetica graiului huțul din valea Sucevei*, Gh. Mihăilă, *Imprumuturi vechi sudslave în limba romînă*, P. Olteanu, *Limba povestirilor slave despre Vlad Tepeș*, și manualul de limba rusă, în trei volume, sub redacția Ecaterinei Fodor. Maria Rădulescu a publicat o gramatică romînă pentru bulgari.

Un colectiv de la Sibiu pregătește dicționarul graiurilor săsești și, tot în domeniul germanisticii, a fost publicat

studiul lui B. Capesius despre graiul Landlerilor.

Colectivele de limbă maghiară de la Universitatea din Cluj și de la filiala din Cluj a Academiei R.P.R. au publicat numeroase lucrări asupra limbii maghiare vorbite în țara noastră și au elaborat atlase lingvistice ale acestor graiuri.

Pentru prima oară s-au înființat la București cursuri de armeană clasică (ținute de regretatul Vl. Bănățeanu), de limbi turco-tătare, arabă, hausa, chineză și pe această bază au început să apară lucrări și din aceste domenii.

N-am putut înșira numele — foarte numeroase — ale celor care au publicat articole în reviste sau în culegeri, unele deosebit de valoroase, și m-am mulțumit, cu puține excepții, să pomenesc pe cei care au dat volume, în primul rând mari lucrări de sinteză. Este totuși cazul să subliniez că apar la noi un mare număr de periodice: la București, din unitățile Academiei, *Studii și cercetări lingvistice*, *Revue roumaine de linguistique*, *Limba română*, *Revue des études sud-est européennes* și, pînă de curînd, *Revista de filologie romanică și germanică*; la Cluj, *Cercetări de lingvistică* și *Nyelv- és irodalomtudományi közlemények*, la Sibiu *Forschungen zur Volks und Landeskunde*, la Iași, *Studii și cercetări științifice*, seria filologie. La acestea trebuie adăugate: *Studii clasice*, publicația Societății de studii clasice, *Limba și literatură*, editată de Societatea de științe istorice și filologice, *Romanoslavica*, a Asociației slavistilor, apoi revistele universităților, care comportă toate seriile de filologie. În sfîrșit, au apărut mai multe serii de culegeri neperiodice, articole grupate pe subiecte: *Studii de Gramatică*, *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în românește*, *Fonetica și dialectologie*, *Contribuții la istoria limbii romîne literare în secolul al XIX-lea*, *Cahiers de linguistique théorique et appliquée* și altele. Marele număr de specialiști în

activitate explică de ce toate aceste reviste și publicații neperiodice pot apărea fără să se pună problema lipsei de materiale.

3. *Caracterul teoretic.* Rare au fost în trecut lucrările care au dezbătut orientarea cercetărilor și mai ales concepțiile care le stăteau la bază. În ce privește în mod special pe lingviștii romîni, date asupra vieții și operei lor se pot culege din lucrarea *Lingviști și filologi romîni*, de prof. D. Macrea. Avem și lucrări privitoare la marile curente internaționale: *Linguistica romanică*, de acad. Iorgu Iordan (reluarea, pe baze noi, a unei lucrări mai vechi, editată în forma ei primă și în Anglia, iar în forma actuală și în Germania); în ciuda titlului, această lucrare este de fapt o cercetare critică a metodelor folosite de diversele școli. La aceasta se adaugă mai multe lucrări colective, ca *Introducere în lingvistică*, *Scurtă istorie a lingvisticii*. Printre autori, se cuvine să amintesc pe Lucia Wald, Al. Ionașcu, Paul Miclău. De asemenea s-au publicat mai multe volume de lucrări cu caracter general, traduse din diverse limbi străine.

4. *Caracterul practic.* În trecut lingviștii noștri erau preocupați de probleme de cercetare, căutînd să stabilească date noi în evoluția limbii, dar se interesau foarte puțin de nevoile marelui public în materie de limbă. Rareori un lingvist cunoscut a redactat vreo gramatică, socotind că aceasta este treaba celor care vor să câștige bani, nu glorie științifică. De vreo zece ani înapoi au început să apară lucrări cu caracter normativ, ca *Indreptar ortografic, ortoepic* și de *punctuație* (amintesc și broșura *Scrierea cuvintelor compuse*, de Fulvia Ciobanu), *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, în patru volume, din care apoi s-a extras *Dicționarul limbii romîne moderne*, într-un singur volum, în sfîrșit *Gramatica limbii romîne*, de care am mai

vorbit. La aceasta se adaugă rubrica *Cultivarea limbii*, în revista *Limba română*, și altele, la care m-am referit mai sus. În general normele stabilite în aceste lucrări sînt acceptate și aplicate în presă și în edituri, ceea ce contribuie nu numai la eliminarea unor erori, frecvente în trecut, ci și la unificarea limbii noastre literare. Caracterul practic al lucrărilor se mai reflectă în corectarea defectelor de pronunțare, de care se ocupă Institutul de lingvistică din Cluj, și în încercările, făcute la Timișoara de a traduce cu mașina.

Succesele obținute de lingviștii romîni au făcut ca pe plan mondial să se acorde mai mare atenție atît studiilor lor, cît și limbii romîne. S-au

ținut la noi reuțiuni internaționale: Colocviul internațional de civilizații, literaturi și limbi romanice, la București, în 1959; Conferința internațională de studii clasice, la Eforie, în 1960. În ultimii ani, în fiecare vară se adună la Sinaia romaniiști din toată lumea pentru a asculta expuneri asupra limbii romîne și a face schimb de experiență. Căci astăzi se dă atenție limbii romîne în toate continentele. La toate universitățile importante se țin cursuri și seminare de limba romînă și ca urmare apar și lucrări privitoare la istoria sau la situația actuală a limbii noastre. Cele expuse mai sus arată, cred, că nu sîntem inferiori poziției care ni se acordă.

Aprecieri despre cultura românească peste hotare

de A. P. Samson

Un critic francez, cu pasiunea incursiunilor în istorie și filozofie, a încercat să explice „prin ceea ce s-a gândit și s-a scris într-un interval minim de timp“ succesiunea perioadelor de lungă durată ale „conștiinței europene“. Dacă această concepție este mai mult decât discutabilă, în schimb, istoria atribuie, uneori, unei perioade de numai câțiva ani, un rol decisiv în înflorirea culturii unui popor ca și în puterea ei de pătrundere în circuitul mondial.

Unul din cele mai izbitoare exemple îl oferă România ultimelor două decenii. Nu e multă vreme de când, o prezentare a realităților românești, destinată unui străin, implica adesea, noțiuni elementare, completări cu caracter didactic

Se va recunoaște că această fază este astăzi depășită.

Din munca și experiența imensă a celor 20 de ani, desfășurată sub impulsul marilor idei ale socialismului și materializate în forța industrială a țării, în colectivizarea și mecanizarea agriculturii, în dezvoltarea învățământului, în răspândirea culturii în masele largi, în înnoirea orașelor și satelor, în profunda schimbare din viața oamenilor, — s-a degajat, treptat, imaginea unei Românie care trezește pretutindeni un viu interes.

Elanul constructiv al epocii noastre a însemnat un stimulent puternic pentru creația științifică, o sursă inepuizabilă de inspirație pentru artist, și dacă ritmul progresului economic al R. P. Române este considerat a fi unul din cele mai dinamice din Europa, nu mai puțin reține atenția noile ei valori spirituale. În politica de pace și de colaborare între popoare, practică activ și consecvent de statul nostru, care a dat României un prestigiu tot mai mare în lume, un loc important revine lărgirii continui a schimburilor economice și culturale. Ar fi, fără îndoială, deosebit de interesant, din punctul de vedere al preocupărilor unei reviste ca „Viața românească“, un studiu asupra evoluției, atât de rapide, a acordurilor culturale încheiate de țara noastră. S-ar putea vedea astfel, că pe lângă creșterea lor numerică, pe lângă extinderea lor geografică, aceste acorduri au căpătat de la un an la altul un conținut tot mai bogat, reflex al unei realități incontestabile: România are astăzi ce oferi, și pe plan cultural, chiar unor țări cu veche tradiție în acest domeniu.

Dacă H. M. R. Keyes, secretar general al Asociației Universităților, constată că „de sus pînă jos, de la guvern pînă la sate, se acordă o excepțională importanță învățămîntului, educației, instrucțiunii publice“, — directorul general interim al UNESCO, René Maheu, formulează, după o vizită în țara noastră, o concluzie ca aceasta: „Rezultatele Romîniei în dezvoltarea culturii populare pot constitui și pentru alte țări, chiar dacă nu aparțin aceluiași regimuri politico-sociale, experiențe omenești perfect valabile“.

Valorile spirituale ale poporului român intră astăzi în conștiința străinătății într-un ritm deosebit de rapid și ele produc, cum se exprimă prof. Louis Michel (Montpellier) „o puternică impresie“.

„Știința romîneasă — constată prof. Jakobson de la Universitatea din Harvard — îmbogățește știința mondială prin contribuția sa de idei fecunde, prin observațiile și descoperirile sale“. Un savant ca Jean Roche, rector al Universității din Paris, profesor la Collège de France, recunoaște că „scriitorii, savanții și artiștii romîni au adus civilizației noastre contribuții dintre cele mai originale“.

Constituie, într-adevăr, un titlu de mîndrie, sutele de aprecieri de acest gen înregistrate în anii din urmă. Ele au fost făcute după vizite în țară, după contactele cu reprezentanții culturii romînești la numeroasele congrese internaționale, după cunoașterea atîtor lucrări, traduse în limbi străine, după spectacolele sau expozițiile romînești în străinătate, — de personalități proeminente, deprinse, prin însăși formația lor, să dea cuvîntului dimensiunea exactă a ideii.

Cifrele care pot exprima, în vremea noastră, orice realitate, au elocvența lor și în acest domeniu. Am putea menționa, de pildă, că numai în cursul unui an — 1963 — aproape 1000 de oameni de știință, artă și cultură, precum și ansambluri artistice au dus dincolo de hotare, la circa 200 de manifestări internaționale, mărturia continuei înfloriri a culturii în Republica Populară Romînă. Sau că peste 100 de savanți, scriitori sau artiști din țara noastră au fost aleși, în ultimii ani, membri în circa 200 de academii străine.

Rîndurile de față nu au, însă, în genere, intenții statistice. Ele își propun, doar, să reproducă unele fragmente de declarații, de articole etc. ale unor personalități străine, orînduite după criteriul marilor domenii de creație.

De la Gheorghe Asachi, care a neglijat înclinațiile poetice în favoarea „Elementelor de geometrie“, de la Gheorghe Lazăr, autorul unor manuale care vădesc încercări de originalitate, și pînă astăzi, știința matematică romîneasă a parcurs un drum strălucit, reușind să se impună pe plan mondial.

Acum cîțiva ani, unul din cei mai mari matematicieni ai veacului nostru, Jacques Hadamard, evoca memoria unui Țițeica, a unui Lalescu, a unui Pompei, pe care i-a cunoscut la Paris, adăugînd cuvinte afectuoase la adresa „savantului și prietenului meu“ Stoilov, ca și a matematicienilor cu care a avut prilejul să se întâlnească la Congresul de la București.

„Cunosc de mulți ani — scrie matematicianul japonez Makoto Ohtsuka, prof. la Universitatea din Hiroșima, realizările matematicienilor romîni. Le urmăresc în revistele de specialitate. Dar întîlnirea mea cu remarcabilul matematician Simion Stoilov, în 1957, la Colocviul internațional de la Helsinki, a fost deter-

minantă... Mi-am dat seama că „Mecca“ europeană a teoriei funcțiilor se află în România“.

Într-un studiu prezentat în 1948 la Institutul tehnologic din California, savantul american John von Neumann, cunoscut pentru lucrările sale în cibernetică, deplîngea faptul că „nu dispunem încă de o teorie logică a automatelor“. O contribuție importantă la dezvoltarea acestei teorii au adus-o, în ultimii ani, acad. Gr. C. Moisil și colaboratorii săi. Cunoscute în întreaga lume, lucrările de logică matematică ale savantului român formează obiectul unor capitole speciale în Tratatatele matematicienilor din diferite țări.

Lucrările acad. E. Carafoli, în domeniul aerodinamicii, se situează printre cele mai importante din lume. „Teoria aerodinamicii supersonice — scrie M. J. Lightill, membru al Academiei Regale Engleze, este tratată în mod cu totul complet și satisfăcător. Sînt sigur că această carte („Aerodinamica vitezelor mari“) va avea numeroși cititori în țările de limbă engleză unde s-a simțit în ultimul timp nevoia unui singur volum cuprinzător care să trateze teoria matematică de bază și să indice aplicațiile cele mai importante“.

Un interes deosebit l-au stîrmit recent comunicările prezentate de geometrul român Gr. Vrînceanu în diferite centre universitare din Italia.

Se știe că istoria matematicii oferă nenumărate exemple de tineri care au dat lucrări, uneori geniale, înainte de a fi atins 20 de ani de viață. Cu toate acestea, un savant ca René de Posel, — ca și alții alții — și-a exprimat uimirea față de „asaltul tinerilor matematicieni romîni spre noile domenii ale matematicii“. În 1962, la Congresul internațional de matematică din Suedia, tînărul Valentin Poenaru a fost invitat în mod special pentru a prezenta o dare de seamă asupra lucrărilor sale de topologie care, cu un an în urmă, au format obiectul unor discuții în colocviile organizate la Paris, Bologna și Praga. O mare editură din R. F. Germană a tradus cartea tinerilor matematicieni romîni A. Cornea și C. Constantinescu, despre „Teoria frontierei ideale a suprafețelor riemannienne“. Sînt exemple ilustrative, desprinse din multe altele.

Se cuvine să înregistrăm și două aprecieri cu caracter de concluzie generală: „Am vizitat Institutul de matematică și Institutul de mecanică aplicată din București. Ambele institute au nivel mondial“, scrie acad. polonez J. Kozesnik.

„Importantele contribuții ale matematicienilor romîni care s-au făcut remarcate în comunicări originale, ca și rapoartele de activitate pe care le-au desfășurat în ultimii ani, constată savantul italian Benjamin Segre, sînt indicii ale noului spirit care îi animă“.

Întrebat de Paul Valery „cum își notează ideile“, Einstein a răspuns că un fizician este fericit dacă găsește, în cursul întregii sale vieți, o singură idee și, ca atare, problema procedurii de notație nici nu se pune. Această unică idee — a adăugat savantul, cere însă laboratoare foarte costisitoare.

Cei cîțiva oameni de știință romîni, care în trecut și-au fixat un loc în istoria fizicii, au luptat, după cum se știe, cu dificultăți adesea insurmontabile. Unii au fost nevoiți să renunțe la proiectele lor, iar alții ca de pildă Proca, deschizător de drumuri în domeniul fizicii nucleare, să-și continue cercetările în străinătate. Dacă ținem seama de existența condițiilor neapărat necesare pentru cercetările de fizică, atunci fizica romînească trebuie considerată ca foarte tînără. Datorită mijloacelor ce i s-au pus la dispoziție în ultimii ani, ea a reușit însă să se orienteze către problemele fundamentale ale vremii noastre, înregistrînd rezultate remarcabile.

Realizările Institutului de fizică atomică al Academiei R. P. Romine sînt în această privință deosebit de elocvente. Savanți sovietici de renume mondială

au apreciat nivelul înalt al cercetărilor făcute la acest institut. Fizicianul Gonciarov, de pildă, a subliniat marele interes pe care-l prezintă lucrările privind studierea amănunțită a caracteristicilor fizice și tehnice ale reactorilor, măsurarea temperaturilor elementelor generatoare de căldură în reactor, care au dus la creșterea continuă a puterii reactorului. Mai recent, academicianul sovietic Vexler, aducând un elogiu savantului atomist român acad. Horia Hulubei, a adăugat: „Am avut ocazia, după vizita la Institutul de fizică atomică, să văd în laboratoare aparate extrem de variate, de la dispozitivele de măsurători geometrice până la aparatura de cercetări și la mașinile electronice construite în întregime la institut după proiectele unor ingineri români. Nu e lucru ușor să crezi mașini electronice de calculat; consider că această aparatură atinge un înalt nivel tehnic“. Academicianul sovietic a subliniat de asemenea participarea oamenilor de știință români la lucrările în legătură cu descoperirea de noi particule sau cu interacțiunile particulelor, care prezintă un interes științific special.

Savantul indian Raman, laureat al Premiului Nobel, consideră că „centrul de cercetări nucleare din București poate fi un promotor serios al fizicii nucleare în general“, — iar rectorul Universității Saitamanaa din Japonia, fizicianul Fujioka a declarat: „Am fost foarte impresionat de nivelul deosebit de înalt al cercetărilor științifice din țara Dvs. Viitorul cercetărilor în domeniul energiei atomice are perspective foarte frumoase în România. Am găsit multe lucrări interesante și în domeniul spectroscopiei“.

De o unanimă apreciere se bucură lucrările unor chimiști ca acad. I. Murgulescu, C. Nenițescu. Savanți de renume ca dr. H. P. Fritz și dr. H. Keller, de la Institutul de chimie anorganică din München, prof. I. F. W. Mc Omie de la Universitatea din Bristol sau prof. N. Sheppard de la Universitatea din Cambridge, și-au exprimat dorința de a colabora cu C. Nenițescu pentru a face noi determinări asupra ciclobutadienei, izolată pentru prima oară, după cum se știe, de savantul român.

Se cuvine să menționăm aci un succes recent în domeniul științelor aplicate. „Teoria lubrificației“ de prof. N. Tiței, membru corespondent al Academiei R. P. Române, a obținut diploma de merit la expoziția anuală de cărți tehnice de la New-York. Lucrarea, apreciată ca fiind printre cele mai bune din lume, a fost tradusă în limba engleză la Universitatea Stanford din California.

Semnălăm, de asemenea, aprecierea de care se bucură lucrările cercetătorilor români în domeniul științelor agricole, importanța pe care prof. dr. Jose Vallega, directorul divizunii producției vegetale și protecției plantelor din F.A.O. a Organizației Națiunilor Unite a acordat-o „rezultatelor obținute în cercetările privind ameliorarea și agrotehnica porumbului“.

În mod firesc, rîndurile rezervate aci medicinei românești vor cuprinde multe omisiuni. Locul pe care științele medicale din România îl ocupă în medicina mondială este bine cunoscut. Există o veche tradiție în acest domeniu, creată de figurile unor străluciți înaintași ca Babeș, Marinescu, Levaditti, Cantacuzino, Toma Ionescu, etc.

Ne vom mărgini doar la câteva mărturii aparținînd ultimelor două decenii.

Prof. O. Poupă, directorul Institutului de fiziologie din Varșovia, scria acum câțiva ani :

„Dezvoltarea fiziologiei în R. P. Română este uriașă“. Iar mai departe: „Endocrinologia românească și-a căpătat o faimă mondială prin numele lui Parhon. Institutul condus de acad. Milcu întrunește toate condițiile pentru a se număra printre primele institute din lume în acest domeniu. Înaltul nivel de dezvoltare

a științelor fiziologice, a fost subliniat și de cunoscutul savant chinez acad. Hsian. Thung-chiang, profesor la Institutul de fiziologie din Șanghai.

Lucrări ale savanților români sînt publicate în traducere în cele mai mari edituri străine de specialitate. Menționăm între altele „Pneconeozele profesionale“ de acad. dr. N. Lupu și dr. Velican, „Inframicrobiologia“ de acad. St. S. Nicolau, „Epilepsia“ de acad. N. Kreindler.

O imagine a prestigiului de care se bucură școala românească de medicină, și de chirurgie s-a desprins cu putere la cele două Congrese naționale, în domeniile respective, ținute recent la București. „Rezultatele cercetărilor români au un caracter și o valoare mondială, aducînd prețioase contribuții originale în rezolvarea unor probleme actuale ale medicinei“, a declarat după Congresul Național de medicină internă profesorul E. Perlick de la Universitatea din Leipzig. Prof. F. G. Uglov, de la Institutul medical din Leningrad, consideră că Congresul Național de chirurgie „a constituit prin nivelul științific înalt la care s-a desfășurat, un eveniment important nu numai în viața medicală românească, dar și în chirurgia mondială actuală“.

Cîteva scurte notații despre alte domenii ale științei, așa cum se reflectă ele în aprecierile specialiștilor străini: încă în 1955, arheologul francez Charles Parain, scria în revista „La Pensée“: „este meritul R. P. Romîne de a fi făcut ca arheologia să realizeze un nou și decisiv salt înainte“. Prof. Jean Piaget vorbea, nu de mult de cercetările Institutul de pedagogie din București care „deschid perspective noi“. Diverse reviste de specialitate au consacrat numere speciale studiilor publicate în ultimii ani de filologii români. „În România — constata savantul sovietic S. K. Saumian — lingvistica a avut întotdeauna un înalt nivel de dezvoltare. Sînt larg cunoscute lucrările acad. Al. Rosetti, Iorgu Iordan, Al. Graur, E. Petrovici“.

Am cercetat de curînd un repertoriu al autorilor romîni ale căror opere au fost traduse în străinătate. Întocmit la sfîrșitul anului 1962, el este, desigur, incomplet. Repertoriul numără 132 de scriitori. Operele multor scriitori au apărut în zeci de limbi străine și au atins un mare număr de ediții. Dacă am da, în această privință, cu referire la fiecare scriitor în parte, indicațiile exacte, am parcurge de nenumărate ori harta politică și lingvistică a unei bune părți din cele cinci continente.

Un fapt tot atît de important, care arată gradul de universalitate atins de literatura romînă, îl constituie numerele speciale pe care i le consacră revistele de prestigiu și, mai cu seamă, antologiile de poezie și proză, apărute în țări precum Italia, Grecia, Brazilia, U.R.S.S., Franța, Argentina, R.A.U., sau antologia poeziei universale editată în Japonia, care rezervă un loc de seamă poeziilor romîni. Antologiile reprezintă un mijloc mai rapid de a oferi cititorilor o privire de ansamblu asupra producției literare a unui popor și, din acest punct de vedere, numărul lor este semnificativ.

Profesori de specialitate, oameni care au locuit mai multă vreme în trecut în România sau cărturari cu pasiunea unor investigații literare mai largi, au cunoscut și în trecut opera cîtorva dintre marii noștri scriitori. Dar prezența lor în preocupările unei mase mai largi de cititori străini a devenit evidentă în anii din urmă, ca parte integrantă a procesului de expansiune a culturii romînești în totalitatea ei.

Abia în anii noștri, un profesor universitar canadian, Robert Anty, a putut scrie: primul contact cu bogata moștenire literară a acestei țări — versurile pasionate ale lui Eminescu, inteligența satirică a lui Caragiale, expresiva blîndețe moldovenească a lui Creangă — ne-au arătat ce tezaur ascunde România“.

Lui Mihail Eminescu, tradus pînă în prezent în circa 30 de limbi, i s-au consacrat valoroase studii, dintre care menționăm pe acela semnat de Rosa del Conte, prof. de literatură romînă la Universitatea din Roma. Autorul își propune să explice fenomenul lui Eminescu ca o „mărturie a unei civilizații tinere și noi, dar cu adînci rădăcini într-un trecut de veche cultură și tradiție“.

Apare azi ca inutilă, credem, etalarea unor date documentare care să ilustreze interesul viu manifestat peste hotare pentru Caragiale. S-a dovedit — cum sublinia Tudor Vianu — că proza și teatrul marelui scriitor pot fi asimilate de toate popoarele, ele fiind ancorate în curente generale ale literaturii. Regizorul sovietic Iuri Zavadski consideră că opera lui Caragiale stă alături de marile creații ale lui Gogol și Scedrin. Un critic francez, Marcel Capron, remarcă după reprezentarea „Scrisorii pierdute“ la Festivalul de la Teatrul Națiunilor din Paris: „O reprezentație ca aceasta e deajuns ca să justifice festivalul“. Caragiale ține afișul săptămîni de-a rîndul în multe capitale ale lumii și figurează în programele de televiziune.

I. Creangă, considerat de mulți ca intraductibil, este, totuși, tradus în peste 20 de limbi. Alți scriitori ca Alecsandri, Coșbuc, Delavrancea, Vlahuță, Rebreanu, Jean Bart pot fi găsiți în librăriile sau secțiile de literatură romînă create în numeroase mari biblioteci din străinătate.

Dar marele Sadoveanu! Din operele sale s-au tipărit pînă în prezent peste hotare cca. 120 de ediții.

Iată cîteva citate, concludente în ce privește locul pe care străinătatea îl atribuie lui Sadoveanu în literatura universală. Mario de Micheli scrie în introducerea la un volum de Sadoveanu în traducere italiană: „Cîtindu-l, se va observa că Sadoveanu face parte dintr-o mare tradiție narativă europeană, o tradiție în care își găsește locul, cu o fizionomie proprie și cu un accent de o rară autenticitate. Pe bună dreptate, prin această tradiție, el poate fi considerat un clasic“. Pentru Laura Rocca, altă traducătoare în italiană a marelui nostru scriitor, „Opera lui Sadoveanu este susținută de un larg suflu uman, de o încredere neclintită în cei umili și în aceasta constă esența optimismului care o caracterizează“.

Klaus Heitmann, de la Universitatea din Marburg scrie: „Literatura romînă merită cu prisosință să-și croiască drum spre recunoașterea universală. Mihail Sadoveanu, ca să aleg un exemplu reprezentativ, este, după opinia mea, printre cei mai mari povestitori contemporani. Ca poet al naturii n-are egal în occident“. Este cunoscută marea popularitate de care se bucură opera lui Sadoveanu în Uniunea Sovietică. Cu prilejul înmînării „Premiului internațional Lenin pentru întărirea păcii între popoare“ acad. D. V. Skobelțin a spus, adresîndu-se laureatului: „Lucrul cel mai caracteristic și cel mai important în creația Dvs. este dragostea nețărmurită față de popor, față de oamenii simpli ale căror gânduri și năzuințe le-ați concretizat atît de strălucit și desăvîrșit în tipurile artistice create de Dvs.“.

Publicația belgiană „Le Journal des poètes“ revendica de curînd onoarea de a fi publicat, în urmă cu cîteva decenii, primele traduceri din poeziile lui Tudor Arghezi. De atunci și pînă astăzi, mulți scriitori și-au făcut un titlu de merit din tîlmăcirea liricei argheziene. Printre aceștia figurează poetul italian Salvatore Quasimodo, laureat al Premiului Nobel, care în prefața unui

volum antologic, consacrat poeziei românești, scrie : „O poezie tânără care, născută din inspirația populară, a dat literaturii europene în mai puțin de un secol, numele lui Eminescu și Arghezi“. Caracterizarea lui Arghezi ca „unul din cei mai mari poeți contemporani“ aparține unor poeți ca Aragon, Saint John Perse, Rafael Alberti, Luc André Marcel, unui filozof ca Gaston Bachelard.

Poezia românească actuală este cunoscută în numeroase țări prin traducerile de poeme din M. Beniuc, Demostene Botez, Maria Banuș, Eugen Jebeleanu, Marcel Breslașu, M. R. Paraschivescu, A. E. Baconsky, Veronica Porumbacu, Nicolae Labiș. Proza este bogat reprezentată prin Zaharia Stancu, — ajuns astăzi la peste 30 de ediții, G. Călinescu, Marin Preda, Titus Popovici, Eugen Barbu, Aurel Mihale și alții. Dintre dramaturgi, Horia Lovinescu, Aurel Baranga, Al. Mirodan, Al. Voitin, Lucia Demetrius, Paul Everac, sînt în fruntea celor care promovează peste hotare teatrul românesc de astăzi.

În revista „Arts“, Claude Benefoy constată că „Viața literară în România este extrem de intensă. Cărțile se vînd cu repeziciune ‘surprinzătoare‘. Într-un volum consacrat „Romîniei de azi“, apărut în India, și semnat de P. N. Bhandari și S. K. Bhandari citim : „Arta și cultura sînt în R. P. Romîna o expresie lucidă a vieții. Scriitorii își propun să trezească și să întrețină dragostea pentru frumos și bucuria de a trăi“. Într-o altă lucrare apărută în America Latină se constată că „opera scriitorilor romîni este dintre cele mai profunde și mai avansate a timpurilor noastre, nu numai prin caracterul ei viu, ci și pentru calitatea formulării estetice a problemelor“. Vasko Popa, scriitor iugoslav, a exprimat, cu prilejul unei vizite în România „adevărată stimă pe care scriitorii din patria mea o manifestă pentru literatura romîna“.

Acum cîțiva ani, scriitorul francez Jean de Beer, pe atunci secretar al Penclubului, asistînd la cîteva spectacole de teatru la București, a spus că nu este surprins de numărul mare al actorilor romîni care „posedă o foarte bună tehnică dramatică“ deoarece a cunoscut la Paris actori remarcabili ca Yonnel, Maria Ventura, Elvira Popescu, Alice Cocea. S-ar fi putut spune, desigur, același lucru și în ce privește pe artiștii lirici. În multe capitale europene, actorii romîni au contribuit la strălucirea unor scene de teatru sau de operă. Ultimele două decenii au oferit, însă, unui mare număr de străini posibilitatea de a cunoaște mai îndeaproape teatrul românesc în totalitatea lui, arta regizorală, interpretativă, căutările și realizările în domeniul scenografiei. Se pot desprinde astfel, în momentul de față, nu numai aprecieri cu caracter individual, ci și unele viziuni mai ample.

Într-un studiu apărut în revista „Theater der Zeit“ din R. D. Germană semnat de Martin Lindser, se poate citi între altele : „În domeniul punerii în scenă și al interpretării, oamenii de teatru romîni au obținut mari succese în valorificarea resurselor realismului. Numeroase încercări au fost făcute pentru a exprima, prin stilizarea cea mai accesibilă, poezia și atmosfera fiecărei piese“. Sărînd peste ani, vom da aci un citat, dintr-un număr foarte recent al ziarului „Times“. „Autorități occidentale pe cît de diferite pe atît de perceptive, ca D-na Peter Brook, Dl. William Gaskiel și Dl. Michel Saint Denise au fost multilaterale și adînc impresionate de rezultatele obținute de teatrul românesc. România are un teatru care nu urmărește scopuri comerciale — este sprijinit, după cum se pare, de un minister, și dintr-o recentă discuție cu Dl. Radu Beligan, unul dintre

actorii de frunte români, au reeșit o seamă de lucruri oportune pentru viitorul propriului nostru teatru“.

În intervalul de timp care separă cele două declarații, s-au produs câteva manifestări ale teatrului românesc în străinătate, cum ar fi de pildă spectacolele date cu piesele „O scrisoare pierdută“ și „Ultima Oră“ în Franța, sau „Bădăranii“ pe câteva scene italiene.

Referindu-se la spectacolele prezentate la Teatrul „Sarah Bernhard“ din Paris, criticul ziarului „Le Figaro“, Jean Jaques Gauthier, scria că „în afară de jocul de o finețe și o fantezie foarte personală a unor actori — Radu Beligan, Vasiliu Birlic, Marcel Anghelescu“, a apreciat „perfecta și dinamica punere în scenă“... În ziarul „Le Monde“, Robert Kemp, membru al Academiei Franceze, felicita călduros pe actori și pe regizori, iar André Paul Antoine scria că el consideră trupa de actori români „probabil una din cele mai bune din Europa la ora actuală“.

Applauzelor cucerite pe malul Senei li s-au adăugat acelea ale publicului venețian, unde artiștii primei noastre scene au jucat „acasă la el“ pe Goldoni. „Românii au prezentat la Veneția — scria cronicarul ziarului „Il Diario di Milano“ — cea mai convingătoare reprezentație a Festivalului bienal.“ Din numeroasele turnee întreprinse în Uniunea Sovietică, desprindem pe acela cu piesa „Revizorul“ de Gogol. „Am venit la spectacol — a declarat artistul poporului din Uniunea Sovietică V. Toporkov — cu oarecare îndoială că voi fi satisfăcut. Consider că „Revizorul“ este într-o asemenea măsură o capodoperă încât și nouă, sovieticilor, nu ne este ușor să o realizăm. La spectacol am întâlnit mulți colegi interesați, ca și mine, să vadă „Revizorul“ românesc. Și nu greșesc exprimând o părere mai generală : Teatrul Național a înregistrat un succes strălucit“.

Iată și o opinie a profesorului Lüffi Ay — Ankara : „Importanța dezvoltare pe care a cunoscut-o în România, într-un timp scurt, teatrul îndeosebi și artele în genere, este astăzi o realitate“.

Recenta expoziție românească de scenografie de la Sorbona a dat prilej revistei „Arts“ să constate „uimitoarea diversitate stilistică a scenografiilor români“. Încheiem aceste rânduri cu un ecu de la reuniunea internațională a oame-nilor de teatru care s-a desfășurat la București : „Sint puține orașe în lume, — a declarat René Hainaux, redactorul șef al revistei „Théâtre dans le monde“ — unde repertoriul teatrelor să numere atât de multe piese bune ca la București. Nu cred că există în străinătate un teatru care să poată prezenta o astfel de diversitate de piese“.

Muzica lui George Enescu, care cunoaște o răspîndire tot mai largă, și-a găsit în străinătate străluciți interpreți în orchestra simfonică din Filadelfia, dirijată de Eugen Ormandy, orchestra de stat a Uniunii Sovietice dirijată de Ghenadi Rojdestvenski, în celebrul violonist Yehudi Menuhim, în artiștii Teatrului de Operă din Bruxelles. Prezentarea la Paris de către Teatrul de Operă și Balet al R. P. Romine, a operei „Oedip“ a constituit un important eveniment muzical.

Edmond Fleg, autorul libretului, a avut bucuria, după cum s-a exprimat, să vadă „opera lui Enescu, redată admirabil de compatrioții săi, triumfînd la Paris după 27 de ani de la nașterea ei“. Printre cronicile publicate în presa franceză, remarcăm pe aceea semnată în „Figaro“ de Olivier Alain, care și-a exprimat entuziasmul pentru „reprezentarea lui „Oedip“, capo-doperă lirică, partitură bogată, cu o forță dramatică de necrezut și a cărei punere în scenă este remarcabilă“.

Audiția tot mai largă de care se bucură creația muzicală peste ho-are se vedește din aceste câteva exemple : au fost prezentate în străinătate „Preludiul simfonic“ de Ion Dumitrescu în interpretarea șefului de orchestră

vienez Hans Swarovski ; „Trei dansuri românești“ de Teodor Rogalski în interpretarea șefului de orchestră elvețian Richard Schumacher ; Preludiul și Fuga pe o temă de Bach de Alfred Mendelsohn în interpretarea marelui violonist David Oistrach, Concertul pentru orchestră de instrumente de coarde de Paul Constantinescu și Concertul pentru orchestră de Anatol Vieru, în interpretarea orchestrei Radioteleviziunii franceze dirijată de Jean Paul Kreder, Quatuorul pentru instrumente de coarde de Ion Dumitrescu în interpretarea quatuorului Amedeo Roldan din Cuba. Sînt doar cîteva exemple și ar fi desigur imposibil de menționat aci numeroasele audiții de muzică românească pe care posturile de radio străine din atîtea țări le oferă ascultătorilor. Reamintim că Anatol Vieru a obținut în 1963 la Geneva marele premiu la concursul internațional de compoziție cu Concerto pentru violoncel și orchestră care, după cum a spus compozitorul André François Marescotti, vice-președintele juriului, „a cucerit publicul prin caracterul său original, plin de vitalitate“ iar Wilhelm Berger, recent, marele premiu la Concursul internațional de la Monaco.

Ar fi greu să selecționăm fragmente din sutele de cronici consacrate de ziarele și revistele străine interpreților romîni, în frunte cu marele nostru George Georgescu, considerat unanim ca unul din cei mai mari dirijori ai epocii noastre. Ion Voicu, despre care David Oistrach a spus că „ilustrează excelența școlii românești de violonică“, Ștefan Ruha, apreciat pentru sensibilitatea lui de către Yehudi Menuhim, Valentin Gheorghiu, pianist de înaltă clasă, cum a subliniat presa din Londra, Viena, Milano, etc. și întreg ansamblul Orchestrei filarmonice de Stat „George Enescu“, a cărei perfectă omogenitate și forță de expresie a frazei muzicale, a cărei căldură au fost remarcate de ziare ca „Guardian“ și „Times“, constituie valori consacrate în viața muzicală internațională.

Credem că nu e nevoie să mai stăruim asupra succeselor răsunătoare pe care le-au obținut în ultimii ani artiștii noștri de operă, căldura cu care publicul din atîtea țări a aplaudat creațiile unor interpreți ca Nicolae Herlea, Zenaida Pally, Arta Florescu, Elena Cernei, David Ohanesian, Dan Iordăchescu și alții alții.

Cît despre succesele înregistrate de marile noastre ansambluri folclorice, e suficient să ne referim doar la recentul turneu al „Rapsodiei Romîne“ în Europa și în America. Felicitat călduros de celebrul dirijor Leopold Stokowski, ansamblul a prilejuit în presa americană ecouri ca acesta : «„Rapsodia Romînă“ a atins perfecțiunea» ; „niciodată nu am petrecut o seară atît de emoționantă“ ; „am înțeles că arta pe care o reprezentați reflectă viața unui popor vesel, plin de optimism și moralmente sănătos“.

În lucrările tot mai numeroase apărute în ultima vreme despre Brîncuși, considerat pretutindeni ca unul din cei mai mari sculptori ai veacului nostru, se stăruie mult asupra faptului că opera sa își are rădăcinile în Gorjul natal, în tradițiile artistice ale poporului romîn.

Aceeași idee se desprinde și din aprecierile făcute în străinătate asupra artiștilor plastici romîni care s-au afirmat în ultimele decenii.

Două decenii de creație spirituală au însemnat, în același timp, două decenii de apropiere între popoare prin intermediul valorilor în domeniul științei, literaturii și artei. O perioadă extrem de scurtă, dacă o raportăm la unitățile de măsură ale istoriei, dar o perioadă fecundă pentru afirmarea culturii românești prin aportul adus la patrimoniul culturii umane.